

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

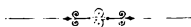
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HVETBO HERRED

BESKREVET AF

CARL KLITGAARD

AALBORG

I KOMMISSION HOS OLUF KRISTENSEN, PANDRUP, AABYBRO

TRYKT I STIFTSBOGTRYKKERIET

HVETBO HERRED

BESKREVET AF

CARL KLITGAARD

1. DEL

AALBORG

I KOMMISSION HOS OLUF KRISTENSEN, PANDRUP, AABYBRØ

TRYKT I STIFTSBOGTRYKKERIET

Udgivet med Understøttelse af den grevelige Hjemstjerne-
Rosencroneske Stiftelse.

NAAR jeg her for Offentligheden fremlægger 1. Del af den Beskrivelse af Hvetbo Herred, som jeg i en Aarrække har arbejdet paa, er det mig en kjær Pligt at bringe min bedste Tak til enhver, der ved at yde mig en større eller mindre Haandsrækning har bidraget til Arbejdets Fremme.

Jeg maa i første Række nævne Direktionen for den grevelige Hjelmstjerne-Rosen-croneske Stiftelse, som ved at tilstaa mig Understøttelse har gjort mig det muligt at samle og udgive et i Forhold til Sideantallet saa bekosteligt Arbejde, og ikke ringere Tak skylder jeg Hr. Rigsarkivar Secher for den Liberalitet, hvormed Rigsarkivaren overlod mig til Afbenyttelse sin righoldige Samling Afskrifter o. l. vedrørende Herredets Historie, samt for den Interesse, Rigsarkivaren har vist mit Arbejde, bl. a. ved paa mange Maader at yde mig sin Vejledning. Endvidere takker jeg Dhrr. Dr. phil. H. F. Feilberg, Arkivarerne Thiset og Saxild, Arkiv-assistenterne Bidstrup og Nygård, Overbibliothekar Lange, Generalpostdirektør Kiørboe, Dr. phil. A. Heise, Pastor Vilhelm Bang, Dr. phil. Villads Christensen, Dr. phil. H. F. Rørdam, Kontorist Enevoldsen, Justitsraad Lønborg Friis, Stabssergent Danielsen, Etatsraad V. Boesen, Bibliothekar Fabritius og Cand. phil. Sigurd Nygård; Rigsarkivet, Nationalmuseet, Statistisk Bureau, Statsbibliotheket i Aarhus og Hvetbo Herreds Sparekasse, Herredets Præster og Lærere samt alle

de mange — jeg formaar ikke at nævne deres Navne — som velvilligst have givet mig Oplysninger eller paa anden Maade ydet mig Støtte.

Harde jeg — da jeg i sin Tid tog fat paa Arbejdet — vidst, hvor møjsommeligt og bekosteligt det vilde blive, og hvor store Forkundskaber, der paa mange Omraader udkræves hos den, som til fuld Tilfredshed skal løse en Opgave som den foreliggende, da havde jeg næppe vovet mig i Gang dermed; men Vanskelighederne lod sig ikke til Syne paa én Gang, og den Interesse, som adskillige af Herredets Beboere nærrede for Foretagendet, var mig til Opmuntring; — jeg arbejdede videre efter bedste Evne og er altsaa nu naaet saa vidt, at 1. Del foreligger trykt, medens 2. Del (indholdende de specielle Sognebeskrivelser) er afsluttet som Manuskript og agtes udgivet ledsaget af Sognekort og Navneregister for baade 1. og 2. Del, hvis det med Tiden maatte lykkes mig at tilvejebringe de fornødne Pengemidler dertil.

En og anden vil vel finde, at Fremstillingen af de almindelige historiske Forhold paa flere Punkter er for bred, og jeg skal ikke nægte, at jeg maaske har taget vel meget Hensyn til de Læsere, der ikke have videre Forkundskaber, ligesom jeg maaske ogsaa hist og her har medtaget for mange Detailler; men jeg har hellere villet medtage for meget end for lidt og tror, at adskillige ville paaskjønne det.

Måtte Bogen nu blive til nogen Fornøjelse og Oplysning for Ifvætboerne i Særdeleshed, og maatte den kritiske Læser se lidt velvilligt paa den!

Aalborg, August 1906.

C. KLITGAARD.

Forkortelser.

Agrarhist. St.	= Christensen: Agrarhistoriske Studier.
A. S.	= Aalborghus m. fl. Amters Skifter.
Begtrup VI.	= Begtrup: Beskrivelse over Agerdyrkningsens Tilstand i Danmark, 6. Bind.
D. A. A.	= Hiort-Lorenzen og Thiset: Danmarks Adels Aarboeg.
D. A.	= Pontoppidan: Den danske Atlas.
D. M.	= Danske Magazin.
Erslevs Repert.	= Erslev: Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen.
J 1.	= Jordebog fra 1568.
J 2.	= Skatteafskrivningsbog for Aalborghus m. fl. Amter fra ca. 1714.
J. E.	= Jydske Efterretninger.
J. S.	= Samlinger til jydsk Historie og Topografi.
K. B.	= Kancelliets Brevbøger, udgivne af Rigsarkivet.
Kbg.	= Kirkebog.
Ma.	= Markbogen af 1683.
Mo.	= Modelbogen af 1688.
M. 1 (eller Matr. 1)	= Matriklen af 1662.
M. 2 (eller Matr. 2)	= Matriklen af 1690.
N.	= Nielsen: Personalhist. Notitser om Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg.
P.	= Præsteindberetning.
Regesta.	= Regesta diplomatica historiæ Danicæ.
Trap III.	= Trap: Statistisk-topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, 3. Udgave.
T.	= Eng- og Græsningstaxationen af 1683.
Tgb.	= Tingbog.
T. S. Pap.	= Topografiske Samlinger paa Papir.
T. S. Perg.	= Topografiske Samlinger paa Pergament.
.E. d. A.	= Becker: De ældste danske Arkivregistraturer.

Indhold.

AFSNIT I.	Herredets Navn, Udstrækning m. m..	Side	1
AFSNIT II.	Sandflugt	—	44
AFSNIT III.	Skove	—	72
AFSNIT IV.	Samfundsforhold, Befolkning og Bebyggelse	—	78
AFSNIT V.	Erhverv. A. Landboforhold og Landbrug	—	102
	— B. Fiskeri.....	—	156
	— C. Kysthandel	—	165
AFSNIT VI.	Stranden.....	—	183
AFSNIT VII.	Forvaltning og Retspleje	—	193
	Provster	—	200
	Distriktslæger	—	203
	Ting, Tingsted, Segl og Galge	—	211
	Herredsfogder	—	219
	Herredsskrivere	—	236
AFSNIT VIII.	Forskjellige Optegnelser	—	239
	Rejsningen 1534	—	242
	Kejserkrigen	—	258
	1. Svenskekrig	—	260
	2. Svenskekrig	—	261
	Krigen 1807—1814	—	264
	Slavekrigen	—	266
	Krigen 1864	—	268
	Andre Optegnelser	—	270
TILLÆG I.	Strandinger	—	274
TILLÆG II.	Vide- og Vedtægtsbreve.....	—	279
TILLÆG III.	Tingsvidner m. v. ang. Krigene.....	—	283
TILLÆG IV.	Uddrag af Kirke- og Tingbøger vedrørende militære Personer	—	292

Rettelser ¹⁾.

- Side 6, Linje 9 f. o. — efter den her, læs: efter at den her
— 27, — 6 f. n. — Præstens, læs: Præsten
— 35, — 7 f. n. — ^{27/181}, læs: ^{27/1807}
— 41, Anm. 3 — Doonlitt, læs: Doonklitt
— 45, Linje 2 f. o. — Herredes, læs: Herreds
— 46, — 9 f. o. — Sand op, læs: Sand op paa
— 69, — 6 f. n. — Sagne, læs: Sagn
— 81, — 12 f. n. — Beboere, læs: Beboerne
— 93, — 12 f. o. — Jordbog, læs: Jordebog
— 94, — 3 f. o. — Jordbog, læs: Jordebog
— 94, Anm. 3 — Aalborg, læs: Aalborgh.
— 96, Linje 16 f. n. — for 1714, læs: fra ca. 1714
— 100, — 8 f. o. — Jorden, læs: Jordan
— 110, — 9 f. n. — Recesen, læs: Recessen
— 113, Anm. 1, — Økonomisk, læs: Økonomiske
— 116, Linje 9 f. n. — Vestergaard, læs: Vestrupgaard
— 137, — 14 f. o. — Landæmnd, læs: Landmænd
— 143, — 7 f. o. — Ordrene, læs: Ordrene
— 143, — 11 f. o. — Kongegodset, læs: Krongodset
— 156, — 6 f. n. — Snurrevaadet, læs: Snurrevaaddet
— 157, — 2 f. o. — Farvands, læs: Farvandes
— 157, — 8 f. n. — Aarene, læs: Aarerne
— 162, — 1 f. o. — ²⁾, læs: ¹⁾
— 165, — 16 f. o. — redede, læs: reddede
— 168, — 12 f. n. — fik de, læs: plejede de at faa
— 187, — 12 f. o. — Haveri, læs: Havari
— 187, Anm. 2, Linje 3 f. n. — Ordet »tog« udgaar

¹⁾ Jeg har her set bort fra adskillige sproglige Forsyndelser, i Særdeleshed Cimbricismen som (S. 136) »blev tilkjendt« i Stedet for »fik tilkjendt«, (S. 168) »var bevilget« i Stedet for »havde faaet bevilget« o. fl.

- Side 194, Linje 3 f. n. — Leen og Leensmænd, læs: Len og
Lensmænd
- 198, — 2 f. n. — Embedsmand, læs: Embedsmænd
 - 200, — 10 f. o. — Reformationerne, l.: Reformationen
 - 204, — 2 f. o. — ¹¹/₈ s. A., læs: † ¹¹/₈ s. A.
 - 207, Anm. 1, — Samling, læs: Samlinger
 - 243, — 1, — J. E., læs: J. S.
 - 258, Linje 4 f. o. — Lutter om, læs: Lutter am
 - 259, — 15 f. o. — Hertinget, læs: Herredstinget
 - 263, — 1 f. o. — omhandlede, læs: omhandlende
 - 268, — 16 f. n. — Divisionskvarterne, læs: Divisions-
kvartererne
 - 268, Anm. 2 — ligge, læs: ligger

I.

HERREDETS NAVN, UDSTRÆKNING OG BESKAFFENHED, VANDLØB OG SØER.

LIGESOM de fleste andre territorielt afgrænsede Herreder har *Hvetbo Herred Navn* efter Beboerne og ikke — som det ellers er almindeligt — efter en By eller efter fremherskende Terrænforhold, saaledes som f. Expl. Børglum, Vennebjerg, Kjær, Fleskum Herreder o. s. v.¹⁾ Det nævnes saavidt vides første Gang i Kong Valdemars Jordebog, der er affattet 1231, og da kaldes det »*Hwet*«, en Benævnelse, der ogsaa anvendes i de nærmest efterfølgende Aarhundreder²⁾, og som forøvrigt endnu den Dag i Dag

¹⁾ Ogsaa de Landsting, under hvis Jurisdiktion et mindre, afgrænset Landomraade hørte, havde Navne, der viste hen til de paagjældende Landsdeles Beboere, saaledes *Fynbo*, *Falsterbo*, *Mønbo*, *Sjællandsfar* og *Laalandsfar* Landsting, modsat *Viborg Landsting*.

²⁾ 1325 nævnes *Ingvar Tollison de Hwæt*, formentlig d. s., der 1335 anføres som *Væbner* [Erslevs Repert. 1415 og 1726], og 1374 nævnes 3 *Gaarde* i *Wæth*, som *Anders Offesen Hvide* da pantsatte til *Kong Valdemar*. I *Æ. d. A. I.*, 100 og 412 henføres ganske vist dette *Wæth* til *Ørum Sogn*, *Galten Herred*, men da det i Dokumentet siges at ligge i *Aalborg Læn*, maa det uden Tvivl være *Hvetbo Herred*, der menes. 1434 og 1525 kaldes Herredet ligeledes *Hwet*, men sidstnævnte *Aar* staar *Formen Hvetbo* dog *Side om Side* med *Hwet* (*Huetbo hæreth*, *Jetsmark paa Hwet*), og forøvrigt træffe vi allerede 1350 *Formen Hvetbo* [D. M. 4 R. II. Bd., 48, og *Erslevs Repert.* 2250].

anvendes i Personnavne (Tilnavne), men hvis Betydning eller Afledning det er forbeholdt Fremtiden at tolke. Der er vel i Tidens Løb fremkommen adskillige Gisninger, men de forkastes alle af Nutidens Stednavnetolkere ¹⁾).

Naar Hvetbo Herred ovenfor siges at være territorielt afgrænset, er dette vel næppe helt korrekt med dets nuværende Udstrækning og Beskaffenhed for Øje; thi dels findes der paa en stor Strækning ingen naturlig Adskillelse mellem Hvetbo og Ø. Han Herreder, og dels hører saavel Øen Gjøel som den Del af Jetsmark Sogn, der ligger østen for Ryaa, i vore Dage til Hvetbo Herred. Skulle vi derfor have den rette Forstaaelse af den omskrevne Afgrænsning, der har været medvirkende til Dannelsen af Herredets Navn, bliver det nødvendigt for os at kaste et Blik tilbage gennem de svundne Sekler.

Som bekendt er vort Fædreland af sén Oprindelse sammenlignet med Størstedelen af det øvrige Evropa; i hin fjærne Tid, da Isen som en mægtig og uimodstaelig Flodbølge skød sig mod Syd og Vest fra den skandinaviske Halvø og Østersøegnene, var

1) Foruden den meget »lærde« Tolkning i *Scriptores Rer. Dan. T. 7*, Side 561 (efter hvilken Hvet skulde kunne jævnføres med angelsaxisk *hive*, islandsk *hiu* og være det samme som Bolig eller Familie) er Hvet bleven jævnført med Vad eller Væt (Vadested), og endelig har Præsten Hans Winde i Saltum et Brev fra 1738 givet følgende Forklaring, der vist maa anses for at være Folkeetymologi: »Endelig er at observere, at dette lidet Herred, som ligger i Vendsyssel i Sønder og Nør, tvært for de andre Herreder, som strækker sig i Øster og Vester, skal deraf være kaldet af de gamle Hvetboe qvari Hovetboe eller Tvertboe Herred« [Thottske Saml. i Fol Nr. 751].

Danmark næppe »opdukket af Bølgen«, men bestod af Grunde, hvorpaa Isen lejrede sig, og hvor den, efterhaanden som den smeltede, efterlod de medførte Sten og det ved Skuringen frembragte Grus og Sand. Derved højnedes Grundene, og samtidig antages en almindelig Landhævning at have fundet Sted, saa at Danmark ved Istidens Slutning laa højt over Havet, — højere end nu¹⁾. Det er saaledes af Geologerne paavist, at Størstedelen af Hvetbo Herred da laa ca. 6 Fod højere over Havfladen end nu, og de kunne endvidere fortælle os, at efter Hævningen i Senistiden²⁾ fulgte der en Sænkingsperiode, hvorunder en stor Del af Landet atter kom under Vand.

Da Landet antages at være bleven befolket samtidig med eller mulig før denne Sænkning, den saakaldte Litorina Sænkning³⁾, havde naaet sit Maximum, ville vi forsøge at danne os et Billede af den her beskrevne Egns Udseende paa hin Tid, da Stenalderhavet omkransede den.

¹⁾ Om Herredets geologiske Forhold se »Danmarks geol. Unders.« 1. R. Nr. 3. Egentlig har der allerede i Istiden fundet to Landhævninger Sted, afbrudte af en Landsænkning. Medens saavel Kridtet, der kun træffes i Herredets sydlige Del (ved *Kaas*, *Lundergaard*, hvor der er maalt ca. 260 Fod, uden at man naaede gennem Laget, ved *Toftegaard* o. fl. Steder) som Leret ved *Lundergaards Teglværk* (Yoldialer, 3: Ler med Rester af *Yoldia Muslinger* i) er afsat under Havfladen, er Leret ved *Saltum* og *Pirupshvarre* antagelig afsat over Havfladen. Af *senere* Oprindelse er Leret, der findes i Egnen omkring *Purkjær* og *Albæk*; dette er afsat under Havfladen, efter at en Landsænkning havde fundet Sted.

²⁾ Kystlinjen fra denne Hævningsperiode kan ved Fredrikshavn spores i en Højde af 180 – 185 Fod over Havet. Ved *Saltum* ligger den ca. 105 Fod over Havfladen, og mindst har Hævningen været i Herredets sydlige Del.

³⁾ egentlig Kystsænkning, litus = Kyst.

Betragte vi et med Højdetal forsynet Kort, ville vi se, at Hvetbo Herreds Højland bestaar af 3 »Bakkeøer«, nemlig *Saltum Bakkeø* (omfattende *Saltum*, *Ingstrup*¹⁾, *Hjermeslev* og *Alstrup Sogne*), der i *Ørnbjerg* naar en Højde af 137 Fod over Havet, *Hune Bakkeø* og den lave, flade *Bakkeø* omkring *Jetsmark Kirke*. Hele den sydlige Del af Herredet er derimod Lavland, ja mange Steder, som ved *Kjølvring*, *Ulvskoven*, *Fristrup* og *Røngaardene* er Højden over Havfladen kun ringe, — 4—6 Fod.

Tænke vi os, at Landet atter sænkede sig, indtil det havde samme Højde, som da det ældre Stenalderfolk tog det i Besiddelse, d. v. s. 20—30 Fod, vilde Hvetbo Herreds Omrids blive meget forandret, idet det fra at være en sammenhængende Landsdel vilde blive forvandlet til 3—4 stærkt indskaarne Øer.

I den tidligste Stenalder førte et bredt Sund fra Vesterhavet nord og øst om *Ingstrup—Hjermeslev—Alstrup* til *Vildmosen*, der da laa fuldstændig under Vand, og fra denne førte atter et bredt Sund syd om *Jetsmark* og *Hune* ud til Havet. Fra disse Sunde gik talrige Forgreninger eller Vige ind i det tilstødende Land, saaledes en langs Lavningen mellem *Vestermark* og *Kjettrupgaard*, en mellem *Trudslev* og *Vestermark*, en fra *Borup* ned mod *Ingstrup Præstegaard* og en ned mod *Ingstrup østre Skole*. En større Fjord adskilte *Ingstrup* og *Hjermeslev Sogne*²⁾, og fra *Vildmosehavet*, der mellem *Sønder*

¹⁾ Partiet omkring *Ingstrup Kirke* kunde maaske karakteriseres som en selvstændig lille *Bakkeø*.

²⁾ Denne Fjord har mulig ved *Neder Jonstrup* staaet i Forbindelse med Fjorden, der strakte sig fra *Klitladen* vest om *Vestermark* og *Brødslev* ned mod *Jonstrup*, men paa det her

Saltum—Østrup og *Risager—Kvorup* bredte sig over de derværende Eng- og Kjærstrækninger, førte en Fjordarm ind mellem *Ribergaard* og *Vestrup* henimod *Dommerborg*, ja maaske endog ud til Havet, medens en anden Arm strakte sig fra *Huneby* ned til det store Sund, der syd om *Jetsmark* forbandt Vildmosehavet med Vesterhavet.

De fleste af disse Fjorde vare dog ikke dybe, og navnlig gjælder det den sidstnævnte, hvor der end ikke er fundet Rester af Havdyr eller Saltvandsbløddyr i Aflejringerne. Dette er derimod i høj Grad Tilfældet i Hovedløbene af det Sund, der da omgav Herredet, saaledes ved *Alstrup*, *S. Saltum*, *Rendbæk*, *Purkjær* o. fl. Steder, og i Terrænet mellem *Bedholm* og *Toftegaard* gaa de skalførende Ler- og Sandlag endog over til virkelige Skallag og Østersbanker, der kunne være over 15 Fod tykke; en saadan Forskjel hidrører fra, at Vandet i Vigene var mindre saltholdigt og mindre friskt end i de dybere Hovedløb, hvor der var stærkere Strøm.

Tydeligst fremtræder Kystlinjerne fra denne Sænkingsperiode paa *Jetsmark* *Bakkeøens* Sydøstside, hvor Afgnavningsafsatser (Erosionsterrasser) findes i en Højde af en Sned Fod over Havet, samt langs *Saltum—Huneøernes* Vestside, hvor den gamle Kystlinje staar som en stejl Skrænt (Lien og *Kjettrup* *Bjærg*) ned mod den ca. 1600 Alen brede Strandflade. Denne synes at være af temmelig ny Oprin-

omhandlede Tidspunkt var det indre af disse Fjorde maaske Sumpe. Dr. Jessen omtaler i hvert Fald ikke Partiet omkring *Ingstrup Kirke* som en særskilt lille Ø paa *Litorinasænkningens* Tid i det foran citerede Bind af Danm. geol. Undersøgelser.

delse¹⁾ og tiltager stadig i Bredde; sammenholder man saaledes Maalene fra 1787 (Videnskabernes Selskabs Kort) med Maalene fra 1887 (Generalstabens), synes Landet i Herredets nordlige Del — mellem Nybæk og Grønhøj — at være tiltaget ca. 380 Fod, ved Grønhøj har Kysten holdt sig konstant; ved Sønder Kjettrup er der lagt 890 Fod og ved Blokhus 480 Fod til i det nævnte Hundredaar.

Saa vel før som efter den her omskrevne Sænkning fandt Sted, var Landet for en stor Del dækket af Egeskove, der havde afløst de ældre Fyrre- og endnu ældre Bævreasp-Skove, og det er vel Vidnesbyrd om disse, vi træffe rundt om i Moserne, saaledes for Egetræernes Vedkommende særlig i Dalstrøgene omkring Saltum og Hjermelev, hvor dette Træ synes at have været Skovtræ langt ind i den historiske Tid [se nærmere under Afsnittet om Skove]²⁾.

¹⁾ Paa denne med Klitter og Smaasletter afvejlende Stranddannelse, der kun ligger ca. 10–20 Fod over Havfladen, er der saavidt vides aldrig fundet Gjenstande fra Oldtiden eller Middelalderen. Var den ikke skjærmet af en høj og bred Klitrække, vilde Havet endnu ved Paalandsstørme kunne overskylle den, og at dette er sket i ret stor Udstrækning for mindre end 100 Aar siden ses bl. a. af, at et lille Fartøj under en Storm 1820 drev op paa Agrene i den sydlige Del af Blokhus, hvor Havklitten da var meget lavere end nu. Ligeledes traf man for nogle Aar siden ved Brøndgravning ved Pirupshvarre paa et gammelt Vrag omtrent helt oppe ved Lien. Under Julestormen 1902 steg Havet ved Blokhus ca. 15 Fod over dagligt Vande.

²⁾ Ved Brøndboring i Foraaret 1903 ved Fabrikant Kjærs Villa i Blokhus traf man i 60 Fods Dybde og ca. 40 Fod under Havfladen paa et Stykke Egetræ, som det tog en Del Tid at gjenbore; — hvorledes er dette kommen ned i denne

Som allerede omtalt antages Landet at være bleven befolket omtrent samtidig med, at denne Sænking var paa sit højeste, og at Stenalderfolket ogsaa tog Hvetbo Herred i Besiddelse, se vi af de talrige Gravhøje fra hin Tid, der findes særlig i Herredets nordlige og vestlige Del, saavel som ogsaa af enkelte Mosefund; Saltheim (∩: Saltum) var maaske Benævnelsen for hele denne Egn, idet dette Navn, der hører til den ældste Stednavneklasse, godt kan oversættes paa nydansk som Haveggen.

Allerede i Stenalderen begyndte Landet paany at hæve sig, og denne Hævning vedblev, indtil det i de nærmeste Aarhundreder efter Kristi Fødsel havde naaet den Højde over Havfladen, som det nu indtager. Hvetbo Herred kan derfor ikke i historisk Tid, d. v. s. efter ca. Aar 800, have bestaaet af en eller flere havomflydte Øer, men det var dog saa omgivet af Vandløb, Søer og Moser, at det baade territorielt og kulturelt maatte betragtes som en Ø, hvilket ogsaa den Aar 1525 brugte Betegnelse »Jetsmark paa Hwet«¹⁾ synes at stadfæste, og endnu vil man ved Sammenligning mellem Hvetbo og de omliggende Herreders, særlig Børglum og Ø. Han Herreds. Talesprog kunne eftervise denné Afgrænsning²⁾.

Dybde? Er det et Stykke af et Skib, maa her jo i forholdsvis sen Tid have været dybt Vand, og er det en Rest fra Fortidens Egeskove, maa Landet da have strakt sig længere mod Vest end nu.

¹⁾ D. M. 4, II., 48.

²⁾ Naar Ingstrup Sø og Nols Sø paa Kort fra det 17. Aarhundrede (saaledes Johannes Mejers fra 1650, gl. kgl. Saml. i Fol. Nr. 713) vises som aabne Fjorde, maa dette absolut anses for urigtigt; men disse Kort ere jo ogsaa i mange andre Henseender upaalidelige.

Idet Sundene og Fjordvigene ved Landets Hævning forsvandt, fremkom der nemlig paa de Steder, hvor der havde været mindst Vand, en stor Del Kjær- og Mosestrækninger, og paa de dybere Steder forvandlede Fjordene til Indsøer eller Vandløb; saaledes opstod der langs Herredets nordlige Kant den store *Ingstrup Sø*, der antagelig havde Afløb til Vesterhavet indtil Sandflugten stoppede det; mellem Saltum og Jetsmark Bakkeøerne fremkom *Ostrup Sø* og de omliggende Kjærstrækninger, og Sundet syd om Jetsmark-Øen forvandlede til de store Eng- og Mosestrækninger, som herfra gaa mod sydøst til Limfjorden og mod nordvest til Vesterhavet, samt til *Hellede Sø*, der formodentlig i ældre Tid har bredt sig over et stort Omraade.

Da Vildmosen, der ogsaa havde været dækket af Stenalderhavet, forvandlede til en Indsø, begyndte Mosedannelsen at finde Sted, og efterhaanden højnede den sig saaledes, at den fra at være en Sø blev til en Højmose med Fald mod Ydersiderne¹⁾. Derved fremkom den Lavning langs Hvetbo Herreds østlige Side, i hvilken *Ryaa* nu løber. Da denne er Herredets vigtigste Vandløb, og da det tillige kan anses for ønskeligt at skjænke Herredets *Søer* og *Vandløb*, af hvilke vi ovenfor have nævnt flere, en mere indgaaende Omtale, hidsættes følgende:

Ryaa, der paa en lang Strækning danner den egentlige Herredsgrænse, idet den Del af Hvetbo Herred, som ligger øst for Aaen, indtil Aar 1880 hørte til Kjær Herred, har sit Udspring ved Foden af »Jydske

¹⁾ At Mosen har bredt sig ses bl. a. af, at man har fundet Jernalderbegravelser under Mosedækket i Mosens nordlige Del.

Aas paa Grænsen af Dronninglund og Børglum Herreder, og herfra løber den overvejende i vestlig Retning, indtil den støder mod Hvetbo Herred paa det Sted, hvor Alstrup og Hjermelev Sogne mødes. Her optager den den nordfra kommende *Assenbæk* eller *Tjenbæk*, der forhen kom fra Ingstrup Sø, men som nu maa betragtes som en Fortsættelse af *Kjældergrøften* (som tidligere udmundede i Ingstrup Søs nordlige Ende), i Forbindelse med *Møllebækken* (som kommende fra Egnen omkring Myrtue og Stride forhen udmundede i Ingstrup Søs sydlige Ende). Over Assenbæk var der allerede tidlig slaaet Bro, ligesom dette forudsætter, at der var anlagt Vase over Mose- dragene paa begge Sider af Bækken. Denne Bro laa antagelig ca. 300 Alen fra Bækkens Udløb i Aaen; thi ca. 1848 fandtes her Rester af meget svært Egetømmer og talrige Kampesten, ligesom det tydeligt skjønnedes, at Overfærdsstedet naaede mange Alen til begge Sider af Vandløbets nuværende Bredde. Af Stenene, hvoraf en stor Del vare af en Haands Størrelse, blev der bortkjørt 50—100 Læs; men endnu findes der mange, dækkede af ca. 3 Alen Jord. Endvidere fandtes et Hjortegevir, nogle Takker af et, samt 2 Jernspyd, af hvilke det ene gik i Stykker ved Optagelsen og det andet senere bortkom. Spydene vare ca. 1 Alen lange og forsynede med en Dølle af ca. 4 Tommers Længde, og endvidere vare de firkantede og hulslebne. [Meddelt af Sognefoged Lars Jensen, Nymark i Alstrup.] Da Spydene vist maa henføres til Middelalderen, har her maaske allerede da været Overfartssted, og det er vel denne Assenbæk Bro, der 1573 forlænedes til Admiral Peder Munk. Den nævnes da sammen med

Lerbæk Bro som liggende til Hammelmose Mølle, og Hvetbo Herredsmænd gav Brokorn dertil¹⁾).

Efterat *Ryaa* er naaet til Hvetbo Herreds Grænse, bøjer den mod Syd og har nu overvejende sydligt Løb, indtil den tilsidst udmunder i Limfjorden. Under sit Løb langs Herredets Østside optager den en stor Del Vandløb, som næsten gennemskjære Herredet, idet Vandskjellet gaar langs Herredets vestlige Side. De vigtigste af disse ere: *Porsbæk* (kommer oppe fra N. Saltums Højland og løber i sydøstlig Retning mellem Torpet og S. Saltum ned over Villerup Kjær), *Debbelbæk* (er egentlig en Gren af *Ryaa*; den optager *Ilbæk*, som kommer fra S. Saltum, og *Hvolbæk*, der under Navnene *Rylterbæk* og *Graastens Rende* har gennemløbet Strækningen Saltum Tørvedale — Østrup — Bunken — Saltum Kjær. *Graastens Rende* har atter et lille Tilløb, der kaldes *Lerbæk*) og *Albæk*. Tidligere var *Albæk* Afløbet for Østrup Sø, men efter dennes Udtørring er *Albæk* en Fortsættelse af nævnte Søs to Tilløb, *Hunebæk* og *Elsbæk*. *Hunebæk* begynder i Hune Sogns sydvestlige Del, hvor den faar Tilløb fra Rødhus Luner; den gennemløb tidligere Hellede Sø, men Løbet er

¹⁾ [K. B. 259] 1636 ²⁷/₂ stævnedes Niels Mørk nogle Mænd, der resterede med Brokorn til Assenbæk Bro [Tgb.]. Af en Rettertingsdom af 1602 ¹⁵/₄ angaaende Hammelmoses Ejendomsjord ses, at Stedet, hvor *Ryaa* og *Assenbæk* løb sammen, forhen kaldtes *Ravneshøl*. I de til samme Sag hørende Dokumenter — et Brev af Hvetbo Herredsting 1423, en Lovhævd paa Hammelmose af 1465 samt et Tingsvidne af Jerslev Herredsting 1541, omhandlende Hammelmoses rette Endel — nævnes adskillige Vandløb i Gaardens Nærhed, saaledes Gammel Aa, Fovelbæk (Fuglbæk) og Rigses Aa, samt andre Lokaltiteter. [Secher: Rettertingsdomme 1595 — 1604, S. 364, jvf. Æ. d. A. III, 83]

nu forandret, saa det gennem en Kanal gaar nord om den nu udtørrede Sø og derefter i Nord og Øst (i det gamle Løb) over Kvorup Kjær omtrent op til Hune By og siden mod Øst, indtil det har passeret den udtørrede Østrup Sø. Bækken danner paa en lang Strækning Skjel mellem Jetsmark og Hune Sogne, og den var i ældre Tider saa vandrig om Vinteren, at det kunde volde Vanskeligheder at passere den. I Nærheden af Hune Kro delte Bækken sig i to Løb, hvoraf det nuværende er det sydligste; det nordligste gik op til Hune Kro og derfra norden om det nuværende Hune Kjær. Dette nordlige Løb kaldtes formodentlig *Asbæk*; thi af gamle Dokumenter ses, at S. Brogaard ogsaa kaldtes »ved Asbæk«. Omtrent parallelt med Hune Bæk og tilsidst udmundende heri løber nord om Kvorup en lille Bæk, kaldet *Sortbæk*.

Elsbæk kommer ude fra Faarup Klit og løber i den tidligere omtalte Lavning mellem Dommerborg og Vestrup, idet den danner Skjel mellem Saltum og Hune Sogne. Ligesom Hunebæk udmundede den forhen i Østrup Sø, men gaar nu under Navnet *Landbæk* eller *Søbæk* norden om den forhenværende Sø og forener sig derefter med Hune Bæk eller Albæk.

Efter at *Ryaa* har optaget Albæk, modtager den ikke betydeligere Vandløb vest fra før i Jetsmark Sogns sydlige Del ¹⁾, hvor *Mergelsbæk* (kommende fra den tidligere Sø »Slettens Vande«) med dens Tilløb *Oxenbæk* (løber langs Mosens østlige Side

¹⁾ Mellem Sigsgaard og Pilgaard findes et gammelt Vandløb, *Ilgrøften*, der øst for Pilgaard har Udløb i Ryaa, men hvis oprindelige Løb ikke lader sig paavise paa Grund af de foretagne Reguleringer.

vest om Bleggrav gennem Moseby) samt *Bedholmsbæk* udmunde i den. I Hvetbo Herreds sydlige Del optager Ryaa *Bovsbæk* eller *Kjølvring Rende* (kommer ude fra Ulvskoven og udmunder i Aaen tæt ved Kjølvring Gaardene) samt den lille *Skalbæk* (løber sønden om Fristrup).

Om Ryaa er iøvrigt at bemærke, at dens Løb forhen har været meget bugtet, og paa sine Steder spaltede Aaen sig i flere Arme, som atter forenede sig. Dens ringe Fald i Forbindelse med de talrige Tilløb bevirkede, at dens øvre Løb paa mange Steder og særlig i Vintertiden kom til at se ud som en Sø, og den forvoldte ofte stor Skade ved sine Oversvømmelser; men 1826 tog man fat paa Opmaalinger m. v for at faa Aaen reguleret og Løbet forbedret, og da dette var besørget, behøvedes kun aarlige Oprensninger for under almindelige Forhold at holde den i sit Leje.

Fiskeriet i Aaen laa fra gammel Tid til Hammelse, og det var forbudt andre at fiske deri, da Ejeren af Hammelse havde Laasebrev derpaa¹⁾. Forbudet mod Fiskeri af uvedkommende synes dog nærmest at være sket af Hensyn til *Sejladsen* paa Aaen, hvilken vist har været ret betydelig i ældre Tid, da man ingen ordentlige Veje havde.

Vi se saaledes, at Albret Skeel til Hammelse og Anders Pedersen Galt til Birkelse paa egne og Søkendes Vegne 1552 oprettede en Kontrakt og Forligelse med Borgmester og Raad i Aalborg, at

¹⁾ Matr. 1662. Det samme omtales i Tingsvidne af Hvetbo Herredsting December 1671, hvori det forbydes at bruge Fiskeri i Aaen med noget Slags Redskab, da Hammelse har gammel Adkomst til saadant.

de aldrig skulde forhindre eller forkrænke den alfare »Herstragh« Vej til Vands i Ryaa og ej heller bygge eller forebygge lade fornævnte Aa, enten med Ruser, Aalegaarde eller Aafiskeri med »Polset« (o: Puls?) eller nogen anden saadan Fiskende eller Garnsætning, som kunde forhindre *Pramgangen* frem og tilbage, og denne Kontrakts Indhold blev tinglæst 1653 ^{23/4}, antagelig for at gjenopfriske Forbudet ¹⁾. Med Hensyn til Sejladsen paa Aaen se vi af Alstrup Kirkes Regnskab for 1638, at der var betalt Pramleje op til Bolskifte for 9 Tdr. Kalk, og af Matriklen 1690 ses, at en Gaard i Alstrup By havde et Hartkornspaalæg af 3 Tdr. for Færgestedet ²⁾. I nyere Tid er det kun Aaens nederste Løb, der har haft nogen Betydning for Samfærdselen. Da Lundergaards Mose 1874 blev kjøbt af et Aktieselskab, og en større Tørveproduktion dér blev paabegyndt, blev der fra Mosen lagt Jernbanespor ned til Aaen nordøst for Bedholm, hvor der blev opført et Brohoved. Tørvene bleve saa pr. Bane befordrede til Aaen og her indskibede i store, fladbundede Pramme, som af en lille Dampbaad bleve slæbte til Aalborg, og i nogle Aar var der en livlig Sejlads paa Aaen, skjønt den

¹⁾ Aalb. Raadstue-Arkiv; jvf. Nord. Tidsskr. for Fiskeri IV, 20. Hvetbo H. Tgb. 1653 ^{23/4}. 1671 December lod Hammelmoses Ejerc, nemlig Margrete Skeel, Enke efter Henrik Ramel til Bækkeskov, og Ida Skeel, Enke efter Frederik Rantzau til Asdal, tinglæse Forbud imod, at nogen opløb ad Ryaa med Pramme og Kaage og der noget Steds paa Fruernes Ejendom drev Handel, medmindre de først havde faaet Tilladelse dertil.

²⁾ I Præsteindberet. af 1638 (Alstrup Sogn) siges: »Ved det østerste i Kjæret ligger Bolskifte, og med Pramme og Kaage kan man opsejle fra Aalborg og hente Korn udi Ryaa, som løber strax frem ved Bolskiftet.

paa Grund af mange Banker ikke er let at befare. Efter at Moseselskabet var opløst, forsøgte Lundergaards Ejer, der bl. a. havde overtaget Dampbaaden, at vedligeholde Farten mellem Aaby og Aalborg for Befordring af Gods og Passagerer, men Foretagendet viste sig snart urentabelt og blev indstillet. Før Banen til Fjerritslev blev aabnet, benyttedes Aaen dog lidt af Sejlkaage fra Aalborg til Aabybro ¹⁾, men efter den Tid er Sejladsen ophørt.

Endnu skal kun anføres følgende lille Bidrag til Aaens Historie: Henrik Kroymann, en Holstener, der var Mester for Nørre Øxe Søs Udtørring i Aarene 1803—1805, og som forøvrigt var en Mand med mange Ideer, foreslog ca. 1804 at grave en Kanal fra Ingstrup Sø til Havet og derefter sætte Ryaa i Forbindelse med Søen; han mente saa, at der vilde danne sig et farbart Sund, hvorved Varetransporten fra det indre Sydvestvendsyssel til Vestkystens Handelspladser vilde lettes. Yderligere foreslog han ved samme Tid at danne et lignende Sund mellem Limfjorden og Havet over den østlige Del af Ø. Hanherred. Med Hensyn til Ryaaprojektet paaviste Birkedommer ved Øland Birk N. W. Møller, der var Godsforvalter ved Birkelse, gennem et meget ædrueligt Indlæg, at de Fordele, der kunde opnaas ved Gjennemførelsen af Kroymanns Plan, næppe stod i rimeligt Forhold til Omkostningerne ved Foretagendet ²⁾.

1) Om Aaby Bro se under Aaby Sogn.

2) Begtrup: Agerdyrkn. Tilst. 6, 269—283. Af Jydske Eft. ^{6/1805} ses, at Krøymann tænkte sig, at »der ved Løkken kunde dannes sig en Søstad og Fæstning uden Lige«, naar Kanalen kom.

Til Havet løbe følgende Vandløb, af hvilke de fleste ere ubetydelige: *Nybæk* (som danner Skjel mellem Børglum og Hvetbo Herreder og optager *Gungbæk* og *Lang Kristens Bæk*, hvilken sidste atter optager *Stenbrobækken* med dens Tilløb *Bjergemarksrenden* og danner Afløbet for de tørlagte Kjettrup og Trudslev Søer), *Grønhøj Ilbæk*, *Ejersted Ilbæk*, *Kværnbæk* (eller Kvanbæk), *Lasses Rende*¹⁾, *Eriks Rende*¹⁾, *Pirupshvarre Bæk*, *Blokhush Bæk*²⁾, *Skrædderens Rende*³⁾, *Søvands Rende*³⁾, *Kogens Rende*³⁾, *Rødhus Bæk* og *Chr. Pejtersens Rende*⁴⁾.

Af Søer findes eller fandtes der forhen i Herredet følgende: *Ingstrup Sø* samt *Trudslev* og *Kjettrup Søer* i Ingstrup Sogn; *Nols* og *Østrup Sø* i Saltum Sogn; *Hellede Sø*, *Slettens Vande* og et Par *Smaasøer* nord for Lundergaard i Jetsmark Sogn og *Rødhus Luner* samt *den hvide Dam* og *Ilsig* i Hune Sogn, *Ingstrup Sø*, der som foran omskrevet var en Rest af den Fjord, som nord om Hvetbo Herred forbandt Vildmosehavet med Vesterhavet, var før den ca. 1857 blev udgrøftet en af Vendsyssels største Indsøer, og ved Midten af det 18. Aarhundrede skal Søen, hvis Bund nu ligger ca. 9 Fod over Havfladen,

¹⁾ Disse findes nu kun som Stedbetegnelser, idet der kun undtagelsesvis er Vand i dem.

²⁾ Om denne skrives i Thaarup Relat. over Nørrejylland Aar 1763: » . . . som har meget klart, sødt og behageligt Vand og er det bedste Vand, jeg har set og smagt i Jylland« [Ny kgl. Saml. i Fol. 411].

³⁾ Som Anm. 1.

⁴⁾ Kaldtes vist forhen Brobæk, og Husene i det sydlige Rødhus kaldtes »ved Brobæk«. Formodentlig har den i tidligere Tid været et større Vandløb.

have været ca. 1 Mil lang ¹⁾, men efterhaanden svandt den ind som Følge af Afløbenes Oprensning, og ved Opmaalingen i Anledning af Udtørringen 1857 havde den ikke udskiftede Del (den Del, der var Vand i) kun en Længde af 930 Favne, altsaa knap $\frac{1}{4}$ Mil.

Fiskeriet i Søen laa retmæssigt til Ingstrup Præstegaard, specielt til det derværende kongelige Herberg eller Barfred ²⁾. Adskillige Gange er det dog blevet forsøgt at formene Præsterne Retten dertil, og i Bispearkivet findes en hel Række Dokumenter vedrørende denne Sag. 1581 erhvervede den daværende Sognepræst, Jørgen Jensen Vejle, et saalydende Beskjærmelsesbrev af Stiftsbefalingsmanden paa Aalborghus, Bjørn Andersen til Bjørnholm og Stenholt ³⁾:

»Jeg Bjørn Andersen . . . vitterliggjør, at eftersom hæderlig og vellærde Mand, Hr. Jørgen Jensen Vejle, Sognepræst til Ingstrup med sine tilliggende Kirker, haver med et lovligt tolvmands Vidne, taget af Hvetbo Herredsting Herrens Legemsdag Aar efter Guds Byrd 1573, bevist, at udi tredsindstve Aar og derover haver Fiskeriet udi Ingstrup Sø været ret Ejendel til Ingstrup Præstegaard til Hans kongelige Majestæts aabne Kjælder og Gjæsteherberg der sammesteds, og ingen har understaaet sig deri at bruge nogen Fællig eller Fiskefang uden alene de, som Præsten i Ingstrup til sit eget Hus' Fornødenhed dertil haver beskikket at fiske, hvorfor jeg paa min allernaadigste Herres og Konges Vegne samtykker og fri hjemler

¹⁾ D. A. V, 304. 1753 anføres den dog i Rentek. Forestillingspr. Nr. 134 som kun 800 Favne lang.

²⁾ Se II. Del, Ingstrup Sogn.

³⁾ Stenalt, som Navnet nu (urigtigt) skrives.

fornævnte Hr. Jørgen Jensen og hans Efterkommere, Præster udi Ingstrup Kald, herefter rettelig Ejendel og fri Fiskeri udi Ingstrup Sø og Vand at bruge og bruge lade, saavidt deres Hus' Fornødenhed kan behøves. Og af den Myndighed, mig af min allernaadigste Herre og Konge given er, forbydes alle andre at bruge eller bruge lade nogen Fiskefang udi bemeldte Ingstrup Sø eller Vand, enten paa øster eller vester, sønder eller nær Sider eller andet Steds, det være sig med Vaad, Tagger, Ruse eller Tine eller nogen Slags Fiskegarn under et fuldt Rans Vide, undtagen hvis Fiskeri alene til Hans kongelige Majestæts eget Køkken og Fadebur her paa Aalborghus kunde gjøres fornøden. Til dets Vidnesbyrd haver jeg mit sædvanlige Signet her under trykt og med egen Haand underskrevet. Datum Aalborghus, d. 8. Juni 1581.«¹⁾

Herefter forbleve Præsterne i Ingstrup i uforstyrret Besiddelse af Fiskeretten i omtrent 100 Aar, og af Matr. 1662 fremgaar det, at der var »Fiskeri nok med adskillige Fisk«²⁾; der tilføjes »om nogen det vil bruge«, hvoraf man maaske kan slutte, at Præsterne ikke brugte det meget, og at det da var glemt, at Rettigheden dertil udelukkende tilhørte disse. Ved denne Tid fandt Præsten Jakob Ottesen sig dog foranlediget til at nedlægge Protest imod det Indgreb, som Ejerne af Børglum Kloster gjorde i hans Rettighed til Fiskeriet, og ovenanførte Beskjærmelsesbrev fremlagdes i Retten 1678 ^{27/4}³⁾.

1) Se Bispearkivet Capsa A. Loc. 28—29 Nr. 13.

2) I Eng- og Græsnings-Taksationen 1683 siges, at der i Søen fanges Brasen og andre skelle (o: ret gode) Fisk.

3) Tgb.

Hans Protest maa dog ikke være bleven taget til Følge, og efter at han forgjæves havde klaget til Stiftamtmanden og Biskoppen, henvendte han sig direkte til Kongen med Besværing over, at »hannem ikke blot stor Indpas gjordes, men ogsaa saa godt som ganske forbødes at fiske udi en liden fersk Sø, kaldet Ingstrup Sø, uanset med, at fordm Høvedsmand paa Aalborghus, afgangne Bjørn Andersen, hans Brev, som udi Stiftskisten findes, skal kunne bevise, at samme Sø udi mangfoldige Aar haver ligget og været ret Ejendel til Ingstrup Præstegaard.« Da Stiftamtmanden, Henning Meyer-crone, paa denne Tid var fraværende som Gesandt i Frankrig, fik Otto Skeel til Birkelse, Amtmand over Aastrup og Børglum Amter, 1687 ¹⁹/₄ Befaling af Kongen, der først havde forhørt sig hos Biskoppen, til at »haandhæve og maintainere Hr. Jakob Ottesen, Præst i Ingstrup, ved ovenskrevne hans Præstegaard tilliggende Ejendel og Fiskeri«, og 9. Juni s. A. udstedte Otto Skeel saa et Brev af omtrent samme Indhold, som det 1581 af Bjørn Andersen udstedte, men mod dette Brevs Gyldighed nedlagdes Indsigelse af Holger Reetz til Palsgaard og Vorgaard, hans Broder Christian Reetz til Børglum Kloster og Søsteren Karen Reetz, idet de mente at have ligesaa megen Ret til Fiskeriet som Præsten. Christian Reetz klagede til Kongen, der da gav Befaling til Biskop Bornemann i Aalborg, Assessor Thøger Lassen til Rødslet, Kancelliraad Bent Due til Krastrup og Christen Lauritsen til Skaarupgaard om at sammentræde i en Kommission for at afgive Kjendelse i Sagen.

Kommissærerne mødtes 1688 ⁵/₇ paa Børglum Kloster, hvor ogsaa de i Sagen interesserede Parter

gav Møde, Holger Reetz ved Forpagteren paa Restrup, Enevold Ibsen, og Karen Reetz ved Broderen Christian. For Kommissionen fremlagde Præsten Bjørn Andersens Hjemmelsbrev af 1581, Otto Skeels Hjemmelsbrev af 1687 og et Tingsvidne af Hvetbo Herredsting 1687 $\frac{3}{6}$, hvilket sidste dog blev kasseret, da det var givet uden Kald og Varsel og derfor ikke indført i Akterne. Christian Reetz fremlagde: 1. *Skjøde paa Børglum Kloster* fra Kong Frederik III til Kansler Peder Reetz, dateret 1669 $\frac{22}{6}$ ¹⁾. 2. *Et Tingsvidne* af Jerslev og Børglum Herredsting 1688, i hvilket det hedder: »Niels Christensen i Vrensted vidnede . . . , at han i 50 Aar ikke kunde mindes, at der havde været trættet om Fiskeriet i Ingstrup Sø, samt at Børglum Kloster, Hammelmose m. fl. havde Ejendomme, som stødte til Søen. Christen Lauridsen vidnede, at da Ove Budde boede i Jetsmark ²⁾, lod han fiske i Søen, men Vidnet vidste ikke med hvad Ret; Budde havde den Gang Gods i Vrensted og Ingstrup Sogne. Oluf Sørensen af Thise fremstod uden Kald og Varsel og vidnede, at da salig Otto Skeel ejede Hammelmose, lod han fiske i Søen ved en Fisker »ulast og

¹⁾ Peder Reetz, der var Fader til de her nævnte 3 Søskende, fik Børglum Kloster ved Mageskifte med Kronen og afstod til denne Hovedgaarden Tygestrup i Merløse Herred. I Skjødet anføres, at Kongen afstaar Hovedgaarden Børglum med alle dens Bygninger, Ager, Eng og Herlighed, Fiskevand og Parker samt Aarslefhede og Koldborg Skov, tilsammen taxeret for $67\frac{1}{2}$ Td. Hk. foruden Bøndergodset.

²⁾ Se Jetsmark Sogn: Kalsensgaard.

ukært¹⁾«, og siden havde de andre Ejere²⁾ ogsaa fisket der, saaledes Børglum Klosters Ejere. 3. *Et Indlæg*, hvori Chr. Reetz søger at bevise sin Adkomst til Fiskeriet. Han skriver heri, at Bjørn Andersen havde vel hjemlet Kongens aabne Kjælder og Gjæsteherberg i Ingstrup Præstegaard Fiskeriet, men iøvrigt forbeholdt det for Kongens eget Køkken og Fadebur, kun at Ingstrup Præst skulde have frit Fiskeri til sit eget Hus' og Bords Fornødenhed, og det var derfor bleven forbudt de omboende *Bønder* at fiske i Søen, som helt var omgivet af Kongens Ejendom. Reetz mente, at Kongen kunde disponere over Fiskeretten i sin Egenskab som eneste til Søen stødende Lodsejer, men nu var alt Godset solgt fra Kronen, og dermed maatte Fiskeretten antages at være fulgt. Endvidere paaberaabte Reetz sig Lovens 5—10—42 »Hvor ferske Søer o. s. v.« og mente, at han havde Ret til Fiskeriet i Søen, saalænge den begrænsedes af hans rebdragne Jord, og af Tingsvidnet var det godtgjort, at Klosters Ejere havde fisket i Søen i mere end 50 Aar.

Jakob Ottesen, der forlangte, at Otto Skeels Hjemmelsbrev skulde staa ved Magt, tilspurgte Chr. Reetz, om han havde nogen særlig Bevilling paa Fiskeriet, da Skjødet paa Børglum Kloster kun lød i al Almindelighed og ikke kunde præjudicere den af Kongen en Gang givne Ejendel. Svaret lød, at nogen særlig Tilladelse paa et saa ringe Fiskevand havdes ikke, det maatte nødvendigvis følge med Godset,

¹⁾ Upaatalt.

²⁾ De, hvis Jord stødte imod Søen. Af Præsteindberetn. 1638 ses, at Søen ogsaa kaldtes Hjermslev Sø og Vrensted Sø, fordi disse Byers Marker grænsede til den.

og Reetz spurgte dernæst Præsten, om der endnu i Ingstrup fandtes nogen aaben Kjælder og Gjæsteherberg til Kongens Tjeneste, hvortil Hr. Jakob gjenmælede, at hans Køkken og Fadebur stod til Kongens Tjeneste. Kommissionen vovede dog ikke at afsige nogen Kjendelse, før den havde erkyndiget sig om Kongens »allernaadigste Resolution derom«, og endnu samme Dag indsendtes en Forespørgsel, om hvorledes den skulde forholde sig. Kancelliet sendte imidlertid Forespørgslen tilbage med Paa-tegning om, at det var Kongens Vilje og Befaling, at Kommissærerne skulde »kjende og dømme, som forsvarligt kan eragtes«. Saa maatte Kommissionen atter sammentræde, og denne Gang mødtes man paa Posthuset i Aalborg den 14. August 1688, hvor Jakob Ottesen fremlagde et Indlæg, i hvilket det hedder: Christian Reetz støtter sin Paastand for det første paa Frederik III.s Skjøde til hans Fader, men derved kunde ikke en Rettighed betages Ingstrup Præster, som var skjænket dem for over 100 Aar siden. Lovens 5—10—42 siger vel: »Hvor fælles ferske Søer ere o. s. v.«¹⁾, men nu er Ingstrup Sø ingen *fælles* Sø, men har altid været Kongelig Majestæts Ejendom og er af ham forundt Ingstrup Præst at fiske i. I Skjødet tales ikke om *Ingstrup Sø*, men blot i Almindelighed som i andre Skjøder nævnes: Skov, Mark, Tørvegrøft, Fiskevand etc.; dersom Kongen vilde have afstaaet sin Ejendom Ingstrup Sø til Peder Reetz eller nogen anden, da havde vel Ingstrup Sø speciatim bleven navngiven,

¹⁾ Ordet *fælles* havde Reetz behændigt udeladt i sit Indlæg, se foran.

men siden Kongen ikke omtaler den, vil han som forhen have sig den forbeholdt. »For det andet støtter Reetz sig til et Tingsvidne, hvorved saavel bevises, at han som andre have fisket i Søen, og dertil svarer jeg, at det jo netop er mit Klagemaal, at alle og enhver have fisket uden lovlig Hjemmel og Adkomst«. Chr. Reetz fremlagde en Attest af 1688 $12/4$ fra Børglum Klosters Bønder. Det fremgik deraf, at Chr. og Karen Reetz' Bønder i Vrensted havde 478 Favne Eng, som strakte sig fra Søens nordvestlige Ende langs den nordre Side til Thise Kast. Af Ingstrup Enge, som laa sønden for Søen og strakte sig fra »Nye Kast« vester til Ingstrup Fællig, havde Holger Reetz' Bønder 31 Favne Eng, som stødte til Søen. Til Ingstrup Præstegaard laa der ingen Enge imellem dem, der hørte til Reetzernes Gods, men derimod havde Præsten nogen Eng her, som hørte til hans Ejendomme i Ingstrup By. Fremdeles fremlagdes et Indlæg af Chr. Reetz, hvori han foruden at gjentage sine tidligere Paastande forlangte, at Jakob Ottesen skulde fremlægge det Tingsvidne, som Bjørn Andersen 1581 refererede sig til. Denne Paastand blev dog ikke taget til Følge, og Kommissionen afsagde den Kjendelse, at skjønt rigtignok Fr. III.s Skjøde og danske Lov 5—10—42 kunde tale for, at Reetzerne skulde have Fællig i Søen, saavidt deres rebdragne Jord støder dertil, kunde man dog ikke understaa sig at tilfinde dem nogen Rettighed til Fiskeriet, eftersom man havde for sig Bjørn Andersens Brev og Hans Majestæts Befaling om at maintainere Præsten i Ingstrup ved Fiskeriet. Man maatte dømme, at det tilhører Kongens Køkken og Fadebur paa

Aalborghus, men at tillige — eftersom det ham allernaadigst behager — Præsten i Ingstrup og Efterkommere skulle nyde frit Fiskeri i samme Sø til deres eget Hus' Fornødenhed [saavidt Loven tillader]. Da Dommen, hvorom alle Kommissærerne var enige, var afsagt, tog Bent Due Akterne med hjem til Krastrup for at opskrive Dommen, og han tilføjede da paa egen Haand Ordene »saavidt Loven tillader«. Dette bevirkede — som en Paategning af Biskop Bornemann paa Akterne i Præstearkivet viser —, at Kommissionens øvrige Medlemmer ikke vilde underskrive, »eftersom enhver fornuftig og upartisk, retsindig Læser ser nok, strax naar Slutningen gjenneumlæses, at det er ej andet end aabenbar Kontradiktion og Modsigelse mod sig selv, at man først, formedelst det frenlagte gamle Brev saavel som den derpaa faldne kongelige Konfirmation og Ordre til Otto Skeel, slaar sig fra Loven og tør ikke tilfinde Rætzterne nogen Rettighed til Ingstrup Sø, og siden igjen vil binde Præstens Frihed med Fiskeriet.« Dommen, som er dateret Krastrup 21. August 1688, findes saaledes kun underskrevet af Bent Due.

Imidlertid var Sagen dog dermed afgjort til Fordeel for Præsten i Ingstrup, og i de nærmest følgende Aar synes Fiskerettigheden ikke at være ham bestridt, men da Ryttergodset 1716 blev bortsolgt fra Kronen, blev Herligheden af Ingstrup Sø ogsaa opbudt, og Kancelliraad Frederik Kjær, der kort før havde kjøbt Børglum Kloster, formaaede Amtmand Seerup til at tilslaa sig Søen for 30 Rdl. Herimod protesterede Præsten Jens Godsen gennem Biskoppen, der 1716 ^{24/11} indsendte Kopi af Dokumenterne,

som beviste Præsternes Ret til Søen, og ved Rentekammer-Skrivelse af 1716 ⁵/₁₂ blev det tilladt Præsten at beholde denne ¹). Senere blev hans Ret dog atter bestridt, hvorfor Stiftsøvrigheden paa ny 1735 ¹⁰/₁ indgav en Forestilling desangaaende til Rentekammeret ²).

Præsterne svarede naturligvis ingen Afgift af Ene retten til Fiskeriet, og det var sikkert den væsentligste Grund til, at de ved Midten af det 18. Aarhundrede kom til at dele Retten til Fiskeri i Søen med Børglum Klosters Ejere, der jo — som vi have set — stadig havde ønsket at faa den. Af Rentekammerets Forestillingsprotokol for 1753 Nr. 134 ses, at Oberst Thurah, der da ejede Børglum Kloster, havde indsendt Andragende om at faa Fiske rettigheden i Søen overdraget. I den Anledning fremkom Rentekammeret den 2. Juni 1753 med følgende Forestilling til Kongen:

»Stormægtigste Konge, Allernaadigste Herre!
 Udi Børglum Amt under Aalborgs Stift findes en Sø, Ingstrup kaldet, strækkende sig omtrent i Længden paa 800 Favne og i Bredden ulige fra 38 til 300 Favne, hvilken — efter dertil af Oberst og Hofbygmester Thurah given Anledning — ved herfra foranstaltet Undersøgning (Litra A) er befunden at tilhøre Eders Kgl. Majestæt, undtagen at Sognepræsten til Ingstrup Sogn, saavel efter et i Aaret 1581 af Bjørn Andersen, daværende

¹) 1729 ¹⁵/₁₁ skrev Præsten Jens Godsen til Albert Thura, som da var ved at udarbejde sin Beskrivelse af Aalborg Stift [Thottske Saml. i 4. Nr. 1445], at i den strænge og langvarige Vinter 1728 frøs mange Hundrede Læs Brasen og andre Fisk ihjel og drev op paa Bredden, saaledes at der ikke det følgende Aar fangedes en eneste Fisk, som kunde roses.

²) Bisparkivet.

Høvedsmand paa Aalborg Slot, udgivet Brev, som en i Aaret 1688 imellem forrige Ejere af Børglum Kloster og Præsten afsagt Dom, haver pro officio derudi fri Fiskeri, dog ikkun til egen Husfornødenhed.

Om samme Sø haver bemeldte Oberst Thurah, Ejer af Børglum Kloster, først (Litra B) gjort allerunderdanigst Ansøgning, men som man efter Stiftamtmandens Eragtning holdt for bedre, at samtlige derpaa grænsende Lodsejere derudi bleve delagtige, forsaavidt enhvers Grund sig dertil strækker, dog imod billig Betaling, og at Præsterne i Ingstrup fremdeles beholdt det dem der over i 200 Aar forundte Fiskeri, saa er Stiftamtmanden herfra anmodet enhver af bemeldte Lodsejere at sondere, hvad de derfor vilde give. Og da han derpaa (Litra C) tilmeldte os, at ingen af dem noget derfor i Henseende til Fiskeriets Ringhed vilde byde, undtagen Hr. Stiftamtmand Scheel til Birkelse, som — forsaavidt hans Grund derpaa grænser — dog ikkun tilbød en Gang for alle 10 Croner; saa har man føjet videre Anstalt, at samme Fiskeri ved offentlig Auktion til Forpagtning er opbudet; men efter hosføjede Forretning (Litra D) har ikke heller nogen meldt sig derfor det ringeste at udlove; alene Oberst Thurah lod efter at denne Auktion var overstanden ved Forretningen deklarerer, at ville betale 30 Rdr., naar hannem og efterkommende Ejere af Børglum Kloster allernaadigst maatte tilskjødes bemeldte Eders Majestæt forbeholdne Fiskerettighed med Vilkaar, at Præsten i Ingstrup fremdeles udi Søen beholder Fiskeri til hans egen Husholdning efter forbemeldte Adkomster og paa lovlige Maade, hvilket hans Tilbud paa Auktionsstedet er bleven bekjendtgjort, og dog lige saa lidet da, som forhen, nogen anden meldt sig med videre eller højere Bud. Men paa hvis hannem desangaaende er tilskreven, erklærer han sig (Litra E) videre, at ihvorvel dette Bud, som han forsikrer, skal være

mere end Fiskeriets Værdi, da samme ikke alene findes i sig selv ringe, men endog Fiskene uspiselige, førend de i andre Vande faar afsat den onde Smag, som hos dem, naar de komme af Søen, findes, saa indgaar han dog for sig og efterkommende Børglum Klosters Ejere imod det ommeldte Skjøde at svare til Eders Majestæts Kasse aarlig 2 Rdr., som er 5 % Rente af 40 Rdr.

Som nu Eders Kgl. Majestæt af bemeldte forbeholdne Fiskerettighed ingen Indkomst hidindtil haver haft; samme er og i en Egn, hvor Eders Majestæt intet Jordegods tilhører, og saa langt fra Haanden, at man ikke ser, at deraf i anden Maade nogen Fordel kunde ventes, saa indstilles allerunderdanigst til Eders Kgl. Majestæts allernaadigste Resolution, om Oberst Thurah og efterkommende Ejere af Børglum Kloster samme forbeholdne Fiskerettighed imod de 2 Rdr. aarlig Afgift (som vi allerunderdanigst holde for Eders Majestæts Interesse mere antagelig end den tilbudne liden Kjøbesumma) maa tilskjødes med Vilkaar, at nuværende og efterkommende Præster i Ingstrup fremdeles nyde Fiskeri i Søen, dog — efter forbemeldte Adkomster — ikkun til egen Husfornødenhed og paa lovlig Maade. Yi forbliver til vor Død Eders Kgl. Majestæts — — —.

Herpaa har Kongen resolveret følgende:

»Efter foranførte Beskaffenhed akkordere Vi allernaadigst, at Vores forbeholdne Fiskerettighed udi Ingstrup Sø i Vendsyssel maa Oberst Thurah og efterkommende Ejere af Børglum Kloster til Ejendom overlades, imod derfor til Vores Cassa at svare aarlig 2 Rdr. samt med Vilkaar, at nuværende og efterkommende Præster udi Ingstrup fremdeles nyde fri Fiskeri udi samme Sø, dog ikkun til egen Husfornødenhed og paa lovlig Maade, og kan Vores allernaadigste Skjøde derpaa for Børglum Klosters Ejere saaledes opsættes. Frederiksberg Slot, d. 12. Juni 1753.«

Af Hvetbo Herreds Skjøde & Pb. I 359 b ses, at Skjødet er udstedt 9. Juli 1753, og hermed havde Ejerne af Børglum Kloster saaledes naaet et længe eftertragtet Maal. 1805 $13\frac{1}{3}$ indgav Klosters daværende Ejer Niels Frederik Hillerup Ansøgning til Kongen om Tilladelse til at *udtørre* Søen og blive Ejer af Søbunden mod at affinde sig med Ingstrup Præst for den Fiskeret, han havde til sit eget Bord. Ansøgningen blev sendt til Biskoppen, der atter sendte den til Provst Worm, daværende Præst i Ingstrup. Fra hans Haand findes der i Præstearkivet Udkast til en Betænkning i den Anledning; heri fremstiller Provsten den Uretfærdighed, man vilde begaa imod de øvrige Lodsejere, blandt hvilke der var en stor Del Selvejere og Stamhuset Birkelse, hvis Hillerup fik Ejendomsret til det indvundne Land, thi Provsten antog, at det vilde være en let Sag at udtørre Søen ved at uddybe Tjenbæk, som satte Søen i Forbindelse med Ryaa. Hvad iøvrigt Erstatning til Ingstrup Præst angik, mente han, at da Fiskeriet i Søen var en meget vigtig Ting — eftersom Vaarsild, der i Vendsyssel var den almindelige Husholdningsfisk, vare stegne til det fire-dobbelte, foruden at alle andre Fødevarer vare forhøjede i samme Forhold — burde Præsten ikke have Erstatningen i Penge, som stadig faldt i Værdi, men derimod i Jord, og han foreslog, at der af den indvundne Søbund skulde tillægges Præstens 20—24 Tdr. Land paa et for ham belejligt Sted, — et Forslag, der vidner om, at Provst Worm var en klog Mand.

Der kom imidlertid intet ud af Hillerups Plan, og Tanken om at udtørre Søen ved en Uddybning af

Tjenbæk synes heller ikke at være slaaet igjennem, thi Brinck-Seidelin, der ellers røber godt Kjendskab til Lokaliteterne, siger i sin »Beskrivelse af Hjørring Amt« 1828 ¹⁾ om Søen, at dens Udtørring er umulig, da Strækningen mellem den og Havet er opfyldt af Klitter. Det samme bemærker han forøvrigt om Kjettrup, Hellede, Østrup og Nols Søer, men Tiden har jo ikke givet hans Ord Medhold, uden for saa vidt det ikke er til Havet, men til Ryaa, de fleste af de nu udtørrede Søer ere afledede. Om Ingstrup Sø bemærker han endvidere, at den skal være flskerig og har Sandbund, samt at den i vaade Aar gaar over sine Bredder og bliver staaende paa Eng og Kjær.

1846 ^{15/8} blev der ved Skrivelse fra Skattekontoret meddelt Ingstrup Præst (Løchte) Eneret til Fiskeriet mod en aarlig Forpagtningsafgift af 2 Rdl., saa det maa formodes, at Børglum Klosters Ejere har undladt at betale Afgiften og derved mistet Retten. I Præstearkivet findes et af ham gjort Udkast til en Klage over den liden Fred, der var i Søen. Alle og enhver, selv fra langt bortliggende Sogne, tiltog sig Rettighed til at tage af de i Søen voxende Siv, uvedkommende trak om Natten med Vaad, røgtede eller ganske borttog de af Præstens Folk udsatte Kroge, molesterede hans i Søen liggende Baad og Fiskeredskaber m. v., og det var formodentlig disse Ubehageligheder, der gjorde Pastor Løchte gunstigt stemt overfor en af de til Søen stødende Lodsejere indgiven Ansøgning om Tilladelse til at udgrave Søen mod at udbetale 50 Rdl. en Gang for alle til

¹⁾ Side 58.

Præsten; Finansministeriet gjorde sit Samtykke afhængig af Præstens Approbation, og da denne var opnaaet, gaves Tilladelsen 1857.

Man optog nu den af Hillerup lagte Plan om at fordybe Assenbæk og saaledes lede Vandet ud i Ryaa, og de i den Anledning foretagne Opmaalinger udvidste, at Søen var 930 Favne lang, og Længden af Assenbæk eller Tjenbæk var 1974 Favne. For at frembringe det fornødne Fald maatte Bækken udgraves til 5 Alens Bredde foroven og 3 Alen i Bunden, hvilken skulde ligge $\frac{3}{4}$ Alen under laveste Sommervandstand. Forinden Arbejdet blev fuldført, opstod der imidlertid Strid mellem Lodsejerne om Delingen af Søbunden, idet enhver i Henhold til D. L. 5—10—42 paastod sig udlagt den Del af Søbunden, som laa ligeud for hans tilstødende Grund, hvilket selvfølgelig ikke kunde ske, eftersom Lodderne ikke stødte til Søen under samme Vinkel, og da man ikke kunde blive enige om Delingen, blev Udtørringen ikke fuldført. Senere er Søen vel omtrent tørlagt, men Spørgsmaalet om Ejendomsretten til Søbunden lader endnu vente paa sin Løsning, idet forskjellige andre fremkomne Forslag til Delingen heller ikke ere blevne antagne, og foruden megen anden Kiv blandt Lodsejerne har Udtørringen bevirket, at den ene Lodsejer har — omend ikke høstet, hvad andre havde saaet, saa dog hjemført det Hø, en anden havde haft Arbejde med at bjærge.

Trudslev Sø laa mellem Trudslev og Vestermark paa den ene Side og Hvorup Klit paa den anden, og det er formodentlig denne Sø, der i Matr. 1662 kaldes »Horup Sø«, og som da angives at være

fiskerig. Naar Sandflugten i sin Tid stoppede Søens Afløb, som kaldtes »Lang Kristens Bæk«, flød den langt ud over sine naturlige Bredder og forvoldte derved stor Skade paa de omliggende Jorder ¹⁾. I det 19 Aarhundredes sidste Halvdel blev den udgrøftet, idet Vandet blev afledet til Havet gennem Nybæk.

Kjettrup Sø laa mellem Vestermark og Kjettrupgaards Mark og strakte sig i en Bugt mod Syd til henimod Brødslev; den stod i Forbindelse med Trudslev Sø, sammen med hvilken den blev udgrøftet. Ogsaa denne Sø voldte til Tider stor Skade ved sine Oversvømmelser. Fiskeretten tilhørte Kjettrupgaard.

Nols har sikkert sit Navn efter den hosliggende Saltum Kirke, der i den katolske Tid var indviet til Sct. Nicolaus. I Søen findes Gjedder, Skaller, Flirer og Aal, men Fiskeriet deri synes aldrig at have været af nogen Betydning; det tilhører og har saavidt vides altid tilhørt de tilstødende Lodsejere. For 25—30 Aar siden paatænkte man at sætte Søen i Forbindelse med Kværnbæk ved en Kanal og paa denne Maade tørlægge den, men da Søen er temmelig dyb, og da en saadan Kanal vilde kræve store pekuniære Ofre, blev Planen ikke udført.

Østrup Sø, der laa mellem Østrup og Purkjær, omtales i et Lovhævd-brev af 1515, som 1647 ^{26/6} fremlagdes paa Hvetbo Herredsting og gik ud paa, at Peder Eriksen (Banner) af Kokkedal gjorde sin

¹⁾ Paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1787 er den atsæt som en ret umfangrig Sø, af hvilken en Arm strakte sig ned mellem Trudslev og Vestermark.

Lovhævd med Riddersmændsmænd og gode Selvejere og indværgede det Gods, han havde i Østrup op ad Rævbæk til Midtstrøm og i Østrup Sø saa og i gammel Rævbæk til Midtstrømmen til alle Ejeres Vænge vedtager. 1844 blev Søen udtørret, idet man gennem Albæk tappede Vandet fra den ud i Ryaa. Fiskeriet i den skal i ældre Tid have været ganske godt; det laa saavel til Jetsmark som til Saltum Sogns Beboere, og i Matriklen af 1662 nævnes Andel deri bl. a. som Herlighed til Jetsmark Præstegaard.

Hellede Sø laa paa Grænsen af Jetsmark og Hune Sogne og dannede Skjel mellem disse. For ca. 30 Aar siden lod den daværende Ejer af Lundergaard, Salicath, Søen udgrøfte i Hune Bæk, men ligesom ved Ingstrup Sø's Udtørring opstod der ogsaa her adskillige Trætter i den Anledning.

Ejerne af Lundergaard, der Aar 1800 ejede saa at sige hele Hune Sogn, solgte nemlig efterhaanden Ejendommene her til Beboerne, og da Sogneskjellet paa alle ældre Kort gaar midt igjennem Søen, og da det modsatte heller ikke paa anden Maade her synes at kunne paavises¹⁾, maatte det antages, at de af Hune Sogns Beboere, der havde Ejendom ud mod Søen, ogsaa vare Ejere af Søbunden, forsaavidt den stødte mod deres Ejendom. Denne Formodning bestyrkedes ved, at der i Udskiftningsforretningen for Hune Sogn 1823 anføres, at Lundergaards Ejere reserveredes et Fortov paa 10 Alens Bredde langs

¹⁾ Paa Matrikulkortet er ingen Sognegrænse afsat saa langt Søen rækker, idet saavel Jetsmark som Hune Sogns Udstrækning kun er regnet til Søs Bredder.

nordre Side af Søen, for at de derpaa kunde behandle deres Fiskeredskaber, men Græsningen paa dette Fortov skulde være de tilstødende Lodsejeres. Lundergaards Ejere synes saaledes kun at have haft Brugsret, men ikke Ejendomsret til Søens Bred, og kun at have haft denne Brugsret i Egenskab af Ejere af Fiskeretten, der som Herlighed laa til Lundergaard. Der var dog ingen af Hune Sogns Beboere, der protesterede mod, at Salicath udgrøftede Søen og tilegnede sig den indvundne Søbund, som paa den sydlige Side begrænsedes af hans Ejendom, og først da en senere Ejer udparcellerede Søbunden og bortsolgte Lodderne tilligemed Dele af det tilstødende Fortov, nedlagde Huneboere Indsigelse, idet de gjorde gjældende, at Fortovet var deres, nu da der ikke længere kunde være Tale om Fiskeri, og desuden paastod de, at Lundergaards Ejer endog havde solgt Dele af deres helt udenfor Fortovet liggende Moselodder. Sagen stod paa i flere Aar, da der stadig blev taget Henstand eller indgaaet Overenskomster, som ikke bleve opfyldte, men endelig bekvemmede Lundergaards Ejer sig til at give efter, og Forholdene bleve for nogle Aar siden ordnede ved Forlig. Paa de nyere Kort, f. Expl. Generalstabens, er Hune Sogns Grænse afsat langs med den udtørrede Søes nordre Bred. Om Fiskeriet i denne Sø bemærkes i Matriklen 1662, at det ligger til Lundergaard, om hvilken Gaard en Auktionsbekjendtgjørelse 1775 ^{26/7} siger, at den har Overflødighed af adskillige Slags Ferskvandsfisk i Damme og Søer. Hermed er der sikkert foruden Hellede Sø ment en lille Sø, der laa nord for Gaarden, og som ligeledes er udgrøftet i Hune Bæk.

Navnet »Hellede« eller »Helle«, som det f. Expl. skrives i Matr. 1662, synes tidligere at have betegnet et større sumpet Terræn vest og nord for Lundergaard. Her fandtes saaledes Hellede Sø, Hellede Mose og Hellede (Kjær), og en lille Sø vest for Hedegaard indbefattedes ogsaa under dette Omraade, saa det synes, som om hele dette lavtliggende, af Moser, Søer og Vandløb opfyldte Terræn paa Grænsen mellem Jetsmark og Hune Sogne har været benævnt *Hellede*¹⁾.

Navnets Betydning vides ikke hidtil at være fastslaaet, men mulig betyder det hellig. Stednavne sammensatte med Helle træffes ofte, saaledes for Vendsyssels Vedkommende foruden det her nævnte ogsaa i Aaby Sogn (Kjær syd for Toftegaard), Helledegrøften i Aistrup Sogn, Helledemarken i V. Brønderslev Sogn, Hellede i Ø. Brønderslev, Thise, Vrensted, Saltum og Bejstrup Sogne, Hellebjerg i Bindslev Sogn, Hellehøj i Asdal Sogn, Hellevad (Sognavn) o. fl. Mulig, at Navnene er det sidste Minde om en til disse Steder knyttet hedensk Kultus; vi vide jo, at vore Forfædre havde hellige Lunde, Moser, Høje og Agre

Slettens Vande paa Grænsen af Jetsmark og Trandum Sogne havde endnu i nyere Tid et ret betydeligt Omfang, men en ringe Dybde, idet Sandflugten vist i sin Tid har højnet Søens Bund saa meget, at den omtrent var tør i Sommertiden, hvorfor der heller ikke synes at have været noget Fi-

¹⁾ I Præsteindberetning af 1638 skrives, at vest for Lundergaard er der et Kjær, som kaldes Helvede; men man tør vist ikke tillægge denne Navneform nogen Betydning.

skeri i den i de sidste Aarhundreder. Ved Oprensning og Regulering af Mergelsbæk er Søen nu tørlagt.

Rødhus Luner ere to nu næsten forsvundne Smaasøer, Mosesøer, i Rødhus, og antagelig have de tidligere udgjort én større Sø; thi i Præsteindb. 1638 siges: »Sønden for al Hune er et Vand, der kaldes Lunen.« De ere ikke udtørrede for at indvinde Søbunden, men efterhaanden ere de svundne ind, fordi Vandet blev ledet fra de omliggende Moser. For godt en Snes Aar siden fandtes der endnu en Del Fisk i dem: Gjedder, Aborrer, Skaller og Brasen, men noget Fiskeri af Betydning vides her dog aldrig at have været. I Matr. 1662 anføres: »Hos Hunetorp ligger ogsaa en liden Sø, som berettes ingen Fiskeri at være nyttig til«; hermed menes sikkert en af disse Søer, af hvilke den vestligste ogsaa i Kirkebogen 1711 kaldes Vester Lonen i Hunetorp.

Den hvide Dam mellem Blokhus og Hunetorp samt *Ilsig* syd for Hune By vare i Reglen tørre om Sommeren; de ere begge udgrøftede. Lignende Damme eller Sige har der vel været flere af rundt om i Herredet, saaledes *Tingsig* ved Jonstrup, *Kjællingsig* ved Lundergaard, *Hulsig* øst for Purkjær o. fl., og maaske har det været Levninger af tidligere Tidens Søer.

Af denne maaske noget for udførligt givne Skildring af de i Herredet nu eller forhen forekommende Vandløb og Søer samt deres Historie vil det formentlig med tilstrækkelig Tydelighed være godtgjort, at Egnen her i tidligere Tid har haft et Udseende, der var ikke saa lidt forskjelligt fra det nuværende, og at ikke alene Herredet i sin Helhed,

men ogsaa de enkelte Dele indbyrdes vare ret isolerede.

Forbindelsen med Omverdenen skete dels ad den forhen omtalte Bro ved Assenbæk, dels og maaske mest over Broen ved Aaby, hvortil der ogsaa svaredes Brokorn af Herredsmændene, samt endelig ad Stranden baade i nordlig og sydlig Retning.

De Bække, man ogsaa ad sidstnævnte Vej maatte passere, kunde vel nok volde Vanskeligheder for Færdselen, særlig i Vintertiden og med den daværende større Vandrigdom; men til Gjængjæld frembød den flade, sandede Strand jo en Kjørebane, der var langt at foretrække for de opkjørte, slet vedligeholdte, eller ganske manglende Veje inde i Landet¹⁾. Det tør da ogsaa anses for givet, at Stranden har haft stor Betydning for Samfærdselen paa Vendsyssels Vestkyst lige fra Arildstid af og til omkring Midten af det 19. Aarhundrede²⁾.

¹⁾ Endnu 1853 — paa den bedste Aarstid — var den eneste Vej, der da førte fra Jetsmark til Saltum, saa slet, at en Rejsende fandt sig foranlediget til i Aalborg Stiftstidende for ²⁰/₆ at efterlyse den, da den nord for Hunc var sporeløst forsvunden paa en Strækning af ca. 300 Alen. Den ærede Finder anmodedes høfligst om at aflevere den til Herredsfogden eller til Sogneforstanderskabet i Hunc. Hermed kan jævnføres, at Skarvad Bro paa Kongevejen mellem Hjøring og Sundby 1807 var i en saa miserabel Tilstand, at ingen uden Livsfare kunde passere den med Hest og Vogn, og det hændte, at Befordringen faldt igjennem og ned i Aaen. [J. E. ²⁷/₁₈₀.]

²⁾ Se nærmere under Afsnittet Stranden. I sin Bog om Knud den hellige fortæller den samtidige Skribent Ælnod, at Vendsyssels ophidsede Bønder under Forfølgelsen af Kong Knud, der jo flygtede til Bejstrup, piskede Strandsandet i Vejret med deres Spyd. Dette kunde tyde paa, at Folkeskaren fulgte Stranden som den bekvemteste Vej ad Aggersborg til.

Det hørte jo i Middelalderen til »store og gode Handlinger« at anlægge Veje, bygge Broer o. l., og i det hele taget at ofre noget for Samfundets Vel, og det vilde vel være Tilfældet endnu, om vi ikke havde faaet vore Samfundsforhold saaledes ordnede, at det private Initiativ er bleven afløst af et offentligt. Det er saaledes i god Overensstemmelse med Middelalderens Tankegang, at et lokalt Sagn beretter, at der en Gang i Hune boede to fromme Søstre, hvoraf den ene byggede Hune Kirke og den anden anlagde Vej til Jetsmark. Disse to Handlinger sammenstilles som jævnbyrdige og vise derved, at Forbindelsen med Jetsmark har frembudt Vanskeligheder, men dette er maaske ogsaa alt det positive, der tør uddrages af Sagnet. Endnu et Vidnesbyrd om de Ulæmpen, der vare forbundne med at komme fra den nordlige Del af Herredet (Ingstrup, Hjermelev, Alstrup, Saltum og Hune) til den sydlige (Jetsmark og Aaby) have vi i en Beretning af Præsten Hans Winde i Saltum. Han skriver 1729, at Hune blev Annex til Saltum 1555, fordi Præsten fra Jetsmark, til hvilket Sogn Hune først var lagt, ikke kunde komme over Hune Bæk om Vinteren ¹⁾. Den ældste Vej mellem Hune og Jetsmark har mulig gaaet over Bækken et Stykke vestligere end den nuværende, hvor der synes at have været bedre Betingelser for et Vaseanlæg; men da Sandflugten her

¹⁾ Ny kgl. Saml. 4. Nr. 743. Sammenlægningen med Jetsmark kan kun have været et Par Aar, da Hune var selvstændigt Sogn til henimod 1555 (se Hune). I Klemmebrevet af 1555 for Vendelbo Stift nævnes intet om Omlægningen, saa den er muligvis slet ikke kommen til Udførelse, men har kun været paatænkt.

har overfløjet Terrænet lige ned til Bækken, ere mulige Rester af et saadant Anlæg forlængst forsvundne. Det maa dog ogsaa bemærkes, at Sønder Brogaard i Hune, der nu ligger inde paa Marken, indtil for en Sned Aar siden laa lige nord for Hune Kro ved Vejen til Saltum, og at denne Gaard, der sikkert har ligget i Nærheden af Hune Bro, allerede nævnes 1626.

Endnu i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede dannede Kjørstrækningerne i Hune Sogns østlige Del tilligemed de tilgrænsende Enge og Kjør i Saltum og Jetsmark Sogne et eneste stort Morads, som den største Del af Aaret stod under Vand, og som derfor blev anset for omtrent værdiløst, men efter at Ryaas Løb var reguleret og en hyppig Oprensning af Hune Bæk og dens Tilløb gennemført, foregik Afvandingen af denne Strækning uden større Vanskelighed.

Den sydligste Del af Herredet — mellem Limfjorden og Vedsted — bestaar af flade Enge med Sandunderlag, og de Bebyggelser, der findes her — som Røgel og Røn —, ere næppe ældre end fra den yngre Middelalder eller endnu senere. I Stenalderen har Limfjorden antagelig været forbunden med Vesterhavet og Sundet syd om Jetsmark-Øen ved en Arm, der har gaaet hen over disse Strækninger, og efter Landets Hævning laa de endnu for lavt til at kunne finde Anvendelser til Boplads og Opdyrkning. De højestliggende Partier bleve efterhaanden dækkede af Skov og Krat, saaledes Partiet omkring Røn og den nuværende Ulveskov¹⁾, og

¹⁾ Se Afsnittet om Skove.

da Samfundsforholdene bleve mere fæstnede, kom hele dette Eng- og Skovdrag til at tilhøre Kongen, ligesom Tilfældet var med andre større ubenyttede Strækninger. I det 13. Aarhundrede kom Vidskøl Kloster i Besiddelse af Ulvskoven og de omliggende Enge m. m., og efter denne Tid begyndte man at drage Nytte af dem til Græsning og Høslæt, idet Omegnens Beboere lejede dem af Klostret, og derved fik de jo Værdi i Henseende til Fastsættelse af Landgilde og Skatter.

Saalænge de henlaa ubenyttede, fremkom Spørgsmaalet næppe, om denne Strækning hørte til Hvetbo Herred eller til Ø. Han Herred, hvilke Herreder kun vare adskilte ved denne brede Lavning, som mod Vest naar omtrent til Bratskov, medens der ellers ikke her fandtes nogen naturlig Grænse; men med den tiltagende Udnyttelse af Engdragene maatte dette Spørgsmaal nødvendigvis opstaa, idet Bratskov og Vidskøl Klosters Besiddelser naaede saa langt, som henholdsvis Ø. Hanherred og Hvetbo Herred strakte sig. Betragte vi det nuværende Skjel¹⁾ mellem Hvetbo og Ø. Hanherred, se vi, at dette afskjærer det lille Hjørne af Brovst Sogn, paa hvilket Røgel ligger, saaledes at dette Hjørne hører til Hvetbo Herred, medens den øvrige Del hører til Ø. Hanherred. Hvorledes dette Forhold egentlig er opkommen, lader sig vel næppe med Sikkerhed afgjøre nu, men det synes at være gaaet til paa følgende Maade: Markerne omkring Røgel have sikkert i fordums Dage været dækkede af Ulvskoven²⁾,

1) Skjellet bestaar af en bred og dyb Grøft.

2) Navnet Røgels eller Røgilds Oprindelse er ikke oplyst, men det er et Navn, som ret ofte forekommer baade her i

men da Jorden her egnede sig til Dyrkning, har man, uvist paa hvilken Tid, ryddet Skoven og anlagt en Gaard. Denne hørte nok ligesom Skoven og Engene deromkring til Vidskøl Kloster, men Klostret har maaske overladt Brugsretten til Ejeren af Bratskov, for hvem Gaarden vel laa helt bekvemt i Henseende til Opsyn med Bratskovs tilgrænsende Skov og Eng, og idet de tidligste Beboere af Gaarden i Røgel saaledes vare underlagte Herskabet paa Bratskov, var det rimeligt, at denne Nybygd blev regnet til Brovst Sogn. Men Vidskøl Kloster glemte ikke, at Gaarden i Røgel hørte til dens Gods, selv om den i en længere Aarrække havde været brugt under Bratskov, og da der opstod Trætte om Skjellet mellem Klostrets og Bratskovs Ejendomme, udnævnte Kong Frederik d. I. 1525 en Kommission til Paadømmelse af Sagen. Herom findes der i Hvetbo Herreds Tingbog for 1643 ³⁰/₉ samt i Hanherrederens Tingbog ¹) for 1633 ⁵/₈ og 1634 ²⁴/₃ følgende:

Eggen og andet Steds, f. Expl. Røgelhede i Hellevad Sogn, Røgelskifte i Ingstrup S., Bremrøgel i Jetsmark S., Katterøgel [Gjerdning: Helligum H. Side 29] o. fl. Betyder vist en lav, langstrakt Banke. Navnet forekommer ofte i gl. Dokumenter: f. Expl. at et Skjel fulgte langs med en gl. Hederøgle o. l. En højnende Slette med Stensætninger lidt øst for Søndergaard i Sædding, en Banke, der kun hæver sig lidt over de hosliggende Agre, kaldes ogsaa Røgel [J. S. I, VII, 131].

Jydsk Røgel, Røgild eller Røgle maa sikkert have samme Betydning som Røjle, der hyppigt forekommer i Stednavne paa Øerne.

Se ogsaa Feilbergs Ordbog over jyske Almuesmaal under: rygle, røge, røngel.

¹) Falk Gøye til Bratskov lod da læse et Pergamentsbrev, der her betegnes som A, medens Udskriften af Hvetbo Herreds Tingbog betegnes som B.

»Vi Stygge Krumpen med Guds Naade Biskop udi Børglum, Anders Høg¹⁾, Prior i Hundslund, Jens Nielsen, Prior paa Ø, Ove Vincenzen²⁾, Ridder, Mogens Munk, Landsdommer i Nørrejyland, Jakob Munk til Visborg, Jens Hvas til Kaas og Jesper Tordsen til Hørbylund gjøre alle vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1525, Tirsdag næst før³⁾ Sct. Johannes Dag Midsommer, vare vi af højbaarne Fyrste, Hr. Frederik med Guds Naade Danmarks Konge, vor kjære Herres Befaling forsamlede paa Røgelmark og i Ulskov om Dele og Trætte, som ærlig og velbyrdig og renlivet Mand Hr. Henrik, Overabbed til Soer, Hr. Sevren, Abbed til Vidskøl Kloster, paa den ene og ærlig og velbyrdig Mand Niels Jensen⁴⁾ til Bratskov paa den anden Side imellem var om forskrevne Røgelmark og Ulskov og et Sandemandstov, som samme Niels Jensen havde ladet gjøre imellem Hvetbo Herred og Han Herred og imellem Røgel Mark og Vidskøl Klosters Mark. Da med begge Parternes Vilje, Fuldbyrd og Samtykke blev de endelig, venlig og vel forligte udi saa Maade, at Niels Jensen og hans Arvinger skal nyde, bruge og beholde til evig Tid for sin rette Arv og Eje al den Ejendom, Skov, Mark, Ager, Eng, Tagskjær, Kjær og Mose og alt andet, hvad det helst er og nævnes kan, som findes og er mellem den Sig, som kaldes *Røgelled* og ret øster derfra 75⁵⁾ Favne til den Sten, vi satte der med Kul og Flintsten under og kaldte den *Munkesten*, og siden sønder fra samme Munkesten nord⁶⁾ indtil Fjorden lige med

¹⁾ B: Kok.

²⁾ Lunge.

³⁾ B: efter.

⁴⁾ Rotfeld

⁵⁾ B: Fem og tolvstyve.

⁶⁾ Antagelig Fejlskrivning for »ned«.

det norderste Hjørne paa *Gjøl Kirkesten*¹⁾ efter den Sten, som vi der satte; desligeste og norden for forskrevne Munkesten østen omkring *Rønnelhøj*, som forskrevne Niels Jensen kaldte *Hesselhøj*, ved 75²⁾ Favne og saa fremdeles mod den Klit³⁾, al Tid lige vidt og bredt, saa langt som forskrevne Røgelmark og Ulskov findes imod samme *Doon Klit*. Dette forskrevne Skjel skal være og blive indtil evig Tid rette Skjel mellem forskrevne Klosters og Niels Jensens Ejendom i forskrevne Røgelmark og Ulskov, saa at Niels Jensen og hans Arvinger skal have, nyde og bruge al forskrevne Ejendom vesten for samme Skjel indtil evig Tid eftersom forskrevet staar, og skal Vidskøl Kloster nyde, bruge og beholde til evig Tid al den Ejendom, Bygge, Byggesteder, Skov og Mark, Ager, Eng, Tagskjær, Kjær, Mose og alt andet —, som findes og er østen for forskrevne Munkesten og Skjel, som vi nu der gjort have, for ret Endel uden al ydermere Trætte, Klage og Dele af Niels Jensen og hans Arvinger efter den Dag — — —. Desligeste skal og Hr. Abbed af Vidskøl Kloster strax igjen have alle de Breve, som Niels Jensen og hans Forældre have af Vidskøl Kloster paa forskrevne Ejendom, og de Breve og alle andre, som findes og er imod denne Kontrakt, skal være og blive i de Maader aldeles døde og magtesløse — — — efter denne Dag. Skal og forskrevne Herredsskjel og Markskjel, som Niels Jensen nu lod der gjøre, aldeles være død og magtesløs og ej heller at komme Vidskøl Kloster til nogen Skade eller Forfang efter denne Dag. Til des-

1) Hermed menes vel Kirken. Den saakaldte Gjøl Sten, der ligger ved Øens sydøstlige Kyst, kunde ikke ses fra Røgel.

2) B: Fem og tolvvindstve.

3) B: »Mod Doonlitt«; Dorklit (paa Klithuse Mark) nævnes ogsaa i Æ. d. A. III, 115 og 118. Det maa antagelig være en af Bakkerne vest for »Slettens Vande«.

ydermere Vidnesbyrd hænge vi vore Indsegl med forskrevne Hr. Abbeds, Konvents og Niels Jensens Indsegl nedenfor dette vort aabne Brev. Datum ut supra.*

Saaledes blev altsaa Grænsen mellem Hvetbo- og Ø. Hanherred afsat, og af den angivne Retning tør det formodes, at den nuværende Skjelgrøft saa omtrentlig følger det i 1525 afsatte Skjel.

Endnu er kun tilbage at omtale Grænsen mellem Hvetbo- og Ø. Han Herred paa den Strækning, hvor Hune og Tranum Sogne støde sammen. Her har Sandflugten hærget og ødelagt de gamle Skjel, hvis der overhovedet har været saadanne, men ved et Fællesmøde af Beboere fra begge Sogne blev Skjellet 1822 $\frac{1}{5}$ afsat paa Matrikulkortet.

I sin nuværende Udstrækning omfatter Hvetbo Herred Sognene *Ingstrup, Hjermelev, Alstrup, Saltum, Hune* og *Fetsmark*, samt Dele af *Aaby* og *Brovst* og endelig Øen *Gjøl*. Da sidstnævnte Sogn hverken territorielt eller kulturelt set hører til Hvetbo Herred, men først i nyere Tid er henført til dette af administrative Hensyn ¹⁾, vil Gjøl, der udgjør et selvstændigt Sogn, ikke blive medtaget i den efterfølgende Beskrivelse af Herredet.

I Retning fra Syd til Nord er Hvetbo Herred ca. 4 Mil, og i Retning fra Øst til Vest paa det bredeste ca. $1\frac{3}{4}$ Mil; dets Fladeindhold var efter Maalingen 1896 — Gjøl Sogn fraeregnet — ca. 40,960 Td. Land med 1,260 Tdr. Ager og Engs Hartkorn ²⁾.

¹⁾ Se under Afsnittet Forvaltning og Retspleje.

²⁾ Gjøl iberegnet bliver Arealet 45,110 Td. Ld. og Hartkornet 1413 Td. [I Traps Angivelse af Herredets Areal (44,595 Tdr.) er de 515 Tdr. Land i Brovst Sogn ikke medregnet.]

Jorderne er gennemgaaende sandede og sandmuldede; bedst ere de i Herredets nordøstlige Fjerdedel, hvor Overlaget — som i Hjermelev og Alstrup — er meget muldet eller — som i S. Saltum, Østrup og N. Saltum — leret. Ogsaa en stor Del af Ingstrup Sogn har godt muld- eller lerblandet Overlag; Jetsmark og Aaby Sogns Jorder ere overvejende mere sandholdige, og Hune Sogn samt den vestlige Del af Saltum og Ingstrup Sogne har skarp-sandet Overlag.

Indtil Udskiftningstiden (ca. Aar 1800) henlaa store Strækninger af Herredet udyrkede, dels som Hede og Kjær og dels som Mose- og Flyvesandsstrækninger. Medens Flyvesandsarealet siden da kun er bleven forholdsvis lidt formindsket ved Opdyrkning, fordi det i Almindelighed ikke egner sig hertil, ere derimod store Arealer blevne forvandlede fra Mose, Kjær og Hede til ret frugtbart Agerjord, og store Klit- og Hedestrækninger ere i de senere Aar blevne beplantede med Naaletræer.

II.

SANDFLUGT.

I DET foregaaende er gentagne Gange berørt den Indflydelse, Sandflugten har haft paa Herredets nuværende Udseende; vi skulle i det efterfølgende dvæle lidt nærmere ved denne for den jyske Vestkyst saa ødelæggende Virksomhed fra Naturens Side.

Sandflugt maa vel antages altid at have fundet Sted paa de Steder, hvor Stranden bestaar af fin-kornet Sand og af og til bliver overskyttet af Havet, hvorved Plantevæxt forhindres; thi naar Solen en kort Tid har skinnet, tørres det øverste Sandlag, og der behøves da kun lidt Vind for at sætte det i Bevægelse, idet det ligesom Sne flyger hen ad Jorden og først standser, hvor der gives Læ. Men naar vi tale om Sandflugten og dens Ødelæggelser, menes almindeligvis den historiske Tids Sandflugt, og den synes at være foranlediget af særlige Omstændigheder og at være opkommen ca. Aar 1500, hvorefter den i 300 Aar hærgede Jyllands vestlige Egne og lagde store Strækninger øde. Fra Beboernes Side førtes der en fortvivlet Kamp mod den mægtige Fjende, og det er herom vi i det

efterfølgende skulle fremdrage nogle Data for Hvetbo Herredes Vedkommende.

Hvad der har givet Anledning til, at Sandflugten omkring Aar 1500 begyndte at optræde med større Voldsomhed end forhen, er ikke oplyst og lader sig næppe oplyse, da de første Efterretninger, vi have om dens Ødelæggelser, kun bestaa af indirekte Vidnesbyrd om den, nemlig Regeringsforanstaltninger for at modarbejde den; men mulig staar Sandflugtens Tiltagen i Jylland i Forbindelse med Bortskyining af Land ved Slesvigs Vestkyst, idet Strømmen i Reglen gaar nord paa langs Jyllands Vestkyst og derfor kan antages at have ført Sandet med sig, ligesom den nu fører de smaa Rullesten længere og længere mod Nord¹⁾. Den Antagelse har ogsaa været fremsat, at Sandflugten er opstaaet som Følge af Skovenes Rydning²⁾ og ufornuftig Behandling af Klitvegetationen; men hertil kan bemærkes, at disse to Faktorer næppe kunne have været andet end medvirkende — ikke foranledigende, thi det kan formentlig anses for givet, at Størsteparten af det Sand, som fra Aar 1500 af vældede ind over Landet, ikke fandtes her tidligere, men i saa Henseende var nyt Sand, der af Havet førtes paa Land og derfra videre omkring med Vinden. Professor Troels

¹⁾ Se Afsnittet om Stranden.

²⁾ Indtil det 16. Aarhundrede synes der ikke at være bleven udrettet synderligt for at bevare Skovene, der næsten overalt tankeløst blev forhuggede. Først efter den Tid gjordes der ved mangfoldige Kongebreve Forbud imod at »forhugge Skovene til Upligt«, men for mange Skoves Vedkommende var det for sent [jvf. Kancelliets Brb., Secher: Corpus const. Daniæ o. s. v.].

Lund skriver i sin Bog »Land og Folk«¹⁾: »Skovenes Rydning synes allevegne at have været den nødvendige Forudsætning for, at Sandflugten kunde indtræde«; men ihvorvel det ikke kan nægtes, at den jydsk Vestkyst en Gang har baaret udstrakte Skove, kan der dog ikke føres noget Bevis for, at Skovenes Forsvinden er den egentlige Aarsag til Sandflugten. Endnu den Dag i Dag skyller Havet paa sine Steder betydelige Mængder af Sand op Land, saaledes langs hele Jammerbugtens Kyst, medens det paa andre Steder, som f. Expl. ved Bovbjerg, skyller Landet bort²⁾. Dette Sand føres af Vinden overvejende i østlig Retning, men da det nu er lykkedes at faa Klitterne beplantede, bliver Sandet opfanget af Plantevæksten, og Følgen er, at Klitten bliver højere. Den vilde blive endnu højere, hvis ikke den ved Menneskehænders Hjælp samtidig blev gjort bredere, men der plantes Klittag helt ned paa Strandens øverste Del, og her danner der sig stadig nye Klitrækker; og saaledes gaar det, som Digteren Chr. Richardt siger: »ved Bovbjerg tabes Land ved Storm og Fraade, ved Blokhus vindes Land af Havets Naade«³⁾. Skulde Prof. Troels Lund have Ret, maatte Kysten have haft en temmelig sammenhængende Række Skove til Værn mod Sandet eller mod Blæsten eller mod begge

¹⁾ Side 27 (Folkeudgaven).

²⁾ Ogsaa henimod Skagen fører den østgaaende Strøm en stor Mængde Sand med, som vist ved Lyngby og Rubjerg skjæres bort af Landet [jvfr. Danm. geol. Unders. 1. R. III. Bd., S 24 og 263].

³⁾ I en Poesibog i Blokhus.

Dele. Til Værn mod Sandet nemlig, hvis vi antage, at det var nyopskyllet; til Værn mod Blæsten, hvis vi antage, at det Sand, som udøvede sin ødelæggende Virkning allerede var her før Sandflugtens Dage, men da laa bunden af Skov, Lyng o. s. v., og endelig til Værn mod saavel Blæsten som Sandet, hvis vi forudsætte, at Blæsten og Sandet ikke kunde faa Overmagt, saa længe Skovene stod. Men det er beviseligt, at der ikke har været Skov paa denne Strækning, der i Hvetbo Herred ligger udenfor Litorinasænkningens Kystformationer (Lien) og sikkert heller ikke paa de tilsvarende lave, flade Strækninger ved Tranum Strand, Slettestrand, Grønnestrand o. s. v.; og det er fra disse eller hen over disse, at Sandet førtes videre ind i Landet. Havde der saa været Skove indenfor, vilde disse have opfanget Sandet, men i Længden kunde de næppe have staaet imod overfor den betydelige Mængde Sand, der mange Steder dreves frem, som f. Expl. vest for Hune Kirke, ved Bredbjærg, i Hune Tornmark o. s. v., og Sandet vilde fuldstændig have dækket Skovene. Var Sandet løsrevet af Blæsten paa de for Skov ryddede Steder, vilde det øverste Jordlag være bortblæst længst ude mod Vest, men dette er ingeniunde Tilfældet; man kan paa mange Steder træffe gamle Plovfurer under Sandlaget helt ude ved den vestlige Grænse af det Areal, der har Betingelser for at kunne have været skovklædt ¹⁾. Forholdene kunne have været noget anderledes paa andre Steder af Kysten og have været det, hvor Havet f. Expl. bortskyller Landet; der kan Skoven

1) I Hvetbo Herred indenfor Lien—Kjettrup Bjerge.

have naaet lige ud til Havet, og da der ikke paa disse Steder findes nogen synderlig Strand, overskyller Havet den med Paalandsvind, og Sandet forhindres derved i at flyve ind i Landet. Paa disse Steder kan Skovenes Rydning have været Aarsag til Sandflugten, idet den fremkaldtes af Vinderosionen paa de ryddede Steder, men Sandflugten her blev da forholdsvis ringe, og det samme gjælder for Indsandenens Vedkommende ¹⁾).

Størst Skade har Sandflugten forvoldt paa de Steder, hvor Strømmen førte Sand ind paa Landet som i Skagen, Raabjerg, Tornby, Ingstrup, Saltum og Hune Sogne, mindst Skade, hvor Strømmen skar bort af Landet som i Fureby, Lyngby, Maarup o. s. v.

Langs Hvetbo Herreds Vestkyst fandtes næppe Skove paa den Tid, da vi først høre om Sandflugten, i hvert Fald nævnes saadanne ikke i noget Dokument fra det 16. Aarhundrede, saa af nogen videre Udstrækning kunne de ikke have været ²⁾, og endnu i det 17. Aarhundredes første Halvdel vare Kystsognene ikke fuldstændig overløbne med Sand, hvilket ogsaa tyder paa, at det ikke var Skovenes Fjernelse, men derimod Mængden af det af Havet opskyllede Sand, som her betingede Sandflugtens Omfang. At Skovenes Rydning har bevirket, at Vinden har faaet større Magt i Jylland, end den ellers vilde have haft, og at denne Omstændighed har medført, at Sandet er bleven ført længere ind

¹⁾ Sandpartier inde i Landet.

²⁾ At Skovsvin nævnes 1571 som Del af Kjettrup Præstegaards Landgilde, tør næppe tages som Bevis for, at der da var Skov, men højst som Bevis for, at der en Gang har været Skov.

i Landet, end ellers vilde være sket, skal dog ingenlunde benægtes, og ikke mindre befordrende for Sandflugten har Beboernes ufornuftige Fremfærd mod Klitvegetationen været, idet de ved at oprykke Klittag og Klittjørn og ved at lade Kreaturerne drive om mellem Klitterne har modarbejdet Naturens egen Baandlægning af Sandet.

Vi se da ogsaa, at Regeringen — saa snart Talen bliver om Sandflugt — søger at drage Omsorg for Klittens Plantevæxt. Saaledes udkom 1539 ²⁵/₁ en kongelig Forordning, hvori forbydes Beboerne ved Jyllands Vestkyst at ødelægge Klitplanterne, som de forhen havde gjort, da det medførte, at »Sandet derudover drives paa Landet og fordærver megen Jord«. ¹) Hertil sluttede sig mere specielle Paabud til Lænsændene om at have Opsigt med Kyststrækningerne, saaledes 1543 Brev til Lænsmanden i Hanherred, Mourids Olsen Krognos, og 1548 til Lænsmanden paa Aalborghus, Axel Juul. Det sidstnævnte Brev gjaldt bl. a. ogsaa for Hvetbo Herred, og det hedder heri, at det forbydes at afskjære eller bortføre Marehalm eller »Helmther« ²) af Klitten, og saafremt nogen fordristede sig til at handle herimod, skulde vedkommende have forbrudt sit Stedsmaal. Hvis nogen blev taget i Klitten i Færd med at bortføre Klitvæxterne, skulde han straffes som for

¹) Forordningen er i noget omarbejdet Skikkelse optaget i Koldingske Reccs 1558 § 63. Allerede under Christian II og Frederik I var der indkommen Klager til Regeringen over Sandflugten i Odsherred paa Sjælland, hvor særlig Rørvig havde taget Skade [T. S. Rørvig 1 og 2, jvf. Allen: 3 nord. Riger 4. Bd., 1. Afd., Side 19].

²) Formodentlig Hjelme — Hjelmerør = Klittag.

andet Tyveri¹⁾. 1570 ¹⁹/₁₀ udkom atter et aabent Brev om, at de Planter (Marehalm, Hvideris, Klittag, Hjelme, Slie eller Torne), som gro paa Strandbakkerne ved Vesterhavet, ikke maatte ødelægges²⁾; men ingen Foranstaltning kunde hindre Sandet i dets videre Udbredelse, og det havde vel ogsaa da som nu sine Vanskeligheder at faa Forbudene overholdt.

For Hvetbo Herreds Vedkommende ere de Sogne, der havde deres største Udstrækning langs Havet, selvfølgelig blevne mest hjem søgte, dette gjælder saaledes Hune og det nedlagte Kjettrup Sogn, hvor ikke alene talrige Ejendomme, men endog hele Byer saa at sige ere forsvundne; men ogsaa Herredets øvrige Sogne bleve alle mere eller mindre berørte af Sandflugten³⁾.

Denne synes at have kulmineret henimod Aar 1700 og aftog derefter jævnt i det følgende Aarhundrede, i hvis Slutning man endelig fik den dæmpet ved Besaaning og Beplantning med Klittag; men forinden vi gaa videre ind paa disse mere almindelige Forhold, skulle vi se lidt paa de enkelte Sognes Tilstand i Trængselstiden 1550—1750⁴⁾.

1) D. M. 3, VI, 339 og 4, I, 348.

2) K. B.

3) 1578 ¹/₆ fik Jens Klausen Dyre til Boller og Thomas Galskyt til Hvidstedgaard Ordre til at taxere den Skade, Sandflugten havde forvoldt i Sejlstrup Læn — bl. a. i Hvetbo Herred —, da Bønderne havde klaget over, at de ikke kunde svare den sædvanlige Landgilde [K. B.].

4) I sin Bog »Klitterne i Hjøring Amt« (Aalborg 1900) har Hr. Statsplantør Brüel ogsaa anført adskilligt vedrørende Sandflugten i Hvetbo Herred, men da Plantøren ikke synes at have været nogen Mester i at læse gotisk Skrift, og da de i Skriften forekommende Stednavne som Følge deraf frem-

De første Efterretninger om Sandflugten i Hvetbo Herred faa vi gennem de Indberetninger, som Præsterne Tid efter anden afgav vedrørende deres Embeders Beskaffenhed ¹⁾, og fra ca. 1630 af have vi et Utal af Tingsvidner og Synsforretninger til Belysning af Forholdene ²⁾. Som naturligt er, kommer de første Klager fra Kystsognene Hune og Kjettrup, hvilket sidste omfattede den vestlige Del af det nuværende Ingstrup Sogn og navnlig bestod af Byerne Hvorup, Trudslev, Kjettrup og Ejersted.

Kjettrup Sogn var allerede 1553 saa medtaget, at Præsten i sin Indberetning skrev: »Kjettrup Sogn maa lægges til Ingstrup,« hvilken Udtalelse vel er at opfatte som et Forslag; 1571 beklagede han sig

træde i en yderst radbrækket Skikkelse, lades hans Arbejde ude af Betragtning i den efterfølgende Skildring, saameget mere, som det ligesom samme Forfatters Beskrivelse af Klitterne i Thisted Amt (Thisted 1898) kun er bygget paa ganske ringe Arkivstudium og væsentligt indeholder Uddrag af forhen trykte Værker, omhandlende beslægtede Emner. Som Exempel paa, hvad Hr. Brüel kan faa ud af Stednavnene, anføres, at han Side 44 paa tre Linjer har »Trudsler«, »Bunker«, »Gersten« og »Horne« i Stedet for: Trudslev, Bunken, Ejersted og Hune. Byen Horup (= Hvorup) bliver til Gjørup, Ejersted til Tværsted, Hvarregaard til Baaregaard, og Trudslev bliver til Udsagnsordet »truffet«, i hvilken Anledning den citerede Text uden videre omskrives. Side 47 staar der: »hvor der før har været Stene er nu store Banker«, der skulde staa: »hvor der før har været Søer er nu tørre Banker«; Vejrlag oversættes ved »Højvande«, Tjenere kaldes »Tiender«, og Ilding bliver til »Fælling« o. s. v., o. s. v.

¹⁾ Præsteindberetninger i Bispearkivet; jvf. Wulff: »Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Historie« og »Statistiske Bidrag til Aalborg Stifts Historie«.

²⁾ Bl. a. Sandflugtskommissionsforretningen 1680 [Rigsarkivet].

atter over Tilstanden, der bevirkede, at han ikke kunde faa sin sædvanlige Tiende, og samme Aar blev Sognet saa nedlagt og Beboerne underlagt Ingstrup Sogn. Benævnelsen »Kjettrup Sogn« bibeholdtes dog for denne Del af Ingstrup Sogn i en lang Aarrække, men efter at Kjettrup By fuldstændig var ødelagt, gik Benævnelsen af Brug. I det efterfølgende omhandles det nedlagte Kjettrup Sogn under Ingstrup Sogn.

Fra det 17. Aarhundredes første Halvdel haves i Tingbøgerne en Del Synsvidner angaaende Sandflugtens Ødelæggelser i *Ingstrup* Sogns vestlige Del, uden at de dog indeholde Oplysninger af særlig Interesse. I Matriklen af 1662 anføres derimod, at Byerne *Kjettrup* og *Hvorup* ere moxen øde og fordærvede af Sand og Vand, og Beboerne kunde ikke existere, hvis de ikke brugte Fiskeri i Havet. Af Tingsvidne af 1681 $\frac{7}{9}$ ses, at 3 Gaarde i Hvorup og 4 Gaarde i Kjettrup vare øde og aldeles borte, og 8 Gaarde vare mere eller mindre fordærvede af Sand og paa Grund af Skatterestance hjemfaldne til Kongen. Ved Missive af 24. Decbr. 1679 blev der nedsat en Kommission, som skulde undersøge Sandflugtens Ødelæggelser i Nordjylland. Denne Kommission, der bestod af Otto Skeel til Birkelse¹⁾, Dr. Mathias Foss²⁾, Thøger Lassen³⁾ og Landsdommer Nicolaj Nissen, af hvilke dog sidstnævnte atter udtraadte paa Grund af Embedsforretninger, afgav 1680 $\frac{24}{10}$ en Betænkning, af hvilken erfares,

¹⁾ Stiftamtmand over Aalborg Stift.

²⁾ Biskop over Aalborg Stift.

³⁾ Til Rødslet.

at Kjettrup Sogn mestendels var fordærvet af Sand, saa baade Kirken var bleven øde og Jorden til Byerne og Torperne nu næsten var ude af Brug. Marken, der laa næst ved Havet, var overspændt med Sand, og der var ingen Storm eller Vejrlag, som ikke beskadigede den, eftersom Sandet dreves frem og tilbage; hvis Beboerne ikke havde haft Næring af Stranden, kunde ingen Mennesker bo der. Byen *Hvorup* havde forhen bestaaet af 14 Bol og Halvbol, som nu vare ganske øde, og det kunde ikke ses, hvor Ager eller Eng eller Bygninger havde været. *Kjettrup* By og *Sønder Ejersted* saaede og høstede endnu paa nogle Stykker Jord, men uden synderlig Nytte, da de saaede i Sand, der atter blev overløbet af Sand. Forholdene her forværredes i de nærmest efterfølgende Aar, og 1684 ²³/₂ toges Tingvidne om den Skade, der var sket siden Taxationen 1680. *Trudslev* By var 1680 »haardt anspændt« af Sand ved alle vestlige Vinde, idet Sandet havde overløbet al Byens Fædrift, Tørvebjergering og Engjord samt ødelagt al dens Toftejord, som var dens bedste Mark. Sandet var ogsaa brudt ind paa dens Hovedagre og havde ødelagt en Del Gaarde og Bol ¹). Det følgende Aar blev der ²²/₁ optaget Tingsvidne om, hvad der var ødelagt siden Taxationen 1680, og af dette ses, at en Del Bygninger vare beskadigede eller ganske nedfaldne. *Trudslev* Bys Undergang omtales ogsaa i Modelbogen 1688, hvor der nævnes 6 fordærvede Fald i Byens Mark, og af Markbogen til Matriklen 1690 se vi, at Beboerne i Løbet af 6 Aar havde

¹) Kommissionsforretningen.

maattet flytte deres Gaarde 3 Gange¹⁾. 1733 ²¹/₇ lod Provst Jens Godsen i Ingstrup optage Syn over den Skade, Trudslev Bys Jorder havde taget siden Landmaalingen. Det befandtes da, at Byens Ejendom i de sidste 10 Aar havde taget Skade for 23 Tdr. 6 Skp. Hk. Af de sydvest for Byen liggende 40 Agre, som kaldes *Dals-*, *Læs-* og *Stegeragre*, vare kun de 10 tjenlige til at saa i, og et Stykke Eng øst derfor, hvilket var anslaaet til 2 Karles Slæt og 6 Læs Hø, var fuldstændig ugavnligt til Høbjergning. *Langager* Fald vest for Byen — hvilket strakte sig i Syd og Nord og bestod af 18 Agre — samt *Støtmedens* Agre vest derfor igen — bestaaende af 15 Agre, der løb i Øst og Vest — tilsammen 17 Tdr. Bygsædland, var ogsaa ødelagt af Sand. Byens Fædrift og Tørveskjær, der laa ud til Klitten i Vest og Nord, var for den ene Halvparts Vedkommende utjenlig, og den anden Halvpart befrygtedes at ville blive ødelagt, da man ikke vidste, hvorledes Sandet kunde hindres i at udbrede sig. Præsten ejede Godset i Trudslev, og den Skade, hans Tjenere tog paa deres Agerjord, ansloges til 31 Tdr. Bygsædland, og da der paa denne skarpe Egn maatte regnes 5 Tdr. Sædeland til 1 Td. Hk., kunde Skaden taxeres til 6 Tdr. Hartkorns-Afslag for Markens Vedkommende, samt 1 Td. Hk. Afskrivning for Skade paa Eng, Fædrift og Tørvegrøft²⁾. Det var dog ikke alene Sandets direkte Indvirkning paa Markerne, der forvoldte Ødelæggelsen, men Sandet

¹⁾ Den oprindelige By, senere kaldet gammel Trudslev, laa nordvest for den nuværende Trudslev By.

²⁾ Tgb.

stoppede Afløbene fra Søerne i Sognets vestlige Del og bevirkede derved, at Vandet flød ud over de tilgrænsende Jorder, hvilket naturligvis ogsaa var højst ødelæggende for Agerbruget. Herom hedder det i en Præsteindberetning af 1738¹⁾ angaaende Trudslev og Hvorup Byers Tilliggende, at det er »Sanddynger og Vandstader, dog er Sandet somme Steder bortblæst, at det kjendes, hvor Huspladsen har været. Mærkeligt er det, som Sandflugten kan vende op og ned paa al Ting; thi hvor der før har været store Søer, er nu tørre Banker, og hvor intet Vand før har været, er nu Søer. Hvor man i det højeste for 10 Aar siden kunde gaa med tørre Fødder, er nu en Bæk, som ingen kan vade over.«

Denne Sø var sikkert Trudslev Sø, og det er antagelig om en Del af denne, at det 1680 fortælles²⁾, at Sandet har fyldt den, skønt den var 15 Alen dyb, og det havde nu frit Løb ind paa Beboernes Markjord, hvorfor *Borup* og *Vestermark* daglig blev ødelagt, og deres Fædrift og Enge vare ganske fordærvede³⁾.

Brødslev By havde endnu ikke taget stor Skade 1680, men Marken var fordærvet af onde Urter, og Byens Fædrift var en Del »omtrængt« af Sand, som over Kjettrup Mark drev ind paa den. Det varede dog ikke længe, inden Sandflugtens Arme naaede længere ind i Landet, og 1688 havde de naaet

1) Thottske Saml. i Fol. Nr. 751.

2) Kommissionsforretningen.

3) 1675 ⁴/₁₂ tog Beboerne i Trudslev og Vestermark Tingsvidne, at al deres Ejendom var ødelagt og en Del af Husene nedtrykkede af Sand. Halvparten af Borupgaardenes Ager og Eng samt hele deres Drift og Grøft var øde.

Brødslev vestre Mark ¹⁾. *Ingstrup* Bys Fædrift og Ilding var 1680 ganske forødt af Vand, som Sandet stoppede Afløbet for; Byens Mark var ret god, men Engen tog Skade af det opstemmede Vand for 100 Læs Hø, og der saas ingen Udvej til at forhindre Ødelæggelsen ²⁾. Heller ikke for denne Bys Vedkommende varede det længe, inden Sandet naaede ind paa Marken, og i et Tingsvidne af 1681 ^{7/9} siges, at Byen var ganske overlagt med Sand undtagen nogle smaa Agre, og 9 Gaarde i Ingstrup Sogn (Kjettrup Sogn fraeregnet) stod helt eller delvis til Rest med Landgilden.

Naar det i Tingsvidne 1675 ^{16/10} hedder, at Brødslev Bys halve Ejendom var fordærvet af Sand, og ligeledes ^{4/12} s. A., at Ingstrup Bys Drift og Grøft ³⁾ var øde, var det antagelig mest det opstemmede Vand, der foraarsagede Skaden.

Foruden disse mere ensartede Synsforretninger og — gennem deres Mangfoldighed — noget trættende Beretninger angaaende Sandflugten i Ingstrup Sogn have vi en ganske underholdende Indberetning fra Præsten Jakob Ottesen, der udmaler Pastoratets armelige Tilstand. Beretningen, som er dateret 1689 ^{20/11} og findes i Bispearkivet, er saalydende:

»Formedelst Stedens slette Situation ere ingen Herregaarde i nogen af de smaa Sogne Ingstrup, Hjermelev og Alstrup, og derover ingen Proprietarius noget i samme Sogn haver ødelagt ⁴⁾.

¹⁾ Kommissionsforretningen og Modelbogen af 1688.

²⁾ Kommissionsforretningen.

³⁾ Tørveskjær.

⁴⁾ Nemlig ved at inddrage Bøndergaarde under Hovedgaarden.

Men siden 1666 ere udi Ingstrup Sogn af den skadelige Sandflugt 3 hele Byer, som vare Kjettrup, Horup, Trudslev, og en Del af den 4. By, Ejersted kaldet, totaliter ødelagte paa Agre og Eng, Hus og Hjem, at intet nu paa de Steder findes eller ses, andet end de bare Klitter og Sandbakker i tusinde Tal, hvorover af min sædvanlige Tiender mere end de to Parter ere afgangne. Det jeg for Gud og min allernaadigste Arvekonge og Herre i dybeste Underdanighed vemodeligen beklager, hvorimod jeg ingen Refusion kan sige uden ved Guds Hjælp og Kongens milde Naade. I underdanigst Forhaabning, den mig tilføjede store Skade naadigst maatte anses, jeg, som lever og dør, min allernaadigste Arvekonges og Herres underdanigste Undersaat og ringe Tjener dog idelig og stedse Forbeder hos Gud.«

Værd at bemærke er den Sammenstilling af Herremændenes og Sandflugtens Ødelæggelser af Sogne, som Præsten foretager, men forøvrigt har den gode Hr. Jakob vist overdrevet noget, naar han fortæller, at der af Kjettrup, Hvorup og Trudslev Byer ikke fandtes eller saas andet end »Sandbakker i tusinde Tal«. Dog er det utvivlsomt, at Ødelæggelsen var stor i denne Del af Sognet.

For *Saltum* Sogns Vedkommende se vi, at Præsten 1571 beklagede sig over, at en stor Del af hans Fædrift var fordærvet af Sand, der ogsaa havde ødelagt 6 Td. Havresædmark for ham. Byerne *Ejersted* og *Faarup* vare tildels ødelagte, og det samme var Tilfældet med en Præsten tilhørende Eng til 4 Læs Hø. I Præsteindberetningen 1621 siges, at en Del af Sognet er forringet af »Sandfog«, hvorfor Præsten hidtil havde nydt Sognets

Kongetiende mod en vis Afgift, men denne Indtægt var nu frakommen Kaldet. 1690 skrev Præsten, at Sandflugten havde fordærvet en Del af Sognet, og at Præstegaarden for 100 Aar siden var bleven ødelagt deraf, hvorfor Sognepræsten siden havde boet i en liden Bondegaard i N. Saltum, af hvilken han havde opbaaret alle Tiendens Dele.

1675 ¹¹/₁₂ tog Saltum Sognemænd Tingsvidne angaaende Skaden der i Sognet. Af *Ejersted*, *Faarup* og *Vestrup* Mark var Halvdelen ødelagt og deres Drift og Grøft helt fordærvet; det samme var Tilfældet med *Fonstrup*, medens *Drustrup*, *Sønder Saltum* og *Østrup* havde saavel den halve Mark som den halve Drift og Grøft forskaanet. Kort i Forvejen, ⁶/₁₁, havde *N. Saltum* Mænd faaet Tingsvidne, at Sandet af Guds strænge Vejrlig var opblæst i vestre Side af deres Mark og havde overløbet Halvparten af Agerjorden samt fordærvet deres Drift og Grøft. I Sandflugtskommissionsforretningen af 1680 udtales, at *Faarup* Bys Fædrift og Tørveskjær vare overfløjne med ny Sandflugt; Sandet gik lige op ad deres Markdiger fra Sydvest og Vest, men alles Jord var ikke lige meget beskadiget. *Ejersted* By laa for aaben Sandflugt fra Nordvest, Vest og Sydvest, og en stor Del af *Vestrupgaard*s Agerjord sydøst for Gaarden var fordærvet af Sandflugt. Sidstnævnte Sted var Skaden dog sket for længere Tid siden — »af gammel Sandflugt« —, men Blæsten havde paa flere Steder dannet store Huller, og fra disse fløj Sandet videre og beskadigede Gaardens bedste Mark. Nord for Vestrup, ude paa *Heden*, laa et Bol, hvis Drift, som mod Vest stødte til *Ejersted*, var fordærvet af Sand, og

i det hele ansaas Saltum Sogn at kunne tilkomme en Hartkornsafskrivning paa 38 Tdr. for den Skade, Sandet havde forvoldt.

1695 $\frac{3}{5}$ toges Tingsvidne, at 8 Agre vest for Gildstien i *Jonstrup* vare ødelagte af Sand og utjenlige til Besaaing. Disse Agre hørte til Kro-nens Gaard i Jonstrup, og af dennes Mark var yderligere 8 Agre norden og østen for Gaarden samt 6 Agre vest for Gildstien fordærvede. Gaardens Eng havde taget Skade for 3 Læs Hø.

Ved Rentekammerskrivelse af 1694 $\frac{19}{4}$ var det paabudt, at der aarlig skulde tages Syn over den Skade, Sandflugten tilføjede denne Gaard, og 1696 $\frac{27}{3}$ toges atter Tingsvidne derom. Markerne vare nu helt ødelagte paa nær nogle Stumper i den østlige Del, hvilke kun vare tjenlige til at saa Havre i; Bygningerne nedtrykkedes af Sandet, der laa saa højt og var saa bevægeligt, at Manden næsten hveranden Dag maatte føre det bort for at komme ud og ind i Husene.

Hune Sogn, der har sin længste Udstrækning langs Havet, er det af Herredets Sogne, der har taget mest varig Skade af Sandflugten; thi her har Sandlaget de fleste Steder dækket det tidligere Agerland i en saadan Højde, at en Gjenopdyrkning som Regel ikke har kunnet finde Sted, og Sognet er nu — næst Raabjerg og Skagens Landsogn — det Sogn i Vendsyssel, der har mindst Hartkorn i Forhold til sit Areal; der gaar nemlig over 100 Tdr. Land paa 1 Td. Hartkorn.

I den »Relation om Antikviteter i Hvetbo Herred«, der 1738 blev indsendt til Pontoppidan i Anledning af hans Udarbejdelse af »Marmora

Danica«¹⁾, skriver Præsten Hans Winde i Saltum om Hune Sogn: »I dette lidet Sogn siges af gamle Folk, som have hørt det af deres Forfædre, at have været 7 adelige Sædegaarde, hvori den Sted ere nu smaa Fiskerhuse og Hytter liggende imellem Sandbakkerne.« I Rigsarkivets topografiske Samlinger findes ligeledes en Beretning, hvori fortælles, at Hune Sogn blev ødelagt af Sand 1580, idet ikke mindre end 7 adelige Sædegaarde gik under; men dette Sagn om de 7 adelige Gaarde er sikkert uhistorisk, da vi ikke kjende Navnene paa nogen af de adelige Slægter, der skulde have boet her, ligesaa lidt som deres Gaardes Navne; heller ikke omtaler de ældste Arkivregistraturer og Præsteindberetningerne fra det 16. Aarhundrede saadanne Personer eller deres Domicil her²⁾. Derimod er det paaviseligt, at mange almindelige Bøndergaarde ere forsvundne i dette Sogn, idet Sandet har fortrængt Beboerne.

I Præsteindberetningen fra 1553 siges, at Sognet er meget fordærvet af Sand, hvilken Udtalelse i Indberetningen fra 1571 forstærkes til, at »meste Parten af Hune Sogn er fordærvet af Sand,« og 1599 hedder det: Hune Sogn . . . »af Sand fordærvet og stander moxen øde«³⁾.

¹⁾ Thottske Saml. i Fol. 751.

²⁾ Det er ikke usandsynligt, at en eller anden »skriftklog« Person i det 17. Aarhundrede har misforstaaet en Mandtalsliste over Adelen's Tjenere her, f. Expl. den for 1631, og har antaget, at de heri nævnte 7 adelige Besiddere have boet i Hune Sogn, eller at denne Angivelse paa anden eller tredje Haand er bleven forvansket.

³⁾ Jvf. Hist. Tidsskr. 2, III. 547.

1625 var Præstegaarden i Hune — som ogsaa 1571 var fordærvet af Sand — næsten ødelagt og ødelagdes daglig, og 1690 var den fuldstændig ødødt af Sand med al sin Bygning og Mark«. Da denne Gaard laa langt inde i Landet, sandsynligvis paa Sønder Hede nordøst for Kjærstig, maa det antages, at ogsaa Hune Sogn var fuldstændig overfløjet med Sand før Aar 1700. Vi se da ogsaa, at der allerede 1611 kun svaredes halv kongelig Skat af Hune Sogn ¹⁾ ligesom af Kjettrup Sogn, og i Matriklen 1662 siges, at Sognet af den Grund var nogenledes ved Magt, skjønt det havde ganske ringe Græsning og led stort Afbræk af Sandet. Tienderne skulde derimod erlægges fuldt ud, og det kneb ofte med at faa dem inddrevne. Kongetienden, som Bispen erholdt, havde denne allerede 1582 ¹⁴/₁₀ faaet ombyttet med Øster Brønderslev Sogns, fordi Hune Sogn var saa ødelagt; Kirketienden havde Sognemændene i Fæste, men flere af dem undlod stadig at betale, saa de endog ses at være blevne stævnedes for 5 Aars Restance, og 1679 ²⁸/₆ bleve 82 Beboere fra alle Steder i Sognet indstævnedes angaaende omlignet Tiendeydelse til Kirken, fordi mange Ejendomme vare øde og sandløbne ²⁾. Som rimeligt var kneb det ligeledes med at faa Landgilden betalt, og 1675 ⁶/₃ erklærede Aalborg Slots Tjenere i Sognet, at de ingen Landgilde kunde svare for 1674,

¹⁾ Register og Mandtal til Skatten; Aalborg. Læns Regnskab, jvf. Tingsvidne af 1635 ²⁸/₁₁.

²⁾ Ydelsen udgjorde 6 Tdr. Rug og 10 Tdr. Byg, beregnet efter 1 Td. = 12 Skpr.

fordi Sandet havde ødelagt dem, og Fiskeriet havde været daarligt ¹⁾).

Blandt de forsvundne Steder i Hune Sogn, som vides ødelagte af Sand, kunne foruden Præstegaarden *Klitgaard* anføres *Bjørnsgaard* og *Maagaard* (i Nærheden af Kjærstig), *Skalborg* og *ved Brobæk* samt Bebyggelserne *Nørre Buj*, *Sønder Buj* og *Kjærling Buj* i Sognets sydlige Del ²⁾). Ogsaa *Hede-gaard*, der forhen laa vestligere, *Pirup*, *Hvarre-gaard*, *Ulvholm* og flere andre Steder bleve omtrent ødelagte ³⁾).

1634 ⁶/₁₂ toges Tingsvidne om, at en Gaard i *Hune* (By) var fordærvet paa den halve Mark, og den anden Halvdel laa for aabent Sandløb; 1638 ¹⁰/₃ toges Tingsvidne for den samme Gaard, at 4 Agre paa *Langager* vare øde, 4 Agre paa *Stensmeden* vare slet overløbne med Sand højere end Stubberne havde været, 10 Agre vare aldeles øde, 7 Agre vare mere end Halvdelen øde, og 4 Agre vest for *Ulvhøj* vare slet øde til midt paa. Af Gaardens Jord var kun 3 Agre øst for *Ulvhøj* ved Magt. Om Nabogaarden toges 1636 ²⁶/₃ Tingsvidne, at 1 Ager paa *Langager Fald*, 1 Ager i *Stenmedens Fald*, 3 Agre i *Sejlager Fald* og 4 Agre i *Fodens Fald*, ialt 7 Tdr. Sædeland, vare slet øde, og Gaardspladsen var aldeles overløben af Sandet. Samtidig fik en anden Mand her Tingsvidne om, at 7 *Toft-agre* og 1 Ager i *Langagers Fald* vare aldeles øde, og den Jord, disse 2 Gaarde havde tilbage, laa for

¹⁾ Tgb.

²⁾ Af Buj fandtes 1690 kun 1 Ejendom tilbage [Matr. 2].

³⁾ Se iøvrigt under de nævnte Steders Beskrivelse under Hune Sognebeskrivelse.

aabent Sandløb. 1659 $18/6$ toges Tingsvidne angaaende en Ejendom ved *Broebak* (i Rødhus), at den var saa fordærvet, at Manden var nødt til at flytte, og 1662 $14/2$ lod Peder Henningsen ved *Hune Kirke* sit Værsted ¹⁾ syne, og de saa da, at 18 Agre vare aldeles ødelagte af Sand, og nogle faa Agre vare paa lidt nær fordærvede af Sand og Vand. Ligeledes var hans Eng ødelagt, og Husene havde han maattet flytte tre Gange. I Sandflugtskommissionsforretningen 1680 berettes om Sognet, at det i forrige Tider har været godt, men nu var det helt trængt af Sand. Ved *Engesgaard*, der jo ligger omtrent ved Sognets østlige Grænse, løb Sandet lige ind paa Bygningerne fra den aabne Sande i Nord og Vest, og Engen og Fædriften var fordærvet af Vand, fordi Sandet tilstoppede Grøfterne. *Hvarre-gaard* pløjede og saaede i Sand, og *Husene ved Kirken* vare saa omgivne af Sand, at de ikke antoges at kunne vedblive at bestaa. Ialt blev der afskrevet 26 Tdr. Hk.

I de nærmest følgende Aar synes Forholdene her ikke at have bedret sig; 1688 anføres saaledes, at Sognets Jord læa under aaben Sandflugt, og hvad, der ikke allerede var overfløjet med Sand, kunde hver Time befrygtes at ville blive det, særlig var *Hedegaard* og *Pirup* meget belagt med Sand ²⁾ — og endelige toges 1690 $11/7$ Synsvidne, at Sognet mest bestod af Sandtuer og tykt, sammenføjet Overlag, saa mange Steder vare aldeles øde, og

¹⁾ Værsted eller Væring svarede omtrent til det, vi nu kalder Bolssted.

²⁾ Modelbogen af 1688.

Kongen, Ejerne af Godset og Herredsfogden havde kun liden eller ingen Indtægt her ¹⁾).

I *Jetsmark* Sogn var det kun den sydlige Del, der tog nogen *varig* Skade, fordi de store Mosestrækninger i Forbindelse med Hellede Sø, Slettens Vande og flere mindre Søer samt Hunebæk hindrede Sandets videre Fremtrængen, men Sognets nordlige Del undgik dog ikke helt at blive berørt af Sandflugten, og 1675 ^{18/11} tog samtlige Beboere i Jetsmark med Undtagelse af Lundergaards Ejer Tingsvidne, at den halve Del af deres Agerjord, Drift og Grøft var overløben og fordærvet af Sand, og det øvrige laa for aaben Sandflugt, som daglig forøgedes. Det Sandlag, som paa hin Tid trængte sig ind i Sognet, var imidlertid saa tyndt paa de fleste Steder, at det ikke fik blivende Betydning; kun i Sognets sydlige Del, hvor Sandet kom ind over Sandmosen, skete større Skade. Af en Synsforretning 1732 ^{6/11} ses, at *Tranekjær Enge* da led meget, og det Bøndergods, hvorover der blev optaget Syn, ialt 132 ^{1/2} Td. Hk., tog aarlig Skade »af den forfærdelige Sandflugt« for 460 Læs Hø, hvorfor der beregnedes en Hartkornsafgang af 8 Td. 7 Skp.

Paa Skjellet mellem Jetsmark, Aaby og Tranum Sogne, men for Størstedelen i Aaby Sogn, laa *Birkelse Flyvesande*, der var en Udløber af den store Vandreklit Evans Sande i Tranum Sogn ²⁾. Da Birkelse Flyvesande truede med at ødelægge Aaby Sogns vestlige Del, anvendtes der megen Møje paa

¹⁾ Tgb.

²⁾ Evans Sande og Evans Rende der i Nærheden have formodentlig Navn efter en Mand ved Navn Evan.

at dæmpe den, hvilket dog længe mislykkedes. Vi se saaledes, at Bønderne i Kjær-, Hvetbo- og Hanherred 1760 bleve beordrede til at hugge Ris i Ulvskoven for af disse at lave Gjærder, der skulde stoppe Sandet, og der blev saadet Hjelme Ax, som dækkedes med Tang, men Arbejdet var forgjæves, sagtens fordi der stadig kom nyt Sand til fra Klitterne i Tranum Sogn ¹⁾. 1786 omtales ogsaa, at Birkelse Flyvesande uden Held var bleven forsøgt dæmpet ved Gjærder ²⁾, saa det er antageligt, at man flere Gange har prøvet denne Fremgangsmaade, der ogsaa 1680 omtales i Sandflugtskommissionsforretningen under Tranum Sogn som anvendt her af Birkelses Ejer ³⁾.

Alstrup og *Hjermeslev* Sogne vare som Følge af deres Beliggenhed længst fra Kysten kun lidet udsatte for Sandflugt, men de undgik den dog ikke ganske, selv om dens Ødelæggelse ikke blev af varig Betydning. Af Tingbogen 1675 ^{11/12} ses, at Hjermeslev Sognemænd fik Tingsvidne, at deres halve Agerjord var overløbet og fordærvet af Sand, og deres Drift, Grøft og Enge vare ødelagte af Vand fra de af Sandet opstemmede Bække. ^{18/12} s. A. fik Alstrup Sognemænd ligeledes Tingsvidne, at Sandet havde ødelagt deres halve Markjord, men denne Sandflugt har sikkert kun været kortvarig.

1680 blev alt det Gods i Hvetbo Herred, som paa Grund af Skatterestance var bleven tildømt Kongen, synet, og af det ^{20/3} erhvervede Synsvidne ses, at

¹⁾ Indkomne Breve 1760, Aalborghus Amt.

²⁾ Kopibog for Kjettrupgaard.

³⁾ I de saakaldte Gjærbakker i Tranum Sogn har man fundet Spor af disse Gjærder [J. S. 2, IV, 445].

Godset bestod af 27 Ejendomme, nemlig 3 i Saltum, 12 i Kjettrup, 8 i Trudslev og 4 i Hune, og af disse 27 Ejendomme vare de 25 ødelagte af Sand og for en stor Del ganske forsvundne, idet Marken var bleven forvandlet til »hvid Strand og Klit«¹⁾.

Som tidligere nævnt synes det, som om Sandflugten naaede sin største Udstrækning her i Herredet omkring Aar 1700, og i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede dannede der sig lidt efter lidt Grønsvær paa adskillige af de overfløjne Arealer og da særlig paa saadanne Steder, hvor det paaføgne Sandlag var tyndt, eller hvor Sandet holdt sig fugtigt; man anvendte vist ikke den Gang her paa Egnen Udsæd eller Beplantning med Hjelmerør og lignende som Middel til Dæmpning af Sandet, men Naturen hjalp sig selv, og efterhaanden som det nydannede Grønsvær blev tættere, kunde Jorden atter benyttes til Græsning og senere gjenopdyrkes. I den forhen nævnte Præsteindberetning fra Ingstrup Sogn 1738²⁾ skrives, at »Sanden stilles temmelig vel ved det, at Klitterne gror sammen med Tjørn, og der er mange af de øde Pladser, der igjen kunne dyrkes og bebos, som der allerede er begyndt paa med en Del Huse, Nørre Kjettrup kaldet, hvis Beboere mest ernære sig af Fiskeri i Havet«. Særlig i *Ingstrup* Sogn fandtes ret gode Betingelser for en Gjenopdyrkning af de ødelagte Arealer, og efter at Kronen 1703 havde solgt de overfløjne Jorder i Kjettrup uden Hartkorn og tiendefri til Jomfru Katrine Marie Juel, som kort efter ægtede General-

¹⁾ Tgb.

²⁾ Thottske Saml. i Fol. 751.

major v. Møsting, blev her taget kraftigt fat paa Opdyrkningen, og henimod 1730 blev der bygget en større Avlsgaard kaldet Nørre Kjettrup (senere Kjettrupgaard), under hvilken der kun var 6 Skp. matrikuleret Jord, medens Resten udelukkende bestod af forhen øde Strækninger ¹⁾. Ogsaa i *Saltum* Sogn fandtes store Strækninger, der kun vare blevne belagte med et tyndt Sandlag, og som Følge deraf kunde opdyrkes; men da disse Arealer ikke tilhørte enkelte Ejerlag, fik de Lov til at ligge hen i deres naturlige Tilstand. Først ved Markfællesskabets Ophør og den dermed forbundne Udskiftning, der jo gav Landbruget i sin Helhed et mægtigt Stød fremad, skete der nogen Forandring, idet Klitten, som hidtil havde henligget til fælles Fædrift, blev udstykket i Lodder, og efterhaanden kom en stor Del af disse under Kultur.

I en Indberetning til Rentekammeret skrev Sandflugtskommisær Viborg 1795, at *Ingstrup* Sogns Klitter vare blevne indpælede med nye Fredningslinjer, hvorved en meget stor Strækning var bleven udlagt til Græsning, og det Klittag, som var plantet det foregaaende Efteraar, tilbageholdt Sandet ved en frodig Grøde. Beboerne i *Trudslev*, der ved Udskiftningen 1792 hver fik en Klitlod, som da taxeredes næsten øde, skjønt de laa omtrent 2000 Alen fra Havklitten, havde begyndt at opdyrke deres Lodder, og 1795 vare 40—50 Tdr. Land af disse besaaede med Rug, Byg, Rødkløver og Hørfærø, og Afgrøden tegnede højst lovende. Provst Worm i *Ingstrup* havde opbrudt 6—8 Tdr. Land af

¹⁾ Se under *Ingstrup* Sogns Beskrivelse.

den til hans Gaard *Rolighed* hørende Klitlod, som laa vest for Trudslevboernes Lodder, og han havde her opført en Lade¹⁾ til 60—80 Læs, hvilken Afgrøde han ventede at kunne faa af denne forhen aldeles ødelagte Ejendom. Om *Saltum* Sogn skrev Viborg 1806 til Kancelliet, at efter 11 Aars Flid kunde der fremvises heldige Virkninger, da Havklitterne ved Plantning, Vippers Udsæd og Fredning nu vare dæmpede saaledes, at Beboerne i *Faarup* og *Ejersted* havde erholdt over 250 Tdr. Land til Sæd og Fædrift, hvilket Areal forhen var ganske bedækket med Flyvesand, saa der næppe fandtes en Spire. Ligeledes omtaler Landmaaler Lyngbye fra Krogen i Albæk Sogn 1804 denne Gjenopdyrkning, idet han skriver²⁾: »Ved Opmaaling af Ingstrup og Saltum Sognes Klitstrækninger i Aarene 1787 og 1800 saa jeg med Vemod, at Sandet var med vestlige Stormvinde dreven flere 1000 Alen ind over forhen gode Græsgange og Agerland, ja, at Bygninger selv i Faarup By ved Sandflugten havdê taget Skade.« Sandflugtskommisær, Sognedegn i Saltum, V. B. Thorlund³⁾, havde allerede i flere Aar med kjendelig Virkning søgt at standse Sandflugten ved Plantning og Udsæd af Klittag og Opsyn med Fredningen, men desuagtet maatte dog mange 1000 Alen i begge Sogne ved de forestaaende Udskiftninger taxeres som øde eller ubrugelige; nu var alt det ødelagte Agerland i Saltum Sogn derimod opdyrket, og tæt ind imod

1) Den nuværende Gaard »Klitladen«.

2) Jydske Efterretn. ⁸⁶/1804.

3) Død 1807, se Degne i Saltum.

Havbakkerne var saa god en Græsgang, at noget af Arealet kunde benyttes til Høbjærgning. I *Ingstrup* Sogn var der avlet meget godt — saavel af Korn som Rødkløver — paa mange Tønder Land af den forhen med Sand overlagte Slette. For dette smukke Resultat var Thorlund efter Forlydende bleven belønnet af Rentekammeret med 100 Rdl., og af »den indsigtsfulde Landmand« Provst Worm i Ingstrup havde han faaet en hædrende Foræring.

Ved slige Opdyrkninger har man ofte under Sandlaget kunnet gjenfinde de gamle Plovfurer, saaledes bl. a. i *Pirup*, og ofte er man truffet paa Rester af de Boliger, hvis Beboere Sandet fortrængte ¹⁾).

Der anvendes endnu ret betydelige Beløb til Sandflugtens Dæmpning, ca. 4000 Kr. aarlig, hvoraf 1000 Kr. til Klitterne i Ingstrup Sogn og 3000 Kr. til Saltum-Hune Sogne. Arbejdet liciteres bort, og Entreprenørerne antager saa Folk dertil, hvorved mange Smaafolk tjene en god Skilling i Løbet af

¹⁾ 1873 blev der paa Gaarden »Munken«s Grund i *Ingstrup* Sogn fundet Grundstedet af en Bindingsværksbygning samt Brolægning, Møddingplads m. m., og ogsaa tidligere har man her i Nærheden fundet Spor af tidligere Bebyggelse. I *Pirup* har man fundet Grundsten fra en Bygning og ligeledes i det sydlige *Rødhus*. Sidstnævnte Sted har man endog et »Sagn«, der fortæller, at de fundne Grundsten hidrører fra en Kirke, og man vil vide, at den hed Hemmelev. Hvorledes dette Sagn er opstaaet, er mig ubekjendt, men ogsaa om Hune Kirke fortælles, at den tidligere har ligget længere mod Nord. Begge Sagne ere uhjemlede og formodentlig opstaaet ved Fund af gamle Bopladser.

Ved at grave en Brønd i den nordlige Side af Hune Kirkesande, fandt man for ca. 50 Aar siden under et 4 Alen tykt Sandlag et gammelt Vandsted med Træramme, fra hvilket der førte en Stentrappe med 5—6 Trin op i nordlig Retning.

Efteraaret. At deltage i dette Arbejde kaldes at »gaa i Sanden«; forhen præsteredes Arbejdet in natura som andet Pligtarbejde af alle Herredets Sogne, og man mindes endnu, at Gjølboerne gjorde sig bemærket blandt de øvrige Sognes Beboere ved at have Klæder af ufarvet Vadmel.

En stor Del af Klitten i Hune Sogn — ca. 740 Tdr. Land — er for faa Aar siden af Staten indtaget og beplantet med Fyr og Gran¹⁾. Plantagen hedder »Blokhus Klitplantage« og strækker sig fra Kirkesanden vest om Hunetorp ned mod Rødhus; mod Vest gaar den i en Bue uden om Blokhus ned til Stranden. Vest for Landevejen mellem Hune og Saltum findes ogsaa en paa sanddækket Jord i 1882 anlagt Plantage, der strækker sig over 45 Tdr. Land og kaldes »Hune Plantage«; den ejes af et Konsortium blandt Egnens Beboere. Endelig findes der ved Gaarden Udholm i Jetsmark Sogn en Klitplantage tilhørende denne Gaard, og i Saltum og Ingstrup Sogne findes flere mindre Træplantninger paa ødelagte Arealer.

Et ret interessant Arbejde er paa Foranledning af Hr. Overplantør Dahlerup i de senere Aar foretaget i den yderste Strandklit, saa langt Blokhus Klitplantage strækker sig. Ved at oprykke Klittaget paa Toppen af Bakkerne og lade Vinden besørge det øvrige Arbejde, er det lykkedes at faa den yderste Klitrække stærkt planeret, saa den nu dan-

¹⁾ At en saadan Beplantning tidligere har været paatænkt, ses af Brinck Seidelin: Hjøring Amt, S. 270, hvor der omtales, at Hasselbalch paa Vestrupgaard havde skjænket et passende Stykke Jord til en Planteskole. Foretagendet blev dog ikke til noget. Se nærmere Afsnittet om Skove, S. 77.

ner en regelmæssig Sandvold bevoxet med Klittag og frembydende en jævn Overflade, som Vinden vanskeligt kan rive Huller i.

Den Tid vil vel komme, da Vestkystens øde Klit- og Hedestrækninger forvandles til store Skovarealer, men det bliver jo ikke i »vor Tid«. Naar Klitten saa forsvinder, glemmes ogsaa de Navne, der har været anvendt for at betegne de forskellige Bakker, og mange ere allerede ude af Brug nu, om end de kjendes af ældre Folk. Det kan maaske derfor have sin Interesse at notere de Navne, som endnu kjendes, og disse ere da: I *Ingstrup* Sogn: Det brede Skaar, Hvorup Klit, Høje Klit, Tornkjæppen, Grønhøj Klit, Skarpeshvarre, Ørnbjerg, Ørnbjerg Rimmer og Røshvarre¹⁾. I *Saltum* Sogn findes: Hvide Hale, Hvidklit, Faarup Hvarre, Kodals Bakker, Krogslet Bakker, Tornpladsen, Tornsletten, Ilbæk Sande og Krathvarre, hvilket sidste strækker sig ind i *Hunc* Sogn, hvor der endvidere findes: Store Sande, Bredbjerg, Kryl Sande, Ravnbakkerne, Laden, Kirkesanden, Kræmerbak, Mortens Bak, Søvandsrimmer, Kogens Rimmer, Den graa Hale, Lusbak, Rødhush Rimmer eller Helmissøjbjergene, Ulvholm Bakker, Pinbejs Rimmer, Storevands Bakker, Sökkemose Milen, Stenmilen, Mellemklitten og Ørnbakkerne samt paa Grænsen mellem *Fetsmark*, *Aaby* og *Tranum* Sogn: Birkelse Flyvesande.

¹⁾ Kjettrup Bjerge er ligesom Lien i Hunc Sogn et Højdrag, ikke egentlig Klit. For en Del af Klitnavnene skylder jeg Hr. Overplantør Dahlerup min Tak.

III.

SKOVE.

I OLDTIDEN synes der at have været Skov i alle Herredets Sogne, men i hvilken Udstrækning lader sig næppe paavise, idet vi kun gennem de i Tørvemoserne fundne Træstammer have Vidnesbyrd derom. Særlig i Moserne i Saltum og Hjermelev Sogne findes Egestammer af anseligt Omfang, og de synes at være faldne for en Nordveststorm¹⁾. Det ligger vel nærmest at antage, at denne Ødelæggelse er sket i Oldtiden; men ogsaa i den historiske Tid have Storme jo været ødelæggende for Landets Skove, — fra 8–10. Oktober 1195 rasede saaledes en saa voldsom Storm, at *hele Skove kulkastedes*²⁾ — saa noget bestemt lader sig næppe fastslaa angaaende Tidspunktet for den her i Herredet stedfundne Ødelæggelse.

Endnu i Middlealderen maa der dog have været en Del større eller mindre Skove rundt om i Herredet, thi foruden at *Ulvskoven* (se nedenfor) nævnes

¹⁾ I den holstenske Elbmarsk synes store Skovstrækninger ligeledes at være raserede af en hæftig Nordveststorm [Dettefsen: Geschichte der holst. Elbmarschen I, 39].

²⁾ Script. Rer. Dan. I, 164 og 180.

i Valdemars Jordebog 1231, og der 1452 omtales Olden paa Skoven i Saltum Sogn¹⁾, nævnes Skovsvin hyppigt blandt Landgildeydelse. Endnu i Tiden 1500—1700 figurerer Skovsvin som Landgildeydelse i alle Herredets Sogne med Undtagelse af Hune; dog har det sandsynligvis da været en Ydelse, der for de fleste Steders Vedkommende ikke længere betaltes in natura, men erlagdes i Penge, hvorfor man ikke tør slutte, at der fandtes Skov til de Steder, der efter Jordebøgerne fra det 16. og 17. Aarhundrede svarede Skovsvin²⁾.

Naar undtages Mosefundene haves ikke Efterretninger om Skov i *Hune* Sogn, men Stednavne som Krattet og Risene lade formode, at der ogsaa paa dette Sogns Højmark har været Skov eller Skovrester, efter at Bebyggelsen var foregaaet. I en Præsteindberetning fra *Jetsmark* Sogn 1638 tales om Højskov paa Vildmosens vestlige Rand, idet der siges »Østerst i Sognet ligger en Gaard, kaldet Toftegaard, som er østen en stor Aa (Ry Aa) her i Sognet, dog liggendes i Kjær Herred. Endnu østen forskrevne Toftegaard ligger et stort Bjerg, hvorpaa er nogen store Egetræer, kaldes Sandersbjerg, ellers omkring samme Bjerg findes der noget Riskrat og

¹⁾ D. M. 5, II, 187.

²⁾ 1571 nævnes Skovsvin som Del af Præsternes Indtægt i Hjermelev, Alstrup, Ingstrup og Kjettrup Sogne, 1625 i Alstrup og Hjermelev Annexgaardens Landgilde og 1690 i Alstrup. 1561 og 1573 nævnes Skovsvin som Landgildeydelse i S. Saltum, 1563 i Ejersted og 1624 i Faarup [P. og T. S.], 1615 og 1640 i Jetsmark, saaledes af Bisgaard, Bleggrav, Hedegaard, Klostergaard, Farshave o. fl. [Jordebog over Aalbh. Læn]. Hjermelev Sogn stod 1690 for 1 Skp. Hk. Skovskylld [Danske Matrikel, Thottske Saml. i Fol. 696].

anden Smaakrat¹⁾, og lignende Smaakrat har der formentlig ogsaa været paa Lavmarken i Jetsmark Sogns nordlige Del, men disse vare vel da ryddede²⁾. Skoven omkring Sandelsbjerg findes, skjønt den kun var lille, afsat paa Joannes Blævs Kort fra 1662³⁾, hvorimod *Ulvskoven* hverken findes herpaa eller paa Johannes Meyers Kort fra omtrent samme Tid. Denne nævnes, som ovenfor berørt, i Valdemars Jordebog 1231 og hørte da til Krongodset. Sandsynligvis har den i Oldtiden været af betydelig Udstrækning, om den end overvejende maa antages at have bestaaet af Birke- og Ellekrat; og da Jorden her kun daarligt egnede sig til Opdyrkning, fik den ved Bebyggelsen Lov til at henligge uryddet og kom senere, da Samfundsforholdene fæstnede sig, under Kronen, ligesom Tilfældet var med de større Skovstrækninger og Ødemarker andet Steds. Sammen med mere Gods kom Ulvskoven henimod Midten af det 13. Aarhundrede fra Kronen under Vidskøl Kloster, der efterhaanden som store Strækninger i og omkring Skoven forvandlede til Eng fik en Del Indtægt af den ved

¹⁾ Herfra blev i Begyndelsen af 19. Aarhundrede hentet unge Linde, som plantedes i Vedsted [Mejborg: Danske Bøndergaarde I, 17].

²⁾ Navne som Lundbak, Risager, Purkjær og Skjødsholm (Skovsholm?) tyde derpaa. »Krattet« i Purkjær nævnes 1615 i Aalbh. Læns Regnsk.

³⁾ »Cosmographia Blaviana« I, Amsterdam 1662, gjengivet i Mejborgs Danske Bøndergaarde I. Det er muligt, at denne Skov var en Rest af den Norskov eller Nørreskov, som Vidskøl Kloster ejede ved Midten af det 13. Aarhundrede [D. M. I, I, 141] og som Klostret beholdt med nogen Indskrænkning, da det 1495 mageskiftede Aastrup i Aaby Sogn til Bispedømmet i Børglum [a. St. 152].

Bortleje af Græsningen, og med Klostret kom Skoven og de omliggende Enge samt nogle Bebyggelser [det saakaldte Ulvskovgods]¹⁾ ved Reformationen paany under Kronen og var 1560—68 forlænet til Hans Holch til Bratskov, 1568—79 til Henrik Gyldenstjerne til Aagaard, som 1579 ³⁰/₁₁ fik Godset til Ejendom ved Mageskifte med Kronen. Senere (1600 ²⁵/₉?) kom Godset eller Størsteparten af det til Dorthe Krabbe, der var Enke efter Erik Lykke til Eskjær og Rugtved, og hun solgte det atter 1621 ²⁸/₂ til Sophie Brahe, Enke efter Jørgen Lunge til Odden²⁾. Hun lagde Skoven under Birkelse, og senere har den tilhørt denne Gaards Ejere³⁾. Af et ved Hvetbo Herredsting 1636 ²⁵/₆ optaget Tingsvidne ses, at en Eng i Ulvskoven kaldtes *Pavens Eng*, maaske er det den samme, som 1683 laa til Fristrup By⁴⁾. Ligeledes nævnes i Tgb. 1640 ³⁰/₅ *Kjælling Engen* i Ulvskov. Af et Par Tingsvidner ses, at de omboende Bønder skar »Brændefang«, Ris og Staver af El og Birk i Skoven og bragte Tyvekosterne hjem om Natten⁵⁾, men der er intet fundet om, at de tog Bygningstømmer og andet svært Tømmer i Skoven, saa der har formodentlig intet været at tage af.

¹⁾ Se nærmere under Aaby Sogn. Kristoffer Valdemarson (1252—59) stadfæstede Klostrets Besiddelse af Ulvskov og Røgel (Pøglæ er formodentlig en Fejlskrift) m. m. [D. M. 1, I, 141.]

²⁾ T. S. Perg. Hvetbo H. Nr. 21 og 24.

³⁾ Bratskov havde dog ogsaa noget af Ulvskoven, nemlig vest for Herredsgænsen. Se under Krogsgaard i Jetsmark Sogn.

⁴⁾ Ma.

⁵⁾ Tgb. 1636 ²⁵/₆ og 1636 ¹³/₂.

Denne Antagelse bestyrkes ogsaa ved, hvad der i Eng- og Græsnings-Taxationen af 1683¹⁾ anføres om Skoven, idet det her siges: »Norden samme Røgel By liggendes en Morads og Riskrat, Graaris, Vidier og Birkeris, og kaldes Ulvskov, hvilket Morads og Riskjær« tilhørte Birkelse. Den var antagelig endnu paa hin Tid Tilholdssted for Ulve, efter hvilket Dyr den jo har Navn, og 1702 blev der i Skovens østre Ende fældet en saadan²⁾. 1760 blev der i Skoven foretaget en større Hugst, idet Bønderne i Kjær-, Hvetbo- og Hanherred bleve beordrede til at hugge Ris her, for af disse at lave Gjærder til Værn mod Flyvesandet, der truede med at ødelægge den vestlige Del af Aaby Sogn³⁾. Nu omfatter Ulvskoven ca. 180 Tdr. Land, og den bestaar som forhen overvejende af Elle- og Birkekrat.

Ved Røngaardene i Aaby Sogn har der vist ogsaa forhen været en lille Skov, kaldet *Rønholt*; den nævnes i et Tingsvidne af 1636 ²⁵/₆ angaaende ulovlig Hugst af Ris, og i samme Tingsvidne nævnes Niels Pedersen paa Røn som Skovfoged.

I det 19. Aarhundredes sidste Halvdel er der saavel fra Statens som fra privates Side udrettet en Del for at faa de store, ufrugtbare Klit- og Hede-strækninger i Herredet beplantede, og flere af de tidligst anlagte Plantager ere allerede komne saa vidt, at de kunne betegnes som Skov; dette gjælder saaledes Hune, Udholm og Rævhede Plantager.

1) Matrikulkontorets Arkiv.

2) Tgb. 1702 ¹⁹/₅.

3) Indk. Breve 1760, Aalbh. Amt.

hvorimod den største — Blokhus Klitplantage — endnu er i sin Vorden¹⁾.

¹⁾ I Hvetbo H. Pantebøger findes 1827 ²⁶/₁₀ tinglæst en Deklaration, hvorved Proprietær Hasselbalch til Vestrupgaard overdrager ca. 24,000 □ Alen Land uden Hartkorn til Kongens Kasse. Arealet skulde bruges til en Planteskole, men Planen kom ikke til Udførelse, og 1851 ²⁹/₁₀ aflæstes Deklarationen atter. Dette paatænkte Foretagende nævnes ogsaa i Brinck-Seidelin: Hjørring Amt Side 270.

IV.
SAMFUNDSFORHOLD.
HERREDETS BEFOLKNING OG
BEBYGGELSE.

EFTER at vi i det foregaaende nærmest have haft Blikket rettet paa Herredets fysiske Beskaffenhed, skulle vi nu se lidt paa Samfundsforholdene i denne Landsdel, hvor de vel i det store og hele vare som andet Steds i Landet, men hvorfra nogle historiske og statistiske Oplysninger om Enkelthederne dog ikke ville være uden Interesse.

Hvorledes Befolkningsforholdene have været gennem Oldtiden og Middelalderen, lader sig ikke paa- vise; vi se kun af Gravhøjene, at der kan være Sandsynlighed for en ikke saa ringe Befolkning i Oldtiden, ligesom ogsaa Stednavne som Saltum, Brødslev, Trudslev og Hjermelev pege hen paa, at i hvert Fald den nordlige Del af Herredet tidlig var beboet.

Middelalderen har vel her som andet Steds i Landet bragt saavel Opdyrkningen som det deraf afhængige Folketal i Vejret; herom vidner bl. a., at der mellem Kirkerne i Ingstrup, Hjermelev, Alstrup og den forhenværende Kirke i Kjettrup er saa lille

Afstand; men Befolkningens antagne Tæthed, der for Middelalderens Vedkommende maa formodes at have kulmineret omkring Aar 1300, var egentlig kun relativ, idet den var til Stede i Forhold til det da dyrkede Jordomraade, men ikke, hvis vi se hen til det hele Areal, som Herredet ogsaa da omfattede, og hvis Opdyrkning og Bebyggelse for en stor Del tilhører en nyere, ja den nyeste Tid.

I Midten af det 14. Aarhundrede indtraf en Begivenhed, som for lange Tider hindrede Overbefolkning, idet Landet blev hjemsøgt af Pest, der da grasserede i hele Evropa. Denne Epidemi, der her i Landet er bleven kaldt »den sorte Død«, »den store Mandedød« eller »Mandekvæl«, skal i Følge Sagnet først være opkommen i Vendsyssel, hvortil den bragtes af et strandet engelsk Skib, som Beboerne gik ud paa ¹⁾, og den udbredte sig herfra med Hast over det ganske Land. Tiden for dens første Optræden her sættes til Aar 1349, og den rasede med saadan Voldsomhed, at mindst $\frac{1}{3}$ af Befolkningen døde ²⁾; ja, der var Egne, hvor saa at sige alle døde, saa opdyrket Jord atter forvandlede til Hede og øde Strækninger. Af et i Aaret 1473 taget Tingsvidne af Hanherreds Ting ses, at nogen Jord, som den daværende Præst i Klim havde indtaget til Dyrkning, ikke havde været opdyrket siden Pesten ³⁾, og et Sagn fra Hvetbo Herred fortæller,

¹⁾ O. Nielsen: Danske Saml. I, 48, Thiele: Danmarks Folkesagn II, 57 og Mansa: Folkesygd. S. 67 ff.

²⁾ Se Mansa: Folkesygd. S. 58—71. Velschow antager — efter flere ældre Kilder —, at der døde $\frac{2}{3}$ af Befolkningen i N. Jylland og $\frac{1}{2}$ i S. Jylland. Hist. Tidsskr. IV, 6.

³⁾ D. M. 3, III, 259.

at en Mand i Tippen i Ejersted¹⁾ samt en Kvinde i Kvorup vare de eneste Mennesker, som Pesten skaanede her i Eggen.

Inden Befolkningen atter forvandt det Knæk, der herved forvoldtes den, og som maaske paafulgetes af et ikke ringe Tab under Bondekrigen 1441²⁾, begyndte Sandflugten at hærge Herredets vestlige Del, hvor særlig Hune og det daværende Kjettrup Sogn bleve saa medtagne³⁾, at de ikke kunde føde nogen synderlig Befolkning.

Vi ere hermed naaede til Middelalderens Ophør og træde ind i den saakaldte »nyere Tid«, men heller ikke for dennes første Aarhundreder kan der angives noget paa Optælling støttet Folketal, idet den 1. almindelige Folketælling først fandt Sted 1769; men vi kunne dog maaske ad anden Vej erholde nogle Oplysninger desangaaende.

I Følge en i Bispearkivet værende Jordebog⁴⁾ fra 1568 var der da mindst 370 Bebyggelser i Hvetbo Herred (fraregnet Aaby v. Del og Røgel), og hertil kommer »Ulvskovgods« (o: Aaby v. Del og Røgel), som da havde ca. 42 Bebyggelser; altsaa fandtes der i hele Herredet ca. 412 Ejendomme. Kunne vi antage, at Forholdet mellem Antallet af Bebyggelser og Beboere var noget nær det samme da som nu, nemlig omtrent som 1:5,7, ville vi faa en Befolkning af ca. 2350, hvilket synes meget sandsyn-

1) Se Saltum Sogn.

2) Nederlaget ved St. Jørgensbjerg kostede mangan Bonde Livet.

3) Se Afsnittet om Sandflugt.

4) Se nærmere under Bebyggelsesforhold.

ligt¹⁾. Af Matr. 1662 se vi, at Hvetbo Herred da havde 554 Ejendomme; dette skulde efter denne Beregning give en Befolkning af ca. 3150, hvilket dog nok paa den Tid er en Del for højt, da dels Sandflugt og dels de fjendtlige Indfald havde bevirket, at der da var overmaade meget øde Gods.

I Meddelelser fra Rentekammerarkivet 1877, Side 177, findes anført Folkemængden for de fleste af Sognene i Vendelbo Stift, saaledes som de opgives i de af Præsterne indsendte Mandtalslister i Anledning af den d. 5. Novbr. 1660 udskrevne Kopskat. Der er dog herved at bemærke, at Mandtallene ikke omfatte Adel og Gejstlighed, ligesom disse Personers Antal heller ikke er angivet i de for disse Samfundsklasser særligt aflagte Regnskaber²⁾, og endvidere ere de Fattige i Reglen udeladte, da de ikke kunde svare Skat. Hvad Hvetbo Herred angaar, sige Mandtallene, at der i Ingstrup Sogn var 272, i Hjermeslev 168, i Alstrup 92, i Saltum 416, i Hune 181 og i Jetsmark 258 Personer, ialt 1387. Hertil kommer endvidere Beboere i den Del af Ingstrup, der udgjorde det gamle Kjettrup Sogn; her har der næppe været over 50 Skatteydere, og lægge vi endvidere 200 Personer til for Aaby³⁾ og Røgel, ville vi naa 1637 Skatteydere. Dette Antal maa yderligere forhøjes med Antallet af de Fattige samt Adel

¹⁾ Det var ikke sjældent, at en Ejendom brugtes af flere Familier, hvorfor man formentlig kan regne med et mindst ligesaa højt Forholdstal mellem Ejendomme og Personer som nu.

²⁾ Medd. fra Rentekammerarkivet 1877, Side 183 og 190.

³⁾ Antallet i hele Aaby Sogn var 395 [a. St. 177].

og Gejstlighed for at naa den Folkemængde, som Herredet skulde have. Hvad de første angaar, vide vi, at de i 7 enkelte Sogne, hvor de vare paaførte Mandtalslisterne, udgjorde lidt over 5 % af Befolkningen ¹⁾, men dette Tal er antagelig altfor lavt i Almindelighed, idet de Fattiges Antal endog et enkelt Sted naaede op til omtrent 70 % ²⁾, hvorfor der for Landet i sin Helhed formenes at burde lægges 25 % til for Fattige, og dette vilde for Hvetbo Herred give 409, saaledes at Bondebefolkningen derved steg til ca. 2050. Gejstligheden udgjorde ca. 6,2 Personer pr. Pastorat ³⁾; dette vilde for Herredets 3 Pastorater kun udgjøre ca. 19 Personer, og da Antallet af Adelige var endnu mindre, naa vi ad denne Vej knap 2100 Personer, hvilket ikke en Gang vilde blive 4 for hver Ejendom og kun kan stemme med Virkeligheden, forsaavidt der fandtes et stort Antal øde Steder. I Jetsmark og Saltum vare Ejendommenes Antal henholdsvis 121 og 134, men Skatteydernes Antal forholdt sig som 258 til 416; i Alstrup var der kun 26 Ejendomme og i Hune 83, men dog havde Alstrup Sogn halvt saa mange Skatteydere som Hune, hvoraf synes at fremgaa, at Jetsmark og Hune vare de to fattigste Sogne, hvor der kun var lidt over 2 skattepligtige Personer for hver Ejendom. 1690 var her i Herredet 587 Ejendomme ⁴⁾, og Befolkningen skulde saaledes beregnet efter 5,7 pr. Ejendom have udgjort ca. 3350. Det

¹⁾ a. St. 178.

²⁾ a. St. 144.

³⁾ a. St. 145.

⁴⁾ Matr. 2.

18. Aarhundrede bragte ikke nogen synderlig Stigning af Folketallet i Jyllands Landdistrikter, dels fordi epidemiske Sygdomme flere Gange bortrev en Mængde Mennesker, og dels fordi Jyden havde mere Energi end Øboen; blev det ham for trangt hjemme, søgte han andet Steds hen, hvorfor det hed: »Jyder og Jøder finder man over al Verden.«¹⁾ Mange Jyder drog til Kjøbstæderne, særlig til Kjøbenhavn og til Holsten; men en stor Del drog ogsaa udenlands, saaledes til England og Holland og især til Norge. Af Skifter fra det 17. Aarhundrede ses saaledes, at Befolkningen i Hvetbo Herred og forøvrigt i hele Vendsyssel havde mange Slægtninge i Norge og adskillige i Holland.

Den første almindelige Folketælling fandt Sted her i Landet 1769 $\frac{15}{8}$, men var ikke paalidelig²⁾. I Følge Prams Afhandling »om Befolkningen i Skandinavien og dens Tilvæxt i Tidsløbet 1769—1800«³⁾ fandtes der 1769 98,079 Personer i *Aalborg Stifts Landdistrikt*⁴⁾, men ved Tællingen 1787 $\frac{1}{7}$ var dette Tal gaaet ned til 96,710, og en lignende — om end

¹⁾ Christensen: Agrarhist. Studier II, 146 ff. Om andre Aarsager til Folkemængdens ringe Tiltagen (Ufrugtbarhed, Fosterfordrivelse m. m.) se »Materialien zur Statistik der Dänischen Staaten« II, 170 ff., for en stor Del anført efter Westenholz: Prisskrift om Folkemængden i Bondestanden.

²⁾ Se Thaarup: Udf. Vejledning til det danske Monarkis Statistik IV, 236, samt Statistiske Meddelelser I.

³⁾ Det skandinaviske Literaturselskabs Skr. 1808, S. 337 samt Tabel I.

⁴⁾ I »Materialien zur Statistik der Dänischen Staaten« II, Tavle, er Aalb. Stifts hele Befolkning Aar 1769 kun angivet til 85,872, men Forskjellen hidrører fra, at Aalb. Amt m. m. her er henregnet til Viborg Stift. Se Prams Afh. S. 357.

mindre — Tilbagegang paavistes for de andre jydskes Stifters Landdistrikter. Grunden til denne Formindskelse af Befolkningen maa hovedsagentlig søges i de ondartede Sygdomme som Kopper, Sprinkler (Plettyfus) og Blodgang, der i en lang Aarrække, særlig 1771—1782, hjemsøgte det nordlige Jylland. For Hvetbo Herreds Vedkommende opgives der saaledes i (Kirke-

Aaret 1766—67	at være født	89	og død	48	Personer ¹⁾
» 1767 - 68	»	65	»	61	» ²⁾
» 1768—69	»	97	»	80	» ³⁾
» 1769—70	»	88	»	126	» ⁴⁾
» 1770 - 71	»	112	»	114	» ⁵⁾
» 1771 - 72	»	76	»	182	» ⁶⁾
» 1772—73	»	93	»	157	» ⁷⁾
» 1773—74	»	99	»	79	» ⁸⁾

		719		847	

Ialt er saaledes i Tiden 1. Adv. 1766—1. Adv. 1774 født 719 og død 847 Personer, altsaa for disse 8 Aars Vedkommende en Tilbagegang i Folketal af 128 Personer alene foraarsaget ved Dødelighed, medens en yderligere Tilbagegang samtidig maa antages at være foranlediget ved Udvandring, der — som foran omtalt — var meget almindelig i Jyl-

¹⁾ J. E. 1768 S. 49. Gjøel er medregnet for dette og følgende Aar.

²⁾ J. E. 1769, S. 6.

³⁾ a. St. 1770, S. 6.

⁴⁾ a. St. 1771, S. 5.

⁵⁾ a. St. 1772, S. 9.

⁶⁾ a. St. 1773, S. 6.

⁷⁾ a. St. 1774, S. 17.

⁸⁾ a. St. 1774, S. 512.

land, og som næppe var mindst i Aarene 1760—70, fordi de hjemlige Forhold da vare saa trykkende for Bondestanden som ingen Sinde før. Vi kunne anføre endnu en Omstændighed, der maa antages at have hidført en tilsyneladende Nedgang i Befolkningens Antal. Jylland var i det 18. Aarhundredes sidste Halvdel oversvømmet af Betlere, og da mange af disse intet fast Tilholdssted havde, er det tvivlsomt, om de er optagne i Mandtalslisterne. Man anslog deres Antal her i Landet til ca. 60,000 i Aarene 1770—1780, og man regnede, at der gennemsnitlig kom 10 Betlere daglig til hver Bodegaard ¹⁾. Dog begyndte man paa hin Tid at træffe Forholdsregler imod denne Oversvømmelse, idet Sognekommunerne hver især traf Anstalt til Forsørgelse af deres egne Fattige ²⁾, og derved hæmmedes Omløbet, men endnu 1802 antog Aagaard, der da beskrev Thy, at 8—12 Betlere daglig hjem søgte Gaardene der ³⁾, og i Hvetbo Herred vil de ældre blandt Befolkningen mindes adskillige Betlere, som omkring 1850 drog om fra By til By og fra Sogn til Sogn mere eller mindre originale i Op-træden og Paaklædning ⁴⁾. Den Klasse Medborgere

¹⁾ »Materialien zur Statistik o. s. v.« II, 177, jvf. Agrarhist. St. II, 142.

²⁾ Bekjendtgjørelse desangaaende fra flere vendsysselske Sogne findes i J. E. 1773, Side 20 og 90.

³⁾ Beskrivelse af Thy, S. 142.

⁴⁾ Saaledes: Rakker Frederik, Loutrup, Niels Frederiksen, Klapmanden, Slugen, Peder Hansen og Johan Frederik Staal o. s. v.

Om disse Personer, der for en Del hørte til Rakkerfolket, anføres adskilligt i Gaardboes: De sidste Natmandsfolk i Vendsyssel, Side 101 ff.

er nu saa at sige helt forsvunden, og med den selve Ordet »Stodder«, der nu sjældent høres.

Efter Tællingen 1787 skal Hvetbo Herred have haft en Befolkning af 3462 Personer ¹⁾. Heraf fragaar dog Antallet af Beboere paa Gjøøl, nemlig 665, men da Aaby Sogns vestre Del og Røgel By ikke ere optagne under Hvetbo Herred med deres Folke- tal, henholdsvis 375 og 71, bliver Herredets Befolk- ning 1787 altsaa ca. 3250 eller lidt mindre end 100 Aar tidligere. 1801 var Herredets Folkemængde ca. 3,500, hvilket giver ca. 5,05 Personer for hver Ejend- om, beregnet efter disses Antal 1805, da de fleste af de Ejendomme, der havde flere Brugere i tidligere Tid, vare blevne delte. 1827 var Folkemængden ca. 4,450, 1840 ca. 5,250, 1860 ca. 7,000, 1880 ca. 7,900, 1890 ca. 8,300, 1901 ca. 8,300 og 1906 ca. 8,600. Med Hensyn til Folkemængdens Fordeling i Herre- dets forskellige Sogne henvises til omstaaende tabellariske Oversigt ²⁾.

¹⁾ Begtrup VI, 411.

²⁾ I Bergsøes: Den danske Stats Statistik I, 379—381 er Hvetbo Herred forglemt optaget blandt de øvrige Herreder. En Rettelse desangaaende findes i 4. Bd., S. 825, men Bergsøe har intet Tal for den Del af Aaby og Brovst Sogne, der nu hører under Hvetbo Herred.

OVERSIGT OVER FOLKEMÆNGDEN I HVETBO HERRED.¹⁾

Sogn	1787	1801	1827	1840	1860	1880	1890	1901	1906
ngstrup	516	517	606	733	917	1,051	<u>1,022</u>	<u>988</u>	1,073
Hjermeslev . .	266	289	349	367	424	550	<u>534</u>	575	605
Alstrup	154	161	207	231	324	351	359	<u>317</u>	<u>312</u>
ialtum	722	839	1,122	1,198	1,572	1,657	1,778	<u>1,656</u>	<u>1,639</u>
Hune	463	536	598	682	868	911	935	<u>826</u>	<u>782</u>
etsmark	676	679	980	1,321	1,963	2,198	2,362	2,568	2,819
Aaby v. Del . .	375	433	c. 540	641	847	1,075	1,214	1,298	<u>1,278</u>
Brovst (Røgel)	71	c. 70	c. 70	c. 70	c. 80	c. 80	c. 80	c. 80	c. 80
Summa	3,243	3,524	4,472	5,243	6,995	7,873	8,284	8,308	8,588

Af Tabellen vil ses, at Folkemængden tiltog stærkest i Aarene 1840—60, hvilket vist staar i Sammenhæng med Opdyrkning af store Kjørstrækninger; mindst har Fremgangen været i Tiden 1890—1901, og Aarsagen hertil maa nærmest søges i, at Kjøbstæderne have slugt saavel denne som andre Egenes Overskud. Hune Sogns stærke Tilbagegang skyldes dog tildels Flytning af Tingsted fra Blokhús til Pandrup.

¹⁾ Tallene for 1787 ere velvilligst opgivne af Statistisk Bureau. De understregede Tal betegne Nedgang. Tallet for 1827 er taget efter Brinck Seidelin: Hjøring Amt, S. 4 (med Undtagelse af Aaby og Brovst); de øvrige Angivelser (med Undtagelse af Brovst) ere efter Danmarks Statistik, Statist. Medd. III R, 12. Bd., og IV R, 9. Bd. Tallene for 1906 ere velvilligst opgivne af Sogneraadene.

Det er foran omtalt, at forskellige ondartede Epidemier hjemsøgte Herredet og forøvrigt hele det nordlige Jylland i det 18. Aarhundredes sidste Halvdel; ogsaa i det 19. Aarhundrede have flere Epidemier været ret slemme ved Befolkningen, saaledes i 1807 Typhus¹⁾, 1825 Børnekopper og 1887—90 Diphtheritis. Kopperne kom i Juni 1824 til Vraa med en hjempermitteret Stykkusk, og herfra bredte de sig over hele Vendsyssel, hvor der indtil Udgangen af September 1825 var anmeldt 783 Tilfælde i Vennebjerg, Børglum, Jerslev og Hvetbo Herreder²⁾. Ligeledes kan der her anføres, at veneriske Sygdomme vare stærkt udbredte her i Egnen, særlig i Saltum Sogn, omkring Aar 1820. Denne Omstændighed gav Anledning til, at der 1822 blev oprettet et Sygehus i Hjøring, hvor der i Aarene 1822—27 var indlagt 511 Syphilis-Patienter fra dette Amt³⁾.

Ihvorvel en mere indgaaende Befolkningsstatistik ikke vilde være uden Interesse, skal jeg dog ikke vove mig længere ind paa dette Omraade; kun skål der anføres, at Antallet af de under offentlig Forsørgelse værende Personer nu kun er halvt saa stort, som det i Forhold til Folkemængden var for 100 Aar tilbage, samt at Herredets Piger i tidligere Tid synes at have haft Tilbøjelighed til at lade Søfolk fra Norge, Soldater, afdøde eller fremmede Personer og lignende mere eller mindre tvivlsomme Existenser fungere som Barnefædre, naar de til Kirkebogen

1) I Jetsmark Sogn døde i 1807 10 Personer af denne Sygdom. J. E. ¹/₁₈₀₈.

2) Aalb. Stiftstid. ¹⁵³/₁₈₂₅.

3) Br. Seidelin: Hjøring Amt, S. 9.

skulde opgive, hvem de havde forset sig med¹⁾. Da der jo svarede Lejermaalsbøder af Synderne og fordredes, at de skulde staa offentligt Skrifte, ligger det dog nær at antage, at adskillige Piger af Barmhjærtighed mod rette Vedkommende opgav en Straa-
mand, der ikke kunde rammes af Lovens Arm. Til Belysning af det her anførte kan tjene, at der efter *Ingstrup* Kbg. er døbt 94 »uægte« Børn der i Aarene 1648—1770. I 9 Tilfælde nævnes ingen Fader, i 9 Tilfælde har Pigen udlågt en Soldat, og 24 af Barnefædrene kunne henføres under Betegnelsen »Fremmede Personer« [bl. a. 1653 to unavn-
givne Kræmere, 1655 en Kræmer fra Thy, 1663 en Brevdrager, 1680 en Karl af Norge, 1696 en Person, som hun sagde at være bortrejst, 1717 en fremmed, vejfarende Person (som var kommen fra Norge (se absol. 1717), 1732 en ubekjendt Karl (som kom til hende i Trudslev Kjær noget efter Solnedgang, se absol. 1732), 1743 Hans Bernt, en lybsk Kjøbmand, 1763 en holstensk Skipper]. I *Hjermeslev* Sogn er der i Aarene 1638—1769 døbt 43 uægte fødte Børn; i 6 Tilfælde nævnes ingen Fader, i 9 Tilfælde er udlagt Soldater, og 4 af Barnefædrene var fremmede (bl. a. 1662 en Skibsmænd af Norge). I *Alstrup* Sogn er i Aarene 1655—1769 døbt 34 uægte fødte Børn. I 8 Tilfælde anføres Faderen ikke, 7 Fædre vare Soldater (deriblandt 1658 en svensk Soldat²⁾), og

¹⁾ Jvf. J. S. 3, IV, 192.

²⁾ Hermed kan jævnføres: 1633 $\frac{1}{7}$ stod indstævnet for Aalborg Byting en Kvinde for Horeri og Utroskab. Hun foregav at være præsteviet i *Hune Kirke* til en Karl, med hvem hun havde 2 Børn, 1 Barn havde hun avlet med en anden Karl.

2 Fædre vare »Fremmede« (saaledes 1671 en Karl sønder ude). For Saltum, Hune og Jetsmark Sognes Vedkommende har jeg ikke gjort Uddrag af Kirkebøgerne angaaende de uægte fødte Børn, men derimod kunne nedenstaaende Uddrag af Anførslerne om *absolverede* maaske være af Interesse¹⁾. Den nævnte Person er bleven beskyldt af vedkommende afløste Kvinde. *Saltum* Sogn: 1672 en fremmed, Th. N., 1677 en Prammand, som efter Lejermaalet druknede, 1690 en bortrømt Person, S. L. i Norge, tilforn i Sognet, A. C., rejst til Sjælland, tilforn i Sognet, 1701 Oberstløjtn. Claudis tidligere Skolemester, 1702 en Rytter, der mødte hende paa Alstrup Kjær, hvis Navn hun ikke vidste og ikke heller videre kjendte, 1753 et vanvittigt, ryggesløst Menneske, der hidindtil ikke havde villet gaa til Undervisning og lade sig præparere til Konfirmation; 1754 en Soldat for 4. Gang. *Hune* Sogn: 1677 en Karl af Norge, 1678 Ridefogden paa Aagaard, som strax derefter spurgtes død, 1681 en Karl, som hun ikke kjendte, 1688 en Sejlingskarl af Norge, 1694 J. N. af Hvarret, som med en ond Samvittighed er bortrømt, 1711 en Karl, som er borte i Krigstjeneste, 1715 en Soldat i Krigen, 1721 en afdød Kjøbmandskarl i Aalborg, 1731 en bortrømt Karl, 1742 afdøde S. C. i Hune, 1742 Løjtnant Langø, som i Foraaret døde, 1759 G. C. i Kragerø, som var rejst til Vestindien. (1780 udlagt som Barnefader en ubekjendt Person, der havde voldtaget

og 1 med en *fjendtlig Soldat*. Hun blev dømt til Kagstrygning. J. S. IX, 104.

¹⁾ De talrige militære Personer ere udeladte.

hende om Aftenen i Klitten, se »døbte«). *Fetsmark Sogn*: 1650, Pigen »sagde sig at være voldtagen udi en Kast paa Marken af en ubekjendt«, 1653 Lars Clemmensen paa Lundergaard, som blev skyldt af Maren Pedersdatter i Kaas, som blev halshugget, 1670 velb. Enevold Seefeld i Tvilstedgaard, 1670 nogle Aar tilforn besovet paa Lundergaard af velb. Iver Seefeld, 1686 for 20 Aar siden besovet af en Borger i Rendsborg, 1687 en Karl af Serritslev Sogn, som sejlede ved Norge med Varer, 1692 en Kone, som for 3 Aar siden gav sig til *Dragon*, for Horeri med en Rytter, 1723 Løjtnant Otte Obenhausen i Kaas, 1725 en Hestekjøber ved Aarhus, 1731 C. J., som lod sig hverve til Rytter i Sjælland, 1736 Chr. Davidsen Viborg, som har gaaet i Aalborg Skole.

I Herredets ældre Ting- og Kirkebøger træffe vi naturligvis fortrinsvis de samme Personnavne, som bruges i vore Dage, men ogsaa mindre almindelige *Mandsnavne* som Balser, Bieril (o: Børjal), Ejler, Gødert, Jordan, Lambert, Lyder, Salve, Toli, Tor, Troels, Tyri, Vil, Vogn samt *Kvindenavnene* Yde (o: Ide), Ing, Ingiard, Jøllen, Helle og Gurra. Med Hensyn til *Tilnavne* eller *Kjendingsnavne* bemærkes, at det var almindeligt, at Manden tog Navn efter det Sted, han beboede, og at Tilnavnet som oftest dannedes ved at føje »mand« til Stednavnet, saaledes i det 17. Aarhundrede: Hvarremand, Rismand, Ropmand og Højmand for Beboeren af henholdsvis Hvarregaard, Risen, Roppen og Højen i Hune Sogn. Foruden de Tilnavne, der kunne henføres til Stednavne i *Omegnen*, og som forekomme i omtrent samme Antal som Stednavnene, kunne nævnes: Holland, Norsk, Norge, Sverrig, Kolding, Viborg,

Vejle, Vigen, Tønsberg, Bondrup, Kodal, Tybo, Hvet og Mors, af Navne, der vise hen til en Bestilling, træffes: Bonde, Bødker, Bøssemager, Degn, Doktor, Dragon, Drejer, Forrider, Glarmester, Graver, Guldsmed, Hattemager, Husar, Høker, Jæger, Knapmager, Kræmer, Kusk, Matros, Murer, Post, Præst, Rytter, Rørmager, Skomager, Skræder, Skytte, Smed, Snedker, Spillemand ¹⁾, Vægter og Væver og endelig have vi en Række Navne som: Baare, Bang, Bak, Basse, Blok, Braa, Brander, Bro, Burmand, Buk, Brun, Brus, Bæk, Dam, Falk, Fut, Grøn, Hvid Jævnjord, Jeeg, Kikker, Kok, Krag, Krog, Kæmpe, Lund, Mand, Munk, Mørk, Pors, Pot, Rod, Rump, Rus, Ræv, Rød, Sand, Skov, Sort, Spaun, Sten, Stork, Strut, Tip, Ulv, Urt og Vendel.

Endnu skal nævnes, at adskillige af Herredets Beboere i Middelalderen vare *Medlemmer* af Kjøbmandsgildet „*Guds Legems Lav*“ i Aalborg, saaledes nævnes ca. 1450 Jep Perssøn i Intstorp, samtidig nævnes Beynt Screder i Hwæt ²⁾, og 1459 nævnes en Peter Hune, der vel i hvert Fald maa antages at stamme fra Hune Sogn ³⁾, 1466 nævnes Yde Svenssøn af Hweth og Jortirt (?) hans Hustru, 1467 nævnes Jes Lavrenssøn af Hweth og i Tiden 1470—1480 Per Hwid, Mattis Lavrissøn og Jep Bertilssøn, alle »af Hweth«, samt Las Nielssøn af Toftegaard og Marin hans Hustru ⁴⁾. 1495 anføres Per Lavrissøn

¹⁾ Bæres af en Slægt i Blokhuis og bæres af den allerede 1747 [Hune Kbg].

²⁾ Nyrop: Gilde- og Lavsskraaer 661.

³⁾ a. St. 666. . .

⁴⁾ a. St. 667—670.

af Edsmark (Jetsmark)¹⁾, ca. 1500 Her Morten, Kapellan i Indstrup, og 1526 Hr. Anders i Yngstrup²⁾.

Betragte vi Herredets *Bebyggelsesforhold*, se vi af en Jordebog fra 1568³⁾ — udarbejdet paa Grundlag af de af Præsterne indsendte Oplysninger, at der i *Ingstrup* (med Kjettrup) Sogn fandtes 36 Gaarde, 18 Bol og 11 Huse; i *Hjermeslev* var der henholdsvis 19, 10 og 12; i *Alstrup* 9, 4 og 6; i *Saltum* 56, 19 og 26; i *Hune* 15, 30 og 8 og i *Jetsmark* 29, 37 og 25. *Aaby* Sogns vestre Del samt Røgel i *Brovst* Sogn er ikke medoptaget. Efter denne Jordebog var der saaledes i Hvetbo H. (eksklusive Aaby Sogn og Røgel By) ialt 164 Gaarde, 118 Bol og 88 Huse, hvoraf *Kronen* ejede 64 Gaarde, 52 Bol og 33 Huse⁴⁾; *Hospitalet i Aalborg* havde 8 Gaarde, 7 Bol og 4 Huse; *Gejstligt Gods* var 9 Gaarde, 13 Bol og 3 Huse og *Adelsgoods* var 79 Gaarde, 46 Bol og 45 Huse⁵⁾. 1 Gaard var i *Selveje*, og 3 Gaarde

¹⁾ a. St. 677.

²⁾ a. St. 684, 694.

³⁾ I Bispearkivet.

⁴⁾ Næmlig til Sejlstrup Lærn 16 G., 8 B., 7 H.; til Aalborghus 14 G., 11 B., 15 H.; til Borglum Kloster 19 G., 11 B., 5 H.; til Økloster 10 G., 18 B., 5 H.; til Hundslund Kloster 4 G., 3 B. 1 H. og til Vrejlev Kloster 1 G., 1 B.

⁵⁾ I Historisk Tidsskrift 2, III, 535 ff. har Molbech offentliggjort et af Overlærer Milling i Aalborg meddelt Udtog af de Præsteindberetninger, der ligge til Grund for Jordebogen, og disse ere ligeledes benyttede af Overlærer Wulff i hans »Stat. Bidrag til Vendelbo St. Hist.«, Side 199 ff. Medens Wulff ikke har foretaget nogen Sammentælling af Godset i de forskellige Herreder, er en saadan meddelt af Molbech a. St., Side 540, og i Følge denne skulde Kronen 1568 have ejet 64 Gaarde, 50 Bol og 33 Huse i Hvetbo Herred, hvad jo omtrent

og 3 Huse anføres som liggende til *Asdal*, hvis Gods ikke er medoptaget blandt Adelsgodset, uvist af hvilken Grund. I Følge denne Jordbog var der altsaa i Hvetbo Herred (fraregnet Aaby v. Del og Røgel) ved Aar 1568—370 Bebyggelser¹⁾, og deraf vare de 282 Gaarde eller Bol. Lægge vi hertil »Ulvskovgods«, der udgjorde ca. 16 Gaarde og Bol og 26 Huse, faa vi 412 Ejendomme (hvoraf 298 Gaarde og Bol)²⁾, og heraf ejede Kronen de 191, medens Adelen og Kirken ejede Resten med Undtagelse af de foran nævnte 6 Ejendomme, som laa til Asdal samt i Selvejergaard. I det følgende Aarhundrede ødelagde Sandflugten vel en Del Ejendomme i Kystsognene³⁾, men til Gjengjæld fore-

stemmer med ovenstaaende Tal; derimod anfører han, at Adelen ejede 87 Gaarde, 63 Bol og 94 Huse, og her viser der sig en større Uoverensstemmelse, som mulig hidrører fra, at Milling kan have medregnet Aaby Sogns vestre Del, hvilken — som ovenfor bemærket — ikke er medoptaget i Jordebogen under Hvetbo Herred. Godset i Aaby Sogns vestre Del tilhørte paa hin Tid Kronen og var af denne under Navn af Ulvskovgods pantsat til Henrik Gyldenstjerne til Aagaard, som først 1579 fik Skjøde derpaa. Det er sandsynligt, at Milling har optaget det blandt *Adelsgodset* i sin Sammentælling, jvf. Wulff: *Vendelbo St.*, S. 200—201 (samt 210, hvor dette Gods — 6 Gaarde, 10 Bol og 26 Huse — anføres under Henrik Gyldenstjerne med Bemærkning om, at det er Pantegods; men ikke, at det er pantsat Krongods).

1) Det kan dog ikke ses, om Jordebogen medomfatter jordløse Huse.

2) 1599 var her i Følge Præsteindberetningerne 290 Gaarde og Bol, men i dette Tal er vel ikke medregnet Præstegaardene. [Hist. Tidsskr. 2, III, 548].

3) Sammenholdt med Jordebogen 1568 viser Skattemandtallet fra 1611 [Aalborg Læns Regnskab], at Hune Sogn var gaaet ned med 2 Gaarde, 24 Bol og 7 Huse, og Kjettrup Sogn

toges der inde i Herredet Deling af flere større Gaarde, saa vi kunne antage, at der alligevel var nogen fortsat Stigning i Totalsummen af Herredets Bebyggelser, og dette fremgaar da ogsaa af Matriklen af 1662, der giver et bedre Grundlag for en Sammenligning end en Extrakt af omtrent samtidige Præsteindberetninger ¹⁾, idet Extrakten sammendrager Halv- og Kvartgaarde til Helgaarde og lignende ²⁾. Vi se da af Matriklen 1662, at der i Hvetbo Herred fandtes følgende Ejendomme:

	Med Jord	Uden Jord	Ialt	Brugere
Aaby v. Del	39	16	55	68
Alstrup	25	1	26	28
Brovst (Røgel)	4	2	6	6
Hjermeslev	39	2	41	48
Hune	62	21	83	89
Ingstrup (m. Kjettrup)	71	17	88	96
Jetsmark	96	25	121	139
Saltum	93	41	134	149
Ialt 429 ³⁾	125	554	623	

var ogsaa gaact tilbage. Da der i disse Sogne, af hvilke der paa Grund af Sandflugten kun gik halv Skat, ikke fandtes adelige Sædegaarde, hvis Ugedagstjenere vare skattefri, kunne vi anse for sandsynligt, at Nedgangen skyldes Sandflugt. Af dette Skattemandtæl se vi bl. a., at der da fandtes følgende Haandværkere eller Embedsmænd — som de da kaldtes — i Herredet. I Saltum: 1 Smed, 1 Skomager og 2 Skrædere og i Jetsmark: 1 Smed og 1 Skræder; endvidere var der 2 Møllere uden Avl, nemlig i Albæk Mølle og i Drustrup Mølle.

¹⁾ Fra 1657. Extrakten findes i Rigsarkivet.

²⁾ Jvf. Fredericia: Danm. Landboforhold i det 17. Aarhundrede [Hist. Tidsskr. 6, II, 482].

³⁾ Flere af disse Ejendomme havde dog kun en meget

Heraf betegnes de 429 som Gaarde eller Bol, medens 135 vare Huse med Jord og 125 altsaa Huse uden Jord.

Matriklen af 1690 viser en fortsat Stigning i Bebyggelsernes Antal, men Nedgang for de jordløse Huses Vedkommende, som det nærmere vil fremgaa af nedenstaaende Sammendrag:

	Med Jord	Uden Jord	Ialt	Brugere
Aaby v. Del	58	«	58	62
Alstrup	28	2	30	39
Brovst (Røgel)	9	»	9	9
Hjermeslev	41	»	41	48
Hune	105	3	108	113
Ingstrup (m. Kjettrup)	60	5	65	66
Jetsmark	110	10	120	164
Saltum	140	16	156	177
	Ialt 551	36	587	678 ¹⁾

En Skatteafskrivningsbog for 1714²⁾, der omfatter alle *matrikulerede* Ejendomme³⁾, viser, at der da var 573 saadanne i Hvetbo Herred, og sammenholder vi den med Matriklen af 1690, se vi, at der var opstaaet flere nye Bebyggelser, foruden at flere af de allerede bestaaende vare blevne delte; men fradrage vi de matrikulerede Ejendomme, der dreves sammen med andre, bliver der ikke nogen synderlig Fremgang i Brugenes Antal.

ringe Udsæd, og Prof. Fredericia antager (a. St. 606), at kun 317 kunne regnes for egentlige *Bønderjordbrug*.

¹⁾ Hertil kommer nogle Møller, hvoraf dog næppe mere end et Par bleve selvstændigt drevne.

²⁾ Omfattende Aalbh. m. fl. Amter; den citeres heri som J. 2, og den findes i Vendsyssels hist. Museum.

³⁾ Ejendom med Jordtilliggende.

Heller ikke det 18. Aarhundrede med dets elendige Landboforhold bragte synderlig stigende Bebyggelse før Landboreformernes Tid. Efter denne og særlig efter Udskiftningerne bleve de Ejendomme, der havde flere Brugere, delte; Udstykning og Opdyrkning af Hede- og Kjærjorderne tog Fart, og den ene ny Bebyggelse rejste sig efter den anden.

1805 var der i Hvetbo Herred følgende Antal Gaarde og Huse ¹⁾:

Aaby v. Del	31	Gaarde,	55	Huse;	ialt	86
Alstrup	18	»	16	»	»	34
Brovst	9	»	2	»	»	11
Hjermeslev	30	»	15	»	»	45
Hune	51	»	57	»	»	108
Ingstrup	46	»	41	»	»	87
Jetsmark	86	»	61	»	»	147
Saltum	77	»	99	»	»	176

Ialt 348 Gaarde, 346 Huse; tils. 694 Ejendomme med og uden Jord.

Da der 1690 var 678 Brugere, og da der 1805 næppe kan regnes synderlig mere end 1 Bruger for hver Ejendom, vil det ses, at Ejendommens stigende Antal i det væsentligste var hidført ved Deling af de allerede bestaaende Brug ²⁾, og at kun en Snes Ejendomme kunne hidrøre fra Udstykning og Opdyrkning.

Efter 1805 og indtil Krigen og Pengekrisen havde

¹⁾ Begtrup: VI, 424.

²⁾ Saaledes at forstaa, at f. Exp. 1 Gaard med 3 Brugere er bleven delt i 3 Gaarde.

lammet al Foretagsomhed, bleve talrige Ejendomme udparcellerede, og denne Bevægelse er atter efter ca. 1825 og indtil vore Dage fortsat i stedse stigende Maalestok, saaledes at her efter Opgjørelsen 1895 fandtes 337 Gaarde og 898 Huse med Jord samt 212 jordløse Huse, ialt 1447 Bebyggelser ¹⁾).

Det maa her tages i Betragtning, at Handel, Haandværk og Industri ere blevne selvstændige Erhverv for mange af Herredets Beboere, hvilket ikke var Tilfældet i tidligere Tider, og flere kjøbstadagtige Smaabyer ere opstaaede, saaledes Pandrup og Vedsted. Med Hensyn til Adskillelsen mellem Gaarde og Huse maa ogsaa bemærkes, at det for denne Egn er vildledende, naar man kalder Ejendomme med under 1 Td. Hk. »Huse«, idet der findes saadanne med en Besætning af 10—20 Kreaturer, og ligeledes er det vildledende at regne Huse med under 1 Fk. Hk. for »jordløse«.

Som foran nævnt fandtes der efter Jordebogen 1568 kun 1 *Selvejergaard*, nemlig Bundgaard i Jetsmark. — Det er tvivlsomt, om denne Angivelse er rigtig, thi Saltumgaard synes dog ogsaa paa hin Tid at have været Selvejergaard, skjönt der maaske nok svaredes Husbondhold af den; men i hvert Fald var Selvejernes Antal her i Herredet aldeles forsvindende paa den Tid, — Beboerne her havde jo deltaget i Klements-Fejden ²⁾ og derved forbrudt baade Liv og Gods, men slap med at miste det

¹⁾ Stat. Tabelværk, 4. R., Litra C. Nr. 9, S. 112. Gjøel Sogn er her fradraget, og for Røgel By er der tillagt 14 Steder, nemlig 10 Gaarde og 4 Huse.

²⁾ Se Afsnittet: Forskjellige Optegnelser.

sidste. Hvor mange Selvejere, der har været her før Fejden, vides ikke — de omliggende Klostre ejede meget Gods her, saa der har maaske ikke været noget overvættets stort Antal jordegne Bønder —, men efter Fejden vare de, som det ses, næsten helt udryddede¹⁾. Mandtallet af 1611 i Aalborghus Læns Regnskab viser, at der da var 3 Selvejere i Hvetbo Herred (Herredsfoged Peder Selgensen i Saltumgaard, Laurs Laursen i Østrup og Chr. Madsen i Kvorup), og 1626 fandtes foruden disse tillige 2 jordegne Inderster²⁾. 1631 nævnes som Selvejere i Skattemandstallet: Peder Selgensen i Saltum, Laurs Laursen i Østrup og Niels Christensen i Jetsmark samt 4 jordegne Inderster, og 1634 $\frac{4}{10}$ nævnes i Tingbogen følgende jordegne Bønder: Peder Selgensens Hustru, Laurs Laursen i Østrup og Jens Andersen (i Tvilstedgaard)³⁾ samt Selvejerinderster: Vill Laursøn, Christen Madsen, Thøger Jensen og Niels i Krogsgaard. Efter 1682, da det blev tilladt enhver at erhverve adeligt eller uadeligt Jordegods, tiltog Selvejernes Antal en Del, og 1714 var her ikke saa faa; men det var dog først efter Landboreformerne, at Selveje begunstige-

¹⁾ Jvf. Prof. Fredericias Udtalelser om Lænene nord for Limfjorden i Hist. Tidsskr. 6, II, 513.

²⁾ Aalborghus Læns Regnsk. Efter Chr. III.s Recesser af 1539 og 1547 skulde, hvor en Gaard havde flere Ejere, kun den ene besidde den, medens de andre skulde have Skjæppe-skyld, hvis han efter Lænsmandens og Samfrænders Skjøn kunde taale en saadan Byrde.

³⁾ Jens Andersen var Fæster af Tvilstedgaard, men ejede en Del af Bundgaard.

des ved, at der her i Egnen fandtes saa meget Strøgods. Af den forannævnte Skatteafskrivningsbog fra 1714 ses, at af Herredets 573 Ejendomme laa 120 til Birkelse, 133 tilhørte Amtmand Dyssels Arvinger og laa for en stor Del til Lundergaard, 38 vare udlagte til Ryttergods, 32 laa til Bjørnkjær, 29 til Aalborg Hospital, 25 til Rødslet, 20 til Hammelse, 14 til Jordan Henriksen ¹⁾, 12 til Villerup, 9 til Frederik Kjær (senere Børglum Kloster), 9 til John Finlasson Schott i Gundestrup i Skræm Sogn ²⁾, 8 vare gejstligt Gods, 7 laa til N. Elkjær, 5 til Kaptejn Frederik Thott, 5 til Landsdommer Jens Lassens Arvinger, 4 til Kjølskegaard, 4 til Præsten Jakob Holm i Saltum, 4 til Præsten Mag. Stampe, 4 til Raadmand Mads Hansen Hop i Skagen ³⁾, 4 til Forpagter Poul Larsen paa Hammelse ⁴⁾, 3 til Vraa (gammel), 3 til Børglum Kloster og 3 til Bratskov. 20 hørte til Præste- og Degneembederne, og Resten tilhørte forskellige Personer, dels Præster og Officerer og dels Selvejere og andre Bønder.

Fæste-Godset samledes vel efterhaanden paa færre Hænder, saaledes at Stamhuset Birkelse og Lundergaard havde det meste, men meget vedblev at være Strøgods, indtil det gik over i Selveje. 1895 fandtes her kun 5 Fæstegaarde og 206 Leje- eller Fæstehuse.

¹⁾ Se Kjettrupgaard.

²⁾ Se Hunetorp.

³⁾ Se Saltumgaard.

⁴⁾ Kjøbte 1700 Testrupgaard i Rinds Herred, var Broder til Præsten Jakob Holm i Saltum og boede en Tid i Sæby. Var gift med Johanne Jørgensdatter (Ibsøn?)

TABEL OVER AGER OG ENGS HARTKORN I HVETBO HERRED.

Sogn	Gammelt Hartkorn ¹⁾			Nyt Hartkorn ²⁾			Hk. 1895 ³⁾
	Privileg.	Uprivilegeret	Ialt	Privileg.	Uprivileg.	Ialt	Ialt
	Td. S. F. A.	Td. S. F. A.	Td. S. F. A.	Td. S. F. A.	Td. S. F. A.	Td. S. F. A.	Td.
Ingstrup	14 5 1 »	183 » 1 »	197 5 2 »	16 5 3 1 ³ / ₄	174 3 3 1	191 1 2 2 ³ / ₄	191,22
Hjermeslev ...	» » » »	227 2 » 1 ¹ / ₄	227 2 » 1 ¹ / ₄	» » » »	114 » » 2 ³ / ₄	114 » » 2 ³ / ₄	114,03
Alstrup	» » » »	95 7 » »	95 7 » »	» » » »	50 6 » »	50 6 » »	50,75
Saltum	10 » 2 »	436 7 2 2 ¹ / ₂₅	447 » » 2 ¹ / ₂₅	10 7 1 1 ¹ / ₂	278 6 2 1	289 5 3 2 ¹ / ₂	293,90 ⁴⁾
Hune	» 1 3 »	48 6 1 8 ⁸ / ₂₅	49 » » 8 ⁸ / ₂₅	» 7 1 1 ¹ / ₂	75 6 1 3 ³ / ₄	76 5 2 2 ¹ / ₄	76,81
Jetsmark	16 7 » »	399 3 » 2 ⁶³ / ₁₀₀	416 2 » 2 ⁶³ / ₁₀₀	9 1 3 1	276 1 1 »	285 3 » 1	307,01 ⁵⁾
Aaby v. Del. . .	39 » 2 2	150 3 2 2 ⁷ / ₁₀₀	189 4 » 2 ²⁷ / ₁₀₀	7 1 4 2 1 ¹ / ₄	133 2 1 1 ¹ / ₄	204 6 3 2 ¹ / ₂	204,97
Brovst (Røgel)	» » » »	20 5 1 »	20 5 1 »	» » » »	21 4 2 1	21 4 2 1	21,57

1) Før Matr. 1844.

2) Efter Matr. 1844.

3) Efter Statist. Tabelværk 4. Række, Litra C, Nr. 9, S. 112.

4) Stigningen hidrører fra en Omlægning fra Jetsmark til Saltum.

5) Stigningen hidrører fra, at den Del af Jetsmark Sogn, der forhen laa i Kjær Herred, 1880 kom under Hvetbo Herred.

V.

ERHVERV.

Den største Del af Herredets Befolkning har sit Erhverv gennem Landbruget, men ogsaa Haandværk, Handel, Fiskeri og forskjellige immaterielle Virksomheder maa nævnes som Erhvervsgrene. Da Landbrug og Fiskeri i tidligere Tid beskæftigede det langt overvejende Antal af Beboerne, og da Haandværk og Industri forhen kun dreves i ganske ringe Omfang, skulle vi her kun omtale Herredets *Landboforhold* og *Fiskeri*¹⁾ samt endelig *Handel*, forsaavidt denne sidste falder ind under Betegnelsen Skude- eller Kysthandel, hvilken som bekjendt var en Del forskjellig fra vor Tids almindelige Kjøbmandshandel.

A. LANDBOFORHOLD OG LANDBRUG.

Se vi fra et Højdepunkt hen over Hvetbo Herred, der jo for en stor Del er fladt og lavtliggende, finde vi Terrænet oversaaet med Gaarde og Huse, hvis i Reglen hvidkalkede Vægge glittrere i Sollyset og live op i Landskabet som Tusindfryd paa en Græsmark. Men gaa vi blot 100 Aar tilbage i Tiden, var Billedet væsentlig anderledes; Bebyggel-

¹⁾ Ferskvandsfiskeriet er berørt i Omtalen af de respektive Søer og Vandløb.

serne vare da for Størstedelen samlede i større eller mindre Klynger med store ubeboede og delvis uopdyrkede Strækninger imellem, og hver Klynge dannede ligesom et lille Samfund for sig, idet Beboerne i Fællesskab drog Nytte af den omliggende Jord og iøvrigt paa næsten alle Omraader vare afhængige af hverandre. Som Følge af denne nøje Sammenknytning af Bymændene eller Granderne var det nødvendigt, at den enkelte ikke ved Efterladenhed eller anden Tilsidesættelse af Samfundspligterne ustraffet kunde krænke Almenvellet, og hvert Ejerlav havde derfor sine Vedtægter, Grandebreve eller *Vide- og Vedtægtsbreve*, som de kaldtes, og disse Love, der vare underskrevne af det paagjældende Samfunds Medlemmer samt tinglæste, indeholdt i Reglen meget detaillerede Bestemmelser angaaende de fælles Anliggender. Af Vide- og Vedtægtsbrevene for Hvetbo Herred vides desværre ingen at være blevne opbevarede til vor Tid, men helt uden Efterretninger om dem ere vi dog heller ikke; se Tillæg II.

Ved Forordn. af 1781 ^{23/4} gaves der enhver Ret til at forlange sin Jord uddraget af Fællesskab, og i Aarene omkring Aar 1800 bleve de fleste Jorder her i Herredet udskiftede, hvilket medførte, at der efterhaanden fremstod en saadan Mængde Udflyttersteder og Afbyggere, at de gamle Landsbyer mistede det byagtige Præg, de hidtil havde haft i Sammenligning med de faa spredte Bebyggelser ¹⁾. Men det var ikke alene Bebyggelsernes Udseende

¹⁾ Angaaende Udskiftning af de forskjellige Byers eller Sognes Jorder se Sognebeskrivelserne.

der forandredes; Udskiftningen medførte overalt store Omvæltninger i Jordens Udnyttelse, og da Bondestandens Frigjørelse samtidig fandt Sted, bliver Tiden henimod Aar 1800 det store Vendepunkt i Landbrugets Historie.

Det er ikke Hensigten her at give nogen udførlig Udsigt over ældre og nyere Tidens Landboforhold, en saadan maa man søge i den landøkonomiske Literatur¹⁾, men nogle Notitser vedrørende Landbruget i Hvetbo Herred finde dog deres naturlige Plads i denne Beskrivelse, og for ret at forstaa dem, hidsættes de paa en noget udførlig historisk Baggrund.

Bøndernes Huse.

I Oldtiden og Middelalderen, medens Landet endnu for en stor Del var skovdækket, var det her i Landet ligesom i andre trærige Egne almindeligt, at Befolkningen boede i Træhuse, men da Regeringen omsider saa sig nødsaget til ved Lovbud at værne om Resterne af Fortidens store Skove, bleve ogsaa Træhuse (Bulhuse) forbudt (1554), og efterhaanden forsvandt de; maaske næppe saa meget fordi de vare forbudt, som fordi Træmangel gjorde sig gjældende i mange Egne.

Det var dog almindeligvis kun Vaaningshusene (Rollingerne), der vare opførte af Træ, Udhusene vare derimod af Græstørv, men ogsaa disse »jordgravede« Huse bleve forbudt 1554, fordi der medgik

¹⁾ F. Expl. Christensen: Agrarhist. Studier I og II; Begtrup: Agerdyrkningens Tilstand; Krarup: Landbrugets Udvikling o. fl.

for store Arealer af Grønsværet til deres Anlæg og Vedligeholdelse. Skjønt det jo maatte ligge i Landboernes Interesse, at dette Forbud overholdtes, lykkedes det dog ikke at faa Jordhusene afskaffede ¹⁾, og endnu i Slutningen af det 17. Aarhundrede vare de almindelige, især i Jylland, ja de fandtes endog ved kongelige Slotte ²⁾. Om den fattigste Del af Befolkningen berettes, at den endnu omkring Aar 1600 boede i Jordhuler ligesom paa Valdemar Sejrs Tid ³⁾, og den i 1623 nedsatte Kommission til Omordning af Hoveriet paa Kronens Gods udtalte, at den største Del af Husmændene paa Krongodset i Aalborg og Viborg Stifter boede i Jordhytter ⁴⁾. Af Synsvidner fra det 17. Aarhundrede se vi ogsaa, hvor almindelige slige Jordhuse vare i Hvetbo Herred, dog i Reglen kun som Udhuse; saaledes nævnes 1635 $\frac{18}{4}$ en Jordstald til en Gaard i N. Saltum; 1634 $\frac{8}{3}$ berettes, at Husene i Engesgaard i Hune kun vare 5 i Tallet, og deraf vare de 3 Jordhuse; 1640 $\frac{17}{10}$ og $\frac{24}{10}$ toges Tingsvidne angaaende Kaasgaard, og deraf ses, at 3 Jordhuse manglede ⁵⁾ og endnu 1697 anføres, at Bygningerne til Lundergaards Mølle — Rolling, Lade og Fæhuse — vare af Jord ⁶⁾.

Træhusene afløstes af Bindingsværks Huse eller

¹⁾ Ved aabne Breve af 1569 $\frac{18}{5}$ og 1627 ¹²/₇ forbødes det Bønderne i Kjær Herred at grave Tørv paa den grønne Jord. [Secher: Corpus const. Daniæ I og IV.

²⁾ Agrarhist. St. I, CIV og 137.

³⁾ s. St. CIV og Jydske Lovs 31. Kapl.

⁴⁾ D. M. III, 4. og 5. Bd., jvf. Agrarhist. St. I, 201.

⁵⁾ Tgb.

⁶⁾ Tgb. 1697 $\frac{9}{4}$.

lerslagne Huse, som de oprindelig kaldtes, fordi Væggene mellem Træværket vare klinede og først langt senere ned i Tiden bleve opførte af raa o: ubrændte Mursten.

I de bedste Bindingsværkshuse stod Stolperne paa en horizontalt liggende Bjælke (Foden), og Husene sagdes da at være »huggede i Fod«, men almindeligst var det, at Stolperne hvilede paa Stenunderlag (Syltsten). Foroven vare Stolperne indfældede i en Bjælke, der kaldtes Remmen, og Rummene mellem Stolperne deltes af Tværstykker, der kaldtes Løsholter. I Jylland var det almindeligt, at hveranden eller endnu flere Stolper kun naaede op til Løsholtet (saadanne halve Stolper kaldtes Trimblers), og Aabningerne mellem Løsholterne, Remmen og Foden bleve udfyldte med Tremneværk (Stave), der omvikledes med Halm eller Vidier, og derefter klinedes der med vaadt Ler, der undertiden var iblandet Hakkelse eller Fæhaar. Slige klinede Vægge brugtes og bruges endnu flere Steder til indvendige Skillerum, medens klinede Ydervægge næppe træffes mere ¹⁾. Som Regel vare Vaaningshusene forsynede med Udskud, d. v. s. Taget blev paa et Stykke af Huset forlænget nedad indtil ca. 1½ Alen fra Jorden, og under dette Udskud var der Sengesteder eller Tørv o. l. Den Del af Gavlen, der ragede op over Sidemurene, var almindelig af Træ, og under Tagskæget, saavel langs Husets

¹⁾ I Skovegnene brugtes ogsaa Skillevægge af flettede Vidier uden Klining, en saadan findes vist endnu paa Krabbesbro i Kjær Herred, men rigtignok paa et Loft.

Sider som paa Gavlene, var der anbragt skraat stillede Fjæl, der benævnedes Vindskeder eller Sufjæl. Undertiden forlængedes Gavlfjælene helt ned til Jorden, saa de dannede et Dække til Beskyttelse for den inden for værende Lervæg; dette gjaldt navnlig for Husets vestlige Ende ¹⁾ og forekom hyppigst i Vesteregnet, hvor det endnu enkelte Steder ses. Undtagelsesvis kunde Husene være fjæklædte paa alle udvendige Vægge; men mindre bekosteligt var det at klæde Væggene med et Lag Straa eller Lyng som Beskyttelse mod Regn og Kulde. Tømmeret til Husene fik man for Vestvendsyssels Vedkommende udelukkende fra Norge eller fra Strandingsgods, og det bestod næsten altid af Fyr eller Gran; kun i ganske faa Tilfælde af Eg. Til større Bygninger blev det som oftest tilhugget i Norge, saa det var færdigt til Opstilling, naar man hentede det i Løkken eller Blokhus, ellers huggedes det hjemme.

I ældre Tid vare Husene som oftest tækkede med Fladtørv, det omtales bl. a. 1634 ^{8/3} ved Synet over Engesgaard og 1636 ^{25/6} ved Syn over Blokhuset ²⁾.

Skorstenene vare i Slutningen af det 17. Aarhundrede sjældne paa jyske Bønderhuse; Røgen trak ud gennem en Aabning i Tagryggen — en

¹⁾ De fleste Huse i Vendsyssel vende i Øst og Vest.

²⁾ Tgb. »Møntørv«, ♂: Tørv til Dækning af Tagryggen, »at mønne«, ♂: Oplægning af saadanne Tørv, samt »Mønfjæl«, ♂: en Fjæl med en Pig paa den ene Ende til Brug ved Ophejsning af Møntørvene nævnes Tgb. 1634 ¹³, og ^{11/10}. »Knubtørv« ere Mosetørv, »Skodtørv« eller »Skorstørv« ere skaarne Tørv i Modsætning til Æltetørv, »Sandtørv« er afskrallet Lyngjord, og »Slukker« ere Græstørv.

Lyre —, men det kunde næppe undgaas, at en Del af Røgen ofte blev staaende inde i Huset og gjen-nemtrængte alt med sin skarpe Lugt; dog dette havde ogsaa sin Fordel, thi Træværk, som i længere Tid udsættes for Røg, raadner ikke let. Bisgaard i Jetsmark var dog allerede 1638 forsynet med Skorsten¹⁾, men dette hidrørte fra, at den var ud-lagt til Underhold for Officerer, og Skorstensgaard i Ingstrup, der nævnes 1753, og som formodentlig har faaet sit Navn, fordi den var den første Gaard der i Sognet eller Byen, som blev forsynet med Skorsten, beboedes vist ogsaa i tidligere Tid af Folk uden for Bondestanden. Professor Holger Jacobæus fortæller i sin Rejsejournal²⁾, at han 9. August 1692 rejste fra Aalborg til Blokhusene. Han beretter, at Landsbyhusene vare tækkede med Lyng og undertiden med Lyng og Langhalm, og i de fleste Landsbyer var der ingen Skorstene paa Husene, men et lidet Hul i Taget.

Som foran omtalt gav Udskiftningerne omkring Aar 1800 Anledning til omfattende Udparcelleringer, men Udflytningen fra Landsbyerne hæmmedes noget ved, at der endnu 1828³⁾ ikke fandtes et eneste *Teglværk* i Herredet, skjønt det da var begyndt at blive almindeligt at benytte brændte Sten til Bønderhuse. Den paa Landbrugets Omraade stærkt inter-essererede Provst Worm i Ingstrup opførte en Byg-ning af stampet Muldjord (Pisé) og meddelte Frem-

1) Tgb. 27/7.

2) Suhms nye Saml. III, 186.

3) Brinck Seidelin: Hjørring Amt, S. 311.

gangsmaaden til det kongelige Landhusholdnings-selskab ¹⁾, som 1804 herfor tildelte ham Selskabets 1. Sølvmedaille ²⁾, men Provstens Forventninger om, at denne Bygningsmaade skulde vinde Indpas, bl. a. fordi den var billig, slog ikke til, sagtens fordi Befolkningen hellere vedblev at følge gammel Skik ³⁾. Nu findes der Teglværker ved Toftegaard, Lundergaard, Purkjær og Risager, i Alstrup, i Kjølvring og i Pirupshvarre, men dog tilføres der Herredet mange Mursten, fordi den nordlige Del af Herredet har let Adgang til Teglværkerne omkring Brønderslev, og den sydlige Del af Herredet er i Jernbaneforbindelse med de store sydvendsyselske Teglværker.

Husdyrhold og Agerdyrkning.

Kvægavl er Landbrugets ældste Erhvervsgren; da vore Forfædre maatte ophøre at leve af Jagt og Fiskeri, lagde de sig først efter Kvægavl, og senere, da Samfundsforholdene bleve mere fæstnede, efter Agerdyrkning; men begge disse Grene af Landbruget sysselsatte allerede i Oldtiden en Del af Landets Beboere, saa Landbruget har en lang Udviklingstid bag sig. Og dog har Udviklingen næppe været saa fortløbende, som man kunde fristes til at

¹⁾ Muldjorden, der indeholdt Sand, men ikke Ler, blev taget af en Høj, og efter at være stampet i firkantede Forme blev den soltørret, hvorved den blev saa haard, at den kunde klingre ved Slag. Der muredes med Kalk, og Væggene bleve overtrukne med Mørtel af Kalk og Sand. Huset, der skulde bruges til Enkesæde (paa Rølighed) kostede kun 40 Rdl., medens et Bindingsværkshus vilde have kostet 84 Rdl. [Landhush. Selsk. Skr. — Ny Saml. I, 143].

²⁾ J. E. ⁴⁷/₁₈₀₄.

³⁾ Om Jordhuse se ogsaa Økonom. Annaler II, 257 ff.

antage. Befolkningens stærke Forøgelse i den tidlige Middelalder foraarsagede vel, at man, da Vikingetogene og dermed Erhverv ved Sværdet ophørte, tog kraftigere fat paa Kvægavl og Agerbrug, og at store Dele af Landet ryddedes for Skov eller fra raa Jord blev forvandlet til kultiveret Land, og talrige Torper og Udflytterbygder anlagdes; men efter Landets Blomstring i Valdemarernes Tid synes der ikke at være foregaaet nogen synderlig Udvikling af Agerbruget i de følgende 3—400 Aar¹⁾. Hertil bidrog vel for en Del de urolige indre Forhold i det 13. og 14. Aarhundrede, den saakaldte Sortedød ved Midten af det 14. Aarhundrede og endelig Bondestandens Undertrykkelse i de følgende Aarhundreder.

Landbrugets vigtigste Indtægtskilde var Kvægavl; for Bøndernes Vedkommende Opdræt og for Adelen Staldning og Øxenhandel. Frederik I.s Brev af 1524^{15/7} forordnede, at ingen Provst, Præst, Foged eller Bonde maatte købe flere Øxne til Staldning, end de kunde føde med deres eget Foder, og vilde de sælge, skulde det ske til Borgere og Kjøbmænd, der vare Rigets Indbyggere; men ved Recesen 1547, senere ofte gjentaget, fik Adelen Ret til at købe, sælge og stalde, ikke alene hvad den kunde holde paa eget Foder, men ogsaa paa sine Tjeneres, og da Flertallet af Bønderne paa den Tid vare Fæstere under Adelen eller Kronen, som tiltog sig samme Ret, bleve Bønderne derved henviste til udelukkende at foretage Opdræt. Det vides ikke i hvor stort Omfang Staldning blev drevet Hvetbo Herred; der

¹⁾ Agrarhist. St. I, 31.

nævnes vel af og til ved Opgivelse af en Gaards Skyld »en Oxe at stalde«, men for de større Gaardes Vedkommende: Lundergaard og Rævkjærgaard, der vare adelige Sædegaarde, mangle Efterretninger herom før i Slutningen af det 18. Aarhundrede¹⁾. Det maa dog antages, at Bønderne undertiden overtraadte Forbudet mod Øxenhandel; vi se saaledes, at der 1655 $13\frac{1}{1}$ ved Tinget blev nedlagt Forbud af Husbonden mod, at Børglum Klosters Tjenere solgte eller afhændede deres Stude eller Øxne, førend de havde tilbudt dem til Husbonden, og ligeledes nedlagdes der Forbud imod, at Klostrets Tjenere eller Ungkarle befattede sig med at handle med Øxne videre end de til deres eget Foder og Brug havde Behov²⁾.

1788 ophævedes Herregaardenes Eneret til Studestaldning, men dette medførte ikke, at Bønderne lagde sig derefter; tværtimod indførte de nordjydske Herregaarde snart efter Opdrætning af Kvæg i Stedet for Fedning³⁾, og de staldfærdige Øxne saavel fra Herregaardene som fra Bøndergaardene afhændedes for en stor Del til Holsten, medens dog samtidig meget af Opdrættet fik Anvendelse

1) I Vinteren 1768—1769 holdtes der 48 Staldstude paa Rævkjærgaard og 106 paa Birkelse [J. E. 1769, S. 113]. 1769 havde Lundergaard 132 Stude paa Stald; 1770 og flere Gange senere indstaldedes kun 112, medens Birkelse og Rævkjærgaard 1769 indstaldede ialt 162 Stkr. og 1770 endog 238, hvoraf 80 paa Rævkjærgaard [J. E. 1770, S. 53 og 360, samt 1771, S. 46, og 1773, S. 114]. For at kontrollere, at kun de dertil berettigede staldede Øxne, skulde Herregaardene afgive Indberetning til Amtet om det Antal, der toges paa Stald.

2) Tgb.

3) Agrarh. St. II., 96.

paa de Gaarde, der nu i stigende Tal gik over til *Mejeribrug*. Denne Gren af Landhusholdningen var hidindtil af underordnet Betydning; Smør og Ost tilvirkedes i det væsentligste kun til eget Forbrug saavel hos Bønderne som paa Herregaardene, og tilmed var Produktet alt andet end godt, baade fordi man maatte gjemme det for længe, inden man kunde faa samlet noget betydeligere Kvantum, og fordi Mælkens Behandling lod meget tilbage at ønske, idet man f. Expl. opbevarede Mælken i de samme Stuer, hvor man færdedes Dag og Nat, og hvor Luften tilmed var røgblandet.

Smør nævnes vel blandt Landgildeydelseerne, men næsten aldrig som nogen Hovedpost, en Undtagelse dannede dog Klitegnene; saaledes omtales i Jordebogen over Vendelbo Stift 1568¹⁾, at der i Hune Sogn var 7 Boliger i Klitten, hvis Beboere gav Smørskyld, fordi de ikke havde Kornavl. Om dette Smør var af Komælk eller mulig af Gede- eller Faare-mælk vides ikke; Gedehold har ikke været almindeligt her i det sidste Aarhundrede, men for nogle Aartier siden brugte man enkelte Steder at malke Faarene og at anvende denne Mælk til Ost.

For Hvetbo Herreds Beboere var der let Adgang til at afsætte deres Overskud af Smør til Handelsmændene i Blokhus og Løkken, hvorfra det udskibedes til Norge; senere hen i Tiden, da det blev en Artikel af større Vigtighed, gik det bedste til England, ligeledes med Smaaskuderne fra Kysten, og Nordmændene fik det daarligste. En enkelt Gang (1852) forsøgte Export til England af usaltet

¹⁾ Bispearkivet.

Smør pakket i Kasser, men Forsøget faldt meget uheldigt ud, idet forskellige Omstændigheder bevirkede, at Smørret var for længe under Vejs.

En frygtelig Plage for Kvægavlen var de Sygdomme, der i tidligere Tid og ofte med korte Mellemrum grasserede blandt Kvæget og undertiden bortrev Flertallet; pestagtige Epidemier, som man stod hjælpeløse overfor, skjønt det ikke skortede paa Forsøg paa at finde Middel derimod¹⁾. Ved Midten af det 14. Aarhundrede, altsaa samtidig med den »sorte Død«, skal Kvægpest have hærget frygteligt, og i nyere Tid optraadte den særlig i det 17. og 18. Aarhundrede; saaledes med større eller mindre Voldsomhed i 1661, 1690, 1722, 1745—46, ca. 1768—74 og 1777—81. Særlig ondartet var den 1745—46²⁾. Om Kvægsygen i Aarene omkring 1770 vide vi, at den naaede Han Herred (Kollerup) og Kjær Herred (Gandrup) i Efteraaret 1771³⁾, derefter udbredte den sig over Eggen det følgende Aar, men synes at være ophørt i Foraaret 1773⁴⁾.

I Middelalderen var det almindeligt, at fattige Bønder lejede Køer mod en aarlig Afgift og mod Forpligtelse til at være ansvarlig for dem. Saa-danne Køer kaldtes »udødelige«, og det var især Kirkerne, der jævnlig fik Kreaturer i Gave ved

¹⁾ Om adskillige Kure, se de forskellige Udgaver af Cyprianus, endvidere Begtrup: VI, 501; J. E. 1768, S. 274 og flere Bind af Økonomisk Annaler samt Landhusholdn. Selsk. Skrifter. Endvidere J. S. 2, I, 520.

²⁾ Jvf. Agrarhist. St. II, 98 og Bergsøe: Den danske Stats Statistik II, 258.

³⁾ J. E. 1771, S. 386 og 396.

⁴⁾ J. E. 1773, S. 93 og 114.

Testamenter, som drev denne Forretning. Senere hen kjendtes ogsaa Lejekøer, men da var det mest Ungkarle og Tjenestefolk, som ejede Køerne og lejede dem ud til forarmede Folk, der af Nød og Trang havde maattet sælge deres egne Køer¹⁾. Af Hune Kirkes Regnskabsbog ses, at Kirken 1574 havde en saadan Ko hos en Mand, som gav 1 Pd. (ca. 12 Ø) Smør aarlig af den, og endvidere havde Kirken en Stud, hvilket maaske vil sige, at en Mand svarede 1 Stud i aarlig Afgift til Kirken for Brug af dens Jord, men det synes rimeligere, at det var en Stud, der lejedes ud til Markarbejde²⁾.

Hornkvæget i Hjørring Amt var i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede af temmelig god Art; ikke stort, men ret triveligt og nøjsomt³⁾. Ved at indføre Tyrolerkvæg til flere af de Gaarde, der da vare overtagne af Staten, saaledes f. Expl. Kokkedal, søgte man gennem Krydsning at forbedre Racen, men dette Forsøg fik næppe nogen praktisk Betydning, fordi Bønderne i Almindelighed vare ret ligegyldige i Henseende til Valg af Tyre, og da man paa Uddrifterne lod de unge Tyre gaa løse med Kvierne, fik man som oftest heller ingen Indflydelse paa Valget⁴⁾. Kjøbmand Klitgaard i Blokhus, der i Tiden 1840—50 foretog en Del Experimenter paa Landbrugets Omraade, særlig paa hans

1) Agrarhist. St. I, 61.

2) Frue Kirke i Aalborg synes at have holdt Bytyre, for derved at have nogen Indtægt. Budolfi Kirkes Bytyrhold afskaffedes 1637. Se J. S. 2, III, 403.

3) Begtrup: VI, 296.

4) Brinck Seidelin: Hjørring Amt, 222 ff. og Bergsøe: Den danske Stats Statistik II, 242.

Forsøgsgaard, Brohuset i Jetsmark Sogn, anskaffede 1846 en Tyr og en Kvie af Ayrshireracen og foretog Krydsninger af disse med den jydsk Race, og Efterkommere af dette Kvæg saavel som af norsk Kvæg, der til forskjellige Tider holdtes i Blokhus, findes endnu i Herredet, og Racens Præg er ikke helt udsløtt.

Fra Vendsyssel førtes ogsaa Køer til Norge, hvor de vare godt ansete, hvilket bl. a. fremgaar af, at Stavanger Amts Landhusholdningsselskab 1842 udsatte en Præmie af indtil 50 norske Specier for den Skipper, der for egen Regning indførte en Ladning gode Malkekøer fra Hjørringegnen. Ladningen skulde mindst bestaa af 20 Køer og 2 unge Tyre og indkjøbes under Tilsyn af Konsulen i Aalborg ¹⁾.

Faareholdet har i tidligere Tid været af større Betydning for Herredet, særlig i dets bedre Egne, end det nu er. Grunden hertil er den fremadskridende Opdyrkning, der bevirker, at Faarene maa holdes tøjrede, medens man i tidligere Tid kunde have dem gaaende løse i Udmarkerne. Dog findes der endnu mange Faar i Klitegnene, men heller ikke her kan man som tidligere lade dem gaa paa egen Haand og kun se til dem, naar Vinteren bliver for haard; thi Klitvæsenet er blevet mere nøjeregnende, hvortil ogsaa den tiltagende Træplantning i Klitten bidrager. Af Faar fandtes der efter Opjørelsen 1898 i Herredets 6 nordligste Sogne 9,378 (imod 8,622 Stk. Hornkvæg) ²⁾; heraf hørte de 2,230

1) Aalb. Stiftstid. ^{139/}1842.

2) Trap III. Hjørring Amt, Side 154 ff.

hjemme i Hune Sogn, hvor der kun var 993 Stkr. Hornkvæg, hvorimod Tallene i de andre Sogne ikke fremviste nogen tilnærmelsesvis saa stor Forskjel. Man vil derfor se, at Faareholdet er af størst økonomisk Betydning for Hune Sogn, skjønt der her findes de daarligste Faar, — det lille, nøjsomme og haardføre Klitfaar. Brinck Seidelin omtaler i sin »Hjørring Amt«, Side 251, at der vistnok fandtes 2 Faareracer i Amtet, nemlig det finuldede Hedefaar og det stridhaarede Kjærfaar, hvilket sidste fornemlig fandtes i Hune Sogn og Ø. Han Herred ¹⁾. Denne Raceforskjel er dog — og vist for længe siden — forsvunden som Følge af Krydsning dels med de frisiske og spanske Faar, som af den kongelige Direktion for Stutterivæsenet sendtes til flere Steder i Vestvendsyssel ²⁾, og dels af de Faar af forædlet Race, som flere Landmænd have haft; saaledes anskaffede Kjøbmand Klitgaard i Blokhuis sig 1846 12 Faar og 1 Vædder af Dishley Racen, Hasselbalch paa Vestergaard havde samtidig 1 Merinosvædder, og i nyere Tid har der mange Steder i Herredets Indre fundet en kontrolleret Raceforædling Sted ³⁾, medens Forædlingen i Klitegnene er foregaaet som Følge af den almindelige løse Drift. Har denne Drift saaledes foraarsaget noget godt, har den dog, ligesom Tilfældet ogsaa var med Hensyn til Hornkvæget, foraarsaget megen Skade, idet Infektions sygdomme uhindret kunde brede sig, og det traf

¹⁾ Dette stridhaarede Faar skal være det oprindelig danske, hvis Væddere i ældre Tider havde 4 Horn [Ny økonom. Annaler III, 200].

²⁾ Se Br. Seidelin: Hjørring Amt, S. 252.

³⁾ Særlig med Southdown Racen.

undertiden, at Faarene døde i store Mængder. Den mest almindelige Sygdom var Svæld eller Skab, mod hvilken man anvendte Midler som Svovl, Salt, Tjære o. a. ¹⁾. Dødeligheden blandt Lammene var ogsaa til Tider meget stor som Følge af, at Moderfaarene altid gik ude og tit led af Kulde og Sult, og det var vel nærmest de Faar, hvis Lam døde, som man enkelte Steder bandt inde og malkede.

Svinehold har fra Oldtiden af været udbredt her i Landet, og Flæsk var jo i Følge Sagnene en af vore Fædres mest yndede Spiser.

Medens Landet var stærkt bevoxet med Skov, holdtes der mange Svin, men da Skovene her i Herredet allerede i Middelalderen forsvandt, maatte Antallet af Svin nødvendigvis gaa tilbage, idet Svinenes Føde bestod af Bog og Olden. 1452 omtales i et Gavebrev paa et Hus i Saltum, vistnok i Dalene, at Fæsteren aarlig skulde svare et Skovsvin, naar der var Frugt paa Skoven ²⁾, og endnu i det 16 og 17. Aarhundrede nævnes Skovsvin eller Brændsvin ofte som Del af Landgildeydelseerne paa forskellige Gaarde i Herredet ³⁾, men det var formodentlig Benævnelser, der vare blevne staaende fra tidligere Tider, og Ydelsen af Skovsvin var antagelig afløst med en Pengeydelse; bl. a. ses, at Hammelses Fæstere i Hvetbo Herred 1635 ²²/₈ fik Ordre til at levere gode, færdige Galte eller 2 Rixdaler i Ste-

¹⁾ Se Begtrup: VI, 503; Br. Seidelin: Hjørring Amt, S. 254; Økonom. Annaler VIII, 400 og Ny økonom. Annaler III, 234.

²⁾ D. M. 5, II, 187.

³⁾ Jvf. Afsnittet om Skove. De Svin, der dreves i Skovene, bleve indbrændte med Ejerens Mærke, deraf Udtrykket »Brændsvin«.

det ¹⁾). Af Svin produceredes der i det 16.—18. Aarhundrede næppe synderligt flere end til Befolkningens egen Fornødenhed ²⁾), men da Herregaardene omkring 1800 slog ind paa Mejeridrift, tiltog ogsaa Svinehold. Der siges ³⁾), at Bønderne i Hjøring Amt sjældent havde mere end 2 Svin pr. Gaard, og at de om Sommeren tøjrede dem paa Græs; dette var 1810, men endnu 1838 var Antallet paa Vinterbesætning af Svin og Grise for Hjøring Amts Vedkommende kun 19 pr. 100 Td. Hk. ⁴⁾), medens det nu i Hvetbo Herred er imellem 400—500 pr. 100 Td. Hk.

Med Hensyn til Arten skrev Begtrup i sit ovenfor citerede Værk, at den i Hjøring Amt var god; Svinene vare lange i Kroppen, lavbenede og ret store. Det synes deraf at fremgaa, at Racen allerede da var bleven forbedret, thi det jyske Svin var oprindelig højbenet, men med lang smal Krop ⁵⁾). Forbedring af den danske Svinerace skete ved Krydsning med engelske Racer, der indførtes til Sjælland 1803, og hvis Afkom derefter spredtes over Landet ⁶⁾), men det forekommer mig usandsynligt, at Hjøring Amts Svin i den korte Aarrække fra 1803—1810 skulde være blevne forvandlede fra

1) Tgb.

2) Bortset fra de Egne, hvor der holdtes Skovsvin.

3) Begtrup: VI, 505.

4) Bergsøe: Den danske Stats Statistik II, 281. Det tilsvarende Antal paa Sjælland var 67, paa Fyn 29, i Skanderborg Amt 37 og i Aalborg Amt 16.

5) a. St., 282.

6) Thaarup: Udf. Vejledn. i det danske Monarkis Statistik I, 194.

højbenede til lavbenede, saa en Krydsning med den gamle sjællandske Race har maaske snarere fundet Sted paa et tidligere Tidspunkt. I Aarene omkring 1850 holdt Klitgaard i Blokhus Svin af 2 forskellige engelske Racer og solgte Afkommet som Til-lægsdyr.

Hesteavl.

Den danske Hest har fra ældste Tider af været berømt for sin Skjønhed, Styrke, Lærvillighed og flere andre Dyder, der bevirkede, at man i Udlandet eftertragede den saavel til Militærbrug — saaledes i Østerrig og Saxen — som til Stutteribrug, f. Expl. i Spanien¹⁾, og saavel fra Kongens som fra Adelens Side har der allerede tidligt været Bestræbelser i Gang for at opretholde og forædle Racen, saaledes bl. a. ved Udstationering af fortrinlige Hingste og Oprettelse af Herregaards-Stutterier samt ved det fra 1622—1693 gjældende Forbud imod, at smaa, daarlige Hingste gik løse paa Fælleden blandt Hopperne²⁾. Ved Forordning af 1681 ²⁷/₁₂ blev det paalagt Præster, Fogder, Skrivere og Forpagtere at holde et Par store Hopper, og ved Stutteri-Forordn. af 1686 ¹⁶/₆ blev det paalagt Ejeren af større Gaarde at holde Hingste, men da Forbudet mod at smaa Bønderhingste gik løse paa Fællederne ophævedes 1693 ³⁰/₅, mistede Hingsteholdet paa Herregaardene for en Del sin Betydning, og adskillige Proprie-

1) Se Thaarup: Udf. Vejledning i det danske Monarkis Statistik, I., 161 ff.

2) Om Lovgivning paa dette Omraade se Mandix: Landvæsens Ret, II, 228 ff.

tærer ophørte med Efterkommelse af Forordn. af 1686, hvorfor Rentekammeret 1771 $\frac{2}{2}$ paabød Amtmændene at have Øjesyn med, at de til Stutteribrug befalede Hingste og Hopper holdtes. Faa Aar efter (1778) blev det atter forbudt at lade Bønderhingste gaa løse paa Fælledene, og samtidig udkom nye Bestemmelser for Landstutterierne, som kom under Opsyn af Stutteri-Kommissærer. Det tvungne Stutterihold blev dog afskaffet 1785 $\frac{27}{5}$, og senere søgte man ved Tildeling af Præmier for de bedste Hingste, og Skattelettelser for dem, der havde de bedste Hopper, at vække og nære Interessen for Hesteavl, ligesom Regeringen ogsaa littede Anskaffelsen af gode Hingste.

De vendsysselske Heste vare meget ansete i Tiden henimod Aar 1800; de vare store og af god Rejsning²⁾, men Hestene i Hvetbo Herred hørte dog ikke til de bedste, ligesom de ogsaa 1828 omtales som mindre af Væxt³⁾; men paa den Tid

¹⁾ Kastration, der tidligere blev foretaget af Natmandsfolk, blev for Hestes Vedkommende paa Landboreformernes Tid lagt i Hænderne paa faste Hesteskjærere. 1802 ansøgte saaledes Hesteskjærer Morten Jensens Hustru, Karen Andersdatter, Kancelliet om Ansættelse som Hesteskjærer i Hornum, Fleskum, Slet, Kjær og Hvetbo Herreder. Kancelliet svarede ved Skrivelse af $\frac{18}{9}$ til Stiftamtmand Pentz, at saalænge Manden levede og hun som hidtil kunde udføre hans Pligter paa forsvarlig Maade, var der intet til Hinder for, at hun vedblev Forretningen, men naar Manden døde, kunde hun ikke veblive, da hun derved betog Næringsvejen for en anden duelig Mand. J. E. $\frac{9}{18.3}$.

²⁾ Thaarup: Udf. Vejledning i Danmarks Statistik IV, 79. Begtrup: VI, 495.

³⁾ Brinck Seidelin: Hjørring Amt, S. 245.

synes Hesteavl i Vendsyssel at have været i Tilbagegang¹⁾. Det maa formodes, at Ejeren af Lundergaard i sin Tid har holdt Stutteri, ligesom Tilfældet var paa Birkelse²⁾, Rødslet, Aagaard³⁾, o. fl. Steder, og i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede holdtes ogsaa Hingst paa Kjettrupgaard. Sidstnævnte Sted fandtes 1807 en fortrinlig syvaarig, rød-blisset Hingst (med 3 hvide Fødder); den blev nævnte Aar præmieret med Guldmedaille⁴⁾, hvilket ikke vilde sige saa lidt, da der kun kunde uddeles 9 saadanne for hele Jylland, hver af 100 Rdlr.s Værdi⁵⁾. Senere har Vestrupsgaards Stammen og dens Efterkommere, særlig Blokhus Stammen, været meget anerkjendte.

I tidligere Tid, da Hesteholdet som Følge af Bøndernes Hoveri, de elendige Veje⁶⁾ og tunge Markredskaber var forholdsvis større end nu, var Røgten til Gjengjæld mindre god, idet Hestene f. Expl. maatte bjærge Føden paa Overdrevene til langt ud paa Aaret. Derved foraarsagedes, at smitsomme Sygdomme let fik Indpas, og vi se saaledes, at der 1705 ²⁸/₈ blev nedlagt Forbud ved Tinget

1) a. St., 247.

2) Anhang Nr. 9 til J. E. 1771. Endelt Skov (ved Skeelslund) kaldtes ogsaa Stutterihaven. J. E. 1769, S. 364.

3) Begtrup: VI, 404.

4) Økonom. Annaler X, 188.

5) Thaarup: Udf. Vejledning o. s. v. I, 170.

6) »Jyllands Veje ere elendige, især høres Jammerskrig fra Vendsyssel, hvor Vejene siges at være Kontraster mod, hvad de bør være« skrives der 1794. Thaarup: Vejledning til det danske Monarkis Statistik, S. 593.

imod at skabede og fordærvede Heste og Hopper kom paa Fælleden ¹⁾).

Agerbrug.

Da Landets Opdyrkning i Oldtiden tog sin Begyndelse, skete det naturligvis paa de bekvemteste Steder, idet Beboerne udvalgte sig Bopladser paa højtliggende Terræn under Hensyn til Adgang til Fiskeri, Jagt og Skove. Men den tiltagende Befolkning tvang efterhaanden en Del af Beboerne til at flytte ud fra de oprindelige Bopladser og anlægge nye i Omegnen, hvor man da ryddede sig ny Jord. Paa sine Steder kunde der paa denne Vis opstaa en hel ny Landsby (en Torp), medens der paa andre Steder kun fremkom en enkelt Bolig, men overalt var Reglen, at den Jord, der laa nærmest ved Bebyggelsen, blev indtaget til Kornavl, medens den længere fra liggende blev benyttet til Uddrift for Kvæget.

Saa længe der var Jord nok at indtage for Agerbrugerne, fremkom der ikke Vanskeligheder for Befolkningens Ernæring, og da først Nød lærer nøgen Kone at spinde, maa det antages, at Landbruget længe holdt sig paa et primitivt Standpunkt. Ganske vist var Danmark til sine Tider i Oldtiden og Middelalderen stærkt befolket; men Vikingetogene, de hyppige Krige og ondartede Epidemier holdt Tilvæksten i Skak, ja bevirkede endog enkelte Gange — som f. Expl. den sorte Død ca. 1350 — en saa stor Tilbagegang i Folkemængden, at megen

¹⁾ Tgb.

opdyrket Jord atter gik ud af Drift¹⁾. Da Pesten ca. 1350 skal være opkommen i Vendsyssel (se Afsnittet om Befolkning), og da Sagnene fortælle om dens Hærgen i Hvetbo Herred (se Saltum Sogn: Tippen i Ejersted), ligesom vi vide, at den rasede i Han Herred, maa det antages, at Hvetbo Herred ikke har lidt af Overbefolkning ved Middelalderens Slutning, og i nyere Tid synes det heller ikke at have været Tilfældet, om end Sandflugten forarsagede, at megen opdyrket Jord lagdes øde.

Agrarhistorikeren Christensen siger²⁾, at nogen synderlig Udvikling af Agerbruget fra Valdemarernes Tid til Christian 4.s synes ikke at være foregaaet, og betragte vi derfor Forholdene omkring Aar 1630, om hvilke vi have en Del Efterretninger ogsaa her i Herredet, kunne vi antage, at de i det væsentligste vare som i Middelalderen, hvad Dyrkningsmaaden og lignende angaar, selv om Bønderne fra at være Selvejere og frie Mænd gennem Aarhundredernes Løb vare blevne Fæstere og i høj Grad bundne i økonomisk Henseende.

Endnu i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede saaede man paa Sjælland af Rug 1 Td. i 10—14,000 □ Alen, Byg 1 Td. i 9—10,000 □ Alen og Havre 1 Td. i 8,000 □ Alen, »altsaa ganske som i Middel-

¹⁾ 1473 gaves Tingsvidne af Han Herredsting, at det Gods. som Sognepræsten Terbern Madsen i Klim havde ladet opdyrke nord og vest paa Klim Mark, »menige Klim By til Skade og Forfang«, det var aldrig opdyrket fra den store Mandedød til Hr. Terberns Tid.

D. M. 3, III, 259, jvf. Mansa: Folkesygd., S. 72.

²⁾ Agrarh. St. I, 31.

alderen« siger Christensen i sine Agrarhist. Studier ¹⁾, men disse Tal kunne vist gjælde som Norm for Besaaning her i Egnen helt op imod vor Tid, og vi blive derved i Stand til — ved at sammenholde Angivelserne af Udsæd efter Matr. af 1662 med de i Danmarks Statistik angivne Besaaningsforhold fra den nyere Tid — at udregne, hvor stor Forskjellene er paa det besaaede Areal nu og i 1662. Jeg har foretaget en saadan Udregning for *Alstrup* Sogns Vedkommende, og den stiller sig som nedenfor anført: Udsæden var 1662 ²⁾: $14\frac{1}{2}$ Td. Rug, 112 Td. Byg og $40\frac{1}{2}$ Td. Havre; regnes 1 Td. Rug at være saaet i 1 Td. Land geom. Maal, og 1 Td. Byg i 10 Tusinde □ Al. samt 1 Td. Havre i 8 Tusinde □ Al., faa vi $14\frac{1}{2}$ Td. Land besaaet med Rug, 80 med Byg og 23 med Havre, ialt *117 Tdr. Land* besaaet. 1896 ³⁾ var der i Sognet 98 Td Land besaaet med Rug, 99 med Byg, 146 med Havre, 15 med Blandsæd, Græs o. m. og 10 med Rodfrugt, altsaa *362 Td. Land* besaaet eller mere end 3 Gange Arealet i 1662. Et lignende Billede vil antagelig faas for de andre Sognes Vedkommende, naar samme Fremgangsmaade følges. Dog faa vi ikke herved nogen fuldt paalidelig Oplysning om det *dyrkede* Areal's Tiltagen, idet der er Forskjel paa Driftsmaaden nu og da. Forinden Fællesskabets Ophør omkring Aar 1800 var *Trevangsbruget* almindeligt og havde været det i Aarhundredreder ⁴⁾, d. v. s. man delte den dyrkede Jord i 3

¹⁾ I, 22.

²⁾ M. 1.

³⁾ Danm. Statistik, jvf. Trap III, Hjørring Amt, S. 157.

⁴⁾ Bergsøe: Den danske Stats Statistik II, 142.

Dele, hvoraf en besaaedes med Vintersæd, en med Vaarsæd og en hvilede eller »afgav kummerlig Næring for det sultefødte Kvæg«¹⁾, hvis man da ikke havde tilstrækkelig Græsning i Udmarken. I Vendsyssel var det dog almindeligt at drive de bedre Jorder som *Alsæd*, saaledes som Tilfældet endnu var 1828 i Saltum Sogns Indmark, Ingstrup Sogns bedste Jord, en Del af Kvorups og lidt af Pandrups Jorder²⁾, man saaede hvert Aar Korn i dem; men da en stor Del af Gjødningen gik tabt, fordi Kvæget holdtes paa Udmarkerne fra tidligt Foraar til sent Efteraar, hvorefter Ungkvæget afhændedes til Staldning paa Herregaardene eller udførtes, kunde man ikke gjøde tilstrækkeligt, undertiden kun hvert 6. Aar, og Kornafgrøden blev derfor ogsaa saa ringe, at den almindelige Høst næppe gav mere end 2—3 Fold³⁾, og endnu 1828 ansloges Middelhøsten her i Amtet til kun 3½ Fold⁴⁾. Kommer hertil, at der hyppigt indtraf *Misvæxt*, saaledes 1662, da en Tredjedel af Landet laa øde, og flere af de foregaaende Aar: 1670, 1675, 1684—85, 1693, 1695, 1697 og 1699, 1719, 1739 og 1783—86, hvilke sidste 3 Aar vare »gyseligere end Ægyptens magre Aar«⁵⁾, samt at *Kvægpest* flere Gange reducerede Kvæg-

¹⁾ a. St. 143.

²⁾ Brinck Seidelin: Hjørring Amt, S. 176.

³⁾ Agrarh. St. I, 30—32, jvf. II, 56.

⁴⁾ Br. Seidelin: Hjørring Amt, S. 320. Heri findes temmelig udførlig Beskr. af Dyrkningsmaaden m. m. i Hvetbo H., og den kan anbefales Læseren, da den er »utvivlsomt en af de bedste af Amtsbeskrivelserne«, som Bergsøe siger i »Den danske Stats Statistik« IV, 723.

⁵⁾ Riegels: Julemærker fra Landet, S. 15.

besætningerne og derved Gjødningmængden, at voldsomme *Storme* eller *langvarige Vintre* skadede Avlingen, vil man forstaa, at Afgrøden ofte var for lille til at brødføde Befolkningen, og det traf da ogsaa i Jylland, at fattige Folk maatte æde Brum af Lyng eller Træbark for at opretholde Livet¹⁾, og som oftest savnede Bønderne, naar saadanne Uheld indtraf, det fornødne Korn til Udsæd.

For de Egne, hvor Alsæddrift anvendtes, var der en noget højere Skattebyrde, end hvor man holdt sig til Trevangsbruget, thi ved Matrikuleringen 1681—88 kom den, der brugte Alsæd, til at svare Skat af hele Arealet, medens der for Trevangsbrugets Vedkommende blev fradraget den Jord, der aarlig hvilede²⁾.

Hvad de forskjellige Slags *Korn* angaar, da har Byg i ældre Tid været af størst Betydning for denne Egn. Af Matriklen 1662 ses saaledes, at Udsæden i Ingstrup Sogn (med Kjettrup) var 121 Td. Rug, 279 Td. Byg og 96 Td. Havre; i Hjermelev hhv. 55, 254 og 52; i Alstrup 14, 112 og 40; i Saltum 225, 608 og 148; i Hune 15, 33 og 20; i Jetsmark 232, 359 og 160; i Aaby Sogns vestre Del 0, 184 og 94, og i Brovst (Røgel) dyrkedes kun Byg, nemlig 22 Tdr. Ialt var Udsæden saaledes 1851 Tdr. Byg, 662 Tdr. Rug og 610 Tdr. Havre. Dette Forhold er forandret i Nutiden, thi nu dyrkes der Havre paa det største Areal, dernæst Rug og mindst Byg. En Sammentælling af de statistiske Op-

1) Agrarhist. St. II, 27—31. 1693 maatte man i Jylland plukke de faa Ax, fordi der intet var at høste; s. St.

2) Bergsøe: Den danske Stats Statistik III, 557.

gjørelser over Besaaningen i 1896 viser saaledes for Hvetbo Herred, fraregnet Aaby v. Del og Brovst, at 3660 Tdr. Land vare besaaede med Havre, 2763 Tdr. Land med Rug og 1874 med Byg; dernæst vare 987 Tdr. Land besaaede med Blandsæd, Grøntfoder o. lign., 649 Tdr. med Rodfrugt og 57 Tdr. med Hvede, af hvilke Sædearter der næppe dyrkedes nogen før efter Aar 1800, bortset fra lidt Hør¹⁾. Den *Rug*, der dyrkedes i det 17. og 18. Aarhundrede var mest Vaarrug, 1643 ²³/₁₂ toges saaledes Tingvidne, at der i Jetsmark Sogn kun dyrkedes Vaarrug med Undtagelse af paa 2—3 Enestegaarde, hvor der saaedes nogen Vinterrug, og 1660 ¹/₁₀ udtaltes, at Udsæd af Vinterrug kun var ubetydelig i dette Herred²⁾. Endnu 1828 var Vaarrug meget almindelig i Hvetbo Herred³⁾, men den afløstes efterhaanden af dansk Vinterrug, der i Modsætning til den holstenske Provstirug, som man da ogsaa begyndte at dyrke, kaldes »dansk Rug«.

Toradet *Byg* kom i Brug her kort efter Aar 1800, da det blev Regel at betale Korn efter Vægt, men sexradet Byg har ikke ladet sig fortrænge. Hvid *Havre* saaedes 1828 af enkelte her i Herredet, men den graa Havre var almindeligst⁴⁾; denne Sædart anvendtes mest paa de lave Marker, hvor den dog ikke altid kunde blive moden, og ofte var den saa kort i Straaet, at den ikke lod sig binde op. Saadan Havre tærskedes ikke, men kaldtes

¹⁾ Hør dyrkes vist ikke mere. For ca. 15 Aar siden saas i Vedsted nogle Smaastykker besaaede dermed.

²⁾ Tgb.

³⁾ Br. Seidelin: Hjørring Amt, 168.

⁴⁾ a. St., 168—169.

Skafthavre og gik til Tider som Handelsvare. Med Hensyn til al Slags Sæd gjaldt det, at Bønderne rensede den for daarligt, hvorfor det Korn, man avlede, var slet baade til eget Brug og som Handelsvare. Men Sagen var, som ogsaa Professor Olufsen skriver 1805¹⁾, at det urene Korn fandt omtrent ligesaa god Anvendelse til Brændevinsbrænding som rent Korn, og Nordmændene tog ligeledes til Takke med daarligt Korn, fordi de stadig led under Kornmangel; Prisforskjellen paa rensat og urensat Korn var derfor for lille til, at den kunde hidføre en Forandring af Kornets Behandling, og det var først da man kom ind paa at betale Korn efter Vægt, at dette fremkom paa Markedet i mere ren Tilstand. Det er foran omtalt, at Nordmændene købte vort daarlige Korn; hvor ringe saadant kunde være ses af en Analyse, som Professor Olufsen foretog 1802 og derefter meddelte Offentligheden²⁾. Skjønt den atter og atter er optrykt³⁾, og det saaledes kan synes at være trivielt paany at gjentage den her, sker det dog, fordi Hvetbo Herred netop var en af de Egne, der stod i livlig Forbindelse med Norge. I en dansk Provinsby — det vides ikke hvilken — udtog Professoren en Prøve af Korn, der var bestemt for

1) Økonom. Annaler V, 73 f. jvf. Buchwald: »Uforgribelige Tanker om Bangs Afhandl.«, S. 25, hvor der bl. a. skrives: »I Jylland avles elendigt Korn paa de fleste Steder, siden vi vide, at Nordmændene dog tage det, hvor slet det end er, og vor Agerdyrkning bliver, som den er.« Aar 1786.

2) Økonom. Annaler V, 75.

3) Br. Seidelin: Hjørring Amt, 192, Bergsøe: Den danske Stats Statistik II, 154 og mange flere Steder.

Udførsel til Norge. »Dets snurrige Udseende gjorde mig tvivlrædig om, hvad for en Sort det egentlig var«, skriver Olufsen, men det skulde være Rug, efter hvad der sagdes. Ved Analysen fandtes: 38 Dele Hejre, 32 Dele Rug, 4 Dele Klinte, 2 Dele Havre, 2 Dele Hvede, $2\frac{1}{2}$ Del Ærter, 1 Del Byg og 1 Del Vikker. Resten, $17\frac{1}{2}$ Del, bestod af Græsfrø, Avner, Sand og Fejeskarn fra Loftet, og de 32 Dele Rug vare tilmed svange og befængte med Meldrøjer.

Før Slutningen af det 19. Aarhundrede kjendte den vendsysselske Bonde næppe til andre Sædarter end de foran omtalte: Rug, Byg, Havre og maaske Hør¹⁾. Hvede, Ærter og Boghvede dyrkedes vist ikke i denne Egn, og siden have de heller ikke vundet Indpas; Kartoffler, Gulerødder, Roer og de forskjellige Græsarter kom først i Brug henimod Aar 1800 og tilhøre saaledes den nyere Tid, men forinden vi gaa videre i Omtalen heraf, ville vi se

¹⁾ Dyrkning af Humle har ogsaa været forsøgt her. Efter Laalands Vilkaar 1446 skulde hver Bonde have 30 Humlekuler, Chr. I paalagde hver Bonde i Fyn at anlægge 60 Humlekuler ved sin Gaard, og Chr. II bød enhver Bonde at anlægge 2 eller flere Kuler, eftersom Jorden var beskaffen. Chr. III forøgede Antallet til 5, og Chr. IV gjentog Paabudet ved Forordn. 1619 $\frac{14}{8}$ og Recessen 1643, og undertiden tog han det meget alvorligt med Forsømmelserne. Se Agrarhist. Studier I, 30.

For dette Herreds Vedkommende erfare vi af Tgb. 1633 $\frac{6}{4}$, »at det var vitterligt i Guds Sandhed, at der havde været alle Vegne her udi fornævnte Herred lagt Humlekuler og sat Pilestager, som der var Jordmon og Vaaning til, og ikke det kunde komme til Grøde sammesteds for Sandflugt og meget for stor Storm og Havsvejr, som kommer af Vesterhav heromkring«.

lidt nærmere paa Agerdykningsforholdene ved det 19. Aarhundredes Begyndelse. Sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede var i mange Henseender og ikke mindst paa det landøkonomiske Omraade en Brydningstid, hvor det fra Fædrene nedarvede efter megen Modstand maatte vige Pladsen for de nye Ideer, som Tiden var svanger med. Det var ikke alene Bondens Frigjørelse ved Ophævelsen af Stavnsbaandet, der stod paa Dagsordenen; dette var vel et Hovedpunkt, hvis Løsning 1788 altid vil staa for de senere Slægter som det afgjørende Slag i denne Krig; men der maatte udkæmpes mange mindre Fægtninger, forinden Bondestandens Emancipation var saa vidt fremskreden, at Standen i økonomisk Henseende selv kunde overtage Styret af Skuden og dygtiggjøre sig til den Opgave, den — sammen med de øvrige Samfundsklasser — fik at løse 61 Aar senere ¹⁾. Saaledes var Ophævelsen af det tvungne Markfællesskab 1781 og af Herregaardenes Monopol paa Studestaldning og Studehandel 1788, Hoverianordningen af 1791 ^{25/3}, hvorved Hoveriet fastsloges til bestemte Ydelser og derved banede Vej for dets Afløsning med Penge, Forordn. om Fæstevæsenets Omordning af 1792 ^{15/6}, Oprettelse af en Kreditkasse 1786, hvor Bønderne kunde faa Laan til Ejendoms Erhvervelse, med flere andre Forordninger en Række af Sejre for Bondestandens Forkæmpere.

Allerede 1769 blev det Selskab, som siden 1776

¹⁾ Angaaende hin Tid hevises til *Holm*: Kampen om Landboreformerne, *Søkilde*: Landboreformerne og den danske Bondest. Frigjørelse, *Steenstrup*: »Den danske Bonde og Friheden» og talrige Smaaskrifter, der udkom 1785—1792.

har været kjendt under Navn »Det kongelige Landhusholdnings Selskab«, stiftet med det Formaal, gjennem Præmieuddeling at virke for Fremme af Landøkonomi saavel i theoretisk som praktisk Retning. Dette Selskabs Virksomhed vil være for godt bekjendt, til at vi her behøve at dvæle nærmere ved den; kun skulle vi paapege, at den Interesse for Landboforhold, der havde bevirket Selskabets Oprettelse, i de følgende Aar bredte sig gjennem alle Samfundsklasser over det ganske Land, hvortil selvfølgelig de store Reformers, som med korte Mellemløb gennemførtes af Regeringen, mægtigt bidrog. Høje Embedsmænd, Professorer, Præster, Degne og mange andre uden for Landbrugernes egentlige Kreds gav sig til at sysle med landøkonomiske Spørgsmaal og fremkom i Tidsskrifter og Aviser med herhen hørende Artikler af mere eller mindre Værd. Man kan derfor sige, at Aarene omkring 1800 ret var en Forsøgenes Tidsalder, der i meget minder om vor egen Tid med dens mange Forsøg paa dette Omraade, og hvis Fremme anses som en nødvendig Betingelse for det moderne Landbrugs Trivsel; men Experimenterne ere dog nu mere fagligt begrænsede, og Landbruget er ikke længere et Overdrev, som den første den bedste Plovkjører kan opdyrke.

Meget af, hvad der kom frem i hine Aar, var godt og bar Frugt, f. Expl. Forbedring af vore Kornsorter ¹⁾, Forædling af Husdyrene ²⁾, Indførelse

¹⁾ Provstirug, østersøisk Rug, Himmelbyg eller ægyptisk Byg.

²⁾ Se foran.

af Staldfodring, dyrkede Græsarter ¹⁾ og nye Gjødningsstoffer ²⁾, men meget fik aldrig praktisk Betydning, og adskilligt var vel ogsaa for søgt, saaledes: Anvendelse af Hestegjødning til Kreaturfoder og Benmel til Menneskeføde, Salpetertilvirkning af ajlemættet Jord fra Stalde m. m. ³⁾).

Den almindelige Interesse for Agrarsagen i Forbindelse med Tidsaandens patriotiske Stemning førte til, at der flere Steder i Landet dannedes lokale Foreninger med et lignende Program som Landhusholdningsselskabet; saaledes oprettedes der 1811 ^{30/1} et økonomisk Selskab for Aalborg Stift og Amt med det Formaal at fremme Husflid, Landbrug, Kunstflid og Fiskeri i denne Landsdel ⁴⁾, og der udsattes samme Aar Præmier for: Pileplantning, Biavl, Hampeavl, Anlæg af smaa Teglovne, Tyre, Mjødbrygning, Husflid, Faareavl og Ligkister af Halm ⁵⁾. Dette Selskab bestod dels af Kjøbstadfolk og dels af Landboere; blandt de sidste fandtes de fleste af Egnens Herremænd og Præster, men næsten ingen Bønder, og det er saaledes bemærkningsværdigt, at der fra Hvetbo Herred var indmeldt 3 Gaardmænd fra Saltum ⁶⁾ foruden Herredets Præster.

¹⁾ Kløver, Rajgræs, Hejre, Spergel o. fl.

²⁾ Mergel, Tang, Ben m. m.

³⁾ Om disse Emner saavel som om de foran nævnte henvises til Økonom. Annaler I og II Række samt Landhusholdningsselskabets Skrifter.

⁴⁾ Se § I og II i »Love for Aalborg Stifts og Amts oeconomiske Selskab«, trykt i Aalborg 1811.

⁵⁾ »Præmier, udsatte for Aalb. St. og Amts oeconom. Selskab«, trykt i Aalborg 1811.

⁶⁾ Nemlig Chr. Møller, Saltumgaard, Lars Christensen Kusk i Østrup og Søren Poulsen i Østrup. Se Selsk. Love S. 62—64.

Tidspunktet for Selskabets Oprettelse — midt under Krigen — var ikke heldigt, og dets Levetid blev kun kort, idet Selskabet efter at være reorganiseret 1817 blev opløst 1825¹⁾. Efter Krigen med dens Udmattelse kom jo den store finansielle Misère, der bragte mangen før velhavende Mand i Armod²⁾. Først efter 1830 kom der atter normale Tilstande, hvorunder den afbrudte Udvikling kunde fortsættes, men det var endnu fornemmelig i Landsbypræstegaardene og til Dels i en Kreds af Amatører, der havde andet end deres Landbrug at leve af — ikke blandt de egentlige Landmænd — at man maatte søge Fremskridtsmændene paa det landøkonomiske Omraade³⁾.

Af de Planter, der ved Landhusholdningsselskabets og de dermed beslægtede Institutioners Omsorg bleve almindelig udbredte, har næppe nogen været af saa stor Betydning som *Kartofflen*, idet den jo er bleven et Næringsmiddel, der kan sidestilles med Brød, foruden at den i stort Omfang anvendes til Kreaturfoder. Det vil sikkert overraske adskillige af Læserne at høre, at Kartoffelavl næppe har været kjendt her i Herredet i 100 Aar, og dog er det saa.

Kartofflen har sit Hjem i Syd-Amerika, hvorfra den dog alt for flere hundrede Aar siden indførtes

1) Jvf. Blade af Aalborg Amts Landboforenings Historie Side 7—29.

2) Br. Seidelin omtaler i sin Hjørring Amt, S. 282, Aalborg Stifts økonom Selskab som oprettet af Stiftamtmand Moltke; men Forfatteren husker fejl. Moltke var med til at reorganisere Selskabet, men da det økonomiske Selskab oprettedes, var Stiftamtmand Pentz en af Medstifterne.

3) Agrarhist. St. II, 48.

til Evropa, og den dyrkedes f. Expl. i England i det 17. Aarhundrede. En dansk Flaade kom 1708 til England, og her falbødes der Kartofler til Besætningen, men Officererne forbød Nydelsen af dem, da de ansaa dem for giftige¹⁾. Danskerne fik saaledes ikke Lejlighed til den Gang at blive synderlig bekendt med dem, skjønt nogle af Soldaterne trodsede Forbudet mod at spise dem, og det var de tyske Kolonister paa Alheden, som først bragte dem hertil Landet og dyrkede dem, medens den danske Landbostand stillede sig ret afvisende over for den nye Plante og først ved »Dyrtd, Hunger og Mangel paa alt« fik Øjnene aabnede for denne »Naturens herlige Gave«²⁾, der selv i saadanne Aar, da alt andet slog fejl, kunde give 10—12 Fold. 1743 skulle de første Kartofler være blevne lagte i en dansk Have, og 1777 kom de til Vendsyssel³⁾, men trods de store Anstrængelser, der fra Foregangsmændenes Side blev udvist for Kartoffeldyrkningens Udbredelse, var der endnu 1828 kun faa Mænd her i Herredet, som dyrkede dem uden for Haverne⁴⁾ eller rettere Kaalgaardene, thi Haver fandtes der meget faa af. Blandt de første, der her i Egnen dyrkede Kartofler i større Maale-

1) Krünitz: Encyclopedie, 35 Bd. S. 237.

Om Kartofflers Avl og Anvendelse se ogsaa J. E. 1771, S. 425 ff. samt Thaarup: Udf. Vejl. i det danske Monarkis Statistik I, 52 ff.

2) Br. Seidelin: Hjørring Amt, 178, efter Rafns Flora.

3) Økonom. Magazin I, 189. Kvartalsskriftet Orion II, 310.

4) Br. Seidelin: Hjørring Amt, S. 177. I Stavanger Amt troede Almuen 1812, at Kvinder, der spiste Kartofler, lettere blev frugtsommelige, hvorfor de fattige ikke gjærne spiste dem. J. E. 79/1812.

stok, anføres *Fermin*, som 1827 blev Ejør, af Bundgaard i Jetsmark Sogn, samt en Husmand i Ingstrup, hvilken aarlig lagde 5 Tdr. i sin Mark¹⁾. Nu anvendes der til Kartoffelavl i Følge Besaainingsopgjørelsen 1896 ca. 470 Tdr. Land her i Herredet²⁾.

Stod Hvetbo Herred end saaledes tilbage med Hensyn til Kartoffeldyrkning, var der et andet Omraade, hvor dette Herred indtog en Førerstilling, nemlig hvad dyrkede *Græsarter* angik.

Herom berettes følgende: En Sommerdag 1793 gik Sandflugtskommisær *Thorlund*³⁾ og Klitfogden *Jens Christensen Degn* af Over-Jonstrup og saa paa Klitten. De fandt da paa nogle Agre nord for Dommerborg i Hune en Plante, som lignede Havre, og hvoraf de plukkede nogle Straa. Senere fandt de denne Græsart flere Steder, og efter Samraad med Thorlund samlede Jens Degn Frø deraf for at forsøge en Udsæd med denne Plante, som syntes at kunne trives paa Sandjord. Planten kaldte de Havregræs, og først senere fik de at vide, at det var *blød Hejre*. 1794 kunde Jens Degn saa 3–4 Ø deraf, og saavel Thorlund som Provst *Worm* i Ingstrup tog nu ogsaa fat paa Dyrkningen af den, hvorefter den blev meget almindelig her paa Egnen saavel hos Bønderne, som paa de større Gaarde, hvor indtil 30 Tdr. Land besaaedes dermed. En Del Frø blev ogsaa solgt uden for Vendsyssel, bl. a. til Fyn og Sjælland, men da Folk først havde

¹⁾ Brinck Seidelin: Hjørring Amt, 176.

²⁾ Aaby og Brovst Sogne fraregnet.

³⁾ Se Saltum Sogns Degnerække.

lært at indse Nyttens af at saa Græs, forsøgte man med andre Sorter, og Hejren trængtes snart tilbage for de Græsser, der gav et blødere og af Kreaturerne mere søgt Foder¹⁾. For sin Virksomhed for Udbredelsen af denne Plantes Dyrkning blev Thorlund 1805 tilkjendt Landhusholdningsselskabets 3. Guldmedaille eller et Bæger af samme Værdi, og Jens Degn fik s. A. 3. Guldmedaille og et Bæger af 20 Rdlrs. Værd²⁾. Af den af Jens Degn til Selskabet indgivne Beretning ses, at han i Aarene 1793—1799 besaaede indtil 10—12 Td. Land med blød Hejre, men da Jorden herved var bleven forbedret, begyndte han at dyrke *Fløjelsgræs* og flere andre Græsarter, hvormed han fortsatte indtil 1803, da han ogsaa begyndte at dyrke *Kløver*. Af forhen udyrket Jord bragte han tillige 16 Tdr. Land under Plov og anlagde Haver³⁾, og da han 1807 var naaet saa vidt med sin Frøavl, at han kunde sælge indtil 800 ø Frø af de forskjellige Græsarter, belønnede Landhusholdningsselskabet ham atter med sin 2. Guldmedaille⁴⁾. Om Jens Degn vides iøvrigt, at han var Fæster under Vestrupgaard og Befalingsmand ved Kystmilitisen. Af andre Foregangsmænd paa Græsdyrkningens Omraade maa endvidere nævnes *Hasselbalch* paa Vestrupgaard, som særlig dyrkede *Rajgræs*, og *Anders Andersen* i Østrup, som for sin Avl af *Kløverfrø* blev tilkjendt Præmie af Landhusholdningsselskabet⁵⁾. Foruden de her

1) Økonom. Annaler II, 138 og 349 samt V, 161 ff. og 491.

2) Landhush. Selsk. Skr. Ny Saml. I, 179.

3) a. St. 179— og 413—420.

4) a. St. 451. Se ogsaa J. E. ⁶⁸/₁₈₀₅.

5) Brinck Seidelin: Hjørring Amt, 172—173.

nævnte Foderplanter skal endnu anføres *Spergel*, der er af stor Betydning for Beboerne i Herredets vestligste Del. Denne Plante dyrkedes først paa Ringkjøbing-Egnen, men kom ogsaa om ved Aar 1800 i Brug her. Det tyske Spergelfrø, der kostede 2 Mark pr. Å ca. 1799, blev anset for bedre end Frø fra Ringkjøbing¹⁾. *Klitgaard* i Blokhus forsøgte ca. 1850 at gjøre Spergelfrø til en stor Udførselsartikel for Egnen, idet han saa vel i Norge som i England lod agitere for Dyrkning af den, men Resultatet svarede ikke til Anstrængelserne. Dyrkning af *Raps*, *Lupiner* og *Ærter* har ikke haft synderlig økonomisk Betydning for Hvetbo Herreds Landæmnd, og *Roedyrkningen* er her af saa ny Dato, at det er unødvendigt nærmere at omtale den.

Det er i Indledningen til dette Afsnit omtalt, at Udskiftningen af Fællesjorden overalt medførte, at de Udviklingsmuligheder, som Landbruget laa inde med, kom til Udfoldelse, og vi have i det foregaaende set, hvorledes den enkelte Mands Initiativ og Exempel kunde virke befrugtende ved at hidføre nye Dyrkningsmaader og lignende, for hvilke Jordfællesskabet hidtil havde været en Hindring. Ogsaa medførte Udskiftningen, at man tog fat paa Opdyrkning af saavel Kjær- som Hedestrækninger, der hidtil kun havde været afbenyttet til Uddrift, og da det dyrkede Areal's Beliggenhed herved forrykkedes, efterfulgtes Opdyrkingen af talrige Udflytninger og Udparcelleringer, saa der fremstod mange nye Gaarde og Huse. Det er jo en bekjendt

¹⁾ Økonom. Annaler II, 349.

Sag, at der kan bringes forholdsvis mere ud af et lille Stykke Jord, end af et stort — at et Husmandsbrug giver forholdsvis større Udbytte, end et Herregaardsbrug — og disse Udstykninger bidrog derfor meget til Landbrugets Opkomst¹⁾. At Landhusholdningsselskabet ogsaa støttede Opdykningsbestræbelserne er en Selvfølge, saaledes fik *Laust Nielsen* paa Drustrup Hede 1811 en Belønning paa 10 Rdl., fordi han siden 1804 havde opdyrket 5 Tdr. Land og opført et Hus paa denne Lod. Han havde først jævnet Jorden med Spade og Hakke og havde dernæst pløjet den med sine Køer²⁾. *Chr. Møller* paa Saltumgaard fik 1811 Selskabets 1. Sølvmedaille med Paaskrift »For skadende Vands Afledning« i følgende Anledning. Ved Udskiftning i Aaret 1805 af en Strækning paa 7–800 Tdr. Land, de saakaldte »bløde Enge« i Alstrup og Saltum Sogne, hvilke henlaa som et ufremkommeligt Morads, fik Møller sin Part paa det værste Sted. Han indsaa, at der burde dæmmes for Ryaa, som løb forbi, men de andre Lodsejere vilde ikke deltage i Arbejdet. Først da Møller lovede at betale dem, for hvad de udrettede, hvis Foretagendet mislykkedes, tog de fat paa at opføre Dæmninger, hvilke Møller paatog sig at vedligeholde, og endvidere blev Engen udgrøftet, hvorved den tørlagdes³⁾.

1) Brinck Seidelin omtaler i sin »Hjørring Amt«, S. 76, at der i Aarene 1803–28 blev foretaget 36 Udparcelleringer i Saltum Sogn, hvilket i saa Henseende var et af de fremmestligste. Side 78 nævner han Bundgaard i Jetsmark som Expl. paa de Fordele, Udstykning medførte.

2) Landhush. Selsk. Skr. Ny Saml. II, 563.

3) a. St. 552.

Paa lignende Maade indvandt *Hasselbalch* paa Vestrupgaard ca. 25 Tdr. Bygsædland, hvorfor han paa Amtmand Sporons Anbefaling 1819 tilkjendtes Landhusholdningsselskabets 2. Guldmedaille ¹⁾).

Her skal endnu kun nævnes, at Gaardmand *Christen Baggesens* Hustru, *Ingeborg Marie Hansdatter*, af Neder Jonstrup i Saltum Sogn af Frederik 6. fik tilkjendt Hæderstegnet »For Landbrugsflid« 1. Klasse for den Dygtighed, hun havde udvist med Gaardens Drift, medens Manden var fraværende i Krigen 1807—14. Smykket opbevares i Vendsyssels historiske Museum ²⁾).

Landgilde, Hoveri m. m.

I Middelalderen angik Fæsteforholdet ³⁾ kun Brugen af Jord, eftersom Fæsteren selv medførte baade Huse og inden- og udendørs Besætning, og Lejemaalet af Jorden lød kun paa 1. Aar med $\frac{3}{4}$ Aars Opsigelse, saa Forholdet var ret enkelt. Senere — i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede — blev det paabudt, at Lejemaalet skulde ske paa et større Antal Aar, og snart derefter blev det Lov, at ingen Bonde, som holdt sin Gaard ved Magt og i rette Tid erlagde sin Skyld: Landgilde, Gjæsteri o. s. v., skulde kunne udvises af sit Fæste. Hermed var Fæsterens Stilling overfor Husbonden undergaaet en væsentlig Forandring til det bedre, idet Hus-

¹⁾ J. E. ^{96/1819}.

²⁾ Disse Belønningssmykker overraktes Modtagerne efter endt Gudstjeneste ved en lille Højtidelighed af Præsten paa Amtets Vegne. J. E. ^{80/1811}.

³⁾ Se nærmere Steenstrups Afhandling om Fæstebondens Retsforhold i ældre Tid. Hist Tidsskr. 5, VI, S. 655 f. f.

bonden ikke kunde opsige ham, medens det derimod i de Egne, hvor Vornedskabet ikke var indført, stod Fæsteren frit at opsige Fæstet og drage andet Steds hen, og tillige kunde Husbonden ikke kræve mere Landgilde, Hoveri eller Gjæsteri, end der fra gammel Tid af var svaret af den paagjødende Ejendom¹⁾. Det er andet Steds omtalt, at Selvejernes Antal efter Skipper Klements Fejden var meget ringe i Nordjylland, og i Forhold til Antallet af Fæstere var det i hvert Fald her i Herredet saa forsvindende, at vi ved Omtale af Bondestandens Kaar ganske kunne se bort derfra og betragte Bondestanden som i sin Helhed bestaaende af Fæstere, og disse kunne atter deles i to store Grupper, Kronens og Adelens Bønder, for hvilke Livsvilkaarene dog vare omtrent ens; de svarede alle Landgilde efter Jordebøgernes Udvisende og præsterede forskellige Slags Arbejde, der ligeledes var nærmere bestemt. Landgildeydelseerne bestod her i Herredet næsten altid af Landbrugsprodukter, kun ganske enkelte Fæstere erlagde Ydelser i Fisk, saaledes Fæsteren af Ribergaard, der aarlig gav 2 Tdr. Kuller²⁾. Derimod var Arbejdsydelseerne af forskjellig Art, saaledes foruden det egentlige Hoveri, ogsaa Ægter, Digesætning, Skansearbejde³⁾ m. m., og for adskillige af disse Arbejder lod der sig kun vanskeligt opstille faste Regler, idet de vekslede Tider medførte skiftende Krav. Oprindeligt var Pligtarbejdet en mindre væsentlig Afgift i Sammen-

1) Først ophævet ved Fordn. 1792 ¹⁵/₈ § 10.

2) M. 1.

3) Til Aalborghus og Hals.

ligning med Landgildeydelsen, men adskillige Forhold bevirkede, at det lidt efter lidt forandredes til en trykkende Byrde, der mere end noget andet bidrog til Bondestandens Underkuelse. For det hele Land gjælder det, at saa længe Hovedgaardene vare baade smaa og faa i Forhold til Fæstegodset, var Arbejdsydelsen ikke meget trykkende, og i Jylland og Fyn, hvor Vornedskabet ikke kjendtes, kunde Fæsteren jo ogsaa flytte, om han syntes, Forholdene vare bedre under et andet Herskab; derimod medførte det store Godssalg fra Kronen i det 17. Aarhundrede, dels at Adelen afrundede sine Besiddelser saa vel ved Kjøb som ved Mageskifte for bedre at kunne udnytte Fæsternes Arbejdsydelse, og dels bleve talrige nye Hovedgaarde oprettede eller megen Bondejord inddraget under de allerede bestaaende, og dette foranledigede, at saavel det egentlige Hoveri, c : Driften af Hovedgaardens Marker, som og de forskjellige Arbejdspræstationer forøgedes, og fra at være af et nogenlunde bestemt Omfang gik de over til at blive noget i høj Grad ubestemt, der skulde ydes efter Jorddrottens eller hans Repræsentants Skjøn.

Bønderne fandt sig vel ikke godvillig i disse Forandringer i deres Stilling, men deres Protester bleve ikke tagne til Følge, fordi den Anskuelse allerede i Chr. 4.s Tid var bleven herskende saavel hos Regeringen som hos Adelen, at det var en Selvfølge, at Fæsterne skulde yde alt det Arbejde, som Herregaardens Drift udkrævede¹⁾, og da Husbonden som Følge af Krige, Misvæxt, trykkende

¹⁾ Steenstrup: Den danske Bonde og Friheden, 115.

Skattebyrder m. m. ofte maatte yde Fæsterne store Forstrækninger og helt eller delvis give Afkald paa den Landgilde, han efter Jordbogen skulde have, var det kun naturligt, at han til Gjengjæld søgte at drage saa megen Nytte som muligt af Pligtarbejdet.

Men Følgen maatte naturlig blive — og blev — at Fæsteren forsømte sin egen Bedrift for at passe Herremandens, og Ligegyldighed, Fattigdom, Drikfældighed og Dovenskab tog Overhaand.

Det vil være vanskeligt for de enkelte Godser at paapege, hvornaar Hoveri i ubestemt Grad til Godsets Behov blev indført¹⁾; vi se af en i Tingbogen for 1634 ^{13/12} forekommende Sag, at Fæsterne under Birkelse sagsøgte til at føre Sten til Aaby Kirkegaardsdige, hvilket de havde *vedtaget* at gjøre, altsaa var man endnu ikke her kommen saa vidt, at man uden Bøndernes Samtykke kunde paalægge dem usædvanligt Arbejde; men et Tingsvidne fra omtrent samme Tid²⁾ lader os dog formode, at det var i Tilbagegang med Fæsternes Medbestemmelsesret, thi Lænsmanden paa Sejlstrup lod nedlægge Forbud imod, at Lænets Tjenere skal lide noget Arbejde enten af Ladefogden, Budderen eller nogen af hans Folk, og et saadant Forbud var vel næppe fremkommet, om ikke Fæsterne vare blevne besværede med Arbejde fra Lænets underordnede Bestillingsmænds Side. Ridefogden paa Børglum Kloster lod 1634 ^{11/1} ved Hvetbo Herredsting læse en Ordre, at Klosters Tjenere skulde møde paa

¹⁾ a. St. 115.

²⁾ Tgb. 1633 ^{28/8}.

Børglum og medføre Sække for at føre Korn til Aalborg, og 1631 $2\frac{4}{12}$ tinglæstes der en Ordre til Bønderne om Oplægning af en Stenfold mellem Østergaard og Klostret (Gaardmænd skulde oplægge $5\frac{1}{2}$ Favn og Bols mænd det halve), og disse Arbejder maa vel antages at have været nye Paa-bud, eftersom Ordrene til deres Udførelse tinglæses. At Fæsternes Stilling allerede ved denne Tid var trykket, ses ogsaa af den Beretning, som den i 1623 nedsatte Kommission til Ordning af Hoveriet paa Kongegodset afgav ¹⁾. For Jyllands Vedkommende foreligger der kun Beretning fra Viborg og Aalborg Stifter, og her fandt Kommissærerne, at Fæstebønderne, dog særlig i Thy, Mors og Salling, vare i Almindelighed satte for højt, og Selvejerne havde deres Frihedsbreve, som hjemlede dem Fritagelse for yderligere Tyngde og Arbejde, end de havde svaret før Klements Fejden. Meget Gods var øde af Sand, og mere befrygtedes at ville blive det. Husmændene boede i Jordhytter, og mange maatte ernære sig af Betleri.

I Aarene efter Kejserkrigen var der som andet Steds nærmere omtalt almindelig Armod, og dette har vel nok for en stor Del bevirket, at Fæsterne ikke kunde haandhæve deres tidligere begrænsede Pligtarbejde, men selv efter at det 2. fjendtlige Indfald var sket (den 1. Svenskekrig), opgav de dog ikke helt at protestere, naar de mente, at de vare sket Uskjel. Saaledes fik Henrik Ramel til Bækkeskov, der var Lænsmand paa Børglum Kloster, men tillige Hovmester paa Sorø, ved kongeligt Brev af

¹⁾ D. M. 3, IV og V, jvf. Agrarhist. St. I, 201.

1648 ¹²/₉ Ordre til at erklære sig over en Klage, som Børglum Klosters Tjenere havde indgivet over ham som Lænsmand, bl. a. fordi de mente sig forurettede ved usædvanligt Rytterhold, ubillige og usædvanlige Landgildemaal og Skriverskjæpper, Kjørsel samt ved, at Lænsmandens Fuldmægtig, Thomas Pedersen i Aalegaard, havde tiltalt dem for Restancer fra 1643, skjønt han den Gang ikke viide modtage Pengene, og derefter vare Bønderne blevne udplyndrede af Fjenden. 1648 ²³/₁₂ erhvervede den ovennævnte Fuldmægtig paa sin Herres Vegne et Tingsvidne ved Hvetbo Herredsting, hvortil slutter sig lignende erhvervede ved Jerslev Herredsting og Aalborg Byting. I dette Tingsvidne udtaler bl. a. Fæsterne af: Hedegaard i Hune, »paa Lien« og Ribergaard, at medens Henrik Ramel havde været deres Lænsmand, havde han i alle Maader holdt sig imod dem som en from og mild Øvrighed og ikke paalagt dem nogen usædvanlig Udgift eller Tyngsel, og Fuldmægtigen havde ikke paalagt dem større Skriverskjæppe, end de tilforn havde erlagt, ligesom han med Ret og Billighed havde modtaget det Korn og den Landgilde, de skulde betale i 1643, før Fjenden kom i Landet. Lænsmandens Svar er dateret 1649 ²⁴/₁, og heri skyder han i Hovedsagen Skylden paa sine Undergivne, da han altid residerede paa Sorø og ikke kunde vide, hvad der foregik heroppe. Han gjendrriver enkelte af Beskyldningerne og paastaar, at han ikke havde forlangt mere, end der forhen var ydet, hvilket bekræftes af Tingsvidnerne, og hvad de mange paa-klagede Rejser til Viborg og Aarhus angik, da havde han kun gjort 3 Rejser i de 9 Aar, han

havde haft Lænet, og hver Gang kun med 3 Vogne og ikke længere end til Aalborg. Med Skriveren gjorde Bønderne én Gang aarlig en Rejse til Aarhus, naar han skulde til Sorø for at aflægge Regnskab, og hvad Viborgrejserne angik, da forvoldte Bønderne selv disse (nemlig ved Processer for Landstinget) ¹⁾.

Bønderne synes ogsaa at have været noget modvillige i Udførelsen af det dem paalagte Arbejde til Aalborg Bys Befæstning. Saaledes se vi, at Lænsmanden 1634 ¹²/₄ lod paabyde, at Folkene skulde stille i Arbejde den 5. Juli eller sende Penge i Stedet og tillige betale det, de resterede med for Aar 1633, men 1634 ²¹/₆ stævnedes alle Saltum Sognemænd for Skansepenge, hvorefter de lovede at ville gjøre Arbejdet ²⁾, saa de har formodentlig ikke taget Hensyn til den første Ordre. Dette Arbejde paahvilede ogsaa Selvejerne i Følge et Brev fra Lænsmanden Gunde Lange af 1635 ⁶/₉. Det hedder heri, at alle Selvejerbønder skal efter denne Dag gjøre Ægt og Arbejde med Agen og andet til Aalborg Slot ligesom andre af Slottets Tjenere, med mindre de havde særskilt Bevilling til Fritagelse ³⁾. Derimod kunde Fattigdom antagelig foranledige Eftergivelse af denne Ydelse, thi Jens Olufssøn i Bolskifte tog 1634 ⁵/₇ Tingsvidne, at han var ganske forarmet, havde kun lidt saet og havde mange smaa Børn samt en blind Kone, hvorfor han ikke

1) T. S. Pap. Børglum Nr. 20—21.

2) Tgb.

3) Tgb. 1635 ²⁶/₉.

var Mand for at give eller gjøre til Aalborg Bys Befæstning ¹⁾).

Den Byrde, Bønderne havde i Hoveri og andre Arbejdsydelser, var naturligvis ikke lige tung under alle Forhold; bortset fra de juridiske Grænser, der i Løbet af det 17. Aarhundrede bleve ret flydende eller ubestemte, kom det meget an paa, hvem den Person var, som Fæsterne nærmest havde med at gjøre, og i saa Henseende blev den danske Bondes Stilling forværret, da den gamle danske Adel under Chr. 5. tildels blev fortrængt af indvandret eller nybagt Adel ²⁾, som ofte ved Bortforpagtning eller gjennem Forvaltere søgte at faa det mest mulige Udbytte ud af det Gods, de havde erhvervet i samme Øjemed. Og var Herskabet end naadigt, kunde *Ridefogden*, som det uundværlige Mellemed mellem Herremanden og Bonden kaldtes, godt paa egen Haand stramme Tøjlerne, ja man kan sige, at han ofte havde baade Herskabet og Bønderne for sin egen Vogn. At omtale Ridefogdernes Bestilling og Myndighed i Almindelighed vil være overflødig, da Ridefogden er en ligesaa kjendt Figur som hans Samtidige — Træhesten; men vi skulle dog omtale en Ridefoged, der i Aarene 1717—20 var ansat paa Lundergaard, fordi hans Vandel falder saa udmærket sammen med de Forestillinger, man danner sig om en saadan Person, naar Ordet Ridefoged nævnes. Han hed *Christian Frausing* og

¹⁾ Tgb.

²⁾ Jvf. Steenstrup »Den danske Bonde og Friheden«, S. 110. Om Forholdene paa hin Tid se ogsaa Holm: Danmarks og Norges indre Historie 1660—1720.

tjente Major *v. Obenhausen*, som da ejede Lundergaard, og Oplysninger om hans Færd faaes gennem en Kommissionsforretning, der var foretaget i Henhold til kgl. Befaling af 1720 ^{26/7} 1).

Efter at Obenhausen var kommet til Kundskab om, at Ridefogden bedrog saavel ham som Fæsterne; afskedigede han Frausing, og der opstod nu en Retssag mellem dem, i hvilken der bl. a. blev afsagt en Dom ved Hvetbo Herredsting 1720 ^{19/7}, uden at deres hele Mellemværende dog dermed blev afgjort. Frausing, der stadig søgte Udflugter, indankede den afsagte Dom for Landstinget, hvor Obenhausen begjærede Udsættelse til 1720 ^{16/10}, men inden Udløbet af denne Frist fik han Kongen til at nedsætte den ovenfor omtalte Kommission, som skulde tage Sagen op og undersøge det hele Forhold samt afsige Dom imellem Parterne. Frausing protesterede mod denne Fremgangsmaade, da han mente, at Sagen jo var behandlet ved Underretten og nu var indanket for Overretten, men hans Protest blev ikke taget til Følge, bl. a. fordi den allerede rejste Sag kun angik enkelte af de Klagepunkter, som Kommissionen skulde undersøge.

Kommissionen bestod af Frederik Kjær til Børglum Kloster og Georg de Hemmer til Refsnæs, Sekretær i det danske Kancelli. Paa sidstnævntes Vegne mødte første Gang Birkedommer Simon Meyer fra Sæbygaard, og Møderne afholdtes paa Lundergaard 7. og 8. Oktober samt 12. November 1720. Frausing, der medens han var Ridefoged, boede paa Farshave, men senere havde Ophold

1) Protokollen findes i Vendsyssels hist. Museum, Nr. 1435.

dels i Degneboligen og dels paa Sønder Risager, vilde ikke give Møde, men kom med Protester og Udflugter, hvorimod Obenhausen lod sig repræsentere af Lundergaards tidligere Forvalter, Anders Winther paa Mallegaard i Himmerland, der maatte antages at være godt kjendt med Forholdene. Som Vidner vare indstævnede 10 Fæstere fra Kaas, 1 fra Sønderby, 2 fra Brogaard, 5 fra Pandrup, 2 fra Graven, 2 fra Klostergaard, 1 fra Klarborg, 2 fra Holmsgaard, 1 fra Mejlholm, 2 fra Lundbæk, 13 fra Sønder Saltum, 3 fra Faarup, 1 fra Torpet, 1 fra Østrup, 5 fra Nørre Saltum, 6 fra Ejersted, 2 fra Jonstrup, 8 fra Hjermeslev og 1 fra Lemmergaard. Af de af dem afgivne Forklaringer ses, at Ridefogden havde opkrævet i Termin mere af Paabudet til Frederikshald, end der i Virkeligheden skulde erlægges; 1 Mand havde kjøbt et graat Øg af Frausing for 1 Tønde Rug, skjønt Hesten var Herskabets, og for at Vidnet ikke skulde *overfaldes med Haardhed* af Ridefogden i Husbondens Fraværelse, havde han foræret den frygtede Mand et Faar, som han havde leveret paa Farshave. En anden Mand havde fødet et Lam Vinteren over for Frausing for at blive fri for Exekution for Landgilderestancer, men han var desuagtet bleven udpantet. Tredje Vidne havde givet Ridefogden en gammel Vædder, for at han skulde »se igjennem Fingre med ham« med Hensyn til Landgilden, men han var alligevel bleven exekveret. Mange andre Vidner afgav samme Forklaring, og endvidere havde de betalt mere i Førselspenge af de kongelige Skatter, end den Gang Amtmand Dyssel ejede Godset. En Mand havde i 2 Aar maattet holde et

Lam for Frausing; en anden havde 1718 haft 1 Tønde Havre saaet i sin Jord for ham, men Fogden havde yderligere *frataget ham Afgrøden* af en Tønde Bygsædland, hvilket Korn Bonden paa sin og 4 andre Vogne havde maattet føre til Farshave om Natten. 1719 havde Frausing taget en ca. 24 Favne lang og 12 Favne bred Eng fra samme Vidnes Gaard og lagt den til et Hus ved Albæk Mølle, uden at Vidnet derfor havde nydt nogen Godtgjørelse, medens Husmanden, der fik Engen, maatte give Frausing en gammel Vædder derfor. En Fæster havde givet en gammel Vædder for at *blive fri for at være Soldat*, og en anden havde vinterfødet en Stud for Fogden uden anden Foderløn end „*et Skind fuld af Hug*“, da Vidnet fordrede Betaling, og yderligere havde han givet Fogden 2 Mark for at undgaa at føde en Hund. Frausing synes i det hele at have haft et stort Hundehold paa Fæsternes Bekostning; saaledes havde han 8 Hunde paa gratis Foder i Saltum, og mange af Bønderne maatte yderligere vinterføde Stude og Lam for ham. Fra en Mand havde han taget 2 Td. Bygsæd Afgrøde, og fra andre havde han ligeledes taget Korn. 3 Mænd havde af Borgmester Gjørup i Aalborg mod Frausings Kaution laant 9 Rdlr. til deres kongelige Skatter. Disse Penge havde de tilbagebetalt Frausing i Korn »dyrt nok, ja altfor dyrt«, men Fogden havde ikke klaret Gjælden hos Borgermesteren. En Mand fra Kaas blev frapantet 2 nye Olmerdugspuder og en ny Vadmelskjortel for en resterende Kongerejse; Frausing havde ikke villet lade ham indløse Sagerne igjen, skjønt Manden var pantet med Urette, idet han med Fogdens Samtykke havde

leveret en Hest, som en Soldat skulde ride til Saltum paa, i Stedet for Kongerejsen. Endelig skal anføres, at en Mand havde betalt Frausing 5 Rdlr. for at blive fri for at være Soldat.

Til disse Klagepunkter svarede Frausing, at han intet havde forlangt af Bønderne, men de havde tilbudt at føde nogle Kreaturer for ham. Hvad hans Bedragerier mod Obenhausen angik, var det navnlig hans Regnskab, der var urigtigt, men da dette ikke frembyder noget af særlig Interesse, skal vi ikke komme nærmere ind derpaa ¹⁾; kun anføres, at der blandt Udgiftsposterne findes: »Betalt Skorstensfejeren 1 \mathcal{R} « og »for Skorstene at feje og 3 gamle Heste at flaa 1 Rdlr.« Disse to Punkter minde nemlig om de nu forsvundne Rakkerfolk, der drog om for at forrette slige foragtede Arbejder ²⁾, men hvis Eneret derpaa saa smaat begyndte at ophæves paa Landboreformernes Tid, idet Bønderne

1) Følgende Uddrag af nogle Udgifter, som Frausing havde haft, kunne maaske fortjene at anmærkes: Fogdens Fortæring i Aalborg 1 \mathcal{R} pr. Døgn; Færgpenge ved Aalborg 12 β ; do. i ondt Vejr 1 \mathcal{R} 2 β ; 1 Læs Træ til at smelte Bly ved 3 \mathcal{R} ; Beslag til 3 Heste, som 1718 kom til Norge, 3 \mathcal{R} ; 40 Potter Mjød, kjøbt i Blokhus, a 6 β ; Befordring af Malerne fra Sundby til Lundergaard 3 \mathcal{R} 8 β ; Juleoffer til Præst og Degn for Herskabet 4 \mathcal{R} . Kjøbt til Herskabet: 10 ræsedede Aal 12 β , 1 \emptyset Mandler 1 \mathcal{R} 14 β , 1 \emptyset Figner 1 \mathcal{R} , 1 Skok Valnødder 8 β , 2 Citroner 12 β , 2 Dusin lange Piber 1 \mathcal{R} 8 β (Kridtpiber?), 1 Par Sko til den lille Junker 1 \mathcal{R} 8 β , Svinehaar til at slaa i Kalken 1 \mathcal{R} 10 β , 1 \emptyset Krakmandler 2 \mathcal{R} , Gurkemeje kjøbt 3 Gange for 2 β , grøn Sæbe 2 β , 12 Skeer 8 β , Kamelhaar 8 β .

2) Se bl. a. Gaardboe: »De sidste Natmandsfolk i Vendsyssel«.

da tildels ved Paavirkning fra de højere Samfundsklasser lærte at indse, at ingen bør skamme sig ved at udføre et nyttigt Arbejde ¹⁾).

Frausing blev dømt til at godtgjøre Obenhausen det, han havde fravendt ham, men om Majoren fik sit Tilgodehavende er vist tvivlsomt. Senere blev denne værdige Ridefoged antagelig Byskriver i Sæby (1727).

Skjønt det af denne Kommissionsforretning kunde se ud, som om Bønderne her i Eggen allerede kort efter Aar 1700 vare saa underkuede, at de uden at kny fandt sig i en overmodig og uredelig Ridefogeds Excesser, bleve Forholdene dog endnu ugunstigere for dem, da Regeringen 1733 af militære Hensyn indførte Stavnsbaandet. Herved mistede Fæsterne jo den Ret, de hidtil havde haft, til at opsigte deres Fæste og flytte ind under et andet Herskab, men Byrden blev dog ikke ens for alle Herredets Beboere, thi en Del af Kystsognenes Mandskab hørte til Sølægderne, for hvilke Stavnsbaandet ikke gjaldt.

Fæsteren var efterhaanden bleven forvandlet fra en i mange Henseender selvstændig Mand til et Tyende, der var underkastet Husbondens Myndighed i et og alt, og hvem Husbonden kunde give legemlig Revselse for den mindste Forseelse. Ja, ikke nok med, at Fæsteren selv var underkastet Hustugt ²⁾, ogsaa hans Hustru og Børn vare stillede

¹⁾ Om en Banebryder paa dette Omraade se J. E. 1771, S. 453. Manden tog selv Huden af sin Hest, men blev derved til Spot for Naboerne, hvorfor han hængte sig.

²⁾ Denne blev vel afskaffet ved Forordn. 1791 ^{25/3} for Gaardfolks Vedkommende, men overfor Husmænd og deres

paa samme Maade, og det er ikke at undres over, at Bondens Sind og Virkelyst sløvedes under saadanne Forhold. Blandt de Herremænd, der her i Egnen erhvervede sig et daarligt Eftermæle i Henseende til Bøndernes Behandling, kan nævnes Kancelliraad *Østergaard* til Lundergaard (1775—90), men i hans Tid kom Forbedringen jo for Bønderne.

Havedyrkning.

Medens Haver forhen vare lidet kjendte udenfor Præste- og Proprietærstanden, ere Forholdene nu noget anderledes, idet der i Herredets bedre Egne findes ikke alene Urte haver, men ogsaa Haver med Frugttræer, Buske og Blomster ved de fleste Gaarde og en stor Del Huse, men mange af Haverne ere endnu for unge til at give noget videre Udbytte af Frugt, og det barske Vejrlig er vel ogsaa hæmmende derfor; i hvert Fald har det forhen faaet Skylden for, at Sansen for Havedyrkning var saa ringe¹⁾. Bortset fra Anlægene omkring Herregaardene og Præstegaardene findes der kun ganske faa ældre Plantninger, saaledes ved Bundgaard og Sigsgaard, hvilke antagelig ere Resultatet af de Understøttelser à 100 Rdlr., som Landhusholdningsselskabet 1833

Hustruer vedblev man at udøve den indtil Forordn. af 1848 ^{27/5}, og den udøvedes ikke alene af Husbonden selv, men af hans Sønner, Forvaltere, Ladefogder, Skovbetjente og mange andre. Se »Tanker foranledigede ved Bangs Mening i hans Skrift om Bondestanden i Danm.« Kbh. 1787, S. 1 ff.

¹⁾ 1737 siges om Herredets Beboere, at de lægge ingen Vind paa Frugttræer, Haveurter og Bier. [Chorogr. stat. Beskr. over Danmark; Ny kgl. Saml. 4, Nr. 646].

tildelte Ejerne *Lars Andersen* og *Erik Christensen* til Anlæg af smaa Skove¹⁾.

Husfid

var tidligere af ikke saa lille Betydning for Beboerne, der ikke alene tilvirkede Lærred, Vadmel og Hvergarn til eget Brug, men ogsaa til Udførsel til Norge. Af en Handelsbog for 1838 ses, at Prisen for et Vadmels Dynevaar — og det var navnlig saadanne, der solgtes til Norge — var 4 Rdlr., og Hvergarn kostede almindeligvis 2 fl 12 ß pr. Alen. Af andre Husfidsartikler, der ligeledes for en Del udførtes, kan nævnes Kurve, Stueure og Riskoste. De første bandtes af Halm eller Klitplanterødder, og Kostene lavedes af Rævlingeris. Provstinde Worm i Ingstrup blev 1799 belønnet af Landhusholdnings Selskabet med en Guldmedaille for Tilvirkning af uldne og linnede Tøjer.

Jagt.

Indtil Christian III.s Tid synes Jagtretten at have fulgt med Grunden, men den almindelige Jagtret strakte sig dog næppe til Sturvildt, o : Hjorte. Efter Recesserne 1537 og 1558 maatte Gejstlige, Borgere og Bønder ikke jage, og Overtrædelser straffedes strængt²⁾. 1634 $\frac{11}{1}$ forbød Ridefogden paa Børglum Kloster paa Hvetbo Herredsting sit Herskabs Tjenere at holde Krybskytter til at skyde Harer, Ræve, Agerhøns eller andet Vildt, og samme Dag gjorde Ridefogderne over Sofie Brahes³⁾ og Frederik

¹⁾ Aalb. Stiftstid. $\frac{136}{1833}$.

²⁾ Agrarh. St. I, 84 ff.

³⁾ Birkelse m. m.

Rantzaus ¹⁾ Godser samme Forbud; men de strænge Forholdsregler kunde dog ikke helt forhindre Krybskytteri. Saaledes se vi af Tingbogen for 1635 ^{14/6}, at en sølle Fyr havde begaaet den Daarskab at skyde en Ræv, hvorfor han i Henhold til Recessen af 1558 dømtes til at miste sine Øjne, og da han tillige i Nattens Mørke havde hjembaaret den skudte Ræv og altsaa gjort sig skyldig i Tyveri, blev han endvidere herfor dømt til at bøde sine 3 Mark. Forhaabentlig har Synderen vidst at salvere sig i Tide ved Flugt, men det var dog haardt at undergaa en saadan Behandling for en Rævs Skyld ²⁾

1661 blev Jagten erklæret for et Regale; men dog forundt adelige og privilegerede Sædegaardsejere med visse Indskrænkninger, og ved det 19. Aarhundredes Begyndelse ses Kongen at have haft Jagtretten i Saltum, Hune, Jetsmark og Ingstrup Sogne med Undtagelse af Brødslev By, hvor den tilhørte Stamhuset Birkelse. Kongens Jagtret i disse Sogne bortforpagtedes ved Auktion for et Tidsrum af 10 Aar ad Gangen ³⁾. Ved Jagtanordningen af 1840 ^{20/5} overgik Jagtretten med enkelte Undtagelser til Grundejeren.

Forinden dette Afsnit sluttes kan maaske fortjene at anmærkes, at *Rotter* ca. 1750 ikke fandtes andre Steder paa Jyllands Vestkyst end ved Ribe og Lemvig ⁴⁾. Den Rotte, der da fandtes her i Landet, var den sorte, som i det 19. Aarhundredes Begyn-

¹⁾ Asdal m. m.

²⁾ Ulve var det derimod tilladt at dræbe.

³⁾ J. E. ^{62/1817}.

⁴⁾ D. A. I, 611.

delse blev fortrængt af den brune, men til Hvetbo Herred kom de første Rotter — det var brune — næppe før 1877. De antages indførte med det sukkerladede Skib »Veritas«, der nævnte Aar strandede ved Pirupshvarre. Dog maa her anføres, at Vandrotter vist flere Gange har været en Plage for den sydlige Del af Aaby Sogn langs Fjorden, thi Øen Gjøl blev i det 18. Aarhundrede gjentagne Gange hjemsøgt af disse Skadedyr. Herom berettes i Thuras Beskrivelse af Aalborg Stift¹⁾ efter Meddelelse af 1729 og 1732 fra Pastor Thorning paa Gjøl: »Aar 1726 og 1727 saas paa Marken og i Vandet en Del Rotter, som nu længe ikke var fornummet noget til, hvilke Aar 1728 bleve saa mangfoldige, at de opskar og fordærvede Enge og Marker og mod Høstens Tid ødelagde Kornet, og da det var høstet, faldt i Hobetal paa Negene, skar Toppen af og slæbte Axene ned i Huler under Jorden, saa at Indbyggerne fik kun lidet af Jordens veisignede Afgrøde. I alle Herredets Kirker blev gjort Bøn til Gud, at han vilde fri dem for dette Utøj, at de ej skulde komme i deres Huse og Lader og æde det lidet, som de havde levnet fra Marken, hvilken Bøn skete efter Biskoppens, salig Frants Thestrups Raad og Ordre. Gud bønhørte da Indbyggerne, saa at de Aaret derefter om Høsten fornam snart ingen. Muligen Vinteren hjalp til deres Ødelæggelse; ellers saa man med Forundring, at der kom Mængder af de store Maager, Ravne og Krager, Ørne og andre Rovfugle, som i Hast ødelagde for Fode disse Rotter.« Forøvrigt fortæller Thura, at Gjøl for lang

¹⁾ Ny kgl. Saml. 4, Nr. 743, S. 249.

Tid siden skal have været plaget af Rotter, som først bleve fordrevne, da man anlagde Retssag imod dem og fik Dom over dem. Herom har jeg dog intet fundet i Tingbøgerne, men denne Fremgangsmaade er jo ogsaa bleven anvendt andre Steder.

B. FISKERI.

Som Følge af, at Hvetbo Herred har sin største Udstrækning langs Havet, har Fiskeri til Tider haft stor Betydning for Befolkningens Erhverv¹⁾, men de vanskelige Forhold, hvorunder det maa drives — med smaa Baade fra aaben Strand og med lange Afbrydelser paa Grund af Paalandsvind — har bevirket, at Fiskeriet næsten udelukkende bruges som Bierhverv, og det drives derfor ikke med nogen stor Energi. Ved Rødhus, Pirupshvarre og Grønhøj er der hvert Sted et Par Baade, ved Blokhus nogle flere, hvoraf dog sjældent mere end 4 bruges. Fiskeriet i Blokhus Tolddistrikt havde efter Fiskeriberetningen ¹⁸⁹⁷/₁₉₀₈ en Værdi af 1559 Kr, for Aaret ¹⁸⁹⁹/₁₉₀₀ udgjorde Værdien 1437 Kr. og for ¹⁹⁰⁴/₁₉₀₅: 3179 Kr.

En af de ældste Fangstmaader og den, der havde størst Betydning for Egnen her, var Dragning med *Dybsvaad*, hvorved der særlig fangedes Flynderfisk. Dette Fiskeri er imidlertid ophørt for omtrent en Snes Aar siden, da Snurrevaadet fremkom, og man

¹⁾ I Matriklen 1662 anføres, at Sognemændene i Hune leve og nære sig for største Delen af Fiskeri i Havet, og samme Sted anføres om Beboerne i Kjettrup og Hvorup, hvis Jorder vare ødelagte af Sandflugt, at de ikke kunde opholde sig, hvis de ikke brugte Fiskeri i Havet.

ved Hjælp af søgaaende Kuttere paabegyndte en mere rationel Udbytning af de danske Farvands rige Fiskebestand. Dybsvaaddet var konstrueret omtrent som Snurrevaadet, men var betydelig større, hvorfor det ikke som Snurrevaadet kunde hales ind i en Baad, men maatte trækkes paa Land, hvorved det Omraade, der kunde overfares med det, jo blev temmelig begrænset. Til dets Betjening fordres 12 Mand²⁾, der hver leverede 2 Reb a 50 Favne; til Vaaddet hørte ligeledes 2 Reb, og man kunde altsaa have indtil 13 Reb paa hver Vaadarm og derved naa indtil 650 Favne ud fra Land med Vaaddet. Hvert Fiskerlav havde sin Skipper, og naar Fiske-tiden var inde og Vejret godt, hejsede han en Kurv eller lignende op i en paa et højt Sted ophejst Stang som Signal til Lavets øvrige Medlemmer om at indfinde sig paa Fiskepladsen. Naar man saa var samlet, blev Vaaddet paa en tohjulet Vogn, der kaldtes »Tjanen« (Kjærnen), transporteret fra den oprejste »Hjel«, hvor det havde hængt til Tørring, hen i den til Vaaddet hørende temmelig store Fladbaad, og man roede saa ud med den, efter at man havde fastgjort den ene Vaadarms Reb i Land. Naar man var kommen ud over Braaddet, hvilede man et Øjeblik paa Aarene, og Skipperen sagde: »Skal vi saa læse?»

Saa bad man en stille Bøn, og naar det var besørget, roede man videre. »Læsningen« formaade dog ikke at lægge en Dæmper paa den almindelige Raahed i Talen, og henimod 1850 ophørte man her paa Egnen med denne lille Andagtsøvelse, der jo

¹⁾ Undtagelsesvis var der ogsaa Kvinder med.

endnu er i Brug flere andre Steder paa Kysten. Medens man roede ud, stak man ud paa det i Land fastgjorte Reb, og naar saa Rebet ikke kunde naa længere, eller naar man mente sig tilstrækkelig langt ude, blev det fastgjort til Vaaddet, der blev sat ud i en Bue. Den anden Halvdel af Rebene blev fastgjort til Vaaddets anden Armstav, og man roede derefter i Land med Rebet. Saa var Vaaddet sat, og Ilanddragningen kunde nu begynde, saa snart man havde nydt en Hjærtstyrkning, der almindeligvis bestod af »Polak«, en Blanding af Mjød og Brændevin. Af Baadlavets 12 Mand gik 6 til hver Arm, de 5 for at trække, og den 6. for at skyde Rebene op, efterhaanden som de kom i Land. Dragerne trak i en Sele, der laa over Skulderen, eller i et Dragbælte, der var lagt omkring Livet. Selen endte i et lille Stykke Reb med en Knude paa Enden, og naar Dragningen begyndte, slog en efter en Selerebet med Knuden om Dragerebet, lagde sig tilbage i Selen og gik langsomt baglæns op ad Stranden. Naar den bagerste var kommen langt nok op, slog han Knuden løs, gik ned til Havstokken og slog atter Selerebet om Dragerebet, hvorefter han trak, indtil han paany som bagerst i Rækken naaede højt nok op. Saaledes vandrede man uafbrudt, indtil Vaaddet kom i Land, men medens de to Hold Dragere til at begynde med vare fjærnede fra hinanden, trak man under Dragningen lidt henimod hinanden, saa at man tilsidst gik Side om Side, hvorved Vaaddets Arme jo bleve samlede. For at passe, at Dragningen kunde foregaa med ens Hastighed ved begge Arme, var der Mærker paa Rebene, ligesom der ogsaa var fastgjort

en Flyder (Dobber) til Vaaddets Kalv. Til Vaaddets Udsætning og Ilanddrægtning medgik der ofte et Par Timer, og brugte man alle Rebene paa Vaaddet, naaedes der som Regel kun ca. 6 Dræt om Dagen. Fangsten lagdes paa Stranden i to Bunker, den største bestod af Rødspætter (Flynder) og den anden af al anden Fisk, særlig Torsk, Kuller, Slethvarrer og Pighajer.

Den første Bunke deltes saaledes, at Vaad og Baad, der som oftest tilhørte Folk uden for Fiskernes Kreds, tog 4 Lodder og Vaaddragerne hver 1 Lod. Den anden Bunke, den saakaldte »Graafisk«, deltes udelukkende mellem Dragerne eller solgtes til den højstbydende ved en lille rask Auktion, og Udbyttet af denne anvendtes for en stor Del til Indkjøb af Mjød og Brændevin, hvormed man delikaterede sig saavel under Arbejdet, som naar Dagværket var endt.

Undertiden kunde det hændes, at et Baadlav kunde fiske godt, medens et andet havde mindre Held med sig; det var i slige Tilfælde ikke uhørt, at man for Betaling fik en klog Mand til at læse over det uheldige Vaad; hjalp det ikke, havde man jo dog gjort, hvad man kunde gjøre i saadant Tilfælde.

I det 19. Aarhundrede har der næppe været mere end 4—5 Dybsvaad i Brug i Herredet, men vi have Vidnesbyrd nok om, at dette Fiskeri forhen har beskæftiget mange flere Mennesker og været af stor Betydning for det indre Vendsyssel.

Saaledes skriver Arent Berntssen 1656 i sin »Danmarks og Norges frugtbare Herlighed« I, 162: »Besynderlig ud for Hvetbo Herred, 4 Mile langs Landet, udi Vester-Hav er et overmaade rigt Fiskeri af

Flynder 2 Gange om Aaret, nemlig om Vaaren og Høsten, at de (5: Beboerne) deraf, naar de tørrede ere, store Stakke som Høle¹⁾ paa Landet opsætte og dermed det ganske Syssel bespiser. Naar og om Vaaren saadant Fiskeri aflader, tilfalder undertiden et andet ogsaa meget godt og rigt Fiskeri af Kuller og Makreler, saa den omkringboende Almue stor Hjælp og Fordel deraf haver.«

Yderligere ses af Tgb. 1638 ¹⁰/₃, at en Borger i Aalborg, Laust Christensen, 1634 havde en *Fiskebod* ved Blokhus, hvilket synes at pege hen paa, at her til visse Tider har rørt sig et Folkeliv i Lighed med, hvad der fandt Sted ved Fiskelejerne i Limfjordens østlige Del i Sildetiden og flere andre Steder²⁾.

Af Modelbogen for Hvetbo Herred af 1688 ses, at Fiskeri med Vaad og Baad indbragte Amtstuekassen ca. 24 Rdl. og 5 Mark aarlig. Om *Ilune* Sogn anføres, at der var ca. 12 Flyndervaad og lige saa mange Baade, hvoraf der betaltes hhv. 5 Mark og 1 Rdl. i Skat, naar de brugtes. I *Saltum* og *Ingstrup* Sogne var der hvert Sted undertiden 1 Vaad og 2 Baade. Vare alle Redskaberne i Brug, skulde den samlede aarlige Skat saaledes blive noget større end angivet. Om Herredets Fiskeri bemærkes yderligere, at der til dets Udredelse almindeligvis var 4, 6 eller 8 Mænd lodtagne i et Flyndervaad og 4 Mænd i en Baad. Fiskeriet var »ganske uvis, saa som det kan hænde sig et Aar kan udredes faa

¹⁾ Er antagelig en Trykfejl for Hø el. Hølæs.

²⁾ Om disse periodiske Fiskelejer se Prof. Steenstrups Afhandl. i Hist. Tidsskr. 7. VI, 141 ff.

Vaad og Baade, et andet Aar flere; et Aar kan Omkostningen betaales, et andet ikke; derfor var allerunderdanigste Betænkende, at hvis (hvad) Vaad og Fiskerbaade, Indbyggerne agte at udrede om Aaret, skal angives udi Amtstuen under Redskabets Forbrydelse, og da de, som slig Vaad og Baad agte at bruge, at give aarlig til Hans Majestæt af hvert Vaad 5 Mark og hver Baad 6 Mark«.

Det var vel saaledes, at da Sandflugten var paa sit højeste — i den sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede — dreves Fiskeriet stærkest, idet Nøden tvang Beboerne dertil; slog Fiskeriet fejl, var der intet andet at gjøre, end at begive sig paa Vandring i Nabosognene med Tiggerposen paa Nakken. Men efter Aar 1700 aftog Sandflugten; man kastede sig igjen mere over Agerbruget, og vi se da, at Fiskeriet og Fiskernes Antal efter den Tid er i stadigt Aftagende.

Mindes vi saaledes, hvad Arent Berntssen skrev 1656, ere Udtalelserne allerede lidt mere dæmpede ca. 1737, da det i Chorografisk statistisk Beskrivelse over Danmark ¹⁾ berettes, at »Hune Sogns Beboere fiske af Havet store Torsk, Rokker og Kuller, item Flynder; Torsk, Rokker og Kuller konsumeres paa Stedet, men af Flynder føres nogle Tusinde tørrede om Aaret til Aalborg og derfra igjen til fremmede Steder«, og 1769 hedder det, at Fiskeriet er ikke i saa god Drift, som det burde være ²⁾. 1828 fiskedes der kun med 6 Baade fra Hune Sogn, og der anføres ikke flere fra Hvetbo Herred, men klages over,

¹⁾ Ny kgl. Saml. 4, Nr. 646.

²⁾ Danske Atlas V, 302.

at Fiskene aftage²⁾, en Klage, som ogsaa de sidste to Generationer stadig har gjentaget. Nu drives der som foran nævnt kun Fiskeri med en halv Snes Baade, og der er i hele Herredet næppe over en Snes Mennesker, der »bruge Havet«.

Siden Dybsvaadsfiskeriet gik ind, har det særlig været Slæbning med Snurrevaad og Bakkerfiskeri, der har givet nogen Indtægt. Om Foraaret fiskes der ogsaa Torsk og Kuller med Pilk paa nogle Smaagrunde, de saakaldte »Hug«, der ligge spredte $1\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ Mil fra Land. De benævnes: *Møllers Hug*, *søndre Hug*, *nordre Hug*, *Lasses Hug* og *Tolvfavn* (med 8 Favne Vand); længere ude, ca. 4 Mil fra Blokhuis, ligger „den store Grund“, til hvilken følgende Pejling (Med) benyttes i klart Vejr: Kjettrup Bjærg i S. S. O. og Vennebjerg Kirke i en Kløft i nordre Side af Rubjærg Kam; i mindre sigtbart Vejr findes Grunden ved Hjælp af Loddet. Disse Grunde bestaa af Stenbanker, hvori der findes saa vel ganske smaa som meget mægtige Sten. Her have Hummerne ogsaa deres Tilhold, og om Sommeren drives der lidt Fangst med Tejner.

Indtil for en Snes Aar siden dreves der om Foraaret et ret indbringende Fiskeri af Pighaj (Haa) med faststaaende Garn; Fangsten blev afsat i røget Tilstand, men ogsaa dette Fiskeri er nu omtrent ophørt, hvorimod man i de sidste Aar har lagt sig efter at fiske med Silde- og Tungegarn²⁾. Brugen

1) Brinck Seidelin: Hjørring Amt, S. 304.

2) Sildegarn ses dog tidligere at have været i Brug her, men ganske vist som Drivgarn, medens der nu bruges faststaaende. I Thaarups Relation over Nordjylland 1762 [Ny kgl. Saml. i Fol. 411] fortælles nemlig: »Et Par Mænd her paa

af Tungegarn, hvori der særlig fanges Tunger, Pighvarrer og Slethvarrer, have Fiskerne lært af Skagboerne. I Foraaret 1901 kom der nemlig en Baad fra Skagen for at forsøge dette Fiskeri her. Resultatet var tilfredsstillende og medførte, at der i Foraaret 1902 kom 20 Skagbobaade med ca. 80 Mands Besætning for at bruge Tungegarn, og et Par Maaneder igjennem havde de en meget rig Fangst, som blev exporteret til Udlandet af 6 Opkjøbere fra Skagen, der midlertidigt havde slaaet sig ned i Blokhus. I det sidste Par Aar har dette Fiskeri ogsaa været aftagende, men endnu i Aar (1906) er der kommet Skagboere hertil for at fiske. Forøvrigt har Skagboere tidligere fisket fra Blokhus. I Foraaret 1884 søgte en umaadelig Mængde Rødspætter ind paa Jammerbugtens lave Vand, og saa snart det opdagedes, tog hele Frederikshavns Kutterflaade samt Fiskerbaadene fra Skagen, Hirtshals, Lønstrup og mange andre Steder hertil med Snurrevaad for at blive delagtige i Overflødigheden. En stor Del af Fangsten blev bragt i Land i Løkkèn eller Blokhus, medens den øvrige Del blev opkjøbt af Fiskekvaser, som sejlede den til Kjøbenhavn og andre Steder. I et Par Maaneder førtes der ved Blokhus et Fiskerliv, som man ingensinde før havde set Mage til, men Fortjenesten stod næppe i rimeligt Forhold til Fangsten, thi da man den Gang hverken her eller i Frederikshavn var anlagt paa at modtage

Stedet (Blokhus) havde tillagt sig et Silde-Drivgarn. Det blev anset af de andre som et Narrestykke. Det blev i Nat ($\frac{10}{8}$) første Gang prøvet. Ejerne fangede lidet, men havde Haab, naar de bleve bedre bekendt, at det saa skulde gaa bedre.

saa store Forsyninger af fersk Fisk, gik Prisen saa langt ned, at Flynder, der kunde veje indtil 70 Ø pr. Snes, kun blev betalt med 50 Øre Snesen.

Foruden de alt nævnte Fangstmaader kan endnu nævnes Brugen af Makrelvaad og Sandvaad, der begge ere uden Betydning nu. Sandvaadsdragning var forhen ret almindelig, men efter at Maalene for Salgsfisk ere blevne bestemte ved Lov, blev der lagt en Dæmper paa dette Rovfiskeri. Det foregik paa den Maade, at et Vaad, der holdtes udspændt af en Spændstage, blev trukket langs Land af et Par Mænd eller en Stud, som gik lige i Havstokken, idet en Mand med en Stikstage holdt Vaaddet ude i Havkanten. Paa denne Maade kunde der til Tider fanges en Del Torsk og enkelte Ørreder, men det gik særlig ud over Fladfiskyngelen, der gjerne opholder sig lige ved Land, og der kunde undertiden fanges hele Læs af Flynder, der næppe vare større end en Haandflade. Ved Midten af det 19. Aarhundrede havde man Marsvinegarn i Blokhus, men Udbyttet var kun ringe.

Det er en Selvfølge, at der i Aarenes Løb er indtruffet adskillige Ulykkestilfælde ved Fiskeri, men i Henseende til de Forhold, hvorunder Kystfiskerne virke, maa det dog siges, at Hvetbo Herreds Tab har været ringe, i hvert Fald i de sidste 100 Aar.

1683 druknede 1 Mand fra Pirup og 1 fra Rønlien »paa deres Fisketur«, medens en 3. Person frelstes, og 1707 druknede 7 Mænd fra Hune Sogn; Ligene drev i Land i Løbet af en Maanedstid og bleve jordede paa Hune Kirkegaard ¹⁾, 1805 ³⁰/₁₀ kæntrede

¹⁾ Kbg.

en hjemvendende Fiskerbaad fra Blokhuis, og alle Fiskerne — 6 Mænd og 1 Kvinde — druknede¹⁾, 1820 $\frac{27}{4}$ omkom 24 Fiskere paa Hjøring Amts Vestkyst, deriblandt ogsaa nogle fra Blokhuis. Aarsagen var en pludselig, stærk Dønning i godt Vejr²⁾. Det er formodentlig denne Begivenhed, der omtales af Konferentsraad Forchhammer i »Jydske Saml.« I, II, 219, men Forfatteren har som Dato 1821 $\frac{4}{4}$, hvilken i saa Fald maa være urigtig. Samtidige Aviser og andre Kilder melde intet om en saadan Begivenhed 1821 $\frac{4}{4}$, saa Forchhammers Kilde har sikkert husket fejl. Ulykken skildres i nævnte Bind af »Jydske Samlinger« saaledes: »Først opkom der en meget voldsom, hul Sø, hvormed først senere en Storm forenede sig, og af alle Baadene bleve foruden nogle, som redede sig til Norge, kun et Par frelste.« Aarsagen antages at være en vulkansk Rystelse; Havet »kogte«. En lignende pludselig opkommende voldsom Sø foraarsagede 1902 $\frac{24}{5}$, at 18 Baade, der vare ude fra Blokhuis (Skagens-Baade) kom i Fare, men kun en af dem forliste, hvorved 2 Mand druknede, medens en tredje blev bjærget af Redningsbaaden³⁾.

C. KYSTHANDELEN.

Fra Hvetbo Herred, særlig Blokhuis, har der i tidligere Tid været drevet en til sine Tider ret betydelig Handel paa Norge, den saakaldte Skude-

1) J. E. $\frac{91}{1805}$.

2) Borchs Avis $\frac{53}{1820}$.

3) Til Uheld ved Fiskeriet kan ogsaa henregnes, at 3 Fiskere fra Blokhuis 1901 $\frac{4}{4}$ omkom ved Kuldsejling paa Hjemrejse fra Løkken, hvor de havde hentet en Baad.

handel, hvorom bl. a. kan henvises til »Jydske Saml.« 2. R., IV Bd. og 3. R., I Bd.

Hvornaar denne Handel er begyndt, lader sig næppe paavise, den er sikkert af gammel Dato, idet Afstanden mellem de to Lande jo ikke er større, end at den kan tilbagelægges i Løbet af $\frac{1}{2}$ – 1 Døgn, og det ene Land havde rigeligt med de Produkter, det andet savnede. Det var især fra Kyststrækningen mellem Klitmøller og Skagen, at denne Handel fandt Sted, og den første kjendte Bevilling dertil er et kongeligt aabent Brev af 24. Septb. 1666, udstedt til Strandmændene paa Hanstholm og Klitmøller, efter at disse det foregaaende Aar havde indgivet Besværing over, at Tolderen i Thisted hindrede dem i den Næring, som deres Forfædre havde brugt fra Arilds Tid. En lignende Bevilling blev givet Bønderne i Vandfuld og Skodborg Herreder 1688 $\frac{21}{1}$, medens der derimod ikke kjendes Bevilling for Beboerne i det nuværende Hjørring Amt, som først ved Toldforordningen 1768 $\frac{26}{11}$ nævnes.

I de kgl. aabne Breve tillades det de paagjældende at indføre Tømmer og udføre Korn; ved Toldforordningen 1768 fik Beboerne »imellem Klitmøllerne, Blokhuset og Torneby Strand« derimod Frihed til at tilforhandle sig Landets egne Produkter, udføre dem til Norge og atter derfra indføre Tømmer, Sten og Kalk.

Først henimod Midten af det 19. Aarhundrede fik Skudehandlerne Ret til ogsaa at indføre Jærn, Søm, Tjære og Salt¹⁾, hvilket de naturligtvis tidligere

¹⁾ Klitgaard i Blokhus fik denne Bevilling 1843. Anders Nielsen i Klim, som 1681 laa paa Stranden ved Blokhus med

havde gjort i Smug; vi se jo saaledes, at næsten alle ældre Bilæggerovne langs Vestkysten ere af norsk Fabrikat fra det 18. Aarhundrede.

De Skuder, der anvendtes i denne Fart, kaldtes i Skagen og Fladstrand (Frederikshavn) Jagter, medens de derimod paa Vestkysten kaldtes Sand-skuder, og foruden til Handel paa Norge brugtes de til at sejle tørrede Flynder til Kjøbenhavn med¹⁾. Af Skuderne, der vare matrikulerede, svaredes aarlig Skudeskate²⁾ til Amtstuerne, og af Ladningerne svaredes naturligvis Told³⁾; det kan i saa Henseende bemærkes, at der 1675 ¹¹/₁₂ ved Hvetbo Herreds Ting blev taget Tingsvidne om Lade-stedet ved Slettestrand, angaaende hvilket de indkaldte Vidner erklærede, at de Skuder, der kom østen for Slette Aa, havde fortoldet i Hjøring, da Vejen dertil var mere bekvem end til Thisted. I øvrigt blev Udskibningen paaset dels af Strand-riderne⁴⁾, af hvilke der dog kun var faa, og dels af Strandfogderne, og ingen, der ikke havde nøjagtigt Pas, maatte udskibe Varer⁵⁾.

sin Skude, blev indstævnet, og et Vidne udtalte, at han havde set $14\frac{1}{2}$ Td. Tjære i Skuden [Tgb. 1681 ¹⁵/₁₀].

1) Chorogr. stat. Beskrivelse over Danmark, III [Ny kgl. Saml. 4, Nr. 646].

2) Ved kgl. Resol. 1705 ¹⁹/₁₂ bestemtes, at en Skat af 10¹/₂ Mark kurant for hver Læsts Drægtighed skulde træde i Stedet for Konsumtion [Rentek. Kopibog: Aalborg-Viborg St. 1741 -43, Side 95].

3) Udi Toldrullen er raadsomt befunden, med efterskrevne Poster at haves udi Agt: De, som sejler Vesterlands imellem Jylland og Norge, som ingen Havne ere, fortolde deres Varer i Norge. Chr. Skeels Dagbog ²⁵/₇, 1651 [D. M. 3, IV, 128].

4) En Art Toldbetjente.

5) Tgb. 1651 ¹⁵/₃. Dette Eftersyn af Passene gik ikke altid

Skjønt »Blokhuset« nævnes i Aalborg Læns Regnskab 1611, og det af sammes Regnskab for 1615 fremgaar, at en Mand i Aalborg — Thomas Laur­sen — af Kongen var bevilget 2 Huse paa »Hune Strand«, hvorved antagelig ogsaa maa forstaaes Blokhus, og man saaledes skulde antage, at der da allerede var Bebyggelser her ¹⁾, synes det dog, som om Beboerne her ikke selv havde Skuder i det 17. Aarhundredes første Halvdel. I Tingbogen 1642 ⁵/₃ findes nemlig et ret udførligt Vidne, som Lænsmanden paa Aalborghus, Gunde Lange, lod tage angaaende hvor mange Skuder ²⁾, der havde været »for Landet i Høst«, hvad Last de havde haft o. s. v. De 24 Vidner erklærede, at der i sidste Høst, kun kom 3 Begeskuder til Blokhus og 1 til Kjettrup. Det var smaa aabne Skuder uden Overlag ³⁾, og de gjorde kun en Rejse hver. Til Last havde de smaa Fyrre- og Grantræer, noget smaat Egetømmer samt nogle Gran- og Fyrrefjæl til Bøndernes Behov, og enkelte kunde have en Bimpel Tran eller to med sig, men derimod medførte de ikke Vin, Salt, Jærn, Humle eller anden Speceri og Kjøbmandsvarer. Til Returlast fik de sommetider Byg, hvoraf de største Skuder kunde lade 100 Tdr., men der udførtes

for sig i Fredelighed. Saaledes overfaldt 2 Sømænd fra Arendal, der skibede fra Blokhuset, 1681 Strandrideren Poul Christensen fra Fureby, som var kommen ridende hen til dem for at efterse deres Pas. Skipperen og hans Karl rev Strandriderens Værge fra ham og slængte det hen ad Stranden, hvorved Poul Christensen blev skaaret i Haanden; endvidere slog Sømændene ham omkuld paa Stranden. Tgb. 1681 ¹²/₃.

1) Se under Hune Sogn.

2) De kaldtes da Begeskuder.

3) c: Dæk.

hverken Malt, Havre, Byg eller anden Proviant med disse. Naar Skuderne ikke fik Last, tog de Strandsand til Ballast samt 4—6 Tdr. Byg i det højeste. Den med Skuderne hidførte Last blev opløst paa Stranden ¹⁾, hvorefter Fartøjerne slæbtes paa Land; naar de atter skulde ud, krævedes der »10 Mand til at løfte Skuderne i Floden med store Træer og paa trinde Ruller« ²⁾, og Indladningen foregik lidt fra Land paa 2 à 2½ Alen Vand. Medens Bortsalg af Lasten foregik, laa Folkene i Klitten under deres smaa Skibsbaade, hvilken Oplysning viser, at det ikke kan have været af Egnens Folk, men sandsynligvis Nordmænd ³⁾. Efter gammel Sædvane gav hver Skude 6 Træer i Told, og det er formodentlig dette Tømmer — Toldtømmer — Strandfogderne skulde varetage sammen med Vrag. Det vides ikke i hvilken Anledning dette ret udsørlige Tingsvidne om Datidens Skudehandel blev erhvervet, men det har maaske nærmest været for Toldvæsenets Skyld. Forøvrigt vedblev Nordmændene at deltage i Skudehandelen lige indtil dennes Ophør for en Snes Aar siden, og for 50 Aar siden kom der en Mængde norske Smaaskibe til Handelspladserne paa Vend-

¹⁾ »Mellem Floden og Klitbakkerne«.

²⁾ Det samme Antal udfordredes vel for at sætte Skuderne op paa Stranden.

³⁾ Ved Skrivelsen af 1659 ^{17/5} og ^{20/5} fra kongelig Kommissarius Christen Skeel Jørgensen til Herredsfogden forbydes det Herredets Beboere at udskibe Korn eller andre Edelsvarer med *Nordbølge-Skuder* eller andre, uden i Forvejen at indhente Tilladelse hos Kommissarius eller anden Øvrighed. Skrivelserne skulde læses ved Kirkestævne og Herredsfogden svare for Forbudets Overholdelse, et Forbud, der sagtens skete af Hensyn til Krigen [Tgb. 1659 ^{28/5}].

syssels Vestkyst for at sælge Trælast og mulig faa Fragt hjem med Korn, Smør o. desl.

Først 1673 har vi et bestemt Udsagn om, at Beboerne i Blokhus selv sejlede til Norge, idet Strandfogden Knud Christensen afgav skriftligt Vidne til Tingbogen, fordi han »laa paa sin Rejse ad Norge« og ikke kunde blive hjemme saalænge, at han kunde vidne mundtligt ¹⁾, men fra Tiden omkring Aar 1700 haves talrige Vidnesbyrd om den tilsyneladende livlige Samfærdsel mellem Hune Sogn og Sydnorge ²⁾.

Det var dog vist ikke alene Stedets Beboere, der foretog Udskibning fra Blokhus, ogsaa Folk andet Steds fra synes at have ladet udskibe her, thi 1693 ^{17/11} nedlagdes der Forbud imod, at Blokhusbeboerne havde »Oplag hos sig« med fremmede Pebersvende fra Han Herred eller andetsteds hjemmehørende, som bruger Kjøbmandskab og Prangeri paa Landet og sejler paa Norge med uden at have taget Borgerskab i Kjøbstæderne. Det synes ogsaa, som om flere af de senere Skudehandlere i Blokhus stammede fra Han Herred, saaledes antagelig Familierne Bondrup og Hjortdal.

I Markbogen af 1683 anføres om flere af Byerne i Ingstrup Sogn, at Beboerne maa købe deres Tømmer i Fladstrand eller Blokhuset. Hvis Flad-

1) Tgb. ^{12/7}. Sagen angik et paa Stranden nord for Krathvarret inddrevet Lig.

2) Det er navnlig Kirkebøgerne og særlig den fra Hune, der giver Oplysning i saa Henseende. Saaledes absolveredes i Hune 1690 og 1691 to Personer efter deres Hjemkomst fra Norge, 1705 begravedes samme Sted Christen Rasmussen af Arendal, og 1714 begravedes Jacob Jensen af Norge o. s. v.

strand ikke er en Fejlskrift for Fureby eller Løkken, er det unægtelig noget mærkeligt, thi hvis Tømmer ikke kunde faas i Blokhus, og hvis der ikke allerede da, hvad der maa formodes, var Handelsplads i Løkken, havde Ingstrup Sogns Beboere jo ikke saa lidt nærmere til Aalborg end til Frederikshavn.

1737 berettes, at »Skibsfarten her i Herredet (Hvetbo) gaar fra Blokhuset. De tvende Beboere sammesteds eje hver sin Sandskude, med hvilken de sejle paa Norge og der henseføre af Landets Produkter, Korn og Fedevarer, hvorimod Bonden igjen tilføres af Tømmerlast, Tjære og deslige til Fornødenhed. Ved denne Handel finde sig disse Beboere temmelig velholden, siden fast intet af dette Herreds Korn kommer til Aalborg, uden hvad Kjøbmanden selv vil oprejse paa Fjorden efter, men altsammen sælges hellere af Bonden 8 Skilling mindre Tønden, end han kører dermed 4–5 Mile til Aalborg«¹⁾. Det var derfor intet Under, at Borgerne i Aalborg saa skjævt til denne Kysthandel og jævnlig besværede sig over det store Afbræk, den gjorde i deres Næring²⁾.

I det 18. Aarhundredes sidste Halvdel var Blokhus-Skudernes Antal blevet forøget til 4³⁾, det største Antal, der overhovedet nogensinde naaedes her, idet Løkken⁴⁾ da begyndte at tage Luven fra Blokhus og senere voxede alle de andre Skude-

1) Chorogr. stat. Beskr. over Danmark, Tom. III [Ny kgl. Saml. 4, Nr. 646].

2) Saaledes 1735 ²²/₉ og 1771 ¹⁷/₇ [Jydske Saml. 2, IV, 223].

3) Saaledes 1763 [Ny kgl. Saml., Fol. Nr. 411].

4) Løkken havde ved denne Tid 5 Skuder.

handlerpladser over Hovedet. Foruden Landbrugsprodukter udførtes der nu ogsaa Lærred og hjemmegjort Tøj¹⁾, af hvilke Artikler der endnu omkring 1850 tilvirkedes ikke saa lidt til Udførsel.

Paa Grund af de gamle Skudehandlerslægters Uddøen henimod Aar 1800, og maaske ogsaa som Følge af den stærke Konkurrence i Løkken, var Handelen i Blokhus kun ringe i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede; Stedet ejede kun et Fartøj, en Galease, der 1805 forliste ved Løkken, uden at den saavidt vides blev erstattet med et nyt Skib; ved Grønhøj var der 1 Brig og 1 Pakhus tilhørende Kjettrupgaard, men Handelen der synes heller ikke at have været af Betydning. 1810 havde Løkken en Flaade paa 7 Skuder, men i Hvetbo Herred var der kun Kjettrupgaards Brig²⁾, og det er tvivlsomt, om nogen af dem overhovedet da brugtes, thi Krigen med England havde jo da allerede i 3 Aar udøvet sin lammende Virkning paa de danske Handelsforhold.

Først efter 1814 kunde der atter tages fat paa Kysthandelens Gjenrejsning, men vor Stilling til Norge var jo nu en anden end før, og dette i Forbindelse med den Omvæltning af de bestaaende Samfundsforhold, som foraarsagedes ved den faa Aar senere indtrædende Statsbankerot, bevirkede, at der hengik mange Aar, inden Skudehandelen kom i god Gang igjen, og først efter at der 1826 var afsluttet en gunstig Handelstraktat med Norge,

1) Se Hune Sogn i »Danske Atlas«, Tom. 5 (1769) og i Jonges »Chorografisk Beskrivelse af Danmark« (1777).

2) Begtrup: Agerdyrkningens Tilstand VI, 521.

kom der en Blomstringstid, der for Blokhus' Vedkommende naaede sit Højdepunkt omkring 1850¹⁾).

Udførselen ved Blokhus androg i Aarene 1838—40 ca. 50,000 Kr. aarlig, og i de nærmest følgende Aar var den betydelig mere; Farten med 1 til 3 Skuder gik nu ikke alene paa Norge, men ogsaa paa England, Hamburg, Antwerpen og Østersøen, og der indførtes ad denne Vej foruden Tømmer, Salt og andre grove Varer ogsaa alle Slags Farvestoffer, Fajance og Manufakturvarer, hvoraf adskilligt blev smuglet i Land, skjønt der allerede 1838 var bleven oprettet en Strandkontrolpost her.

Medens Skuderne som foran nævnt i Begyndelsen vare aabne og saa smaa, at de største kun lastede 100 Tdr. Byg, nødvendiggjorde den tiltagende Handel og de længere Rejser, at der i Reglen benyttedes noget større Fartøjer, som kunde laste 4—500 Tdr. Korn og derover, men disse kunde man jo ikke saadan uden videre sætte paa Land, hvorfor de som oftest overvintrede i norske Havne, og deres Indladning og Udlosning foregik paa Rheden ved Hjælp af store, fladbundede Kaage, de saakaldte Skibningsbaade.

Efter at Næringsloven af 1857 var traadt i Kraft, og særlig efter at Jærnbanen gennem Vendsyssel var anlagt, hensygnede Skudehandelen hurtigt, idet Landboerne jo ogsaa ved denne Tid ophørte at sælge Korn og andre Produkter, passende for det norske Marked. 1882 ophørte Skudefarten fra

¹⁾ I Følge Brinck Seidelins »Hjørring Amt«, Side 202, som udkom 1828, fandtes der da ingen Skuder i Blokhus, men kort efter var her i hvert Fald 1.

Blokhus og omtrent ved samme Tid fra Grønhøj, hvorfra der i en Del Aar havde sejlet et Fartøj tilhørende en Handlende i Brødslev. Næringslivet har her — som ved andre Skudehandelspladser — antaget andre Former, og kun de gamle Handelsgaarde vidne om fordums Herlighed.

Da det af Kirkebøger, Skiftedokumenter, Skjøde- og Pantebøger m. v. fremgaar, at Skudehandlerne i Blokhus i de fleste Tilfælde vare Folk udenfor Bondestanden og at de førte Omgang med Egnens Herremænd, Præster, Degne og andre Standspersoner, ville nogle Oplysninger angaaende deres Personalia formentlig ikke være uden Interesse.

1. *Knud Christensen* var Strandfoged i Blokhus og sejlede 1673 paa Norge.
2. *Christen Knudsen* var formentlig Søn af Nr. 1 og var ligesom denne Strandfoged. Han var Selvejer og solgte ca. 1714 sin Ejendom i Blokhus til Nr. 3. Hans Hustru hed *Gurra Christensdatter* og døde i Blokhus 1743, 74 Aar gl. En Datter, Maren, var gift med Nr. 9.
3. *Fens Andersen Uttrup* boede i Blokhus 1705 og købte ca. 1714 den Nr. 2 tilhørende Ejendom her. Tillige havde han 2 Ejendomme i Hunetorp. Han døde 1720 $\frac{2}{5}$, og af Skiftet ¹⁾ efter ham ses, at han havde en Broder Niels, som boede i Bergen, samt at Postmester Hans Jacobsen i Aalborg og Farver Jacob Christensen s. St. vare hans Søskende-Børn. Med sin Hustru *Marie Nielsdatter Børglum*, der var Datter

¹⁾ A. S. Nr. 31.

af Niels Poulsen til Overklit¹⁾, havde han 9 Børn, hvoraf kun 5 overlevede Faderen. Disse vare: Maren, døbt 1707, vist gift 1729 med Thomas Christensen Galskyt; Kirsten, døbt 1708; Margrete, døbt 1710; Johanne, døbt 1713, mulig gift 1729 med Anders Christensen Vrensted; Anders, døbt 1714.

4. *Christen Pedersen* (Krat), født ca. 1672, død 1717, gift med *Else Nielsdatter* (se Nr. 5), med hvem han vist havde 2 Børn, nemlig: Kirsten, gift 1746 med Søren Nielsen Haverslev fra Løkken, og Peder, døbt 1714 (se Nr. 10).
5. *Anders Christensen Hjortdal* (eller Hjortels), født ca. 1688, død 1733, gift 1718 med *Else Nielsdatter*, Enke efter Nr. 4.

Af deres 4 Børn døde de 2 som spæde, de andre 2 vare: Anne, døbt 1725, og Maren, døbt 1726 (se Nr. 7). Anders Christensen boede formentlig i Gaarden Matr. Nr. 66 i Blokhus, og han ejede bl. a. 1 Gaerd i Hunetorp, hvilken han 1727 købte af Jørgen Finlasson Schott (se under Hune Sogn). Enken ejede i Aarene 1738-42 sammen med en Søren Nielsen Skuden Sct. Peder, 5¹/₂ Læst drægtig [Rentek. Kopibog: Aalb. og Viborg St. 1742 ²/₆].

6. *Jens Svendsen Bonderup* var født 1683 og døde i Blokhus 1757. Han blev 1720 gift i Blokhus med *Maren Jensdatter*²⁾, født ca. 1685, død 1754.

¹⁾ Se under Herredsfoged Knud Christensen.

²⁾ Hun var Enke efter *Søren Laursen Kvorup*, begr. i Hune 1719 ⁹/₁₁, 46 Aar gl., med hvem hun ikke havde Børn. Søren Laursen drev maaske ogsaa Handel her, ihvert Fald ejede hans Bo ¹/₃ af en Sandskude, som 1719 laa paa Løkkens

Ægteparret havde 4 Børn, nemlig: Søren, døbt 1720; (se Saltumgaard), Anne, døbt 1722, gift 1743 med Lauritz Thura, Sognepræst til Jelstrup-Lyngby¹⁾; Kirsten, døbt 1724, død 1725, og Svend, døbt 1726 (se Nr. 7). Jens Svendsen, der var Strandfoged, ejede ca. 1725 en stor Del Gods i Hvetbo Herred, bl. a. besad han en Tid lang Vestrupgaard med underliggende Gods, Saltumgaard med Gods samt en Del Strøgods. 1738 ejede han Skuden Ebenezer, 5¹/₂, Læst drægtig. Saltumgaard overdrog han til sin ældste Søn og Forretningen i Blokhush til sin yngste. Da han og Hustru 1753 skiftede med deres Børn, opgjordes Boets Formue til 4,980 Rdl.²⁾

7. *Svend Jensen Bondrup*, Søn af Nr. 6, var født 1726 og døde 1789. Han blev gift med *Maren Andersdatter Hjortels*, Datter af Nr. 5, født 1726, død 1790, men Ægteskabet var barnløst. Svend Bondrup var en meget anset og formuende Mand; han boede i Gaarden Matr. Nr. 67, hvis nuværende anselige Vaaningshus blev opført i hans Tid af hans Hustru, fortælles der. I en

Strand, og hvoraf Skudehandler Svend Thomsen Lund i Løkken ejede ²/₃. Søren Laursen var Selvejer og havde Pant i Saltumgaard for 400 Sldlr. Hans Søskende vare: Peder Laursen i Kvorup, Laurs Laursen, Ladefoged paa V. Kjølgaard i V. Han Herred, og Ane Lanrsdatter, gift med Christen Jensen i Bundgaard i Jetsmark [A. S. 28].

¹⁾ Hun døde i Tidsrummet 1751–53 og efterlod sig følgende 6 Børn: Ingeborg Marie, f. 1774, død paa Kjettrupgaard 1811; Mette Kirstine, f. ca. 1745; Jens, f. ca. 1747; Anna Katrine, f. ca. 1748; Lauritz, f. ca. 1750, og Mariane, f. ca. 1751, død i Blokhush 1781.

²⁾ A. S. Nr. 206.

Præsteindberetning af 1773 i Anledning af Paa-
 ligning af Extraskat hedder det: »Sr. Svend
 Bondrup holder bestandig 2. Fartøjer til at
 handle paa Danmark og Norge med Landets
 Produkter og ellers en meget formuende Mand«,
 og i en anden Præsteindberetning af 1787
 siges: »Hr. Svend Bondrup i Blokhuis er en rig
 Mand og velgjørende mod Fattige«¹⁾.

Ægteparret satte sig et smukt Eftermæle
 gennem den store Godgjørenhed, som de ud-
 viste mod Egnens Fattige, og om hvilken Be-
 folkningen endnu ved at fortælle, skjønt mere
 end 100 Aar ere forløbne, siden den fandt Sted.
 Adskillige Slægtninge bleve optagne i Svend
 Bondrups Hus, saaledes flere af Laurids Thuras
 moderløse Børn og Søren Bondrups Søn Jens
 (se Nr. 8). At det var et rigt Hus synes at
 fremgaa af et Avertissement om Auktion over
 Dødsboets Løsøre²⁾. Af Efterladenskaberne
 fremhæves en Del Guld, saavel forarbejdet som
 i Dukater; Terriner, Skaale og Kander af Sølv,
 komplet Sølv Kaffe- og Theservice samt Sølv-
 skeer, Knapper og Mønter. Endvidere en
 Mængde Bohave, Gangklæder af Silke og Klæde,
 2 smukke brune Hopper og andre Heste, gode
 Køer, flotte Vogne, Baade, Fiskeriredskaber og
 2 velsejlende Brigger, hvoraf den ene hed »Charit-
 tas« og maalte $8\frac{1}{2}$ Læst³⁾. Noget Skifte efter

1) Bisparkivet.

2) Jydske Eft. ⁵⁰.1790.

3) Med Enken efter Skudehandler Nr. 8 kom dette Fartøj
 til Kjettrupgaard, hvis Eje. havde Pakhus og Udskibning ved
 Grønhøj.

Ægteparret er ikke fundet blandt Aalborghus m. fl. Amters Skifteforretninger, saa der har sandsynligvis været Samfrændeskifte, og Skifteforretningen er da ikke bleven afleveret og er formodentlig senere gaaet til Grunde. Af »Jydske Eft.« 1790 ³/₁₂ og 1791 ¹⁸/₄ ses, at Skiftesamlinger afholdtes hos Jens Svendsen i Blokhus, og at dennes Svoger, Hans Boelund til Haurholm, repræsenterede Boet ved Terminsforretninger i Aalborg. Ægteparret ligger begravet under Korgulvet i Hune Kirke.

8. *Jens Svendsen Bondrup*, Søn af Søren Bondrup til Saltumgaard, var født 1760 og døde 1798. Han blev 1791 gift med *Anne Frøstrup* af Ugilt Degnebolig, f. 1770, død 1848 paa Kjettrupgaard (se derunder). Jens Bondrup overtog Svend Bondrups Forretning, men drev maaske nok allerede den Gang selv Handel i Blokhus, thi i Præsteindberetning af 1787 siges, at han da drev Handel. Han havde ingen Børn og synes at have været svagelig i flere Aar. Enken blev i Henhold til Testamente af 1793, kgl. konfirm. 1798, hensiddende i uskiftet Bo, men allerede Aaret efter Bondrups Død blev hun gift med Mathias Yde til Kjettrupgaard, der 1799 ²⁸/₈ averterede Auktion over Ejendommen i Blokhus, i hvilken Anledning der anføres, at »Bygningerne er overmaade smuk og velbygget til Beboelse for en honet Familie og ellers med megen Bekostning indrettet til Handelsbrug ¹⁾).
9. *Christen Nielsen Bondrup* var født ? og

¹⁾ »Jydske Eft.«

døde i N. Sundby 1790. Han blev 1740 gift i Blokhuis med *Maren Christensdatter*, født 1712, død 1750, Datter af Skudehandler Nr. 2. Med hende havde han følgende Børn: Anna, f. 1741; Christen, f. 1742, død 1742; Christen, f. 1744, bosatte sig i Moss i Norge, og Maren, f. 1746, sindssvag.

1751 blev Christen Bondrup gift 2. Gang med *Ane Nielsdatter*, Datter af Niels Sørensen og Johanne paa Gjøl. Med hende havde han 8 Børn, nemlig: Johanne Marie, f. 1752, død 1756; Svend, f. 1754, var i Aarene 1775—77 paa Byfogedkontoret i Arendal, blev senere Fuldmægtig i Københavns Skifteret og gift med Anne Kirstine Klingenberg; Kirsten, f. 1755; Johanne Marie, f. 1757, gift 1796 i København med Urtekræmer Niels Ølst; Helle Marie, f. 1759, død 1759; Niels, f. 1760, død 1761; Niels, f. 1763, død 1831, Brændevinsbrænder, Fiskeriudreder og Brandfoged i N. Sundby, gift med Birgitte Mølier; Christence, f. 1766.

Christen Bondrup, hvis Slægtskab med de ovenfor nævnte Skudehandlere af Navnet Bondrup ikke er oplyst, boede formentlig i den Gaard, der senere har tilhørt Familien Klitgaard (Matr. Nr. 68). Han flyttede herfra til Gjøl, hvor han boede 1775 og følgende Aar, og sidst boede han i N. Sundby, hvilken By hans Sønnesøn Christen (Nielsen) Bondrup, f. 1803, død 1888, Præst i Seerup, har betænkt med et Legat for Fattige.

10. *Peder Christensen* (Krat) var født 1714 og døde

1771. Han var Søn af Nr. 4 og blev 1753 gift i Blokhus med *Maren Jensdatter Brøndlund*, født 1724, død 1770, Datter af Jens Larsen i Østergaard i V. Brønderslev Sogn og Hustru Maren Nielsdatter Brøndlund¹⁾. Ægteparret

¹⁾ Hendes Broder, *Jens Nielsen Brøndlund*, var 1723 Fuldmægtig hos Jørgen Bille og 1740 Forvalter paa Oxholm. Sidstnævnte Aar købte han N. Elkjær i Tversted Sogn, hvilken Gaard hans Enke, Anne Margrete Ejlandt, solgte 1789. Jens Brøndlund, der døde 1778, havde ingen Børn, hvorfor hans Søsterbørn og nogle af hans Hustrus Slægtninge arvede deres ca. 20,000 Rdl. store Formue i Henhold til Testamente af 1773 ¹⁷/₉ [A. S. Nr. 617]. *Maren Nielsdatter Brøndlund* var født ca. 1704 og døde 1759. Hun blev første Gang gift 1723 med Jens Larsen i Østergaard, født 1790, død 1752, og 2. Gang 1753 med Christen Christensen, der ogsaa boede i Østergaard. Medens det sidste Ægteskab var barnløst, havde Maren Brøndlund, hvis Slægtskab med den i Vendsyssel meget udbredte Familie Brøndlund ikke er oplyst, følgende Børn i 1. Ægteskab:

1. Maren Brøndlund, f. 1724, gift med Peder Christensen i Blokhus.
2. Christen Brøndlund, f. 1727, død 1769, gift 1761 med Helene Winde af Saltum Præstegaard, f. 1732, død 1782 (En Datter: Birthe). Var 1762 Forpagter paa Linderumgaard, senere paa Kornumgaard.
3. Johanne Brøndlund, f. 1730, gift 1. Gang med Skudehandler Søren Baare i Løkken og 2. Gang 1765 med Svend Andersen Bondrup af Blokhus, som derefter boede i Løkken, men sidst i Blokhus (ingen Børn).
4. Maren Brøndlund, f. 1732, død 1804, gift 1. Gang med Degnen Jørgen Horne i Jetsmark og 2. Gang med Pastor H. A. Bondorff i Jetsmark (ingen Børn).
5. Ane Brøndlund, f. 1734, død 1765, gift 1761 med Degnen Jens Winde i Saltum (ingen Børn).
6. Lauritz Brøndlund, f. 1737, død 1776, gift med Gjertrud Sørensdatter, f. 1737, død 1776. Var 1762 hos Mor-

havde følgende Børn: Christen, født 1754; Jens, født 1756, gift 1798 med Maren Thestrup af Ingstrup Degnebolig¹⁾, Husmand i Blokhus; Anne Margrete, født 1757, død som Barn; Else Marie, født 1759; Anders, født 1760, død 1763; Niels, født 1762 og Anders, født 1764.

Peder Christensen drev Handel med 2 Skuder og var en Tid en meget velstaaende Mand; bl. Fadderne til hans Børn træffe vi Gleerup til Lundergaard, Hachild til Vestrupgaard, Jens Brøndlund til N. Elkjær, Mathiesen til Kjettrupgaard og flere »fornemme« Folk, men senere gik det tilbage for ham, og han døde efter Traditionen i Fattigdom. Heller ikke hans Børn formaaede at holde sig i det sociale Niveau, som de ved Fødselen kom ind i, de gik saa vidt vides alle over i Almestanden. Til Peder Christensens Gaard, senere Matr. Nr. 66, der laa, hvor nu Larsens Badehotel ligger, hørte et Pulpitur i Hune Kirke (se derunder).

broderen paa N. Elkjær og boede 1776 i Volstrup i Vendsyssel (Børn: Birthe, f. 1774; Schack, f. 1768; Jens, f. 1770). [J. E. ³⁴/₁₈₀₃].

7. Niels Brøndlund, f. 1740, død i Blokhus 1764; var ugift Sømand og sejlede for sine Svogre.
8. Elisabeth Brøndlund, f. 1743, gift med Malermester Laurs Weise i Aalborg. ⁷/₁₁ 1775 døde i Aalborg Maler Laurids Frederik Weise, en fortræffelig Mester i sin Kunst. Han efterlod sig 5 fader- og moderløse Smaabørn [J. E. ⁴⁵/₁₇₇₅]. (Bl. Børnene: Jens Brøndlund Weise, Sognepræst i Harriidslev — R—S., og Sophie Elisabeth Weise, gift i Jetsmark 1800 med Lars Møller af Arendal).

¹⁾ Se Lengnicks Genealogier: Thestrup, 2. Udg., hvori dog flere Fejl. Efterkommerne have Adgang til nogle Legater.

Gaarden tilhørte 1771 Birkelse, og Skiftet efter Peder Krat og Hustru foretoges af Husbonden. [Jydske Eft. 1771 4, 17, 45].

11. *Svend Andersen Bondrup*, gift 1765 med Johanne Brøndlund, boede først i Løkken, men senere i Blokhush, hvor han døde $3\frac{1}{5}$ 1773, 45 Aar gl.

De senere Skudehandlere i Blokhush have været: *Mogens Brix* fra 1800 til 1831, hans Søn *Baltzer Brix* fra 1831 til 1836 og Svigersøn *J. C. B. Klitgaard* fra 1826 til 1866. Endvidere *Severin Hasselbalch*, der 1836 overtog Baltzer Brix' Forretning, som ophævedes 1844, og *N. B. Klitgaard*, der 1866 overtog sin Fader J. C. B. Klitgaards Forretning¹⁾. Om Handelsmand *Niels Møller*, som med Hustru — *Birthe Førgensdatter* — og Børn kom fra Christianssand 1814 og bosatte sig i Pirupshvarre, har drevet Skudehandel er ubekjendt; han flyttede 1829 til N. Sundby.

¹⁾ Om Familierne Brix og Klitgaard, se C. Klitgaard: Stambog for Familien Brix, og om Hasselbalch se A. H. Nielsen: Stamb. over Familien Hasselbalch.

VI.

STRANDEN.

HVETBO Herreds Strand har en Udstrækning af henimod 4 Mil, og saavel den som de yderste Klitter, de saakaldte Havbakker, tilhører Staten, der ogsaa er Ejer af Forstrandsretten, hvilken ingen Sinde synes at have været i Adelens Eje, saaledes som Tilfældet var, hvor Hovedgaardes Jorder gik ud til Havet.

Selve Stranden bestaar af en jævn, fast Flade af fintkornet Sand, hvori kun findes ganske faa Sten; den er ca. 180 Alen bred og blottet for Plantevæxt, hvorfor det øverste af Solen tørrede Sandlag flyver hid og did som Sne, eftersom Vinden blæser; men det kan anses for sandsynligt, at den om nogle Aar vil faa et temmelig forandret Udseende, idet de smaa Rullesten, der giver Han Herredernes Strand sit Præg, efterhaanden af Strømmen føres længere mod Nord. Denne Flytning af Stenene foregaar vel langsomt, men i Løbet af de sidste 50 Aar ere de dog komne et godt Stykke frem og have naaet Hvetbo Herreds sydligste Del.

Paa de gamle Kort findes Stranden afsat som offentlig Landevej paa Strækningen Løkken—Slette-

strand, og den var fra Arilds Tid meget benyttet, idet den jo var meget lettere at befare end Fortidens Hulveje. Af Aviser fra det 19. Aarhundredes første Halvdel ses, at Stranden da var »Kongevej« i Ordets bogstavelige Betydning ¹⁾; men ogsaa efter 1850 var den af stor Vigtighed for Forbindelsen mellem Vendsyssel og Thy, og fra 1844—1866 var der i Blokhus Befordringsstation paa Routen Hjøring—Thisted.

Til at have Opsyn med Stranden og tage Vare paa det Gods, der inddriver paa den, er der ansat Strandfogder, som hver have sit Stykke at passe. Hvetbo Herred er saaledes inddelt i 4 Distrikter, nemlig *Grønhøj* Distrikt, der gaar fra Nybæk til

1) I Sommeren 1826 kom Frederik 6. ad denne Vej fra Løkken til Blokhus og fortsatte Rejsen videre til Tranum og Slettestrand; 1830 berejste han Strækningen sammen med sin Svigersøn (Fr. 7.), og 1831 ²⁴/₇ drog Prins Christian Frederik (Chr. 8.) fra Børglum Kloster til Løkken, hvor han besaa Resterne af Kystbatteriet fra Krigen 1807—14 og foretog nogle Jordbundsundersøgelser ved Fureby Bæk. Derefter rejste han videre til Blokhus og Thorupstrand. Paa Rejsen til Børglum gjorde han en Afstikker til Vildmosen, hvor han besaa Sandelsbjerg, Saltkilden ved Toftegaard og Østersbankerne paa denne Gaards Mark; forøvrigt gjæstede han 1842 de samme Steder og besaa da særlig Saltkilden ved Toftegaard, hvor der da tænktes anlagt et Saltværk. Paa slige Rejser bleve de fyrstlige Personer eskorterede fra Herred til Herred af de lokale Embedsmænd og andre Honoratiores til Hest [Aalborg Stiftstid. Nr. 99, 1830, Nr. 116 o. fl. 1831, Nr. 140—142, 1842]. Af andre notable Rejsende kan nævnes Professor Holger Jacobæus, der 9. Avgust 1692 sammen med sin Svoger Johan Adolf Bornemann drog »fra Aalborg ind i Vendsyssel, fire Milevejs til Vesterhavet, ikke langt fra Børglum. Fik Middagsmad ved *Blokkusene* ved Stranden«. [Suhms nye Saml. III, 186].

Ilbæk (ved Ørnbjærg), *Pirupshvarre* Distrikt, der gaar fra Ilbæk til Pirupshvarre Bæk, *Blokhús* Distrikt, som naar fra Pirupshvarre til Kogens Rende ($\frac{1}{2}$ Mil syd for Blokhús) og *Rødhus* Distrikt, som gaar fra Blokhús Distrikts sydlige Ende indtil Øster Han Herreds Grænse¹⁾. Blokhús og Pirupshvarre Distrikter have dog flere Gange været underlagte Strandfogdens over det førstnævnte.

Foruden at tage Vare paa det inddrevne Gods og paase, at uvedkommende ikke overløb den kongelige Strand eller befattede sig med Skibe og Vrag, var det i ældre Tid ogsaa Strandfogdernes Pligt at efterse, at ingen beskadigede Plantevæksten i Klitten ved at slaa eller oprykke Klittag, Ris o. s. v., at der ingen Krybskytte gik, og at ingen Forprangere eller andre foretog Udskibning uden nøjagtigt Pas²⁾. Den Gang som nu synes Strandfogderne særlig at have haft Vanskelighed ved at forhindre, at Folk stjal af det inddrevne Gods; den offentlige Mening henregnede ikke Tilegnelse af ilanddrevne Ting til Tyveri, men nærmere som en mild Form af ulovlig Omgang med Hittegods, og det gik da ligesom med Smugleri; baade høje og lave befattede sig dermed og vare lige gode for det³⁾. Vi se da

¹⁾ Af Tingb. 1681 $\frac{19}{3}$ ses, at Stranden syd for Kværnbæk da inddeltes paa følgende Maade: Kværnbæk—Blokhúset, Blokhúset—Kougens Rende, Kougens Rende—Rødhus Bæk og Rødhus Bæk—Tranum Hvarre; i Tingb. 1732 $\frac{7}{1}$ omtales Kjettrup, Ejersted og Blokhús Distrikter.

²⁾ Tgb. 1651 $\frac{15}{3}$.

³⁾ Man mindes Skolelærer Mortensens Udtalelser i Goldschmidts Fortælling »Ekkoet«; men Goldschmidts Skildring er dog en Del overdreven, naar han lader Mortensen sige, at der kun findes 2 i saa Henseende helt retfærdige paa Egnen,

ogsaa, at Strandfogderne 1631 beklagede sig over, at det inddrevne Vrag forhuggedes, hvorfor der blev nedlagt Forbud imod, at nogen kom paa Stranden med Øxer enten ved Dag eller Nat¹⁾, men i Almindelighed virkede saadanne Forbud ikke. I Tingbogen 1685 ²¹/₃ omhandles en Sag, der var opkommen mellem Helmich Galskyt til Kornumgaard og Strandfogden Lars Jensen i Blokhus. Galskyts Karl var kommen kjørende ad Stranden med noget Gods — sagtens Tømmer — som tilhørte hans Husbond. Han mødte da Strandfogden, der antog at Godset var stjaalet paa Stranden, hvorfor han tog Tømmen fra Karlen og sagde, at han skulde følge med ham. Da Lars Jensen havde en Øxe i Haanden, var der intet andet at gjøre for Karlen end at adlyde, saa meget mere som Strandfogden sagde, at gjorde han Karlen hans Ret, kløvede han hans Hoved. Strandfogden tog Hestene, Vognen og Godset i sin Varetægt indtil den paafølgende Dag, hvorover Galskyt naturligvis følte sig krænket, og for at faa Galskyt til at frafalde Tiltale for den

nemlig Degnen i Saltum og Præsten i Ingstrup, medens alle de øvrige »Bjergere og Forbjergere, Strandfogder og Baadsmandskab og de andre Strandtyve og Kjøbmænd og Strandingskommissionærer og Gaardmænd og Husmænd og Fiskere og deres Hælere og Medvidere« vare hjemfaldne til Profeternes Fordømmelse. Forøvrigt vakte Goldschmidts Skilddring, der dog for alle Personers Vedkommende er opdigtet, en saadan Misstemning mod ham, at han blev truet med korporlig Revselse. Faktisk er det, at der indtil henimod 1850 gik store Misbrug i Svang ved Strandinger, se saaledes Aalb. Stiftstid. Nr. 34, 35 og 48 m. fl. for 1836 og samme Blad Nr. 75, 80, 95, 100, 152 og 160 m. fl. for 1840.

¹⁾ Tgb. 1631 ¹⁹/₁₁.

ham tilføjede Overlast, maatte Lars Jensen indgaa paa at betale ham 10 Slettedaler og 1000 Flynder samt love ikke oftere at forurette Galskyt eller hans Tjenere.

Af de i Tingbøgerne indførte Vurderinger over Vraggods fremgaar det, at Mængden af det ind-drevne sædvanligvis var ringe og aldeles ikke at sammenligne med Nutidens Forhold paa dette Om-raade; den stærkt udviklede Dampskibsfart har medført, at der gaar en stor Del Dækslast over Bord, medens det i ældre Tid navnlig var større Haveri eller totalt Forlis, der gav Strandfogderne noget at bestille ¹⁾).

Indtil ca. 1800 blev Forstrandsretten bortforpagtet ved offentlig Avktion for et Tidsrum af 3 Aar ad Gangen; efter ca. Aar 1800 lader Staten det ind-drevne bortsælge ved Auktioner ²⁾).

Lig, som inddrev paa Stranden, bleve vist indtil 1770—80 i Almindelighed begravede i Klitten i Nær-heden af det Sted, hvor de vare fundne. Som of-

¹⁾ I et 24 Mands Vidne af 1642 ²/₃ siges: »at hvad Vrag kan være anlangende, som her for Landet kan indstrande, da kommer her ikke uden aleneste nogen raadden Knub og gammel Savstok«. Knub betyder et uhandeligt Stykke Træ, altsaa Vragstykke.

²⁾ I det 17. Aarhundrede havde Ritmester Adam Andreas Fos til Dalum i længere Tid Forpagtningen af den kongelige Strand i Vestervig og Ørum Amter samt i Aalborghus Amt fra Thy til Tværsted og fra Raabjerg til Mariager Fjord samt endelig Stranden i Tværsted, Raabjerg og Skagen samt paa Læsø. 1685 ²²/₄ tog han sin Svoger Tage Høg til Frøsløvgård i Kompagni, og de tog antog Frands Andersen Vogt til at have Opsyn med Strandfogderne og lignende. [Tgb. 1685 ³/₁₁]. Om Fos og Vogt se I. S. IX, 243 ff.

test ere saadanne Lig jo saa medtagne af at ligge i Vandet, at deres Identitet ikke lader sig fastslaa, og da en »kristelig« Begravelse altid er forbunden med nogen Udgift — hvilken nu afholdes af Fattigvæsenet —, gjorde man kort Proces med Ligene; man gravede et Hul i Sandet og lagde dem deri, hvorefter Hullet atter tildækkedes. Der haves dog enkelte Exempler paa, at inddrevne Lig ere blevne jordede paa Kirkegaardene, men vist stedse Lig, der vare gjenkjendte ¹⁾. I Hune Sogn jordes de ilanddrevne Lig langs Kirkegaardsdigets vestre Side, men maaske har man dog her jordet dem i Klitten ogsaa efter Aar 1780, i hvert Fald inddrev der 1807 $\frac{6}{12}$ fire Lig, som ikke af Kirkebogen ses at være blevne begravede paa Kirkegården, og endnu 1831 vides inddrevne Lig at være blevne begravede i Klitten ved Skagen ²⁾.

Medens i ældre Tid Rav ³⁾ og Marsvin, Delfiner

¹⁾ 1713 begravedes i Saltum 3 »Dødninger«, og 1715 jordes i Hune »to Dødninger af Palæmons Skiberum«. 1781 jordes s. Sted Stephen Svendsen Harregaard af Lønstrup, som fandtes død ved Havet, og 1782 ligeledes Anders Christensen Krog fra Klitmøller, som omkom ved Forlis ved Holmen (Hanstholm) og inddrev paa Pirupshvarre Strand [Kbg.]

²⁾ Aalb. Stiftstid. 1831 Nr. 112. Af Saltum Kirkebog 1676 ses, at der, naar et Lig var gjenkjendt, blev optaget et Slags Forhør, forinden Begravelsen fandt Sted. Husbonden blev adspurgt, om han havde noget at sige, Synsmanden paaraabt, om han havde synet, og den tilstedeværende Almue adspurgt om den afdødes Omgængelse og Forhold etc.

³⁾ I Chorogr. stat. Beskrivelse over Danmark for ca. 1737 [Ny kgl. Saml. i 4, 646, Tom. III] fortælles om Hvetbo Herred, at »undertiden kan i Rimfrost samles noget smaat Rav ved Havet« og i Olavius: »Beskr. over Skagen« fra 1787 siges S.

og andre Hvalarter henregnedes til Vrag, tilfalder saadant nu Finderen. Vraggodset bestaar overvejende af forskjellige Slags Tømmer; 1786 inddrev der dog en stor Del Vin, efter at der i Oktober Maaned var sket saa mange Forlis, at Kysten forestillede »en sørgelig Skueplads, opfyldt med Vrag og Lig«, som Jydske Efterretninger Nr. 43 fortæller; 1827 kom der en stor Del Tran i Land, og 1864 var Stranden en Dag overstrøet med Tælle. 1807 forefaldt der en Tildragelse, som endnu kan sætte Kystboernes Sind i Bevægelse ved Tanken om al den Rigdom, Havet paa en Gang sendte ind paa Stranden ¹⁾).

Den 5. December 1807 rasede der en hæftig Storm over Nordsøen, og for de Skibe, der skulde ad Østersøen til, var Stormen særlig farlig, fordi Fyrene paa den norske Kyst vare blevne slukkede, da Krigen med England begyndte. Blandt disse Skibe var »William« af London paa Rejse fra Hjemlandet til Reval med en Ladning Stykgods, navnlig Manufakturvarer, og om Natten kom det for nær under Jyllands Kyst og forliste ud for Blokhus. Hvorledes Katastrofen foregik, skjultes af Vinternattens Mørke, og ingen af Mandskabet overlevede den, saa man af dem kunde faa Besked; men den 6. December var Stranden saavel mellem Pirupshvarre og Rødhus som ogsaa Tranum Strand overstrøet med ilanddrevne Sager, dels pakket i Kasser og dels løst Gods. Strandfogderne fik nu travlt med at bjærge det inddrevne, men Mængden

283, at det Rav, der udføres fra Skagen, findes ikke der i Egnen, men ved Kjul og Blokhus og længere vest paa.

¹⁾ Se J. E. ²/₁₈₀₈, ³⁸/₁₈₀₈, ¹⁰³/₁₈₀₈.

var for stor til, at der kunde føres nogen Kontrol, og ikke alene Klitboerne, men ogsaa Folk længere inde fra Landet søgte i de lange mørke Nætter ned til Stranden for at »malke den blaa Ko«, og der skal være bleven stjaalet ganske enormt, saavel her som i Han Herred. Bagefter rejste Jødekræmere rundt og opkjøbte de bedre Ting, bl. a. Kniplinger, som en Del af Klitboerne havde anvendt til Pynt omkring deres Mælkehylder. Der fortælles, at Auktionskataloget fra Tranum Strand forsvandt paa en eller anden Maade, saa at hvem, der vilde, kunde unnlade at betale; om dette er rigtigt skal lades usagt, men Kataloget har ikke været at finde i den Del af Han Herredernes Arkiv, der er afleveret til Provinsarkivet i Viborg. Derimod findes Kataloget fra Hvetbo Herred, og det ses deraf, at der ved Auktionen, som blev afholdt i Dagene 30. Maj—1. Juni 1808, blev solgt for 36,638 Rdl., altsaa = godt 117,200 Kroner. Af »Jydske Efterretninger« ^{103/1808} ses, at Kaptajnen hed Rahlf Robson, og at Vraget af Skibet inddrev paa Tranum Strand, medens 4 Lig og 1 Baad drev i Land paa Blokhus Strand, hvor der ogsaa inddrev en Del Skibspapirer og Penge, bl. a. 15 engelske Pund (£) ¹⁾. Fra denne Stranding, der i daglig Tale kaldes »Sirtsskibet«, skal der ved Rødhus være ilanddrevet Liget af en Dame med et lille Barn indhyllet i en Del Shawler. Et Par Husmandsfolk fra Attrup fandt Ligene og tog Shawlerne og et Gulduhr med Kjæde, hvorefter de nedgravede Ligene i Klitten, men nogen Tid efter blæste Sandet bort, og nogle Hyrdedrenge

¹⁾ Auktionskataloget.

fandt Resterne af de begravede. En Version siger, at Husmandskonen, der havde plyndret Ligene, fik Samvittighedsnag og meldte sig til Øvrigheden ¹⁾. Om der iøvrigt er noget sandt i Historien, skal lades usagt; der fortælles jo saa mange lignende Historier ved Havsiden.

Af den af Amtet udstedte Ejerindkaldelse ²⁾ ses, at der paa *Hvetbo* Herreds Strand var inddrevet følgende Ting: 696 hele Stkr. og 83 Stumper Kramlærred, 377 Stkr. Muselin, 2 Stkr. Klæde, 11 Stkr. Casimir, 118 hele Stkr. og 54 Stumper Sirts og Kattun, 14 Stkr. Nankin, 1 Stk. Manchester, 44 Stkr. engelsk Læder, 507 Stk. Silke- og Madras Kaste-tørklæder, 35 Stkr. Pique, 57 Lpd. Indigo, 2 engelske Flag, 1 Foust. fransk Brændevin, 1 Slump Rom m. m. og paa *Tranum* Strand inddrev: 1 Pakke Casimir, 1 Kasse hvidt Atlask og kulørte Tafter, 1 Sælskindsuffert indeholdende sort Tyll og sorte Kniplinger, 1 Kasse trykt Pique, 1 Kasse Silketørklæder, 1 Kasse trykt Sirts, 1 Kasse Tyll og Tylls Kniplinger, 1 Kasse engelsk Sennop, 6 Kasser hvidt Bomuldstøj, endvidere løst nogle Stkr. Casimir, en Del Cambridge, Muselin, Nankin, Damecasimir, Shawlstøj, 44 Fade Cognac og 6 Fade Jamaica Rom m. m. I Blokhuis bleve Manufakturvarerne opskyllede i Bækken og efter at de vare tørrede oplagrede i de Stuer, hvor Herredskontoret senere havde Lokale. Ved Auktionen var der Kjøbere lang Vejs fra.

Da Strandinger i ældre Tid spillede saa stor en

¹⁾ Jvf. Goldschmidts Dagbog fra en Rejse, S. 94.

²⁾ J. E. ¹⁰⁸³/₁₈₀₈.

Rolle for Kystboerne, og da de største Strandinger i Kystegnene betragtes som Mærkepæle i Henseende til Tidsangivelse, f. Expl. »Aaret efter Jakob Kjelland«, »det Aar Engelskmanden sank« o. s. v., kan det antagelig for Kystboerne have sin Interesse at anføre nogle Data om de forskjellige Strandinger, saavidt Efterretninger derom ere fundne. Herom henvises til Tillæg I. ¹⁾

1852 oprettedes der i Blokhus en med Baad og Raketapparat forsynet *Redningsstation*, hvorunder hører den i 1889 oprettede Baadstation i Rødhus. I den forløbne Aarrække er der af Stationen i Blokhus reddet 100 Mennesker, hvoraf kun 1 med Raketapparaterne.

Før Stationen blev oprettet, blev Redningsforsøg udførte med de store Fladbaade, der brugtes til Dybsvaadsfiskeriet eller til Skibning, og under et Forsøg paa at frelse Besætningen fra Kuffen »Hendrikka Kathrina« skete 1845 ^{16/11} det Uheld, at Fladbaaden kændrede og 7 af Bjærgerne omkom. Endvidere ramtes Fiskerbefolkningen her 1856 ^{29/12} af en lignende Ulykke, idet Redningsbaaden under Ilandroning fra en Øvelsestur kændrede paa Revlen, og 5 Mand af Besætningen druknede.

¹⁾ I Forbindelse med hvad, der er anført foran Side 185 Anm. 3, fortjener maaske at bemærkes, at der 1619 ^{26/10} udgik aabent Brev om, at Bønderne i Vendsyssel og paa Læsø ikke maatte tænde Blus paa Stranden om Natten, da det vildledede de Søfarende, — hvilket vel ogsaa var Hensigten [se Secher: Corp. const. Daniæ, III 539].

VII.

FORVALTNING OG RETSPLEJE.

OM Kongens Forvaltning af Hvetbo Herred i Middealderen tie Kilderne, dog maa det formodes, at Kongen her som i andre Herreder har haft sin Ombudsmand, som har besørget Opkrævning af Skatter og Afgifter, Inddrivelse af Bøder til Kongen og forvaltet Krongodset m. m. ¹⁾. Hvorvidt denne Ombudsmand senere er bleven Lænsmand for Herredet alene, eller om dette er blevet slaet sammen med flere Herreder til et større Læn, kan heller ikke oplyses før henimod Tiden 1500. Vi vide, at Herredet ikke laa til noget Slot 1471 ²⁾, og 1507 var det vist tilligemed det øvrige Vendsyssel og Han Herrederne forlænet til Hr. Jep Aabo og Villads Tolder paa Skagen ³⁾, men fra 1516 af laa det i hvert Fald under *Aalborghus* tilligemed Kjær Herred og flere Herreder syd for Limfjorden ⁴⁾.

¹⁾ Efter Valdemars Jordebog for 1231 var Kongens Indtægt af Herredet »Hvet« 15 Å . Til Krongodset hørte da Ulvskoven og maaske Ulvholm i Hune Sogn.

²⁾ D. M. 4, II, 146.

³⁾ D. M. 4, II, 156.

⁴⁾ Erslev: Len og Lensmænd 1513—1596, Side 50.

Naar det i Følge Blochs »Stiftamtmand og Amtmand 1660—1848«, Side 92 synes, som om Hvetbo Herred 1660 var udgaaet fra Aalborghus Læn og var blevet delt mellem Aastrup, Børglum og Sejlstrup Amter, er dette vist en Fejltagelse; der er ikke ved de i Rigsarkivet saavel som i Provinsarkivet i Viborg foretagne Undersøgelser fundet noget, som bekræfter en saadan Antagelse, saa det maa formodes, at Herredet ogsaa efter 1660 laa under Aalborghus Amt. Noget andet er, at Kronens Gods i Herredet hørte ind under forskellige Læn, saaledes som jo ogsaa Adelens Gods hørte under forskellige Herregaarde. En stor Del af Krongodset laa under Aalborghus, og det øvrige dels under Børglum Kloster, Aastrup og Sejlstrup; bl. a. henlagdes det Gods, der i den katolske Tid ejedes af Økloster, senere under Sejlstrup Læn. Ogsaa var en Del af Krongodset her Tid til anden forlænet til private, saaledes fik Rigens Admiral, Peder Munk, 1573 $\frac{21}{5}$ Lænsbrev paa Aassenbæk og Lerbæk Broer med det Brokorn, som svarede dertil af Beboerne i Hvetbo Herred ¹⁾); 1582 $\frac{14}{3}$ fik Befalingsmand paa Holmen, Laurids Kruse, Lænsbrev paa 18 Gaarde uden at svare Afgift deraf ²⁾), 1593 $\frac{30}{6}$ fik fornævnte Peder Munk dette Gods mod Afgift, og 1597 inddroges det under Aalborghus ³⁾). Endvidere fik Fru Ingeborg Skeel til Vorgaard († 1604) en hel Del Gods til Læn for Livstid ⁴⁾), ligesom ogsaa en Del

¹⁾ K. B.

²⁾ K. B.

³⁾ Erslev: Danmarks Leen og Leensmænd 1513—1596, S. 73 og 136.

⁴⁾ A. 1604, Jordebogen.

nu og da blev udlagt til forskellige som midlertidig Dækning for Kronens Gjæld. 1714 blev Amtmandsskabet over de forenede Aastrup, Børglum og Sejlstrup Amter samlet med Aalborghus Amt under Benævnelsen Aalborghus med flere Amter, og herunder hørte Herredet saa til 1793 $\frac{4}{9}$, da det ved Oprettelsen af Hjøring Amt kom under dette ¹⁾).

I det 16. og 17. Aarhundrede — indtil Enevoldsmagtens Indførelse — var det Lænsmandens Opgave at indkassere Kongens Indtægter, bortfæste Krongodset og føre Tilsyn med Retsplejen; han ansatte Herredsfogderne og Tingskriverne ²⁾ og avtoriserede Tingbøgerne eller Retsprotokollerne til Brug for disse. Hvert Aar toges en ny Bog i Brug, og den gamle nedlagdes i Lænets Arkiv, hvorfra Udskrifter af Bøgerne skulde leveres af Lænsmanden, som til Assistance havde en Fuldmægtig, der kaldtes Slotsskriveren eller Skriveren ³⁾. Denne førte Lænets Regnskaber og udførte i mange Henseender Lænsmandens Forretninger, dog selvfølgelig paa dennes Ansvar, skjønt Skriveren ved Regnskabslæne ogsaa udnævntes af Kronen, og Kvittinger for Indbetalinger til Kronen ofte udstedtes direkte til Skriveren ⁴⁾. Efter Enevoldsmagtens Indførelse gik Slotsskriveren, som tidligere i Reglen ogsaa havde haft den Bestilling at lægge Kronens Bønder

¹⁾ Se Bloch: Stiftamtmand og Amtmand 1660—1848, S. 92.

²⁾ W. Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarhundrede, S. 250.

³⁾ Om Lænsmand og Slotsskriver paa Aalborghus se Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg.

⁴⁾ Se Heises Anmeldelse af Erslevs Skrifter om Danmarks Lensvæsen i Hist. Tidsskr. 5, II, 442, Anm. 2.

i Læg, hvori den Rige skulde hjælpe den Fattige til at udrede den Læget paalagte Skattesum, over til at blive Amtsforvalter og tog nu Regnskabsvæsenet med sig. Endvidere havde Lænsmanden til sin Bistand en Ridefoged, der navnlig havde det Hverv at repræsentere Lænsmanden ude omkring i Lænet, saaledes paa Tinge, ved Skifter o. fl. Lejligheder, og endelig fandtes der i hvert Herred en af Lænsmanden beskikket Delefoged, hvis Opgave det var at holde Øje med, at Lænets Fæstebønder efterkom deres Pligter eller i modsat Fald at rejse Tiltale mod dem for Forsømmelserne. Medens Ridefogderne ofte hørte til den lavere Adel eller Selvejerstanden, udtoges Delefogderne — som det synes — blandt de mest formaaende af Egnens Fæstere, og som Vederlag for deres Bestilling fik de hel eller delvis Fritagelse for Landgilde af deres iboede Gaard, hvis den hørte til Kronen, og i modsat Fald anden Godtgjørelse. Som ovenfor nævnt var det en af Ridefogdernes Bestillinger at repræsentere Lænsmanden ved Skifteforretninger omkring i Lænet. Det maa her erindres, at Skiftevæsenet i ældre Tid var ordnet paa en ganske anden Maade end nu, da Herredsfogderne tillige ere Skifteforvaltere. Før »Danske Lov« — i 16. og 17. Aarhundrede — skiftede mange Personer med Samfrænder, men senere krævedes hertil kongelig Bevilling, og Selvskite blev derved noget indskrænket. Skifter efter gejstlige Personer, hvortil henregnedes Præster, Degne og Skoleholdere samt Enker efter saadanne foretoges paa Landet af Provsten og 2 Præster, Skifter efter Selvejere af Stiftamtmanden og efter Fæstere af deres respektive Herskaber, hvilken Ord-

ning vedvarede til lidt hen i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede. Men, at det ikke altid gik efter de gjældende Bestemmelser, se vi af en Skrivelse, som Ridefogden over Aalborghus Læn, Mads Rasmussen, udsendte den 27. Septbr. 1663, og som blev tinglæst ved Hvetbo Herredsting $\frac{3}{10}$ s. A. Skrivelsen indeholder, at da Ridefogden erfarer, at der sker stor Ulykkelighed med Skifter i Hvetbo Herred, »og megen Vidtløftighed derover foraarsages med Enker og faderløse Børn efter Husbondens dødelige Afgang«, hvilket Ridefogden i Længden vilde komme til at svare til, og da en Del af Herredsfogderne og Delefogderne have understaaet sig i uden Ordre at foretage Skifte, forbydes det herved, at nogen befatter sig med Skifter, naar nogen er død, førend Ridefogden har faaet Underretning derom, saa han selv eller Fuldmægtig kan være til Stede¹⁾. Medens de af Stiftamtmanden eller hans Fuldmægtig foretagne Skifter ere ret velbevarede for Aalborghus m. fl. Amter fra Tiden omkring Aar 1700 til 1815, hvilket ogsaa er Tilfældet med de gejstlige Skifter, savnes desværre Skifteprotokoller for Bøndergodsets Vedkommende for Tiden indtil henimod Aar 1800, fra hvilket Tidspunkt der findes en enkelt Skifteprotokol for Lundergaards Gods, og ligeledes savnes Skifteforretningerne fra Samfrændeskitter, hvilke antagelig — ligesom de til vor Tid opbevarede Skifter — vilde kunne have givet gode Bidrag til Belysning af saavel personelle som kulturelle Forhold i Herredet.

Da Svend Estridsen 1065 delte Nørrejylland, der

¹⁾ Tgb.

indtil da kun bestod af et Stift, i fire Stifter, kom Hvetbo Herred selvfølgelig til at høre til Vendelbo eller Børglum Stift, der omfattede Vendsyssel og Thy; senere forandredes Stiftets Navn til Aalborg Stift, efter at Bispfen af Vendsyssel 1554 havde faaet Residens i denne By.

De katolske Biskopper vare jo ret uafhængige af Kongemagten, og som Følge deraf hørte Strid mellem Konge og Bisp ingenlunde til Sjældenheder. At komme nærmere ind paa Skildringen af Vendelbo-Bispernes Forhold over for Kongerne ligger uden for denne Bogs Plan, men naar de gejstlige og verdslige Fyrster stødte sammen, gik det ikke altid hen uden Følger for Menigmand, og saaledes førte Stridigheder mellem Kongen og Børglum-Bisperne gjentagne Gange til, at Stiftet kom under Band eller endog under Interdikt.

Om den berygtede Bisp Tyge, der beklædte Bispeembedet her fra ca. 1326 til 1330, da Kong Christoffer II lod ham fængsle, hvilket medførte et syvaarigt Interdikt for hele Riget, fortælles i den af Kongen affattede Klage mange slemme Ting, saasom at han havde udplyndret strandede Søfolk, havde frataget Klostrene forskjelligt Gods, havde udøvet Vold mod Munkene i Børglum og Vestervig Klostre og meget andet. Præsten i Saltum, Hr. Olaf, havde han frataget et helt Aars Indtægt, og Præsten i Jetsmark havde han jaget bort ¹⁾.

Efter Reformationen blev Bispernes Myndighed betydelig indskrænket; de bleve nu Embedsmand under Kronen, og da denne havde sat sig i Be-

¹⁾ Suhms Danmarks Historie XII, 207 ff.

siddelse af den katolske Kirkes Gods, blev det ogsaa Kronen, der fremtidig lønnede Bisperne, hvilket skete paa den Maade, at der tillagdes dem visse Oppebørslers. Saaledes fik Bispen over Aalborg Stift ved Anordning af 1558 $\frac{1}{11}$ bl. a. tillagt Kongetienden af Korn og Lam i Hvetbo Herred samt Gæsteripenge af Herredets Præster til et Beløb af 24 Mark ¹⁾). Heri skete der dog i den følgende Tid et Par Forandringer, idet Bispen i Stedet for Kongetienden af det da af Sand ødelagte Kjettrup Sogn 1573 fik kongelig Bevilling til at oppebære 4 Td. Rug og 12 Td. Byg af Aalborghus, og 1575 fik han Kongetienden af Tømmerby Sogn i V. Han Herred, 4 Td. Rug og 16 Td. Byg, som Vederlag for Kongetienden af det nedlagte Kjettrup Sogn ²⁾). Ligeledes var Hune Sogn ved denne Tid ødelagt af Sand, og i Stedet for Kongetienden af dette Sogn fik Bispen 1582 $\frac{14}{10}$ samme Tiende af Ø. Brønderslev Sogn ³⁾).

Som Mellemed mellem Biskop og Præsterne stod *Provsterne*, hvoraf der i Reglen var en for hvert Herred, og han fungerede tillige som Sognepræst i et af Herredets Kald. Hvetbo Herred ⁴⁾) har dog kun indtil 1812 udgjort et selvstændigt Provsti, idet det da indgik i *Amtsprovstiet* for Aalborg Kjøbstad, Kjær, Jerslev, Hvetbo og Ø. Han Herreder. Ved Reskript af 1817 $\frac{11}{6}$ blev dette Amtsprovsti delt saaledes fra $\frac{1}{7}$ s. A., at Jerslev, Hvetbo og Ø. Han Herreder skulde udgjøre et Provsti, og ved kgl.

¹⁾ K. B.

²⁾ a. St.

³⁾ a. St.

⁴⁾ Hertil hørte i gejstlig Henseende Gjøl Sogn.

Resol. af 1824 ¹⁰/₄ blev Jerslev Herred henlagt til Børglum Herred, hvorefter Hvetbo Herred sammenlagdes med Øster og Vester Han Herrederne. Denne Ordning vedvarede indtil 1858, da Reskr af ³⁰/₁₀ bestemte, at Han Herrederne skulde udgjøre et Provsti, og Hvetbo Herred forenes med Børglum Herred til et Provsti, og dette Forhold bestaar endnu.

Provsterne over Hvetbo Herred efter Reformationerne ere følgende:

1. 1537?—1554 Mads Christensen, Præst i Jetsmark ¹).
2. 1554—1565 Niels Mørk, Præst i Ingstrup.
3. 1565—1573? Christen Jensen Krabbe, Præst i Saltum.
4. 1573—1598 Jørgen Jensen Vejle, Præst i Ingstrup.
5. 1598—1610? Hans Nielsen Aalborg, Præst i Saltum ²).
6. 1610?—1622 Anders Jensen Bredekjær, Præst i Jetsmark.
7. 1622—1640 Søren Christensen Bhie, Præst i Ingstrup.
8. 1640?—1650 Niels Nielsen Aalborg, Præst i Jetsmark.
9. 1650—1652 ?
10. 1652—1660 Ludvig Joensen, Præst i Ingstrup.
11. 1660—1676 Hans Lukassen Paludan, Præst i Jetsmark.

¹) Synes at have været Provst, idet han i Indberetning af 1553 angaaende Degnebol afgiver Erklæring for hele Herredet.

²) Mødte 1610 ved Prins Christians Hyldning for Provsten Anders Jensen, Jetsmark [Kirkehist. Saml. 5, II, 546].

12. 1677—1709 Jakob Ottesen, Præst i Ingstrup.
13. 1709—1715 Niels Larsen Winde, Præst paa Gjøl.
14. 1715—1735 Jens Godsen, Præst i Ingstrup.
15. 1735—1741 Hans Nielsen Winde, Præst i Saltum.
16. 1741—1743 Anders Pedersen Thorning, Præst paa Gjøl.
17. 1743—1767 Vilhelm Frederik Bondorff, Præst i Jetsmark.
18. 1767—1786 Peder Jungersen, Præst paa Gjøl.
19. 1786—1807 Peder Hostrup Worm, Præst i Ingstrup.
20. 1807—1812 Christian Frederik Fibiger, Præst i Jetsmark.
21. 1812—1817 Peder Adam Obel, Præst i Hals. Amtsprovst.
22. 1817—1823 Carl Frederik Jansen, Præst i Brovst.
23. [1823 - 1825] Ole Frederik Obel, Præst i Tolstrup-Stenum, konst. Amtsprovst for Hvetbo og Ø. Han Herred.
24. 1825—1835 Knud Munch, Præst i Klim.
25. 1835—1841 Palæmon Føgh Obel, Præst i Klim.
26. [1841—1842 ^{30/1}] J. R. Damkjær, Præst i Kjettrup, konst.
27. 1842—1851 Christian Djørup, Præst i Klim.
28. 1851—1859 Jacob Rasmus Damkjær, Præst i Kjettrup ¹).
29. 1859—1863 Edvard Emil Gottlieb, Præst i Vraa.
30. 1863—1872 Hans Jørgen Hansen, Præst i Vrensted.

¹) Pastor F. V. Lund i Kollerup var konst. en Tid, 1853—1854.

31. 1872—1878 Ole Frederik Hieronymus Mynster, Præst i Serridslev.
32. 1878—1895 Josef Albrecht Sørensen, Præst i Jerslev.
33. 1895—1905 Rasmus Schandorff Hansted, Præst i Ø. Brønderslev, forflyttet 1899 til Vraa.
34. 1905— Krarup i V. Brønderslev.

I Henseende til Ind- og Udførsel hørte Herredet i det 17. og 18. Aarhundrede under *Tolderen* i Hjøring. Som omtalt under Afsnittet Kysthandel foregik der en til Tider ikke ringe Udskibning ved Blokhus, og Strandinger og ilanddrevet Gods gav ogsaa Toldvæsenet noget at bestille her, hvorfor der 1838 ansattes en Strandkontrollør i Blokhus, hvis Distrikt, der naaede fra Kværnbæk til Tranum Strands sydlige Ende, tidligere havde været under Opsyn af en i Fureby stationeret Strandrider. Da Løkken i Tredserne fik selvstændigt Toldkammer, blev Posten i Blokhus lagt herunder, og dette Forhold bestod indtil Toldkammeret i Løkken atter blev nedlagt 1894. Den Del af Herredets Strand, der hørte under selve Løkkens Distrikt, fra Kværnbæk til Nybæk, kom da atter under Hjøring Toldkammer, og Strandkontrollen i Blokhus kom under Aalborg Toldkammer; 1902 ombyttedes Strandkontrolløren i Blokhus med en Opsynsmand.

Indtil 1773 var der hverken *Læger* eller *Apothekere* i Vendsyssel¹⁾, men nævnte Aar ansattes der 2

¹⁾ 1762 blev der ved kgl. Reskript ansat en Landfysikus for Aalborghus, Aastrup, Børglum og Sejlstrup Amter, men han boede i Aalborg. Hans Løn var 250 Rdl., som blev lignet paa Beboerne i disse Amter og opkrævet efter de ved Reskript af 1763 ¹¹/₃ fastsatte Bestemmelser. N. 282 og 283.

Kirurger i Hjøring og Skagen, og derved blev det værste Savn afhjulpet, thi det sydlige Vendsyssel laa Aalborg saa nær, at Lægebetjening kunde ske derfra, og Kjær og Hvetbo Herreder bleve derfor 1787 sammenlagte med Fleskum Herred og Aalborg By til et Distriktskirurgikat¹⁾. 1819 blev Hvetbo Herred dog fraskilt og lagt under Hjøring Distriktskirurgikat, men 1829 blev der oprettet et nyt Kirurgikat, hvis Distrikt kom til at bestaa af Øster og Vester Han Herrederne samt Hvetbo Herred²⁾. Lægen for dette Distrikt boede i Kjettrup Sogn ved Fjerritslev, og Hvetbo Herreds Beboere havde saaledes noget nær lige langt til de omboende Læger i Aalborg, N. Sundby, Hjøring og Kjettrup. Dette Forhold vedblev at bestaa indtil 1846 ¹¹/₅³⁾, da der oprettedes et eget Lægedistrikt for Hvetbo Herred; Distriktslægen fik Bolig i Saltum, hvor der ved Resol. af 1857 ³⁰/₁₀ tillige oprettedes et *Apothek*. I den siden da forløbne Aarrække har Distriktslægeembedet været beklædt af følgende⁴⁾:

1. *Hans Gorgius* fra 1849 ¹²/₂—1856, senere Læge i Løkken.
2. *Frants Johannes Michelsen* fra 1856—1862, † ²⁵/₈ s. A.

¹⁾ N. 306 ff. Ved kgl. Resol. 1773 ³⁰/₁₂ blev den Afgift af en Skill. pr. Td. Hartkorn, der forhen havde været tillagt Vejmasterembedet i Vendsyssel og Han Herrederne, henlagt til Lønning af 2 Kirurger, idet Opsynet med Vejene herefter skulde føres af Herredsfogden [J. E. ²/₁₇₇₁].

²⁾ N. 302, 310.

³⁾ Se Smith og Bladt: Den danske Lægestand, 5. Udg., 297; Embedet synes dog ikke at være blevet besat før 1849.

⁴⁾ Se Smith og Bladt: Den danske Lægestand, 4. Udg., S. 145.

3. *Ole Tycho Diderik Castberg* fra 1862¹⁶/₁₂—1864,
11¹/₆ s. A
4. *Magnus Christian Lund Poulsen* fra 1865 ⁴/₉—
1880, senere Distriktslæge i Grenaa.
5. *Gottlieb Edvard Viggo Schleisner* fra 1880 ²⁹/₇—
1884, senere Distriktslæge paa Samsø.
6. *Christian Albert Emil Hansted* fra 1884 ¹⁷/₁₀—1895,
senere Distriktslæge i Nykjøbing F.
7. *Ove Malling Giersing* fra 1895 ²⁹/₁₁—1902, senere
Distriktslæge i Grenaa.
8. *Marcus Carl Jens Olsen* fra 1902 ³/₅.

Endelig kan anføres, at Hvetbo Herred hører til
7. *Landstingskreds*, Hjøring Amts 5. *Folketingskreds*
(Halvrømmen), Hjøring Amts 8. *Forligskreds* og 5.
Udskrivningskreds (524—531 Lægð).

Retsplejen udøvedes i ældre Tid af Tingmændene selv, men efterhaanden greb Kongemagten ogsaa ind paa dette Omraade, hvorved Tingmændenes Indflydelse formindskedes. Saaledes maatte de dele Dommermyndigheden med den af Lænsmanden beskikkede Herredsfoged ¹⁾, og tilsidt ophørte de helt at deltage i Retsplejen. Dog haves der Exempler paa, at et eller flere Selvejerbylav eller Sogne havde Birkeret fra Valdemarernes Tid — saaledes Øland, Fur o. fl. — eller sagdes at have søgt Ret under dem selv fra Alders Tid ²⁾, og dette var maaske Tilfældet med Beboerne paa Gjøl, skjønt der i det 15. Aarhundrede optoges flere Tingsvidner ved Hvetbo Herredsting angaaende Ejendomme paa

¹⁾ Se senere.

²⁾ Molbech: Hist. Tidsskrift II, 509 og IV, 593.

Øen ¹⁾); Christian den III anordnede nemlig ved aabent Brev, dateret Aalborg Lørdag efter Søndagen Misericordiæ 1546, at menige Almue, som bygge og bo paa Egholm, Gjøøl og udi Sundby, skal søge deres Ret og Ting til Aalborg Byting, som skal være deres rette Værneting ²⁾). Gjøøl Sogn ses ogsaa 1579 ^{15/3} at være bleven henregnet til Aalborg Birk i Henseende til Skyldsætning ³⁾, men 1601 regnedes det under Kjær Herred og ligeledes 1615—16, og i Pendingeskatregnskabet for 1630 optages det under Kjær Herred ⁴⁾, saa der synes at have hersket nogen Uvished om, til hvilket Herred Øen egentlig hørte. Vi se da ogsaa, at der 1690 ^{11/7} toges Tingvidne ved Hvetbo Herredsting, at Gjøølboerne fra gammel Tid og endnu medens Knud Christensen var Herredsfoged (1646—1685) havde søgt og vare blevene søgte ved Hvetbo Herredsting angaaende Gjældssager, »mens en Tid lang, imedens Sandemænd brugtes at sværge om Manddrab og Voldsgjerninger, da havde Aalborg Byfoged taget en Mand til at være Sandemand, og søger deres Ret og Ting nu til Aalborg Byting« ⁵⁾. Ved Reskript af 1844 ^{6/11} kom Øen under Hvetbo Herreds Jurisdiktion.

I gejstlig Henseende har Øen vist siden Reformationen hørt under Provstiet for Hvetbo Herred.

Fra den Tid, da Tingmændene endnu deltog i Retsplejen, have vi Efterretninger om en ved Hvetbo Herredsting behandlet Sag, der — om den end

¹⁾ Æ. d. A. III, 81 og 97.

²⁾ J. E. ^{46/1789}.

³⁾ K. B.

⁴⁾ A.

⁵⁾ Tgb.

maa antages at være af mere juridisk end historisk Interesse — kortelig skal refereres her, idet der i øvrigt henvises til Kolderup-Rosenvinges »Udvalg af gamle danske Domme« II Bind, Side 21 o. flg., hvor de nærmere Omstændigheder findes anførte. En Mand ved Navn Clement Jensen, hvis Bopæl er ubekjendt, havde beskyldt en Christen Jensen fra Mors for at have stjaalet Sct. Laurs Kalk ¹⁾, og 10 Domsmænd fra Hvetbo Herred dømte Christen Jensen fra Livet, hvorefter han blev hængt. Den dømfældte Mands Broder, som hed Niels Jensen, indstævnedede imidlertid saavel Clement Jensen som Domsmændene for Kongens Retterting, fordi han mente, at hans Broder var hængt med Urette. Der blev da 1537 optaget Vidneførsel i Aalborg, og her fremlagde Clement Jensen et Tingsvidne af Hvetbo Herreds Ting, hvori 3 Mænd vidnede, at Christen Jensen ikke havde kunnet afkræfte Beskyldningen for Tyveriet ²⁾, og ligeledes fremlagde han et andet Tingsvidne, hvori 2 Mand vidnede, at de havde hørt Christen Jensen sige før han blev grebet, at skulde han hænges for den Kalk, da skulde der hænges 3 til. Herimod fremførte Niels Jensen 10 Mand, nemlig: Mads Lauritsen i Sundby ³⁾, Morten Udsen i Jetsmark, Severin Tollesen i Pandrup, Jep Mørk, Andreas Madsen, Laurids Jensen i Hønsholm, Jens Pedersen i Kvorup, Peder Jensen i Gyrup (Pirup?), Knud Ovesen og Jens Jensen, hvilke

¹⁾ Nogen Kirke helliget Sct. Laurentius kjendes ikke i Hvetbo Herred.

²⁾ » . . . bød han sin Lov og Værn til, men kunde den ikke samme Dag fulddrive og ej heller 8. Dagen efter.«

³⁾ Sønderby?

under Ed vidnede, at da den for Tyveriet beskyldte Christen Jensen kom paa Hvetbo Herredsting, havde han ikke, som Skikken ellers var, Tyvekosterne bundet paa sig, og han bekjendte heller ikke Tyveriet før han blev hængt, hvilket ogsaa Herredsfogden bevidnede ¹⁾. Søren (Severin) Tollesen og Morten Udsen havde yderligere i to Breve erklæret, at de havde været paa Tinget den paagjældende Dag og der havde vidnet, at de ikke havde hørt Christen Jensen tilstaa Tyveriet, og endelig fremlagde Niels Jensen et 8 Mands Vidne af Sønderherreds Ting paa Mors, hvori erklæredes, at den hængte Christen Jensen var født paa Mors og ikke kom derfra for nogen Uæresag, men at han altid havde skikket sig godt. Ved den kongelige Dom, som blev afsagt i Viborg, erklæredes, at Christen Jensen var hængt med Urette og burde komme ned af Galgen og blive begravet som kristen Mand. De, der havde grebet, bastet, bundet og ført ham, have gjort Vold og Uret og burde bøde efter Loven saavel til Kongen som til Niels Jensen, der havde forfulgt Sagen. Til Dommen knytter Kolderup-Rosenvinge en Anmærkning om, at Tingsmændene aabenbart havde dømt Christen Jensen fra Livet, uden at Herredsfogden har taget Del i Domfældelsen, og herved havde de handlet i Strid med kongelig Befaling af 1475, der siger, at ingen uden Biskop og Bygde-

¹⁾ Naar Tyven bunden førtes til Tinge med Kosterne paa Ryggen, og disse bevisligt vare en halv Mark værd, fældedes ingen Dom, men Tyven hængtes strax, fordi hans Gjerning havde dømt ham [efter Jydske Lov]. Se Danske Samling 2, V, 276.

mænd eller en af Kongen beskikket Dommer maatte dømme til Galge og Gren.

Forsædet paa Tinge førtes oprindelig af de ældste eller mest ansete Tingmænd, men overtoges senere af Ombudsmandens Fuldmægtig, for hvem Betegnelsen *Herredsfoged* kom i Brug i Løbet af det 15. Aarhundrede ¹⁾).

Allerede Christoffer II.s Haandfæstning foreskriver, at hver Ombudsmand (Lænsmand) i hvert Herred skulde indsætte en jordeggen Bonde, d. v. s. en Selvejrbonde til sin Fuldmægtig i Herredet, og herfra stammer den Regel, at man til Herredsfoged sædvanlig tog en Selvejrbonde. Dette medførte i Hvetbo Herred et ejendommeligt Forhold. Som andet Steds omtalt blev Antallet af Selvejrbønder i det nordlige Jylland meget indskrænket efter Skipper Klements Fejden, og saaledes ogsaa i Hvetbo Herred; Følgen heraf blev, at Udvalget af de Bønder, hvem Herredsfogedbestillingen kunde betros, kun var ringe, og dette førte atter til, som det vil ses nedenfor af Listen over Herredsfogder, at Bestillingen i en lang Aarrække holdt sig i en enkelt Familie og gik fra Fader til Søn eller Svigersøn ²⁾).

Herredsfogdernes Opgave var at »skikke hver Mand Lov og Ret uden Vild«, og først i det 18. Aarhundrede blive de Politimestre og faa overdraget flere og flere administrative Forretninger. Deres

¹⁾ W. Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15 Aarh., S. 249 ff.

²⁾ Forholdet var et lignende i Kjær Herred; her beklædtes Herredsfogedbestillingen vist fra 1485 til ca. 1685 af Familien Kjærulff fra Vadum.

Lønning var oprindelig ringe; de fik som oftest overdraget deres egen eller en anden Gaard i Herredet fri for Landgilde og andre Afgifter, og desforuden fik de nogle Steder en Kornafgift af hver Ejendom, det saakaldte »Dommerkorn«, men da de selv skulde være ansvarlige for deres Gjerninger (Domme), kunde en af Herredsfogden afsagt, men ved Landstinget underkjendt Dom medføre et saa stort Tilsvær, at et Aars Løn let kunde medgaa.

Det vil nedenfor ved Omtalen af de enkelte Herredsfogder i Hvetbo Herred blive nævnt, hvilke Gaarde hver især kunde nyde frit. Denne Lønningsmaade, som var almindelig i det 16. Aarhundrede, faldt bort i det næste, og Herredsfogderne i Aalborghus Amt sendte derfor et den 24. Marts 1673 dateret Andragende til Kongen, hvori de beklagede, »at vores Gaarde, som vi tilforn have nydt fri til vores Bestilling, er for langsommelig Tid siden solgt og afhændet, saa vi nu ej nyde nogen fri Gaarde for vor Tjeneste og Bestilling; ej heller er os bevilget nogen Fogedskjæpper, som Herredsfogderne i Sjælland nyder tillige med deres fri Gaarde«, og bad om, at der maatte bevilges dem en Skjæppe Rug eller Byg af hver Gaard, og af dem, »som ringere ere, advenant¹⁾«. Den første Underskriver under denne Ansøgning er Knud Christensen her i Herredet, og han har maaske sat Sagen i Gang. Rentekammeret erkjendte i sin Forestilling til Kongen, at det »vel er vist nok, at Herredsfogdernes Gaarde, som de tilforn have nydt fri til deres Bestilling, for langsommelig Tid med andet Gods er udlagt²⁾, og

¹⁾ c: i Forhold.

²⁾ Formentlig til Betaling af Rigets Gjæld.

at de derfor ingen Erstatning igjen [haver] bekommet«, men det finder det dog betænkeligt at paa-lægge Undersaatterne nogen ny Udgift. Kristian V var dog ikke af Rentekammerets Mening, men gav med egen Haand Forestillingen følgende Paategning: »Det er en Sag, som i Almindelighed vil gjøres Anstalt om. I kan tænke paa andre Forslag og om Middel kunde findes, saa mange Gaarde igjen at forskaffe, som de for deres Bestilling kunde nyde«.

Der blev dog næppe noget heraf. Den ved Forordn. 9. Septbr. 1649 og Danske Lov bestemte Sportellønning udvidedes, og i Løbet af det 18. Aarhundrede indførtes mere og mere en Lønning med Sportler eller en Kjendelse for hver Embedsforretning i Overensstemmelse med en lovbestemt Taxt, indtil man fandt, at Lønningen herved blev for stor, og at Staten kunde være tjent med selv at tage Sportlerne og sætte Herredsfogderne paa fast Lønning. Den sidste sportellønnede Herredsfoged i Hvetbo Herred var N. V. Lassen.

Til at føre Tingbøgerne, hvori indførtes hvad der blev foretaget paa Tinget, ansattes ligeledes af Lænsmanden en *Herreds- eller Tingskriver*¹⁾, og hertil skulde der ligesom til Herredsfogder beskikkes »gode, gudfrygtige og ærlige lovfarne Mænd«²⁾. Da Manden jo imidlertid først og fremmest skulde kunne skrive, var der heller ikke for denne Stillings Vedkommende noget stort Antal Personer at vælge imellem, og da det tilmed ved kongelig Missive af 7. Maj 1621³⁾ blev forbudt Degnene at være Ting-

¹⁾ Chr. III.s Haandfæstn. § 34.

²⁾ Chr. III.s Lænsordn. af 1557.

³⁾ jvf. Danske Lov 2, 15, 4.

skrivere, blev Udvalget end yderligere indskrænket; ja i Hvetbo Herred synes det endog, som om man til Trods for Forbudet har beskikket en Degn til Skriver, saa der maa Forholdene vel have nødvendiggjort det¹⁾. I Tingbøgerne kaldes Skriveren almindeligvis »Tingskriver«, men ved Midten af det 18. Aarhundrede begyndte Benævnelsen »Herredsskriver« at blive gængs²⁾. Tingskriverembedet blev for dette og Kjær Herreds Vedkommende sammenlagt med Herredsfogedbestillingen Aar 1800, og senere have disse to Embeder været beklædte af én Person.

Ved Begyndelsen af det 18. Aarhundrede bleve Bønderne fortrængte fra saavel Herredsfoged- som Tingskriverembederne, hvilke efter denne Tid i Reglen besattes med forhenværende Proprietærer eller Standspersoner, der trængte til at faa et »Ben«, og som havde gode Forbindelser i Kancelliet, thi efter Enevoldsmagtens Indførelse udnævntes Fogden og Skriveren ikke længere af Lænsmanden (Amtmanden), men af Kongen.

Beliggenheden af Herredets *Tingsted* i Middelalderen kan ikke med Bestemthed paavises. Lidt nordvest for Hune Kirke findes lige øst for Klitbakken »Laden« en lille jævn Plads, kaldet »Tingstedet«. Denne Plads var tidligere omgjærdet med store Kampesten i en Firkant. Stenene, der indhegnede Pladsen, ere nu borte paa enkelte nær, som

¹⁾ Se nedenfor under Skriveren Knud Pedersen. Dette Tilfælde var forøvrigt ikke enestaaende; se saaledes J. S. VI, 88 om en Degn, der var Tingskriver i Aars H.

²⁾ Herredsskrivere nævnes dog allerede i Chr. III.s Haandfæstning § 34.

ligge dækkede af Sand (de bleve anvendt til Vej-anlæg), men endnu i 1865 fandtes i hvert Fald en Del af dem. Digteren Goldschmidt besøgte nævnte Aar Blokhuis og besaa Stedet, som han beskriver i sin »Dagbog fra en Rejse i Vendsyssel o. s. v.«, Side 109, og ligeledes omtales det i Kruses »Nordjyllands Mærkværdigheder i det 19. Aarhundrede«¹⁾. Sidstnævnte angiver Stensætningens Længde til 70 Skridt og dens Bredde til 10 Skridt, medens førstnævnte har henholdsvis 113 og 15 Skridt, hvilken Forskjel mulig hidrører fra, at Professor Goldschmidt jo var en meget lille Mand. Forøvrigt er Goldschmidts Beskrivelse ret uforstaaelig, bl. a. kalder han aabenbart den høje Mark (Tornmarken) for en Eng. Man maa vel i Almindelighed antage, at de ret hyppigt forekommende »Tingsteder« ere almindelige Langdysser, men for dette Tingsteds Vedkommende synes det ikke at være Tilfældet. Ganske vist fandt Nationalmuseets Udsendinge²⁾ ikke noget Tingsted, da de 1882 undersøgte Egnen; de fandt kun en Langdysse fra Stenalderen, ca. 120 Alen lang, paa Midten af hvilken der havde været et Gravkammer af meget store Sten³⁾, men dette havde sin Grund i, at Stenene om Tingstedet da forlængst vare borttagne. Den Stensætning, der kaldtes Tingstedet, laa nemlig i sin Helhed sønden for Langdyssen, hvor der som nævnt er en lille jævn Plads, en lyngbevokset Grusbanke omgivet paa de tre Sider af Flyvesandsklitter og paa den fjerde — den nordre — af foran omskrevne Langdysse.

¹⁾ Nationalmuseets topografiske Arkiv.

²⁾ Dhrr. S. Müller og E. Schiødte.

³⁾ I Følge velvillig Meddelelse fra Nationalmuseet.

Den Beskrivelse, Øjenvidner have givet mig af Pladsens Udseende forinden Stenene bleve fjærnede, synes at være meget overensstemmende med Beskrivelser af Tingsteder under aaben Himmel, og det er ligeledes ret almindeligt at finde større Begravelser i umiddelbar Nærhed af Oldtidens Tingsteder. saa det er ikke usandsynligt, at vi her have Herredets ældste Tingsted; saa meget mere, som Pladsen her vilde være passende valgt i en Tid, da Hune Sogn endnu ikke var ødelagt af Sand, og da Herredets østlige og sydlige Lavland endnu var ubebygget.

Tinget forekommer i Dokumenter fra 1354 og 1423 ¹⁾ uden at Stedet for dets Afholdelse omtales; men henimod Aar 1600 holdtes det sikkert paa eller ved Tinghøjene nogle hundrede Alen nord for Saltum Kirke paa Over Jonstrup Mark. Ligesom andre Steder, selv i Byerne, holdtes Tinget under aaben Himmel, og det kunde derfor ikke undgaas, at Uvejr især om Vinteren maatte vanskeliggjøre Afholdelsen, fordi Folk krympede sig ved at give Møde under saa lidet tiltalende Forhold ²⁾. Saaledes noterer Tingskriveren 1641 i Tingbogen, at 11. December »formedelst et grumt Uveder og Rendfog er ingen flere mødt; derfor blev der intet videre den Dag udrettet, men al Ting udsat til i Dag 8 Dage«. Fristelsen til at ty i Hus i slige Tilfælde var stor, og man benyttede da Vaabehuset til den nærliggende Saltum Kirke, hvad selvfølgelig maatte

¹⁾ Erslev: Repert. Nr. 2401 og Secher: Kongens Rettertingsdomme 1595–1604, S. 365.

²⁾ 1669 ²/₁₂ holdtes Slet Herredsting f. Exp. i Brarup »for Guds Weierlig«. [Ms Nr. 222, Side 124, Aalb. Stiftsbibl.].

medføre Ulemper, da Tinget holdtes om Lørdagen, og Præsten samtidig skulde holde Skriftemaal i Kirken. Blandt Biskoppernes 1631 til Kongen indsendte Erindringer til Kirkeordinansen hedder det da ogsaa: »I Aalborg Stift om. Lørdagen ved Saltum Kirke udi Hvetbo Herred, som og paa Hannæs ved Tømmerby Kirke holdes Ting, og undertiden i Vaabenhuset, hvor med Bulder og blodige Eder saa rumores, at Præsten kan ikke i Rolighed skrifte. Lænsmanden kunde vel skaffe Raad dertil; endog Herredsfogden derom paamindet haver, [haver han] ikke endnu villet raade Bod derpaa¹⁾. Denne Klage har aabenbart frugtet, thi 1631 ²⁷/₈ mødte Ridefogden til Aalborghus²⁾ paa Herredstinget og forbød paa Kongens Vegne Herredsfogden at holde Ting eller Rettergang i Saltum Kirkes Vaabenhus, paa Kirkegaarden eller ved Kirkegaardsdiget. Dette Forbud har formodentlig hjulpet for en Tid, men senere tyede man om end ikke ind i Vaabenhuset saa dog i Læ af Kirken. Den 24. Novbr. 1638 holdtes Tinget østen for Saltum Kirke, og 1647 noterer Ting-skriveren den 18. Septbr.: »Denne Dag formedelst stor Regn og Uvejr holdtes Tinget ved Saltum Kirke«. Men saa fandt man paa at benytte Kirkens Tiendelade: 1647 ²⁵/₉: »Den Dag formedelst Skylregn holdtes Tinget i Tiendeladen«, og ¹¹/₁₂ s. A.: »Denne Dag holdtes Retten i Saltum Tiendelade formedelst Uvejr«³⁾.

1) Kirkchist. Samling 3, II, 104.

2) Poul Andersen (Børialsen) i Hvilshøjgaard.

3) Tgb.

Til Tingstedets Udstyrelse hørte den Gang de fire „*Tingstokke*“, paa hvilke *Tinghørerne* eller de Mænd, der som Repræsentanter for Herredsmændene skulde være til Stede hver Tingdag i Antal af 8, for at Retten kunde sættes lovlig, havde Plads ¹⁾. Tingstokkene vare Planker, der vare lagte paa Støtter af Sten eller Træ, og de gjorde tillige Tjeneste til at holde den menige Almue fra at komme Retten alt for nær paa Livet. Disse Stokke synes at være blevne vedligeholdte ved frivillige (?) Bidrag fra Herredsmændene, thi 1634 ¹/₃ bekendtgjorde Herredsfogden, at han gav en Mand Fuldmagt til »vesten Aaen« i Aaby Sogn og i Røgel at samle Penge til Tingstokkene ²⁾. Efter at Hvetbo Herred var blevet lagt sammen med Kjær Herred og Hals Birk 1687 ²⁶/₁₁, fik Herrederne fælles Tingsted paa Biersted Hede i Kjær Herred, hvor der blev opført et *Tinghus*. Herfra flyttedes Tinget i Henhold til kongelig Resol. 1704 ²⁵/₁₁ til Vorbjærg i Nørre Sundby Sogn ³⁾, og Flytningen forberedtes ved, at Bønderne i Ø. og V. Hassing, Ulsted og Hals Sogne 1705 ¹⁶/₁ fik Ordre til at levere 54 Vogne til Transport af Tinghusets Tømmer fra

1) Disse Tinghørere eller Stokkemænd skulde forblive ved Tinget, saalænge Retten holdtes, og den følgende Søndag skulde de ved Kirkestævne forkynde Sognemændene, hvad der var passeret. Af denne Grund skulde der møde mindst 1 Tinghører fra hvert Sogn. Jvf. Tgb. 1681 ¹⁷/₉.

2) Tgb.

3) Paa Vidensk. Selsk. Kort 1791 er afsat Retsgaard i Biersted Sogn, hvilken antagelig har ligget ved Tingstedet, og ligeledes er paa Kortet afsat Tinghuset sydligst i Vorbjærg By.

Biersted til Vorbjærg ¹⁾, og 1705 ^{24/4} holdtes Tinget her for første Gang ²⁾. I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede forlagdes Tingstedet til Nørre Sundby. Da Hvetbo Herred atter 1843 ^{14/7} blev udskilt som en selvstændig Jurisdiktion, henlagdes Tingstedet til Blokhuis i Hune Sogn, og herfra flyttedes det 1891 efter Herredsbeboernes Ønske til Pandrup i Jetsmark Sogn, hvor der opførtes et nyt Ting- og Arresthus.

Indtil 1687, da Kjær og Hvetbo Herreder fik fælles Ting, var *Tingdagen* stedsse Lørdag, men herefter blev Tinget afholdt om Fredagen, og da Hvetbo Herred 1843 fik sit eget Tingsted, blev Onsdag Herredets Retsdag. Af Tingbogen 1646 ^{6.9} ses, at Retten i Vinterhalvaaret blev sat Kl. 9 Fm. og om Sommeren noget før.

I Biskoppernes ovenfor omtalte Klage af 1631 nævnes »Bulder og blodige Eder« som om det hørte til Tonen paa et Tingsted, men det er dog vist ikke Tilfældet. Dels maatte der hverken holdes Kro eller Udskjænkning af stærke Drikke ved Tingstederne, og dels gik Krænkelse af Rettens Værdighed næppe hen uden Paatale fra Retsbetjentenes Side: 1634 ^{18/3} rejser Herredsfogden saaledes Tiltale ³⁾ mod en Mand for Ulyd og Buldren

¹⁾ Tgb.

²⁾ Tgb. Disse Tinghuses Udstyrelse var vel tarvelig om end forskjellig. I Slesvig vare Væggene prydede med Billede af Kongerne [J. E. ^{131/1842}], i Han Herred havde man derimod Gaasebænke under Tingbordet, hvor Gæssene kunde ruge uforstyrret de 6 Dage om Ugen.

³⁾ Eller han »fordelte« ham. Om den Art Retsforfølgning, der kaldtes »Fordeling«, se Secher: Om Vitterligheden i den

paa Tinget og for Skjældsord og Ukvemsord, som han havde givet sin Modpart, og $2\frac{1}{6}$ s. A. fordelte han paany en Mand for »sin store Ulyd og Buldrens Skyld«.

Den i Provinsarkivet i Viborg opbevarede Række *Tingbøger* for Hvetbo Herred begynder 1630 og haves nogenlunde velbevaret indtil 1655. For Tiden 1656—58 mangle de, maaske ere de bortførte af Svenskerne, og ligeledes mangle Aargangene 1661, 1664—68, 1688, 1692, 1698—1700. Aargangene efter 1687 ere fælles for Kjær og Hvetbo Herreder. Rigsarkivar Secher siger i Fortalen til »Om Vitterligheden i den ældre danske Proces«, at Hvetbo Herreds ældste Tingbøger ere særlig godt skrevne og vel førte.

Herredets *Segl*, der bl. a. findes atbildet i 3 Udg. af Traps »Danmark«, viser i et Aftryk fra 1584 Hovedet af en Gedebuk, der synes at æde af nogle paa en Høj voxende Straa. Om deraf kan sluttes, at Gedehold har været meget almindelig i Hvetbo Herred i fordums Tid, skal lades usagt; usandsynligt er det ikke, at vi her have at gjøre med den samme »Etymologi«, som afleder Navnet Aarhus af et Hus med Aarer og betegner Han Herred ved en Hane o. s. v., Afledninger, der ere rene Fantasifostre. Erindre vi den af Præsten Hans Winde givne Forklaring af Hvetbo Herreds Navn, nemlig at Hvetbo er lig Hovedbo (se under Herredets Navn), hvilket maaske har været Datidens folkeetymologiske Tydning, er det ikke usandsynligt, at der er en vis

ældre danske Proces; »Dele« og »Æske« vare to forskellige Former for Retsforfølgning.

Forbindelse mellem Seglets Bukkehoved og denne Tolkning af Navnet.

Herredets *Galge* stod vist ved Aar 1633 og senere paa Galgehøj eller Galgebakke ved den sydlige Side af Nols Sø i Saltum Sogn. Det var imidlertid ikke dens oprindelige Plads, thi 1633 vidnede en Mand paa Tinget, at han mindedes, at Jonstrup Mænd i 30 Aar havde brugt Jorden sønder ad den gamle *Galge* og vester ind ad Klitten, og 6 Mænd vidnede, at den gamle Vej fra Jonstrup gik sønder ad *Dalen, hvor den gamle Galge* stod¹⁾. 1646 ^{26/9} tog Herredsfogden Tingsvidne, at 4 Mænd havde synet Galgen, og den befandtes at være ved Magt. At dømme efter et andet Tingsvidne fra hin Tid²⁾, synes der ogsaa at have været god Brug for den. Vi erfare nemlig deraf, at Herredsfogden for Ting og Dom gav tilkjende, at »at efterdi her begives stor Røveri og Tyveri her i Herredet«, hvad enhver godvillig vil bekræfte, skulde enhver, der kunde fange eller paagribe en Tyv, lade ham undlive. Og for Retten fremstod 6 Mænd fra Ingstrup Sogn, 3 Mænd fra Hjermelev, 3 fra Alstrup, 5 fra Saltum, 3 fra Hune og 4 fra Jetsmark³⁾, ialt 24 Mænd, som med menige Herredsmænd svarede og vedtog, at hvilken Mand i Herredet, der lod en Tyv fange og undlive, skulde have sine Udgifter i den Anledning refunderet med 4 Skill. af hver Gaard og hvert Bol og 2 Skill. af hvert formuende Gadehus, »og der-

1) Tgb. 1633 ^{23/3} og ^{23/5}. Den omhandlede Dal er Indskjæringen mellem Mølletungen og Nest. Se under Saltum Præstegaard.

2) Tgb. 1650 ^{12/1}.

3) Aaby Sogn var ikke repræsenteret.

som nogen imodstaar forskrevne Penge ikke godvilligen vil udlægge, da skal han med tvende Mænd have frit Forlov uden al Døm og Del at tage Pant for fornævnte Penge af hver, og intet Lovmaal dermed at forbyde«. Samtidig blev Galgen istandsat, og Synsmændene erklærede, at de nu havde synet Galgen, og »den var stærk og ved Magt til at lade Tyve hænge udi«¹⁾).

Kun Tyve blev hængte, andre Forbrydere blev halshuggede, og Halshugningen udførtes med Sværd. I et Tingsvidne af 1634^{15/2} nævnes, at Thomas Pedersen ved Dammen i Hjermelev var bleven halshugget, og Kjeld Olufsen i Sønderby var bleven hængt for Tyveri; i Jetsmark Kirkebog anføres 1653 blandt absolverede »Lars Clemmensøn paa Lundergaard, som blev skyldt af Maren Pedersdatter i Kaas, som blev halshugget«, men om disse to ved Halshugning aflivede Personers Forbrydelse er iøvrigt intet fundet²⁾).

HERREDSFOGDER.

1. Den første Herredsfoged, om hvem der haves Efterretning, var *Peder Russ*, som var i Embede 1519, hvilket er alt, hvad vi vide om ham³⁾).
2. *Hans Mørk* var Herredsfoged 1552⁴⁾ og boede i Sønder Saltum. Han indstævnedes 1545 for Kongens Retterting sammen med Søren Nielsen og Anders Mørk i Vestrup, fordi Hjermelev og

1) Tgb. 1650^{26/1}.

2) Sandsynligvis har Maren Pedersdatter aflivet sit Barn.

3) T. S. Perg. Nørrejylland 221.

4) Tgb. 1655^{8/9}.

Alstrup Sognemænd mente sig forurettede af dem [»for the haffue fordelt thennom til tynge mett wrethe«¹⁾]. Han hørte sikkert til en af Peder Dyrskjøt omtalt Adelslægt Mørk, som sank ned i Bondestanden²⁾; Slægten synes at have været udbredt i Saltum Sogn, hvor den navnlig besad Saltumgaard, hvilken Gaard denne Herredsfoged vist ogsaa beboede. Sandsynligvis var han Søn af *Lars Mørk*, der mulig var hans Formand som Herredsfoged. Lars Mørk indværgede 1519 en Del Gods til Aalborg Slot³⁾, og 1526 fik han og »et hans bedste Barn« Livsbrev paa et Stykke Eng i Vildmosen, hvilket strakte sig fra Gammelaa til Gaaselunebæk, og hvoraf han aarlig skulde erlægge 14 Ørtug Byg til Aalborg Slot⁴⁾. Denne Eng havde Hans Mørk ogsaa, men efter hans sandsynlige Død 1569 blev Engen forlænet til Admiral Peder Munk⁵⁾. Af Aalborghus Læns Regnskab fremgaar, at Hans Mørk i Løn som Herredsfoged havde sin Gaard i Sønder Saltum fri for Skyld, og desuden havde han skyldfrit en Gaard i Nørre Saltum⁶⁾. Om Slægten Mørks Forbindelse med den ligeledes fremragende Bondeæt Kjærulf, der i en lang Aarrække beklædte Herredsfogedembedet i Kjær Herred, se Saltumgaard⁷⁾.

¹⁾ Tegn. over alle Lande.

²⁾ Jydske Samlinger III, 257.

³⁾ T. S. Perg. Nørrejylland 221.

⁴⁾ Erslev og Møllerup: Fr. I.s Registr., S. 117. Om Lars Mørk se Saltumgaard.

⁵⁾ Aalbh. Læns Regnsk. 1561—62; K. B. 1569.

⁶⁾ Formodentlig Bundgaard.

⁷⁾ Vist fra ca. 1485—ca. 1685.

3. *Vogn Hansen* var Herredsfoged 1599 og boede ligeledes i Saltum ²⁾, formodentlig var han Søn af Hans Mørk. Præsten Jens Jørgensen Wejle i Ingstrup beskyldte ham for at have »taget udi Djævelens Haand« m. m., i hvilken Anledning der opstod en Proces, som endte med Præstens Afsættelse 1606 ^{3/7} (se Præster i Ingstrup). Vogn Hansen døde formodentlig faa Aar efter, thi 1609 var
4. *Peder Selgensen* Herredsfoged og fæstede da Saltum Kirketiende. Han nævnes 1611 og 1631 som Ejer af en Gaard i N. Saltum ³⁾, men han boede paa Saltumgaard og havde for sin Umage som Herredsfoged Godtgjørelse i Skylden. Formodentlig tog han sin Afsked eller døde 1631; hans Hustru nævnes som Enke 1634. Han var 1. Gang gift med *Inger Hansdatter Mørk*, der formodentlig var Datter af forannævnte Hans Mørk, og med hende havde han en Søn Søren Pedersen (se Saltumgaard). Hans Hustru nævnes 1634 som besiddende Gaarden ⁴⁾, men dette var hans 2. Hustru og sandsynlig den *Karen Laursdatter*, der senere blev gift med Morten Nielsen Kjærulf i Birket og døde der 1652 ⁵⁾.
5. *Christen Nielsen* i Alstrup var Dommer 1631 ^{15/10}. Det er formodentlig ham, der var Herredsfoged fra 1632—46, og som saadan boede i Kalsensgaard i Jetsmark Sogn, hvilket Sogns halve

²⁾ Tgb. 1655 ^{8/9}.

³⁾ Aalbh. Læns Regnsk.

⁴⁾ Tgb. 1634 ^{4/10}.

⁵⁾ Nærmere herom og om Efterkommerne se Saltumgaard.

Kongetiende han havde i Fæste af Bispen. I Tingbogen for 1632 ²/₆ findes en ganske kuriøs Sag, der vedrører ham. Baltzer Hansen havde paa Fru Dorthe Buddes ¹) Vegne stævnet Klement Jensen paa Liise til at aflægge Vidne ved Tinget, og Baltzer spurgte ham her, om hvem der havde befalet ham at sætte Mads Skomager i Halsjærnet og forfølge og slaa ham blodig og blaa i Kirken. Klement svarede, at han havde faaet Befaling dertil, og at han vilde berede sig til at give nærmere Oplysning om hvem, der havde befalet det, paa den næste Retsdag. Den følgende Tingdag spurgte Baltzer Hansen Jens Andersen i Tvilstedgaard ²), om han havde befalet, at Mads Skomager skulde sættes i Halsjærnet paa Pinsedag, og hertil svarede Jens Andersen, at naar Præsten Hr. Niels og Herredsfogden bleve lovligt stævnedes, vilde han finde paa Svar, saafremt de ogsaa vilde møde. Videre om Sagen er ikke funden, men det synes altsaa, at baade Præsten og Herredsfogden havde Del i den ublide Behandling, der var blevet den sølle Skomager til Del. Christen Nielsen maatte i sin Tid erfare, hvor uheldig en Dommer den Gang kunde være, naar en af ham foretagen Retshandling annulleredes ved højere Ret. Medens det nuomstunder indses, at der kan være forskellige Meninger om samme Ting, var

¹) Se Lundergaard.

²) Delefoged til Sejlstrup Læn; en fremragende Bonde, hvis Hustru var af Slægten Mørk. Se nærmere Saltumgaard og Bundgaard i Jetsmark.

man i de Dage ikke kommen saa vidt i juridisk Indsigt. Naar en Dom appelleredes, anlagdes Appelsagen mod Dommeren og ikke som nuomstunder mod Modparten. Man nedlagde Paa-stand om, at Dommeren skulde staa til Ansvar for sin Dom, og blev denne ikke stadfæstet, kom Dommeren til at betale Sagens Omkostninger. Saaledes var Christen Nielsen kommen galt af Sted med et Tingsvidne, som han havde givet beskrevet den 15. Aug. 1640 »anlangendis Gransknings eller ridendis Tilbud mellem Østrup og Søndersaltum«. Mellem disse to Byer var der nemlig 1624 ²⁴/₄, af Sandemændene i Hvetbo Herred »ganger, svoret og afsagt en Sandemands Ed og Tov« angaaende det til dem liggende Kjær, men 1640 kom det til Proces mellem Bymændene angaaende det af Sandemændene afstukne Markskjel.

Igjennem den ved Viborg Landsting afsagte Dom ¹), der var dateret 1640 ²/₁₂, faa vi lidt nærmere Oplysning om Herredsfogdens Forseelse eller Fejl. Det hedder nemlig i Dommen: »Saa efterdi den Sandemænds Ed, hvorpaa samme Tilbud er funderet, allerede i nu i Dag er underkjendt og ikke befindes Varselsmændene at have forklaret, paa hvad Steder de skulle give fornævnte Saltum Bymænd og Lodsejere Varsel for samme Tilbud, endog en Part [af] Lodsejerne og Bymændene ved deres Fuldmægtig haver protesteret, samme Tilbud ikke uden lovlig Varsel at maatte udstedes, og *Fogden dog den*

¹) Hvetbo H. Tgb. 1641 ¹⁷/₇.

haver udstedt, da finder vi efter saadan Lejlighed samme Tilbudsvidne magtesløs at være, og Herredsfogden at give interesserede til Kost og Tæring 10 Sl. Daler« o. s. v.

Det var Sønder Saltum Bymænd, der gik af med Sejren, og Sandemændene maatte efter Dommen atter optage Skjelstenene med Tegl og Kul¹⁾, og tillige bleve de stævnedes til at betale Omkostningerne ved Sandemandstovet, Erstatning for Afsavn af den omstridte Jord i 17—18 Aar og endelig 3 Marks Bøde.

Til at føre Sagen for Landstinget havde Sønder Saltum Mænd antaget Christen Sørensen i Nøtten²⁾, og 1641 $14\frac{1}{3}$ gjorde han Afregning med Bymændene, og blandt andet overdrog de til ham den Fordring, de ved Dommen havde faaet paa Herredsfogden. Christen Sørensen mente i saa Henseende ogsaa at kunne gjøre Fordring paa Appellsagens Omkostninger, der opgjordes saaledes³⁾:

1) Under Skjelsten lagdes Tegl og Kul eller Flintesten og Kul, for at de derved kunde adskilles fra andre Sten.

2) Ellidshøj Sogn. Han drev en stor Sagførervirksomhed i de Tider og flyttede vist til Aalborg. Se ogsaa Wulff: Jens Bang, Side 200, 217 o. fl.

Det var først i Chr. 4.s Tid, at *Prokuratorer* begyndte »imod al gammel og lovlig Sædvane, at lade sig finde« for Retten. De maatte ikke bruges ved Herredstingene, hvor enhver enten selv skulde føre sin Sag eller lade den føre ved en i Herredet »bosat oprigtig Dannemand, som ikke er Tingstud eller lader sig gemenlig bruge for Prokurator« [Forordn. $\frac{9}{10}$ 1636, Art. 5 og Reces 1643, 2. Bog 6. Kapt. Art. 16].

3) Tgb. 1641 $\frac{3}{7}$.

Stævningen at stile og forsegle	»	Rdlr.	1	℥	4	β
Givet 2 Personer for at stævne paa adskillige Steder 1640 $24\frac{1}{8}$	»	—	3	—	»	—
Endnu $2\frac{3}{8}$ paa adskillige Steder at stævne Ligeledes 26., 27., 28., 29. Avgust (4 Gange 3 Mark)	»	—	12	—	»	—
At lade stævne til Ørregaards Port paa Fyn, Bekostning gjort did, og der samme Sted med Færgepenge	7	—	»	—	»	—
2 Personer at stævne paa Sjælland	3	—	»	—	»	—
2 Personer at stævne i Skaane for Bækkeskovs Port	2	—	2	—	12	—
For en Landstingsstævning at lade stile og forsegle	»	—	1	—	4	—
For 4 Landstingsrejser at gjøre	14	—	»	—	—	—
Fortæret frem og tilbage, i Viborg, paa hver Rejse 6 Dage, er 24 Dage, for mig selv og Vognmanden om Dagen $2\frac{1}{2}$ ℥	15	—	»	—	»	—
For trende Opsættelser af Landsting	1	—	3	—	6	—
For en endelig Dom	2	—	3	—	»	—
<hr/>						
Ialt 48 Rdlr. 5 ℥ 10 β						

Af Dalerne betegnes dog de 25 kun som »Daler«, ikke som »Rdlr.«, der er derfor Sandsynlighed for, at der menes slette Daler à 4 ℥ og ikke Rdlr. à 6 ℥. I saa Fald bliver Summen kun 40 Rdlr. 3 ℥ 10 β, og da en Rdlrs. Sølvværdi den Gang var 4 Kroner, bliver Summen i vor Tids Penge 162 Kr. eller 196 Kr., et Beløb, der i Henseende til Kjøbeævne den Gang var langt større end nu. Chr. Nielsen vilde dog ikke betale dette Beløb godvilligt, og Chr. Sørensen indstævnedes ham derfor for Retten 1641 $\frac{3}{7}$, hvor Sagen blev opsat i 14 Dage. 1641 $\frac{17}{7}$ mødtes Parterne atter paa Tinge, og Chr. Sørensen modtog da 10 slette Daler af

Chr. Nielsen og lovede, at han skulde være fri for videre Tiltale »med flere Ord og Tale dennem derom imellem var . . .«

Skjønt Parterne saaledes syntes forligte, blev der dog afsagt Dom, hvori udtaltes, at da Lands-tingsdommen kun tilpligtede Chr. Nielsen at betale 10 slette Daler i Kost og Tæring til de interesserede, hvilket Beløb han tilforn havde tilbudt at betale og nu i Dag for Retten havde udlagt, kunde der ikke rettere kjendes, end at Chr. Nielsen burde være fri for videre at udgive.

1646 ^{10/1} begjærede Christen Nielsen — vistnok i Anledning af Afsked — Vidne af menige Herredsmænd angaaende, hvorledes han havde »forholdt, handlet og skikket sig«, medens han var Herredsfoged, og om der var nogen, der havde noget at sige ham paa, eller om han havde forurettet nogen. 24 navngivne Mænd tilligemed de tilstedeværende menige Herredsmænd svarede, at de ikke havde hørt, spurgt eller fornummet andet, end at han i alle Maader havde skikket sig, som en ærlig Herredsfoged vel anstaar, og ikke havde han forurettet nogen eller taget Gaver for at forvende deres Sag ¹⁾).

Formodentlig er han død kort efter, skjønt hans Død ikke findes indført i Jetsmark Kbg., thi i Tingbogen for det følgende Aar omtales han som død. Han var gift med *Else Pedersdatter*, der som Enke opholdt sig hos Sønnen Niels Christensen i Kalsensgaard. Under Va-

¹⁾ Tgb.

kancen fungerede Laurs Laursen i Østrup som Dommer¹⁾.

6. *Knud Christensen*, der maaske var Søn af Formanden, blev udnævnt til Herredsfoged 1646 ²⁶/₉. Han boede de første Aar i Bisgaard, som da tilhørte Kronen, men ca. 1654 flyttede han til Drustrup i Saltum Sogn, hvilken Gaard ogsaa tilhørte Kronen. Sammen med flere Repræsentanter for Herredet var han til Stede ved Frederik III.s Kroning, og han og hans Medbrødre skulde rejse paa Herredsmændenes Bekostning. M. Christensen i Kongesbak i Jetsmark skulde indkræve Betaling af »dem, som rester til dem med Rejsepenge til Kjøbenhavn til kongelig Majestæts Kroning og tilbage igjen«, men M. Christensen betalte ikke de opkrævede Penge, hvorfor Knud Christensen paa egne og Medbrødres Vegne maatte tage Forfølgning over ham²⁾. Det er foran omtalt, at han var Medunderskriver paa et Andragende til Kongen om Forbedring af Herredsfogdernes Lønning, og da der i dette udtaltes, at Herredsfogderne havde mistet de Gaarde, der tilforn havde været tillagt Bestillingen, maa det antages, at Knud Christensen ogsaa havde mistet det Bol i Kvorup, han i Følge Matr. 1662 nød Indtægten af, og skjønt han boede i Drustrup til sin Død, havde han vel næppe Gaarden frit. Om hans lange Virksomhed som Herredsfoged vides ikke meget; han synes at have været en almen agtet Mand,

¹⁾ Laurs Laursen eller Laurs Laursen Pedersen, der vist hørte til Slægten Mørk, var Selvejer i Østrup.

²⁾ Tgb. 1663 ¹⁷/₇.

hvilket dog ikke kunde fri ham for sammen med Tingskriveren Knud Pedersen 1654 at blive sagsøgt for mislig Embedsførelse. Sagen rejstes af Jørgen Seefeld til Næs og Christen Sørensen i Aalborg¹⁾ og angik et Tingsvidne, som Knud Pedersen havde udfærdiget, og som ikke skulde være i Overensstemmelse med Tingbogen, hvilket selvfølgelig var ulovligt, og Herredsfogden skulde have sat Segl under det, uden at konferere det med Tingbogen. Tingsvidnet var ogsaa blevet kjendt magtesløst ved Landstinget, medens Skriverens og Fogdens Forhold ikke blev paadømt ved samme Lejlighed. Der blev dog ikke ved Hvetbo Herredsting udstedt noget Lovmaal over dem, fordi Tingbogen og Tingsvidnet ikke var bleven fremlagt under Sagen²⁾.

1685 tog Knud Christensen sin Afsked, og 1688 døde han i en Alder af 74 Aar. Han blev $\frac{29}{8}$ begravet i Saltum Kirke, der ogsaa gemmer Støvet af hans Datter, som døde 1656³⁾. Knud Christensen ejede adskilligt Jordegods i Hvetbo Herred, saaledes Abildgaard i Alstrup Sogn, V. Borup og Boruphuse i Ingstrup Sogn, Skovbogaard og Kirkensgaard i Hjermelev Sogn m. m. Han var gift med *Karen Andersdatter*, der formentlig døde 1685. Skifte efter dem holdtes paa Overklit i Vennebjerg Herred 1690 $\frac{13}{10}$ af de selvskiftende Arvinger⁴⁾. Ægteparret, der meget ofte forekommer som Faddere i Herredets

¹⁾ Vist forhen i Nøtten, se foran under Herredsfoged Chr. Nielsen.

²⁾ Tgb. 1654 $\frac{4}{11}$ og 1655 $\frac{24}{2}$.

³⁾ Saltum Kbg.

⁴⁾ Tgb. 1706 $\frac{28}{5}$.

Kirkebøger, havde 7 Børn, hvoraf 5 overlevede Forældrene. Disse 5 vare: 1. Christen Knudsen, født før 1647, var 1699 Foged over Høgne og Frølands Fogderi i Norge; 2. Anders Knudsen, født 1647, boede 1690 paa Strømbo ved Arendal; 3. Maren Knudsdatter, født 1649, gift med Niels Poulsen til Overklit ¹⁾; 4. Inger Knudsdatter, født 1650, boede 1690 i Norge; 5. Anne, født 1651, boede ligeledes 1690 i Norge, hvor hun var gift med Sr. Christoffer Christensen.

7. *Niels Nielsen Viborg* udnævntes 1685 ^{31/10} til Herredsfoged, og i denne Stilling vedblev han at fungere, indtil Hvetbo Herred 1687 forenedes med Kjær Herred. Han boede i V. Borup i Ingstrup Sogn, hvilken Gaard tilhørte hans Hustrus Bedstefader, den tidligere Herredsfoged Knud Christensen, men allerede 1690 afgik Viborg ved Døden i en Alder af kun 33 Aar ²⁾. Hans Enke, *Maren Nielsdatter* ³⁾ af Overklit, med hvem

¹⁾ Niels Poulsen, der i Trap III, Vennebjerg Sogn, formentlig fejlagtig benævnes Wilholt, boede 1675 i Borup, var 1678 Forvalter paa Hæstrupgaard, senere Forpagter paa Aastrup og købte 1686 Overklit, hvor han døde 1693; Skifte 1694 ^{30/10}. Var maaske Søn af Præsten Poul Nielsen Tancke i Flade og Gjærum. Om Niels Poulsens Børn se Herredsfoged Nr. 7.

²⁾ Begr. 10. Maj [Kbg.].

³⁾ Foruden hende havde Niels Poulsen og Maren Knudsdatter følgende Børn: *Kirsten*, gift med Poul Eskildsen i Hundslev i Jelstrup S.; *Karen*, f. ca. 1671; *Maria*, f. ca. 1672, gift med Skudehandler Jens Andersen Uttrup i Blokhus; *Ingeborg*, f. ca. 1675; *Mette*, f. ca. 1677; *Maren*, f. ca. 1679; *Poul*, f. ca. 1681, død 1756. 1716—20 Forpagter i Taars Præstegaard, 1720 paa Tidemandsholm, var 1731 Tolder og Byfoged i Hjøring samt Herredsfoged i Horns og Vennebj. Herreder,

han havde en efterlevende Datter, Karen ¹⁾, døbt 1686, blev kort efter gift med en Søren Christensen, der ligeledes boede i Borup.

De efternævnte Herredsfogder over Kjær og Hvetbo Herreder samt Hals Birk boede alle i Kjær Herred.

8. *Mathias Pedersen* blev udnævnt 1687 ²⁶/₁₁. Han havde tidligere boet paa Hørbylund, af hvilken han 1677 købte Halvdelen, som atter 1690 kom fra hans Bo ved Indførsel, men efter sin Ansættelse boede han paa Lindholmgaard ved N. Sundby, hvor han døde 1689 ¹⁰/₈ i en Alder af 49 ¹/₂ Aar. Formodentlig var han ugift.
9. *Anders Madsen* blev Herredsfoged 1689 ¹⁷/₈ og boede først i Biersted. Senere fik han Tilladelse til at bo i Aalborg, men efter at Tingstedet 1705 var bleven flyttet til Vorbjærg, og han havde set sig nødsaget til at leje Værelse der for i Særdeleshed om Vinteren at kunne opholde sig ved Tingstedet, ønskede han, at Vorbjærg skulde betragtes som hans rette Opholdssted ²⁾. Han

gift med Anna Bertelsdatter; *Kirsten*, f. 1684, død 1762, gift 1714 med Degnen Studiosus Thomas Christensen Taarup i Kornum og Løgsted, død 1740; *Jokum Frederik*, f. ca. 1687, boede 1716 i Ugilt By, gift med Uslé Johannesdatter Sellenslev; *Knud*, f. 1689, boede 1720 i V. Mølle i Lerup Sogn, gift med Sara Mortensdatter Mygind af V. Mølle, der 1772 døde som Enke hos sin Søn, Degnen Niels Børglum i Ø. Brønderslev. Niels Poulsens Børn antog Navnet *Børglum*.

¹⁾ Bl. Fadderne ved hendes og en yngre Søsters Daab nævnes Jens Poulsen i Hjøring og Jens Lassen, Søn af Raadmand Laurids Lassen i Aalborg.

²⁾ Tgb. 1705 ¹²/₆ og ¹⁹/₆.

- døde formentlig 1714. Han var gift med *Kirsten Willumsdatter*, der levede 1707 ¹⁾.
10. *Erik Emmiksen* kom i Embedet 1714 ^{9/11} og boede paa Vorbjærggaard, hvor han døde 1737 ^{22/3}. Hans Fortid er ubekjendt, men som Herredsfoged faar han det Skudsmaal af den senere Stiftamtmand i Aalborg, Jørgen Bille, i hans »Forslag om Jyllands slette Tilstands Forbedring« o. s. v. ²⁾, at han — skjønt ikke af de mest lovkyndige — havde mere Samvittighed end de andre Herreds- og Birkefogder i Vendsyssel, saa Bille holdt ham for en af de kristeligste, skjønt Tjenesten var den ringeste. Hans Broder Niels Emmiksen ³⁾, der var Herredsfoged i Han Herrederne, fik derimod af Bille det Skudsmaal, at han var den mest lovkyndige blandt Herredsfogderne heroppe, men han dømte, »som han fandt for godt«. Erik Emmiksen var gift med *Johanne Frederikke von Niendahl*, der som Enke boede i Hjøring i meget trange Kaar ⁴⁾. Med hende havde han

¹⁾ Hun havde først været gift med en *Brehmer*, med hvem hun havde en Datter *Margrete*, som var gift 1. Gang med Byfoged *Jørgen Danielsen* i Aarhus og 2. Gang med Vintapper *Hans Hansen Strøm* i Aalborg [Tgb. 1701 ^{29/17}].

²⁾ Danske Saml. IV, 197.

³⁾ Foruden denne Broder havde han en Søster Inger Cathrine, som 1. Gang var gift med Peder Husted i Skive († 1730), med hvem hun havde en Datter Inger, der var gift med Tambour Søren Rasmussen ved Oberstl. Styrups Kompagni.

⁴⁾ Se indk. Breve. Aalbh. 1737 og A. S. Nr. 84.

Sønnerne Emmik Eriksen, f. ca. 1719¹⁾; Johan Frederiksen Eriksen, f. ca. 1721; Jacob Christian E., f. ca. 1724, og Anders Paulin E., f. ca. 1725.

11. *Søren Madsen Høeg* blev udnævnt til Herredsfoged i Kjær og Hvetbo Herreder 1737 ^{12/7}²⁾. Han var da Foged og Skriver for Dronninglund og Hals Birker, udnævnt 1725 ^{11/8}, og boede paa Teglgården ved Dronninglund. Efter sin Udnævnelse til Herredsfoged flyttede han ca. 1742 til Vorbjærggaard i N. Sundby Sogn, men vedblev desuagtet at være Foged og Skriver ved ovennævnte Birker.

Han synes i højere Grad end sine For- og Eftermænd at have følt sig som Politimester, men var i saa Henseende ikke altid lige heldig i sine Bestræbelser. 1739 foretoges der saaledes ved Sættedommer en meget vidtløftig Sag mellem Vejmaster Thomas Larsens Efterladte i Ørsø og Søren Høeg. Herredsfogden mente, at den salig Vejmaster var bleven begravet med større Pragt, end de gjældende Anordninger tillod, bl. a. syntes han, at Traktementet havde været for flot, og om Vejmasterens Baare havde der været opstillet Lys, hvad der i Følge Datidens Love var en utiladelig Luxus for gemene Mennesker. Herreds-

1) Var 1746 Forpagter paa Bjørnkjær og senere paa Toftegaard i Jetsmark Sogn, hvor han døde 1778. Hans Hustru hed Maren Nielsdatter.

2) Embedet søgtes tillige af Ridefogden paa Sæbygaard, Henrik Wulff Klein, der senere blev Byfoged i Nykjøb. Jyll. [Christensen: Nykjøbing, Side 210].

fogdens Klagepunkter bleve dog afkræftede af Vidnerne, bl. a. havde de omtalte Lys ikke været tændte, saa i den Henseende var der ikke udvist nogen Ødselhed, og Vejmasterens Efterladte bleve frikjendte ¹).

Søren Høeg, som døde 1770, begr. ⁵/₃, var gift med *Christine Pedersdatter Hintzholm* ²), f. 1693 ³¹/₁₂, død 1776 ⁵/₁₀, og med hende havde han en Søn, der blev Faderens Efterfølger.

12. *Peder Høeg*, Formandens Søn, blev 1761 ²⁴/₄ beskikket til Medhjælper og Efterfølger som Foged i Kjær og Hvetbo Herreder og 1761 ¹⁴/₈ tillige som Foged og Skriver for Dronninglund og Hals Birker. Han var født i Dronninglund 1727 og døde paa Vorbjærggaard 1779 ²³/₉. Hans Hustru, som han ægtede i Nørre Sundby 1761 ³⁰/₁₁, hed *Anne Christensdatter Dorph* og overlevede ham.
13. *Hans Jacob Preuss* blev 1779 ²²/₁₂ beskikket til Herredsfoged i Kjær og Hvetbo Herreder. Han havde tidligere været Raadmand i Randers, men blev her meget forgjældet og synes i det hele at have levet under ulykkelige Forhold. Ligesom sine Formænd boede han paa Vorbjærggaard, men han sad til Huse hos Formandens Enke. Han døde allerede 1780 ¹/₁₂, og hans Enke *Dorthe Christine Preuss* fragik Arv og Gjæld efter ham. Hun synes ikke at have boet hos ham, og Arv- og Gjældsfragaelsen skete i et Brev dateret Kbhvn. 1780.

¹) Indk. Breve. Aalborghus 1739.

²) J. E. ⁴¹/₁₇₇₈.

¹⁸/₁₂, hvori hun skriver, at da al deres fælles Gods og Formue blev borttaget i Randers til hans Gjælds Afbetaling, og hun derved blev bragt i den beklageligste Tilstand, dristede hun sig ingenlunde til at befatte sig med Boet, da han dog aldrig før den Tid havde villet tilstaa, at han var gjældbunden ¹).

14. *Niels Skjøth Hasselbalch*, der var Prokurator i N. Sundby, blev Herredsfoged her 1781 ⁷/₂, og 1800 ²⁷/₆ blev han tillige udnævnt til *Skriver* i disse to Herreder, hvilken Stilling fra nu af var forbunden med Fogedstillingen. Han døde 1809 ²⁴/₆. Med *Birthe Sophie Elisabeth Bering*, der var født i Fjellerup Præstegaard 1744, og som i. Gang var gift med Proprietær Hans Mollerup til Østeraagaard, havde han 3 Børn, der alle døde ugifte ²).

HERREDSFOGDER OG SKRIVERE.

1. *Niels Skjøth Hasselbalch*, se ovenfor.
2. *Vilhelm Spies*, der var Byfoged i Vejle, blev 1809 ²⁵/₉ udnævnt til Foged og Skriver i Kjær og Hvetbo Herreder. 1818 ¹⁶/₁₀ udnævntes han til virkelig Kancelliraad og 1827 ⁹/₆ til Byskriver i Helsingør, hvor han døde 1840 ²³/₃. I hans Embedstid blev Tingstedet flyttet fra Vorbjærg til N. Sundby. Han gjorde sig fortjent ved sin Interesse for Plantningssagen, idet han i Skrift og Tale opmuntrede Folk til at plante; udgav »Kort Anvisning til Tobaksplantning« og op-

1) A. S. Nr. 740.

2) A. H. Nielsen: Stam. over Fam. Hasselbalch.

rettede 1822 med Hjælp fra Landhusholdnings-selskabet et landøkonomisk Bibliothek for Herredernes Beboere. Det havde Plads paa Herredskontoret og var aabent hver Lørdag Eftm. 1). 1816 til 1827 ejede han Kalsensgaard i Jetsmark Sogn.

3. Overauditør *Jens Lange* blev udnævnt til Herredsfoged 1827 ²¹/₉. Han døde 1842 ⁷/₉, hvorefter Hospitalsforstander N. Ostenfeldt i Aalborg blev konstitueret i Embedet indtil 1844, da Kjær og Hvetbo Herreder atter bleve adskilte.

De senere Herredsfogder i Hvetbo Herred have været:

4. *Lars Tobias Ammitzbøll* fra 1844—1848, forflyttet til Galten m. fl. H., Kancelliraad og en Tid Folketingsmand.
5. *Georg Christian Saxild*²⁾ fra 1849—1854, Kancelliraad, forflyttet til Andst m. fl. H.
6. *Niels Valdemar Lassen* fra 1854—1868, forflyttet til Nysted By og Birk.
7. *Christian Frederik Tillisch* fra 1868—1874, Kammerjunker, forflyttet til Kolding Herred.
8. *Knud Arnt Larsen Brendstrup*, konstitueret 1874, udnævnt 1876, 1884 forflyttet til Grenaa.
9. *Johannes Simmelhag* fra 1884—1888, forflyttet til Fjends-Nørlyng Herreder.
10. *Joachim Christian Bjerre* fra 1888—1893, forflyttet til Hellum-Hindsted Herreder.

¹⁾ Jydske Eft. ³/₁₈₂₃ og Borchs Avis 1827, 55 og 107 samt Thaarup: Udf. Vejledn. i det danske Monarkis Statistik I. Bd., S. 83.

²⁾ Gift med Emma Boesen af Saltum Præstegaard.

11. *Johan Peter Frederik Rieper* fra 1893—1900, forflyttet til Maribo By og Birk.
12. *Constantin Anners Johannes Hastrup* fra 1900.

*HERREDSSKRIVERE*¹⁾ (Tingskrivere).

1. *Niels Kjeldsøn* boede vist i Pandrup og døde ca. 1630. Han tituleres i Tingbogen »Sr.«, og det er formodentlig ham, der omtales i et Tingsvidne af 1621, hvori 8 Mænd vidne, at de hørte, at Peder Nielsen i Østrup bekendte, at han var forligt med sin Fader Niels Kjeldsøn, saa han aarlig skulde give ham 4 Tdr. Byg i Bondeskyld af den halve Gaard i Østrup, som han iboede, og desuden skulde han betale Herligheden af den halve Gaard²⁾.
2. *Vogn Pedersen* var vist Søn af Herredsfogden Peder Selgensen. 1631 $2\frac{1}{9}$ gaves Tingsvidne, at Vogn Pedersen i Saltum, som skrev her til Tinget siden Sr. Niels Kjeldsens Død, ikke havde nogen Gaard af Kronens eller havde Sted, men opholdt sig hjemme hos sine Forældre i Saltum. 1632 $2\frac{3}{6}$ fik han, der da boede i Bleggrav, Tingsvidne, at Herredsfogden Christen Nielsen havde faaet Herredets Segl og en Bolt uden Laas med 2 Foldinger, og han er vel da fratraadt Embedet, som han maaske kun midlertidigt havde forestaaet. 1647 fæstede han af Bispen den halve Kongekorntiende af Jetsmark Sogn (se derunder).
3. *Knud Pedersen* var Tingskriver 1632 $2\frac{1}{12}$, boede

1) Dette Embede var selvstændigt indtil 1800 $27\frac{1}{6}$.

2) Tgb. 1662 $\frac{1}{10}$.

i Kaas og var tillige *Degn* i Jetsmark Sogn. Han døde 1655 ¹⁾). Da det ved Missive af 1621 $\frac{7}{5}$ var forbudt Degnene at være Tingskrivere, maa særlige Forhold vel her have bevirket en Undtagelse.

4. *Henrik Hansen Lund* var formentlig Foged paa Lundergaard 1640 og senere paa Bratskov. Han blev antagelig ²⁾ beskikket til Skriver efter Knud Pedersens Død 1655 og boede 1662 i Østrup, senere i N. Saltum. I et Tingsvidne af 1663 $\frac{3}{10}$ siges, at han tilligemed flere var ganske forarmet som Følge af det fjendtlige Indfald 1657 og de senere Kontributioner til vore egne Tropper, de brandenborgske, de kejserlige og Polakkerne, saavel som ogsaa af den forfærdelige Misvæxt.
5. *Anders Sørensen* blev beskikket 1669 og døde 1706. Han var Sønneson af Herredsfoged Peder Selgensen og boede paa Vestrupgaard [se nærmere derunder] ³⁾).

De efterfølgende vare tillige Skrivere i Kjær Herred og boede alle der.

6. *Andreas Christensen* var Herredsskriver fra 1707 ⁴⁾ til 1720? og blev efterfulgt af
7. *Hans Krag*, der døde i Vorbjærg 1745 $\frac{3}{3}$, 58 $\frac{1}{2}$ Aar gl. Han var gift med *Birgitte Larsdatter Møller*, men Ægteparret havde ingen Børn,

¹⁾ Se iøvrigt Jetsmark Sogns Degnerække.

²⁾ Tingbøgerne for 1656—58 mangler.

³⁾ Hans Søn Søren Andersen fungerede 1701—1705 $\frac{20}{15}$ som Skriver paa Faderens Vegne.

⁴⁾ Nævnes 1. Gang i Tgb $\frac{12}{6}$.

- hvorfor Herredsskriverens fynske Slægtninge arvede ham ¹).
8. *Gutzon Nielsen Kolding*, der 1716 boede paa Jægerum i Brovst Sogn, blev beskikket 1745 ²³/₄ og boede ligeledes i Vorbjærg, hvor han døde 1756 ⁵/₉, 77²/₃ Aar gl. Han var gift med *Sophie Feilcke*, død 1755 ¹⁵/₂, 67¹/₄ Aar, med hvem han havde 5 Børn ²).
 9. *Oluf Münster* blev beskikket 1756⁶/₁₁ og døde 1767. Han boede paa Staegaard i V. Hassing Sogn og var gift med *Christence Wium*, med hvem han bl. a. havde en Søn, der blev Sognepræst til Gadstrup-Syv.
 10. *Hans Førgen Christensen Fanø* blev Herredsskriver 1767 ¹⁷/₄. Han var en Søn af Degnen Chr. Fanø til Ellitshøj-Svenstrup og var født ca. 1745. 1777 boede han i Skrol i V. Hassing Sogn, men vist 1785 i Hougaards Mølle i Aaby og sidst i N. Sundby, hvor han blev begravet 1800 ¹⁷/₁. 1767 ³¹/₁₀ blev han i Hammer gift med *Anne Margrethe Thomasdatter Antze*. 1770 havde han Proces med Forpagter Niels Lassen paa Langholt angaaende en Ørefigen, som Fanø skulde have givet Lassen ³).

De senere Skrivere vare tillige Herredsfogder.

¹) A. S. 135.

²) A. S. 211 og 236. Børnene vare: *Margrete*, gift med Pastor Hans Kragh i Lundum ved Horsens; *Sophie Amalie*, gift med Maler Bruun i Aalborg; *Maria Cathrine*, gift med Schurmann i Vejle; *Kirsten*, gift med Degnen Niels Børglum i Ø. Brønderslev, og *Henrik Fr. Christian*, Fuldmægtig hos Fru Statlænder paa Hammelse.

³) Tgb. 1770 ²⁶/₁, jvf. J. E. ¹¹/₁₇₇₀ og ³/₁₇₇₄.

VIII.

FORSKJELLIGE OPTEGNELSER.

FORINDEN vi slutte denne Beskrivelse af Herredets almindelige Forhold, vil der endnu være Anledning til at omtale enkelte Tildragelser, der enten have været af indgribende Betydning for Egnen, eller som i anden Henseende kunne være af Interesse. Til den førstnævnte Kategori hører navnlig de vendsysselske Folkerejsninger og de fjendtlige Indfald i det 17. Aarhundrede.

Vendelboerne have fra gammel Tid haft Ord for at være et stridbart Folkefærd med en stærkt udviklet Tilbøjelighed til indtil Stædighed at værne om deres virkelige eller indbildte Rettigheder, og i Erik Vendilskagas Saga siges tillige, at de ere »onde, troløse og i enhver Henseende slettere end Danmarks andre Folk«. Sagaskriverens Udtalelser ere jo ikke smigrende, men det kan maaske trøste, at han ikke har Ord for at være saa paalidelig.

Sikkert er det imidlertid, at de vendsysselske Folkerejsninger flere Gange have været af vidtrækkende Betydning, og da Hvetbo Herreds Beboere uden Tvivl have været med saavel til »den søde Kløe, som den sure Svie«, skulle vi her kortelig dvæle ved de vigtigste af disse Begivenheder.

Opstanden mod Knud den Hellige.

Det ældste og tillige det mest paalidelige af de Kildeskrifter, der mere indgaaende behandler Vendelboernes Opstand mod Kong Knud den Hellige, er Munken Ælnods Beretning, der er affattet ca. 1120, og som i Oversættelse findes i H. Olriks: »Danske Helgeners Levned«; men desuden omtales Opstanden meget udførligt i Knytlinga Saga fra ca. 1280¹⁾.

1085 vilde Kong Knud som bekjendt foretage et Togt mod England for at gjøre sine Arvekrav paa den engelske Trone gjældende; men Togtet kom jo ikke i Stand, og da en Del af den samlede Flaade synes at være sejlet hjem uden Kongens Tilladelse, vakte det dennes Mishag, saa han det følgende Aar benyttede denne Omstændighed til at fremtvinge Tiendeydelsens Vedtagelse og dels gjorde sine Gjæsterirettigheder gjældende i fuldt Omfang. Hertil kom, at de kongelige Ombudsmænd vare uærlige, og da Kongen i Foraaret 1086 kom til Vendsyssel, brød den ulmende Misfornøjelse ud i aabent Oprør paa et Ting, der sandsynligvis holdtes ved Kragesig lidt nord for Børglum Kloster.

Kongen, der var bleven ængstelig ved den tiltagende Gjæring, forlod i al Stilhed Børglum Kloster og drog til Aggersborg, og da Almuen erfarede dette, begyndte den at gaa angrebsvis til Værks og indtog og plyndrede de kongelige Gaarde i

1) Paa Grundlag af disse og andre Kilder har jeg i min lille Bog »Blade af Vendsyssels Historie«, Hjørring 1899, givet en ret udførlig Fremstilling af denne Folkerejsning, ligesom jeg ogsaa i nævnte Skrift har skildret de efterfølgende Folke-rejsninger i Vendsyssel.

Vendsyssel, hvorefter den drog mod Syd for at forjage Kongen fra Aggersborg. Efter Ælnods Beskrivelse synes Bondehæren at have fulgt Stranden langs Hvetbo Herred til Hanherred, thi han siger, at Bønderne i deres Raseri piskede Strandsandet op i Luften med deres Spyd, da Biskop Henrik, som havde opholdt sig i Bejstrup, var draget dem i Møde for at stille dem tilfreds, og den gamle »Vendelbovej« gik jo ogsaa langs Stranden fra Løkken til Slette. Forinden Bondehæren naaede Aggersborg, der blev indtaget og brændt, var Kong Knud draget over Limfjorden og ned gennem Jylland, hvor Oprøret bredte sig som en løbende Ild, der først slukkedes, da Kongen var dræbt i Sct. Albani Kirke i Odense den 10. Juli 1086.

Oprøret 1294.

I Aaret 1294 skal den vendsysselske Almue have gjort fælles Sag med de Fredløse mod Kong Erik Menved, sagtens fordi den var utilfreds med Kongens Skattepaalæg. Opstanden blev dog dæmpet inden den greb videre om sig, og Kongen tvang de mere velstaaende Bønder til at oprette Altre i Kirker og Klostre, hvorved der skulde læses Messer for hans dræbte Faders Sjæl. Maaske er det ved denne Lejlighed, at Hr. Ove Drost eller Hr. Ove Rotfeld til Bratskov overfaldt og fangede 12 Ufredsmænd, som havde Tilhold i Skoven ved Toftegaard i den vestlige Del af Vildmosen. Om en saadan Bedrift fortæller i hvert Fald Peder Syv¹⁾.

1) Danske Kæmpeviser III, 372, jvf. Fortalen Bl. 3.

Bondekrigen 1438—1441

maa sikkert ogsaa have berørt Hvetbo Herred stærkt, idet Krigsskuepladsen kom til at ligge i Naboherredet, da Henrik Tagesen lod Bondehæren tage Stilling paa Sct. Jørgensbjerg i Kjettrup Sogn i V. Han Herred, hvor den paa Grund af Thyboernes og Morsingboernes Forræderi eller Underkastelse led et afgjørende Nederlag, da Kong Kristoffer 8. Juni 1441 lod den med en Vognborg forskansede Stilling storme. Det fejler næppe, at mange af Hvetbo Herreds Mænd maatte lade deres Liv sammen med de andre Vendelboer, der faldt, og de undkomne maatte betale store Bøder, ligesom ogsaa Bøndernes Nederlag indirekte bevirkede, at fuld Tiendeydelse blev indført i Jylland¹⁾.

Rejsningen 1534.

Den Folkerejsning, der fik størst varig Betydning for Deltagerne — om end ikke i gunstig Henseende — var den saakaldte »Skipper Klements Fejde«, der jo atter var et Led af den under Navn »Grevens Fejde« førte Kamp mellem det Parti, der efter Kong Frederik den I.s Død 1533 ønskede Christian II. tilbage paa Tronen, og dem, der vilde have den afdøde Konges Søn Hertug Christian til Konge. I den herom førte Strid deltog Beboerne i 49 nørrejyske Herreder, deriblandt alle Herrederne nord for Limfjorden, og den faar forøvrigt Interesse for os, fordi den, der stod i Spidsen for Christian II.s Til-

¹⁾ Angaaende denne Rejsning henvises iøvrigt til Prof. Becker: »Bondekrigen« og K. Fabricius' Artikel i Hist. Tidskr. 7, II.

hængere i Nordjylland, *Klement Andersen*, var her fra Herredet.

Efter hvad Bertel Kjærulf i Aslund (Kjær Herred), der var født ca. 1582, har fortalt sin Slægtning, den bekendte vendsysselske Bondeskribent Peder Dyrskjøt, var Skipper Klement, som han almindeligvis kaldes, født i *Vedsted* i Aaby Sogn, og hans Moder var af Slægten Kjærulf¹⁾, en Storbondeæt, der særlig har haft hjemme i Vadum Sogn, og som gjennem et Par Aarhundreder har beklædt Herredsfogedembedet i Kjær Herred²⁾. Peder Dyrskjøt siger, at Klement forraadte baade sig og Slægten ved daarlige Krigsanslag, men hvad Slægten angaar, synes den dog ikke i sin Helhed at være bleven ruineret, thi at den bevarede sin Stilling i Selvejerstanden fremgaar bl. a. af, hvad der skal meddeles under Saltumgaard, ligesom ogsaa Flertallet af de 1568 i Vendsyssel nævnte Selvejere³⁾ sikkert maa henføres til denne Æt, selv om Familienavnet er udeladt. Vi vide iøvrigt ikke meget om Skipper Klements Forhold før 1525, men han skal have været Borger i Aalborg og været en rig og anset Mand, der ejede flere Gaarde og Skibe. Bertel Kjærulf berettede tillige om ham, at han sejlede paa Østersøen, Vesterhavet og Middelhavet og kon-

¹⁾ J. E. I, III, 258.

²⁾ Om Slægten Kjærulf se *Saltumgaard*, og om Skipper Klements Søkendes Afkom se *Vedsted*.

Fogedgaarden Ø. Halne (lidt nord for Vadum Station) minder ved sit Navn om den Tid, da Kjærulf'erne vare Herredsfogder, og ligeledes minder Kjær Herreds gamle Scgl om denne Slægt, idet Aftrykket viser en springende Ulv.

³⁾ Wulff: Vendelbo St., S. 231—232.

vojerede mange Skibe ¹⁾, saa han har formodentlig haft en indbringende Beskjæftigelse ved dels at drive Kaperi, og dels med sine armerede Skibe at ledsage Handelsskibe for at beskytte dem mod andre Kapere. Hans Hustru ²⁾ vide vi ikke Navnet paa, men han skal have haft nogle Døtre, hvoraf en blev gift med en Popp, og en skal have været Olde-moder i »de Rhusers og Surs Slægter i Aalborg« ³⁾.

Skipper Klement forekommer første Gang i Historien 1525, da han var Underadmiral hos Fredrik I, men formodentlig har han allerede da hemmelig tilhørt Christian II.s Parti, thi i September Maaned nævnte Aar forlod han Kjøbenhavns Rhed med et større og et mindre Skib, paa hvilke han havde overført Mandskab og Kanoner fra et Par andre Skibe, som ligeledes vare ham betroet af Kong Frederik ⁴⁾. Med Skibene begav han sig til Nord-søen, hvor det var hans Agt at slutte sig til en bekjendt Kaperkaptajn Klaus Knyphof, som her kryd-sede om med en lille Eskadre og drev Kaperi mod Christian II.s Fjender, særlig Hansestæderne, men Knyphof blev — forinden Klement kom til ham — overvunden af en lybsk-hamburgsk Flaade, og da

¹⁾ J. S. 1, III, 258.

²⁾ Hun synes at have overlevet ham. 1570 $\frac{1}{8}$ fik en Skipper Gavebrev paa en Have udenfor Kjøbenhavns Østerport, hvilken hørte til det Gods, Skipper Klements Hustru havde forbrudt til Kronen [K. B.].

³⁾ J. S. 1, III, 258. Mon denne Familie Rhus skulde stamme fra Herredsfoged Peder Rus i Hvetbo Herred. En Ellen Ruus' Arvinger ejede 1657 en Halvgaard i Jetsmark [P.].

⁴⁾ Om Skipper Klement henvises iøvrigt til Bricha: »Biogr. Lexicon«, og om hans Krigsførelse se navnlig Paludan Müller: »Grevens Fejde« I, 253 ff. og 285 ff. samt II, 469—470.

han af Sejrherren blev betragtet som gemen Sørøver maatte han og hans Mænd lade Livet. Klement, der henad Juletid indkom til Vesterems med flere hamburgske Priser, maatte saa forlade disse Farvande, og 1525 ³¹/₁₂ skrev Christian II. til ham og takkede ham for den gode Tjeneste, han med Skibet »Peter van Hulle« havde vist ham ¹). Christian II sendte ham Kreditiv til Kongen af Skotland, for at han kunde faa dennes Lejde for sig og sine Skibe i Skotland samt Frihed til at søge skotske Havne med de fjendtlige Priser, han maatte opbringe. Samtidig skrev den fordrevne Konge til Herman Poel og beordrede ham til at begive sig til Grev Etzard af Ostfriesland og til Kongen af Skotland for at forlange frit Lejde for Klement og hans Selskab m. m. ²). I Foraaret 1526 var Klement atter i Søen med Skibet »Peter van Hull«, men havde det Uheld at forlise paa den skotske Kyst og kun bjærge Livet ³). Klement kom dog snart til Søs

¹) Dette Skib nævnes i Overenskomsten mellem Fr. I og Statholderen i Kbhvn. Henrik Gøye og hans Tilhængere 1523 ²³/₁₂. Henrik Gøye skulde beholde Skibet med 3 andre Skibe for den Skade, han var kommen i for Chr. II.s Skyld [Erslev og Mollerup: Fr. I.s Registr., S. 28].

²) Allen: Breve og Aktst. til Chr. II.s og Fr. I.s Historie, S. 379—387.

³) Se Brev af ¹³/₄ 1526 i Regesta, II R., Nr. 11,816. 1526 ¹⁹/₆ tog det skotske Parlament Beslutning i en Sag, hvori M. Alexander Kingorn, Degn i Roskilde og Chr. II.s Sendebud, optraadte som befuldmægtiget for John Mathisone og Clement Androsone, Kaptajner paa det ved Aberdeen strandede Skib »Peter Hull«. 1526 ²²/₆ skrev Hans Mikkelsen til Kong Christian bl. a. angaaende vigtige Papirer, som vare fundne paa det strandede Skib. Regesta, II R. Nr. 11,862 og 11,865.

igjen, og da Christian II søgte at tilvejebringe Forbindelse mellem sine Sømænd i Østersøen, finde vi i Juli Maaned Klement i Amsterdam ¹⁾ og i August Maaned i Bæltet med flere Skibe. Det lykkedes dog Kong Frederik med Lybækkernes Hjælp at fordrive saavel Klement som de andre af Chr. II.s Mænd, og den førstnævnte tyede derefter til Østfriesland, hvor han dog kun opholdt sig kort, thi endnu samme Efteraar var han atter i Søen, sagtens paa Kaperi mod Chr. II.s Fjender. I Sommeren 1527 vidste man i Norge, at han var i Søen med 3 store Skibe sammen med en Skipper Gregers, men derefter høre vi intet til ham før i Februar 1529, da han laa under Norge med nogle Skibé ²⁾, og 1531 var han med paa Chr. II.s Togt til Norge. Efter at Kongen 1532 havde sluttet Overenskomst med Kong Frederiks og Hansestædernes Krigsøverst, fik Klement sammen med de andre Krigsfolk Lejde til Tyskland. Kort Tid efter — ca. 1. Aug. 1532 — skrev Kong Frederik til Henrik Rosenkrantz, at han havde erfaret, at Skipper Klement laa i Ebeltoft Vig med nogle Jagter og Skibe og havde begjæret Lejde af Henr. Rosenkrantz, men at denne ikke havde turdet forhandle med ham uden først at høre Kongens Mening. Kongen anmoder ham derfor om at forhandle med Klement, og hvis denne vilde overgive sine Skibe med Skyts og Gods til Kongen, skulde han faa sikkert Lejde gennem Kongens Lande for sig og sine Mænd og deres eget Gods. Men hvis han ikke vilde det,

¹⁾ Allen: Aktstykker, S. 431—33.

²⁾ Regesta, II R., Nr. 12,467.

skulde der forhandles med ham om en Fredsslutning paa 4 Uger, og vilde Klement heller ikke det, vilde Kongen se at finde paa en anden Udvej. Af Brevet fremgaar det, at Kongen pønsede paa at faa ham nedlagt. Forhandlingerne endte dog med, at der blev udstedt Lejde til »Clement Andersen og hans Medfølgere udi sin Behold igjen¹⁾«.

Vi tabe derefter Klement af Syne indtil den følgende Sommer, da han i Begyndelsen af Juli laa ved Gøtaelven og førte Forhandlinger med den svenske Kong Gustav om at træde i hans Tjeneste. Det var dog næppe mere end en Skinforhandling fra Klements Side, thi da Grev Christoffer af Oldenburg kort Tid efter indfandt sig i Kattegat med en hollandsk Flaade for at befri den fangne Kong Christian, der nu efter Kong Frederik I.s Død syntes at have bedre Betingelser for at gjenvinde sin tabte Krone, sluttede Klement sig til ham og var med til at bekrige Lübbækkerne. Han fulgte dog ikke med Hollænderne tilbage, da disse sent paa Efteraaret forlod Øresund, men trak sig ind i Gøtaelven, hvor han blev Vinteren over. Her forhandlede han atter med Kong Gustav om at træde i dennes Tjeneste, uden at det dog førte til noget Resultat, sandsynligvis fordi Klement ikke vilde binde sig til den svenske Konge, men kun vilde bevare hans Venskab for at have Tilflugt paa den svenske Kyst Vinteren over. Dette er, hvad vi vide om Skipper eller rettere Admiral Klements Forhold, forinden den Krig udbrød, der bevirkede, at han kom til at indtage en mere fremragende Plads i Historien.

³⁾ Erslev og Møllerup: Fr. I.s Registr., S. 439 og 465.

Først i Maj 1534¹⁾ gik Grev Christoffer over Elben med henved 3000 Mand i den Hensigt at vove et Angreb paa Danmark for at befri den fangne Konge, og dermed var den saakaldte »Grevens Fejde« begyndt. I Løbet af et Par Maaneder lykkedes det Greven at faa de sjællandske Kjøbstæder med Kjøbenhavn samt Malmø i sin Magt, og inden Udgangen af Juli Maaned var Greven Herre over næsten hele Østdanmark, hvor en stor Del af Adelen havde aflagt Troskabsed til ham. Det gjaldt nu om at komme i Besiddelse af Jylland og Fyn, hvis Stormænd havde erklæret sig for Hertug Christian²⁾ af Holsten paa Mødet i Ry den 4. Juli og i Hjallesø den 9. Juli 1534, men hvor Bønderne og Borgerstanden ligeledes holdt med den fangne Konge. Henimod Midten af Juli Maaned rejste Almuen sig paa Fyn, og efter forskjellige Tildragelser kom denne Ø ogsaa i Grevens Magt i Begyndelsen af August Maaned.

Disse Begivenheder danne Baggrunden for den saakaldte »Skipper Klements Fejde«, som vi jo her fortrinsvis skulle dvæle ved³⁾.

Da Grev Christoffer i Sommeren 1534 kom til Malmø, var det naturligt, at Skipper Klement, der jo som foran nævnt havde haft Tilhold paa den svenske Vestkyst, søgte Forbindelse med ham, og det samme gjorde adskillige andre Kaperførere,

1) Efterfølgende Skildring gives navnlig paa Grundlag af Paludan Müller: Grevens Fejde I. og II. Bd.

2) Den afdøde Konges Søn, Christian III.

3) Om Gjæringstilstanden blandt den nord- og vestjydske Almue i Kong Frederik I.s Tid henvises til Dr. Heises Afhandling i Hist. Tidsskr. 4, V, 269 ff.

saaledes Skipper Thomas, Skipper Hermand, Jens Finke og Oluf Klinte. Disse Mænd bleve i September Maaned 1534 sendt til Jylland for at rejse Almuen der, og den 14. Septbr. kom Skipper Klement til Aalborg, som tilligemed Slottet hurtig kom i hans Magt. Det var nu ingen vanskelig Sag for Klement at vinde Fremgang for sin Sag; dels var han jo personlig knyttet til indflydelsesrige Bondeslægter her, og dels var Almuen i Nordjylland utilfreds baade med det verdslige og det gejstlige Regimente, der for sidstnævntes Vedkommende særlig var udartet under Bisperne Niels Stygge og Styge Krumpen.

Som i 1441 rejste Bønderne sig derfor og fór frem med Voldshandlinger mod Adelen og den højere Gejstlighed. Saaledes blev Hjermslevgaard, som tilhørte Bagge Griis¹⁾, afbrændt tilligemed Klarupgaard, som Bagge Griis havde til Læn af Bispedømmet, og bedre gik det ikke med Bispens Gaarde: Sejlstrup, Voergaard og Birkelse, og Bisp Styge Krumpen, der opholdt sig paa Voergaard sammen med sin Frille Elisabeth Gyldenstjerne, undslap kun de ophidsede Bønder ved at skjule sig i en Bagerovn. Bagge Griis var ikke hjemme, da hans Gaard blev brændt, men da han erfarede, hvad der var sket, rejste han til Aalborg for at faa Klement i Tale, idet han foregav at ville slutte sig til dennes Parti. Dette kunde være meget naturligt, da Griis tilhørte Lavadelen, der nærmest havde Interesser fælles med Selvejrbønder, og hans Fader

¹⁾ Fra Slette i Hjortdal Sogn. Hans Moder var sandsynligvis Søster til Mads Bagge til Abildgaard i Alstrup.

betegnes da ogsaa 1532 som »en Bonde« i Han Herred, ligesom hans Broder Niels maa antages at have staaet paa Bøndernes Side i denne Fejde¹⁾. Men det var dog langt fra Griis' Hensigt at slutte sig til Bondepartiet; tværtimod forsøgte han, da han fik Klement i Tale, at støde denne ned med sin Daggert; dog Klement bar stedse et Panser under Klædningen, saa Attentatet mislykkedes. Saa mærkeligt det end lyder, var Bagge Griis dog nær sluppet godt fra dette Forsøg paa at myrde Klement; det lykkedes ham at komme paa en Hest og undslippe sine Forfølgere, men under Flugten slyngede en Skomager ved Navn Peder Beeske en Tagsten i Hovedet paa ham, og han blev derved saa stærkt saaret, at han senere fandtes død i Hasseris Kjær. Til Thyboerne sendte Klement Brev med Opfordring om at slutte sig til hans Parti, idet han samtidig truede de modvillige med at ville hænge dem. Under Anførsel af en Oluf Duus bredte Rejsningen sig ogsaa her, og Klement fik i Løbet af kort Tid det nordlige Jylland i sin Magt, og adskillige Adelsmænd her sluttede sig til ham. Hvis Grev Christoffer ved denne Tid kunde have støttet Klement med en nogenlunde antagelig Krigsmagt, vilde han sandsynligvis hurtigt kunne have underlagt sig hele Jylland; men fraregnet en lille Troppeafdeling har Greven vist ikke kunnet afse Mandskab i dette Øjemed.

Imidlertid samlede den jyske Adel sig i Aarhus under Anførsel af Erik Banner til Asdal og Holger Rosenkrantz til Boller, og det besluttedes, at Adelen

1) D. A. A. 1895 og D. M. 4, I, 113.

med sine Svende samt en Fane Rytteri under Anførsel af Jost v. Gladebech, skulde gaa mod Aalborg for at bekæmpe Klement. Adelen synes at have været meget opsat paa at løse denne Opgave, thi uden at opbie 4 Fane Landsknægte, som Hertug Christian sendte fra Holsten, drog den nord paa og ankom den 15. Oktober 1534 til Svendstrup med en Styrke, der antagelig udgjorde henimod 600 Mand til Hest og ligesaa mange Fodfolk. Her slog man sig til Ro for Natten uden at tænke paa, at det kunde være nødvendigt at træffe Foranstaltninger mod et Angreb fra Bøndernes Side. Men i den tidlige Oktobermorgen drog Klement ud fra Aalborg med sine Vendelboer, og vare de end slet bevæbnede i Sammenligning med Adelens Folk, vare de til Gjengjæld des talrigere, omkring 6000 Mand, og inden Adelshæren opdagede Faren, havde Bønderne besat Højderne foran Svendstrup og blæste til Angreb paa Skalmesjer og Bukkehorn. Mere modigt end klogt besluttede Adelen at ride Bondehæren over Ende ved et Frontangreb, medens Jost v. Gladebech skulde angribe den i Flanken; men Adelen var for fremfusende og afventede ikke Fuldførelsen af Jost v. Gladebechs omgaaende Bevægelse, hvorfor han slet ikke kom til at medvirke under Angrebet. Da det lave, opblødte Terræn tilmed ikke kunde bære de jærnkældte Ryttere, der sank i med Hestene, blev Angrebet yderligere spredt, og Bønderne vandt ved Lere, lidt nord for Svendstrup, en let Sejr over Adelshæren, hvoraf 14 Adelsmænd bleve dræbte og en Del fangne. De, der undkom, søgte til Randers, hvor der efterhaanden blev samlet en større Styrke, som dels ud-

bedrede Byens Befæstning for at kunne afslaa et eventuelt Angreb fra Bøndernes Side og dels lejrede sig syd for Gudenaen for at forhindre Bønderne i at overskride denne. Klement forfulgte nemlig sin Sejr og drog syd paa med sine Skarer, idet de afbrændte Herregaardene paa deres Vej, og han slog Lejr paa Flintebjerg uden for Randers, men uden Artilleri kunde han intet udrette, og efter at et Stormløb, som Bønderne i Drukkenskab foretog, var afslaaet, hævdede han atter Belejringen og trak sig nord paa. Efterhaanden opkom der Uenighed blandt Bønderne, og særlig skal det have været et stort Tab for Klement, at hans Vaabenfælle Jens Finke døde, idet denne bedre end Klement forstod at holde Partiet samlet.

Den 18. November 1534 sluttede Hertug Christian Fred med Lübækkerne og kunde nu vende sig mod sine Fjender i Jylland. Hertugens energiske Feltherre Johan Rantzau drog strax nord paa til Kolding med en Afdeling Rytteri og Fodfolk, og derfra skyndsomst videre langs Vestkysten mod Nord, idet han adsplittede de Bondeskarer, der forsøgte at standse ham. I Skive fik han at vide, at Skipper Klement og Skipper Hermand holdt Viborg besat med mange Tusinde Bønder, og han gik derefter mod denne By efter først at have trukket 3 Faner Landsknægte til sig fra Randers, saa han nu havde 9 Faner til sin Raadighed. Klement trak sig imidlertid tilbage til Aalborg, hvorfor Rantzau fra Viborg begav sig mod denne By og lejrede sig en halv Mils Vej derfra. Om Natten besaa han Stillingen, og om Morgenen den 18. December begyndte Stormen paa Byen, som af Klement var bleven sat i

god Forsvarsstand. Rantzau siger selv i et Brev ¹⁾, at Bønderne værgede sig saa tappert, at de stormende i lang Tid ingen Fremgang vandt, men omsider lykkedes det dog Rantzaus Folk at indtage Byen, hvorefter Besætningen, der med Landsknægte og Ryttere, Borgere og Bønder skal have udgjort mellem 8 og 900 Mand, blev nedhugget ²⁾. Rantzau, som personlig deltog i Stormen, havde nær mistet Livet, idet han blev kastet ned fra det øverste af Volden, og ogsaa Skipper Klement blev saaret af et Skud i Armen. Byen blev selvfølgelig plyndret og maatte saaledes haardt undgælde, fordi den havde holdt med Christian II.s Parti.

Det lykkedes Klement at undkomme til Hest, og han vilde nu begive sig til de Bondeskarer, som han havde budt op til Aalborgs Forsvar, men han blev fanget af et Par Bønder, Mads Mikkelsen i Klarup ³⁾ og Esbern Nielsen, hvilke antagelig gjorde det for at faa en god Belønning, og vi vide da ogsaa, at Esbern Nielsen for Livstid blev benaadet med en Krongaard i Store Vorde frit uden Tyng.

Saaledes endte »Skipper Klements Fejden«, som vi her have omtalt saa udførligt, fordi den Mand, efter hvem den har Navn, var en Hvetbo.

Klement blev udleveret til Johan Rantzau, hvorfra han førtes til Hertug Christian paa Gottorp og senere til Flensborg Slot, hvor han indespærredes i en underjordisk Hvælving. En Gesandt fra Danzig,

¹⁾ Paludan Müller: Grevens Fejde II, 468 ff.

²⁾ a. St., S. 470. Peder Dyrskjødt fortæller, at der blev dræbt over 2000 Mand i Husene og paa Gaderne, hvor Blodet flød i Rendestenene [J. S. 1, III, 276.]

³⁾ Kirkehist. Saml. 5, I, 548.

som her fik Lejlighed til at se ham, sagde, at han saa meget modfalden ud, »ret som en Ulv, der sidder fangen i en Ulvegrav«. Senere blev Fængslet forlagt til Koldinghus, og 1536 $\frac{9}{9}$ blev han henrettet paa Viborg Landsting vest for Byen. Hans afhuggede Hoved blev opsat paa en 12 Alen høj Stang og prydet med en Blykrone (som indtil Branden 1726 saas ophængt paa Muren af et af de til Viborg Domkirke hørende Kapeller), og Kroppen blev parteret og lagt paa fire Stejler¹⁾.

Efter at Aalborg var indtaget, gik det stadigt fremad for Christian III.s Parti, og 1536 $\frac{29}{7}$ maatte Grev Christoffer opgive Kampen for Christian II ved Fredsslutningen i Kjøbenhavn.

Det staar endnu tilbage at omtale, hvilke Virkninger Udfaldet af Fejden fik for de overvundne Bønder i Jylland og særlig i Vendsyssel.

Da Rantzau havde indtaget Aalborg, lod han 3 Skarer Krigsfolk drage gennem Vendsyssel ad forskellige Veje, og hvert Herred, der havde deltaget i Rejsningen — og det havde de jo alle heroppe — maatte udgive et aabent Brev, hvori Beboerne vedgik at have forbrudt Hals og Ejendom, fordi de havde staaet den udvalgte Konge imod, og samtykkede i at overdrage alt deres Bondegods og Ejendom til Kongen som forbrudt, med mindre han vilde benaade dem. Tillige samtykkede de i at løse deres Hals med Sølv, Penge og anden Formue

1) a. St. H. Nutzhorn søger i Hist. Maanedsskrift II, 238 — 250 at gjøre gjældende, at Klements Fangenskab ikke kan have varet i henved 2 Aar, men i »Danmarks Riges Historie« III A, 361 slutter Dr. A. Heise sig dog til denne almindelige Antagelse, som ogsaa her følges.

og at sværge Troskabsed til Johan Rantzau paa Kongens Vegne. Det var haarde Betingelser at indgaa paa; men Sagen var, at Sejrherreerne betragtede de overvundne som Oprørere, da de havde været med til at hylde Hertug Christian i Horsens. Da saavel Udvælgelsen af Kongen i Ry som Hyldingen i Horsens foregik under ualmindelige Forhold, kan der tvivles om, hvorvidt man virkelig var fuldt berettiget til at anse Bønderne i 49 Herreder for Oprørere, og absolut uretfærdigt var det, at skyldige og uskyldige bleve straffede i Flæng, idet Beboerne i de »oprørske« Herreder *alle* skulde have Liv og Gods forbrudt, hvad enten faa eller mange af dem havde deltaget i Opstanden.

Der blev ansat to Kommissærer, Peder Ebbesen Galt til Tyrrestrup ¹⁾ og Axel Juul til Villestrup, som skulde forhandle med Bønderne angaaende deres Halsløsning, og disse Kommissærer fik Ordre til at taxere *alt* Bondegodset i de Herreder, hvor der havde været Oprør; kunde saa nogen bevise, at han ikke havde deltaget i Oprøret, kunde han fremstille sig for Hertug Christian med sine Beviser og skulde da faa Brev paa sit Gods; men Vidnesbyrd af andre Bønder fra de oprørske Herreder toges ikke for gyldige, saa for Flertallets Vedkommende har det antagelig været umuligt at tilvejebringe fornødent Bevis for at faa Ejendomsretten godkjendt af Kongen.

Klavs Iversen Dyre til Boller fik Ordre til at oppebære de Penge samt Sølv og Guld, der indkom i Halsløsning fra Vendsyssel, og han skulde aflevere

¹⁾ Senere til Birkelse.

det til Præsten i Nibe, der skulde opbevare det indtil Peder Ebbesen og Axel Juul kom¹⁾. En Del af Halsløsningen erlagdes i Stude, og disse skulde Lænsmanden paa Aalborghus, Erik Banner, have Tilsyn med, for saa vidt hans Læn angik, og bl. a. paase, at Bønderne leverede gode, fuldvoxne Øxne.²⁾ De bedste 2000 af Studene anvendte Kongen selv, og Resten solgte han til Flensborgere.³⁾ Afstaaelsen af Selvejerrettighederne og Erlæggelsen af de høje Summer for Halsløsning vakte — som naturligt var — en umaadelig Uvilje blandt de nordjydske Bønder, og flere Steder var der stærk Stemning for ved en ny Rejsning at søge at faa Overmagten over de kongelige Tropper. Vendelboerne sendte saaledes i Maj Maaned 1535 fire Mænd til Kjøbenhavn for at forhandle med Grev Christoffer om Hjælp til en ny Rejsning, men Greven havde paa dette Tidspunkt fuld Brug for alle sine Tropper, og kunde ingen afse til Vendelboerne, hvorfor disse maatte opgive Planen. Samtidig søgte Christian III ved et Par aabne Breve at dæmpe den ulmende Misfornøjelse, idet han lovede, at han skulde være en naadig og gunstig Herre⁴⁾.

Vi vide ikke meget angaaende de Forhandlinger, som bleve førte mellem Halsløsningskommisærerne og Bønderne, men de Efterretninger, der haves, tyde paa, at Bønderne ikke slap for billigt Kjøb, men maatte punge dygtigt ud. De forstod dog til

1) D. M. 3, IV, 211.

2) D. M. 3, V, 47.

3) D. M. 3, V, 52 og 53.

4) Dateret Flensborg Slot 19. Maj og Segeberg Slot 9. Juli. Se D. M. 3, V, 45 og 50.

Trods for Kongens Brev 1535 ¹⁾, hvori Halsløsningsfristen sattes til 8 Dage, at trække Sagen i Langdrag, og endnu 1544 var der mange, der ikke havde faaet Sagen ordnet; de skulde nu betale inden 14 Dage eller være fredløse ²⁾. Dog var der endnu 1545 enkelte, som fik Ordre til at betale, saaledes Herredsfogden i V. Han Herred, Niels Lauritsen i Vust, og Niels Griis i Slettegaard, hvilke fejlagtigt vare blevne udeladt af Halsløsningsregistret ³⁾. Ved Kongens Retterting i Aalborg 1546 behandlede en Sag, som var anlagt af en Severin Tollesen i Pandrup i Jetsmark Sogn imod Hospitalsforstanderen Hr. Peder i Aalborg. Severin Tollesen, der formodentlig boede paa Hospitalets Gods, havde betalt 24 Mark Penge i Halsløsning til Forstanderen, men denne havde ikke faaet Sagen berigtiget, saa Manden var igjen bleven krævet for Beløbet, der vist svarede til Værdien af ca. 40 Tdr. Byg ⁴⁾. 1546 blev det Gods, der ikke var bleven indløst, inddraget under Kronen ⁵⁾; vi vide desværre ikke, hvor meget det var, men der er næppe Tvivl om, at selv om mangan Bonde kjøbte sin Ejendom igjen ⁶⁾, var der dog mange, som fra frie Mænd forvandlede til Kronens Tjenere, og den nordjydske Bondestand fik ved Klements-Fejden et Knæk, som den først sent forvandt.

1) 3. Dag efter Judicia. D. M. 3, IV, 216.

2) D. M. 4, I, 41.

3) D. M. 4, I, 113.

4) D. M. 4, I, 172.

5) D. M. 4, I, 208 og 209.

6) Se under Saltumgaard og Østrup.

„Kejserkrigen“ 1627—1629.

Christian den 4.s Indblanding i 30aars Krigen fik som bekjendt intet gunstigt Udfald for Danmarks Vedkommende. Efter Slaget ved Lutter am Barenberg (August 1626) maatte de danske Tropper tiltræde Tilbagetoget forfulgte af de kejserlige Tropper under den berømte Wallensteins Overledelse, og det følgende Aar besatte Fjenderne den jydsk Halvø, hvor de naaede Vendsyssel i Oktober 1627 og forbleve indtil Pinse 1629. I over 1½ Aar maatte Beboerne underholde de ubudne Gjæster, der jo ikke generede sig for at kræve ind, men ud-sugede Værterne efter bedste Evne ¹⁾).

Af Tingbøgerne for de nærmest efter Krigen følgende Aar fremgaar det, at Hvetbo Herred var stærkt udpint, og det samme viser da ogsaa Lænsregnskaberne, saaledes det fra Sejlstrup fra 1630, hvori en stor Del af Herredets Beboere have følgende Vedtegning: »De ere forarmede af en tyske Rytter, som laa indkvarteret hos dem«. Mandtallet til Pengeskatregnskabet for 1630 viser, at Jetsmark Sogn havde 28 Gaarde og 34 Bol, hvoraf henholdsvis 6 og 19 vare øde; i Fristrup var en Gaard øde, og i Røgel var der 6 øde Bol. I S. Saltum, Drustrup, Jonstrup, Ejersted og Torpet var der ialt

¹⁾ Som Bevis paa det Indtryk, Kejserkrigen saavel som Torstonsøns Indfald 1643 har gjort i disse Egne, kan nævnes, at man endnu 1655 ^{28/5} paa Han Herreds Ting som Tidsbestemmelse bruger Udtrykket »siden Kejserens Tid« og »siden Svenskerne Tid«. I Hvetbo Herreds Tingbog 1636 regnes Begivenheder stadig »efter det Aar, Fjenderne kom ind i Landet« eller »det Aar, Fjenderne drog ud«.

22 Gaarde og 18 Bol, hvoraf henholdsvis 14 og 14 vare øde, i N. Saltum vare alle 9 Gaarde og 1 Bol øde, og i Østrup og Faarup var der henholdsvis 3 Gaarde af 7 og 3 Gaarde og 10 Bol øde. I Ingstrup Sogn vare Forholdene noget lignende; af 8 Gaarde og 8 Bol i Brødslev var der 3 og 6 øde og i Borup og Trudslev vare af 9 Gaarde og 7 Bol de 2 og 5 øde, og af 8 Gaarde og 8 Bol i Kjettrup vare 4 og 3 øde. Af Hjermelev Sogns 18 Gaarde og 8 Bol vare 6 og 3 øde; af Alstrup Sogns 10 Gaarde vare de 5 øde tilligemed 2 Bol, og i Hune Sogn vare af 14 Gaarde og 7 Bol henholdsvis 10 og 5 øde ¹⁾).

En stor Del af det øde Gods blev staaende ubeboet i adskillige Aar, og der blev aarlig ved Herredstinget taget Vidner desangaaende, saaledes for Sejlstrup Læns Vedkommende 1632 ¹⁸/₂ o. fl. ²⁾).

En Følge af Herredets Mangel paa Skov var, at Fjenden tog Træværk af Husene for at bruge det til Brændsel, og naar Husene saaledes vare berøvede Tag, Vinduer, Døre o. s. v., modstod de kun kort Tid Vejrligets Indflydelse, men faldt helt sammen ³⁾. Om Fjendens Røverier haves ogsaa nogle Efterretninger; saaledes tog de den første Nat, da de kom til Hune, 2 Malmgryder, Sengeklæder m.

¹⁾ Aalbh. Læns Regnsk.

²⁾ 1633 ⁴/₂, 1633 ¹⁸/₅, 1634 ¹⁰/₅, 1635 ¹⁶/₅ og 1636 ¹¹/₆; jvf. Tingsvidne af 1634 ¹⁵/₂ erhvervet af Peder Jensen i Kornum, Herredsfoged i Børglum Herred.

³⁾ Se Tgb. 1633 ⁹/₂; af en Gaard i Torpet fandtes siden Fjendens Afrejse kun 1 Jordhus, og 1 Hus i Alstrup var nedbrudt. Fjenden nedbrød ogsaa Husene i Bisgaard i Jetsmark (se derunder).

m. fra en Mand ¹⁾); i Myrtved tog de en »engelst« Kvindetrøje, vurderet til 3 Sletdaler, samt en Del andre Gjenstande, og da de drog af Landet tog de baade Heste og Vogn fra en Mand i Faarup ²⁾). Egentlige Voldshandlinger fra de fremmede Krigsfolks Side haves der ingen Efterretninger om her fra Herredet; men en Mand i Havgaard vidnede 1634 ^{24/5}, at han var paa Hæstrupgaard Onsdag før Allehelgensdag 1628, og da kom en afvist Vagtmesters Rytter ridende fra Bangsbo. Han medførte en Vogn, hvorpaa han fra Hæstrupgaard bortførte en Jærnkakkelov, og da en Mand paatalte det, red Rytteren hen til ham med en Pistol og vilde have slaet ham for Hovedet, hvis Manden ikke havde sprunget over et Dige og var undløben.

Som Følge af den fjendtlige Okkupation svaredes der ingen Tiende eller Landgilde for 1627 ³⁾, og heller ikke for 1628 gaves der Tiende, hvorimod der for 1629 skulde gives halv Tiende saavel af Tiendeyderne som af dem, der havde Tienden i Fæste ⁴⁾, men det varede flere Aar, inden Bønderne atter kom saa vidt, at de havde fuld Sæd og kunde præstere de sædvanlige Ydelser ⁵⁾.

„I. Svenskekrig“ 1643—1645.

Christian den 4.s fornyede Indblanding i 30aars Krigen, der nu nærmede sig sin Afslutning, og hans

1) Tgb. 1636 ⁶/₂.

2) Tgb. 1632 ⁷/₁.

3) Tgb. 1632 ⁷/₄.

4) Kommissærerne Mogens Kaas' og Knud Gyldenstjærnes Missive af 1630 ²⁴/₁ [Tgb. 1636 ¹⁰/₁₂].

5) Jvf. Tgb. 1634 ¹/₁₁.

Forsøg paa ad diplomatisk Vej at berøve Sverrig Frugten af den dyrekjøbte Sejr over de kejserlige Tropper bevirkede, at den svenske Regering i Efteraaret 1643 lod en Hær under General Torstenson rykke fra Mähren ind i Jylland, og den 17. Januar 1644 besatte Oberst Wrangel Aalborg. Bønderne fra Vendsyssel forsøgte vel under Anførsel af den 84aarige Lars Dyrskjøt fra Ørum at holde Fjenderne ude af deres Land, men de led den 18. Januar et stort Nederlag ved Nørre Sundby, og Landsdelen blev derefter besat af Svenskerne, der udskrev store Ydelser, og da Fjenden atter forlod Vendsyssel, var Tilstanden noget nær som efter Kejserkrigen; Beboerne vare forarmede og udplyndrede, og Forholdene forværredes, da der efter Krigen fulgte Misvæxt og Kvægpest.

I Tingbøgerne findes adskillige Vidnesbyrd om Svenskernes Færd heroppe; bl. a ses det, at det ikke var ualmindeligt, at de trakterede deres Værter med Hug og Slag og fratog dem Kreaturer og Korn m. m. Det ses ligeledes, at Herredets eneste adelige Person, Niels Friis, som forhen boede paa Lundergaard, men som nu boede paa Vestrupgaard, to Gange maatte forlade sin Bopæl og søge Tilflugt i de ubeboede Egne; den ene Gang laa han ude paa Kjæret, og den anden Gang søgte han Skjul i Hune Klit ¹⁾).

„2. Svenskekrig“ 1657—1660.

Da Frederik III. erklærede Sverrig Krig 1. Juni 1657, medens den svenske Konge Carl Gustav med

¹⁾ Se Tillæg III.

sin Hær var engageret nede i Polen, havde han næppe tænkt sig, at Carl Gustav den paafølgende 23. Juli skulde staa ved Holstens Grænse parat til Indrykning i Danmark. I Løbet af August og i Begyndelsen af September Maaned besatte Svenskerne Jylland indtil Limfjorden ¹⁾, og efter at den Modstand, Thyboerne og Vendelboerne forsøgte at gjøre, var brudt i Fægtningen ved Nabe i Agger Sogn den 3. Oktober, var hele Jylland med Undtagelse af Fæstningen Frederiksodde (o: Fredericia) i Fjendens Vold. Der blev strax udskrevet Kontributioner; men Vendelboerne vare meget sejge til at betale dem, saa den svenske Overkrigskommissær Siltmann gjentagne Gange beklagede sig over Bøndernes Stædighed. Stor Ulæmpe medførte det ogsaa i Henseende til Paaligningen, at alle Jordebøger og lignende vare bortskaffede, og at Embedsmændene, Fogder og lignende Personer vare flygtede ved Svenskernes Komme, saa der ingen paalidelig Underretning kunde faas om Ejendomsforholdene ²⁾. Fjenden holdt Vendsyssel besat fra Oktober 1657 til Maj 1658, derefter kom Indkvartering af danske Tropper, men allerede i August Maand 1658 kom Svenskerne igjen og forbleve her, indtil de i Oktober Maaned bleve fordrevne af vore Allierede, Polakker og Brandenburgere, som huserede endnu værre, end Fjenden havde gjort ³⁾. Ogsaa fra denne

¹⁾ Aalborg blev besat 1657 ⁹/₉ [Tgb. 1659 ²⁶/₃].

²⁾ En Del af den vendsysselske Adel og andre Standspersoner flygtede til Norge, andre til Læsø.

³⁾ De svenske Tropper synes at have været bedre disciplinerede end vore egne og de allieredes; jvf. S. Jørgensens Afh. i Hist. Tidsskr. 4, V, 235.

Krig haves adskillige Tingsvidner omhandlende dels Ydelser og dels forskjellige andre Forhold ¹⁾). Efterretninger om Voldshandlinger fra Fjendens Side haves ikke her fra Eggen, naar undtages en Indberetning fra Præsten i Jetsmark og at en Pige fra Hunetorp paa Tinget erklærede, at hun i Marts Maaned 1658 blev voldtaget af en svensk Rytter, som kaldte sig Jens Thomsen, medens hun vogtede Kreaturer vester i Klitten, og han var hendes rette Barnefader; men slige Beskyldninger fremkom ofte for at skjule den rette Vedkommende, og det synes saaledes i Henseende til Tiden at være sandsynligt, at den svenske Soldat, der er udlagt som Barnefader til et i Alstrup Kirke 1658 ^{27/6} døbt uægte Barn, har ageret »Straamand« ²⁾).

Efter kongelig Ordre til Befalingsmanden paa Aalborghus blev der i September Maaned 1660 optaget Syn over alt Kronens Gods i Herredet samt over det Gods, der var udlagt fra Kronen. Af dette Synsvidne ³⁾ ses, at Tilstanden var sørgelig for Krongodsets Vedkommende, men hvor stor en Del af Elendigheden man kan skrive paa Krigens Regning, lader sig ikke oplyse, thi der var tillige almindelig Misvæxt i Aaret 1660. Tilstanden var selvfølgelig lige saa slet for Adelsgodsets Vedkommende, saaledes som det bl. a. fremgaar af Tingsvidne 1662 ^{3/5}, hvori Jørgen Seefelds Tjenere i Hvetbo Herred erklære, at de »formedelst adskillige Skatter med Korn, Penge, Viktualier, Øxne og andet

¹⁾ Se Tillæg III.

²⁾ Jvf. Hist. Tidsskr. 6, V, 524.

³⁾ Se Tillæg III.

siden Fjendens Indfald her i Landet, item Maanedsskatter, imidlertid Fjenden var Landet mægtig og siden til Kejsereis, de Polakske og Brandenborgske, saa og adskillige Udgifter« til de danske Tropper og Maanedsskatter, samt endelig den store Misvæxt forgangen Aar, vare saa forarmede og udskattede, at de ikke kunde svare mere Landgilde for forgangen Aar, end de allerede havde betalt. Ogsaa stod Bønderne meget i Restance med Tiendeydelserne ¹⁾; Saltum Sogns Bønder vilde »gjærne« betale den resterende Kongetiende til Jomfru Kirsten Rosenkrantz, der 1658 ²/₁₀ havde fæstet den efter Kjeld Langes Død ²⁾, »men Gud bedre det, denne langvarige Fejdetid, som vi i nogle Aar desværre have haft med adskillige Udgifter til Fjenderne, imidlertid de var her hos os, saavel og siden hidindtil, hvilket endnu kontinuerer ikke alene med maanedlig Skat, Maden og Indkvartering, samt og adskillige Skatter, som ere paabudne, saa Gud ved. det falder os fattige Folk altfor tungt at kunne udrede. Og dersom Gud ikke naadeligen vil sig over saadan vor Elendighed forbarne, kan vi intet bekomme til Sæd, men nødes til at forlade Hustru og Børn og tigge vort Brød«. Sognemændene haabede, at Regeringen skulde træde hjælpende til ligesom efter forrige Fejdetid og ønskede derfor Henstand, hvad der dog ikke kunde tilstaa dem, fordi Fæsterne af Tienden selv skulde klarere uden Henstand.

I Krigen 1807—1814

vides Fjenden ikke at have gjort Landgang paa

¹⁾ Tgb. 1669 ²⁴/₁₇, 1660 ³/₃.

²⁾ Oberst Kjeld Lange faldt 1658 under Kjøbenhavns Belejring.

Hvetbo Herreds Kyst saaledes som mange andre Steder, men dog fik denne Krig en ikke ringe Indflydelse paa Egnens Forhold, fordi den standsede Skudehandelen fra Blokhus og Løkken. Nøden i Norge tvang imidlertid dette Lands Beboere til i smaa aabne Baade at søge til Vendsyssels Kyst for at faa Fødemidler, i Betaling for hvilke de som oftest gav Løseregjenstande, og Udførselen standsede derfor ikke helt.

Efter Slaget paa Kjøbenhavns Rhed 1801 var der bleven oprettet en Milits til Forsvar for vore Kyster, og ligesom i tidligere Tid blev der opført Vagthytter og Bavner paa Højdepunkterne ved Havet, saaledes ogsaa ved Pirupshvarre og Blokhus¹⁾. Denne Væbning virkede Haand i Haand med de regulære Tropper, der under Krigen bleve stationerede langs Kysterne, men det vides ikke, at den i Hvetbo Herred fik Lejlighed til at vise sin Tapperhed saaledes som ved Løkken, Thorupstrand o. fl. Steder. Ved Blokhus havde Militsen nogle Kanoner, og her var ogsaa stationeret et Kommando »grønne Jægere« medens Krigen stod paa. 1831 blev der til Kystbevogtningen i Hjøring Amts vestlige Del udkommanderet 1 Kaptejn og 2 Løjtnanter samt 8 Underofficerer og 90 Menige af Aalborg Garnison; den ene af disse Løjtnanter fik Station i Blokhus, medens Kaptejnen fik Bopæl i Hjøring og den anden Løjtnant i Asdal²⁾. Først 1848 ophævedes Kystmilitsen, der kommanderedes af Eg-

1) Ved kgl. Brev af 1653 ²¹/₄ paabydes det saaledes at opsætte Bavner paa de tidligere forordnede og brugelige Steder samt at lade Bavnerne forsyne med nødvendig Vagt.

2) Aalb. Stiftstid. 1841/1831.

nens Honoratiores; saaledes var Proprietær Green paa Vestrupgaard Kystmilitsbestyrer fra 1801 til 1804, og 1813 var Kammerraad Rasmussen paa Bundgaard¹⁾ i Jetsmark Befalingsmand ved Militsen.

Skjønt „*Slavekrigen*“ 1848 ³¹/₃ kun i uegentlig Forstand kan henregnes under Krigene, skal den dog her omtales med et Par Ord, idet der iøvrigt henvises til den udførlige og højst underholdende Beskrivelse af den jydsk Slavekrig, som udkom 1898, og hvori Forfatteren Lønborg Friis har medtaget næsten alt, hvad der fortælles angaaende denne Folkerejsnings Forløb i Vendsyssel. For Hvetbo Herreds Vedkommende var Hovedkvarteret i Blokhus, hvor Herredsfogden jo da boede, og her forfærdigedes der i Hast talrige Vaaben med Kystmilitsens Landser som Forbillede²⁾. Kommandoen over den sammenkaldte Styrke af Omegnens Beboere førtes under Herredsfogdens Tilsyn af Krigsassessor Boncke fra Blokhus Mølle, tidligere Befalingsmand ved Kystmilitsen, og endvidere af Strandkontrollør Holst fra Blokhus og en gammel Bagersvend Schmidt, der 1815 havde været med de danske Koalitionstropper i Frankrig, og som derfor maatte antages at have særligt Kjendskab til Krigsførelse.

Langs Stranden mod Syd og langs Landevejen til Aabybro blev der stationeret Forposter, tildels beredne, og da alt saaledes var parat til Slavernes

1) Den bekjendte »Herregaardsslagter«, Justitsraad Arent Hassel Rasmussen.

2) En Del af disse Vaaben opbevares i Museet i Hjøring.

Modtagelse, afgik der Stafet til Amtmanden med Melding om de trufne Foranstaltninger. Modet hos den »gemene« Mand var adskilligt større, end hos de paa Gjæstgivergaarden forsamlede »Standspersoner«, af hvilke særlig Herredsfogden var meget nedtrykt ved Tanken om de løsslupne Slaver, der jo maatte antages at have særligt Had til Øvrigheden, og medens Tiden sneg sig hen, styrkede Tropperne sig til den forestaaende Dyst ved flittig Brug af Flasken.

Ophidselsen blev større og større. Man havde gennem Forposterne erfaret, at Slaverne vare komne over Fjorden og nu under Mord og Brand rykkede mod Nord, og man ventede hvert Øjeblik at høre Signal med Kirkeklokken som Tegn paa, at Fjenden var i Sigte. Men Mørket faldt paa, og endnu var der intet at observere. Da lød Kirkeklokkens Slag ud over Eggen — og den Rædsel, der greb alle, lader sig lettere tænke end beskrive. Dog, der kom ingen Fjende; det var Udkigsmanden Mads Krog fra Kirkehusene, der havde haft Syner, og hen ad Morgen meldte en Rytter, at Slaverne vare nedsablede i Nærheden af Viborg, hvilken Efterretning sendtes videre til Amtmanden i Hjøring. I Justitsraad Lønborg Friis' ovennævnte Værk findes et Brev fra daværende Kjøbmand C. Klitgaard i Blokhus til Beboerne i Løkken. Brevet er dateret Blokhus, 1. April, Morgen Kl. 7¹/₂, og indeholder Meddelelse om Slavernes Nedsabling, hvilken Meddelelse Brevskriveren anmoder Løkkenboerne om at sende videre »for at berolige Folket«, og Brevet havnede saa hos Amtmanden, som det første Bud med den glædelige Efterretning. Op ad Dagen fik

man saa at vide, at det hele havde været blind Allarm.

Først under *Krigen 1864* saa Herredets Beboere atter Fjenden i deres Egn, og det endda kun ret flygtigt.

Efter Dannevirkes Rømning trak General Hegermann-Lindenchrone sig som bekendt tilbage til Mors og senere til Vendsyssel, hvor hans Styrke (4. Division) forstærkedes ved Overførelsen af 2. Division fra Fyn til Jylland. Af disse 2 Divisioner oprettedes 9. Maj det nørrejydske Korps, der havde til Opgave at forhindre Fjenden i at gaa over Limfjorden. Medens 2. Division først under Generalmajor Wilster og senere under Oberst Neergaard holdt Limfjordsbredden fra Hals til Ryaa besat, stod 4. Division¹⁾ i Stillingen fra Ryaa til Thyholm og kommanderedes af Generalmajor Honnens. Hovedkvarteret var paa Birkelse og Divisionskvarterne henholdsvis paa Vang og i Kjettrup (Han H.), hvilket sidste senere forlagdes til V. Thorup¹⁾. Den 12. Maj begyndte imidlertid en Vaabenstilstand, der først udløb den 26. Juni, og strax efter dens Udløb besluttede Overkommandoen (^{28/6}), at Vendsyssel skulde rømmes, hvilket foregik over Frederikshavn uhindret af Fjenden²⁾. Tilbage i Vendsyssel skulde der dog blive et lille Korps (1 Regiment Fodfolk, 1 Regiment Ryttere, 4 Kanoner og 1 Ingeniørkomp.), der blev stillet under Oberstløjtnant Beck. Dette skulde, naar Fjenden kom, retirere over Frederiks-

¹⁾ 4. Divisions Hovedmagasin var fra 12. Maj til 1. Juni i Blokhus.

²⁾ Se C. Th. Sørensen: 2. slesvigske Krig, III Bd. 6. Bog, der ligger til Grund for nærværende Beretning.

havn, eller — hvis denne Vej blev afskaaret — søge ud i Klitterne paa Vendsyssels Vestkyst, hvor der maaske kunde tilvejebringes Midler til at skaffe Korpset til Norge. Disse Midler maa vel nærmest antages at skulle have bestaaet i de Smaafartøjer, der da fandtes i ret stort Antal ved Løkken og enkeltvis ved mange andre Steder, som ved Blokhus, Grønhøj, Lønstrup o. s. v.

Den 9 Juli gik Oberstløjtnant Beck tilbage, og den 11. foregik Afskibningen af hans Korps fra Frederikshavn, hvorefter Fjenden (Preusserne) besatte Vendsyssel d. 14. Den preussiske Øverstkommanderende, Vogel v. Falkenstein, rejste selv til Skagen for paa Fyrtaarnet at plante den preussiske Ørn, efter at hele Jylland nu var i hans Magt, og herfra hjemsendtes til Berlin som Sejrstrofæer et Par smaa, rustne Skibskanoner, der havde været om Bord paa strandede Skibe¹⁾. At Dagen for Vendsyssels Besættelse iøvrigt blev fejret med et Gilde af de preussiske Officerer siger sig selv, og at Stemningen var høj synes at fremgaa af et Fund, der nogle Dage senere blev gjort paa Skagens Strand. Her blev nemlig fundet en Flaske, der indeholdt en Seddel, som paa tysk berettede følgende: »Forhandlet og foretaget paa Skagen den 24. i Maaneden Juni i Herrens Aar 1864²⁾. I Dag have her i Gjæstgiveriet paa Skagen, efter at hele Jylland er taget

¹⁾ Nogle lignende Kanoner laa i Blokhus, men de bleve nedgravede, hvilket frelste dem fra at dele Skjæbne med Kanonerne i Skagen.

²⁾ Datoen maa være urigtig opgivet, thi Fjenden naaede som ovenfor anført først Skagen 14. Juli. Sedlen blev indsendt til Justitsministeriet. Aalb. Stiftstid. ^{197/1861}

i Besiddelse af Hans Majestæt Kongen af Preussens sejrige Armé, forskjellige kongelige preussiske Officerer, Fændriker og Vicefeldwebler holdt Gilde og tillige taget Bad i Nord- og Østersøens Bølger. Den lykkelige Finder bedes ad den sikreste Vej at tilsende Englands Premierminister, Lord Palmerston, denne Kundgjørelse til et Minde om den berømmelige og værdifulde Beskyttelse, han har ladet Danmarks ædle Folk blive til Del. Forelæst, vedtaget og underskrevet (14 Underskr.). Datum ut supra. Berrien. Freytag.

Forøvrigt saas Fjenden ikke meget i Hvetbo Herred naar undtages, at Officererne nogle Gange tog paa Udflugt fra Aalborg til Blokhus. En større Styrke var vist kun én Gang paa denne Egn, idet nemlig en Afdeling paa Vejen fra Skagen drog over Løkken ned gennem Herredet, hvor en Del af dem overnattede i Ingstrup Præstegaard. Folk fik travlt med at skjule deres bedste Heste og tøjre dem i Klitterne eller i Moser, og mange skjulte ogsaa deres Værdisager og Penge. Preusserne medtog en Del Heste fra Ingstrup og Jetsmark, men da de kom til Nørresundby, kasseredes de fleste, og Ejerne fik dem igjen.

Af andre Efterretninger vedrørende *Krigsvæsen* kan anføres, at Ridefogden til Aalborghus 1634 $\frac{1}{3}$ lod læse en Skrivelse ved Herredstinget, hvori bekyndtgjordes, at Bønderne i Hvetbo Herred ikke skulde holde Musketter, men kun Spidsharnisk og Sideværge, samt at der i Juli Maaned 1779 blev hørt en hæftig Kanonade ude paa Havet. Lyden hørtes fra den 7. til den 10. Juli af Folk paa Strækningen Vixø—Blokhus, og den hidrørte fra en

Mængde Skibe, der laa ca. 1½ Mil til Søs, men da Kruttdampen drev ind over Land, kunde man ikke se, hvad det var for Skibe, berettes der ¹⁾).

Det blev dog senere antaget for sikkert, at Kampen kun fandt Sted mellem en fransk Kaper og to engelske Skibe, hvoraf det ene var en Hvalfanger og det andet et blylastet Skib fra Liverpool. Kaperen sejrede og indkom til Flækkerø med Priserne. Om den Skræk, der greb Vestkystens Beboere, da Kanonerne tordnede, skrev Kapellan Søren Møller i Hjøring en meget morsom Vise i sin »Maanedlige Skiald-Tidende«, 1779, S. 51, hvori det bl. a. hedder:

»En østlig ²⁾ Baad med Folk og Flynder
Af bar Forskrækkelse paa Stranden gik i to,
Samvittigheden slog enhver Raabergisk Synder
Som løb og satte sig i Skjul ved Uggerbroc,

— — — — —
— — — — —
»Kort: alt i Oprør var fra Wixøe Bugt til Bunken,
Snart saac man Styrken af de tvende Rigers Magt,
Snart viistes Stedet, hvor en Orlogsmænd var siunken,
Snart soer en anden paa, *Sir Hardy* var opbragt,
En saac de Tyrkiske Chebekers Speil og Snabel,
En saa Turbanen og den græsselige Sabel,
Og her et Miskmask var af Sandhed og af Fabel«.

I Tillæg IV meddeles nogle Oplysninger om militære Personer, der have opholdt sig i Herredet.

Endnu kan nævnes, at der Natten mellem 25. og 26. December 1806 rasede en frygtelig *Vestenstorm*, som gjorde stor Skade ved Havsiden, idet Huse

¹⁾ J. E. ²⁸/₁₇₇₉.

²⁾ c: fra Skagens Østerby.

blæste om og Baade sønderloges, ligesom ogsaa mange Skibe forliste. Ved Løkken var der saadant Højvande, at en Del af Kysten tilligemed 2 beboede Huse bortskylledes, og et Fartøj, som laa paa Stranden, blev kastet nogle Favne i Vejret og op paa Klitbakkerne, hvorfra atter en Sø skyllede det ned ¹⁾). Natten mellem 15. og 16. Januar 1818 rasede ligeledes en Orkan, som foraarsagede et saadant Højvande, at flere Bygninger i Blokhushus beskadigedes deraf ²⁾), og 1822 den 11. Marts indtraf en af de stærkeste Orkaner, vi overhovedet have Efterretning om, og Vandet gik da ligeledes op i Blokhushus By ³⁾). 21. Oktober 1838 og 14. August 1840 rasede der ogsaa stærke Storme; under den sidste skete der stor Skade ved Limfjordens Oversvømmelse af Herredets sydlige Del.

1841 ³/₄ iagttoges en *Jordrystelse*. Selve Rystelsen mærkedes — saavidt oplyst — for Hvetbo Herreds Vedkommende kun ved Blokhushus Mølle, men iagttoges ogsaa andre Steder i Vendsyssel og Thy, ligesom en stærk Undersø, der ikke var foraarsaget af Vinden, blev iagttaget langs Kysten fra Agger til Blokhushus. Sidstnævnte Sted havde man lagt Mærke til, at Vandet allerede i flere Maaneder før Jordskjælvvet havde været ganske usædvanlig lavt ved Kysten, endog naar Vinden blæste fra Syd og

1) J. E. ²/₁₈₀₇.

2) Borchs Avis ¹⁵/₁₈₁₈.

3) Ogsaa under Stormen 25.—26. December 1902 var der saadant Højvande, at en Baad drev op forbi den gamle Arrestbygning, og Brædder drev helt op i den nordre Gaard i Blokhushus.

Sydvest, hvorfor en partiel Terrænhævning mentes at have fundet Sted mellem Bulbjærg og Løkken¹). Jordrystelsen 1904 ²³/₁₀ mærkedes ogsaa nede paa selve Blokhus-Sletten.

TILLÆG I¹⁾.

FØRTEGNELSE OVER STRANDINGER PAA HVETBO HERREDS STRAND.

1530 $\frac{4}{8}$ fik Lænsmanden paa Aalborghus Axel Gøye Kvittering for Vrag, som kom fra et Skib »der blev under Hvetbo Herred«²⁾.

1682 $\frac{22}{11}$ indstrandede der et med Hør og Kobberplader ladet Skib paa *Kjettrup* Strand, hvilket gav Anledning til en Del Stridigheder, hvorom henvises til Tingbogen 1683 $\frac{24}{2}$ og $\frac{10}{3}$ samt 1684 $\frac{12}{4}$.

1683 $\frac{3}{4}$ strandede syd for *Blokhus* et *fransk Skib*, som sønderlages, og Omegnens Beboere søgte nu hver især efter bedste Evne at tilvende sig Dele af den ilanddrevne Stykgodsladning. Der blev imidlertid rejst Tiltale mod en Del af Strandtyvene, og det fremgaar af Sagens Akter, at endog Folk fra Saltum og Jetsmark Sogne havde hjemført af de inddrevne Varer; en Mand i Faarup stjal et Fad Vin, en Mand fra Ribergaard bortkjørte en Kiste, og en Mand fra Hvarregaard var bleven set gaaende fra Skibet med en Pakke under Armen, og senere havde han solgt en Del franske, brogede Silkebaand af samme Slags, som fandtes i Skibet. 2 Mænd fra Høkerim kjørte hjem med en Kiste, som de havde »bjærget« fra Skibet, og en Mand fra Blokhus havde vist sig paa Hune Kirkegaard med en fransk Hat af samme Slags, som dem Skibet medførte. Af Skibets Ladning nævnes Fransk Brændevin, Olie,

¹⁾ Kilderne hertil ere fra 1772 af navnlig Aviser, og fra 1838 af Optegnelser af min Bedstefader og Fader.

²⁾ Erslev og Møllerup: Fr. I s Registr. 266.

Kurve med Hatte m. m. [Tgb. 1683 $\frac{3}{11}$, 1684 $\frac{24}{5}$ og $\frac{2}{8}$].

1720 strandede et Skib ved *Rødhus* [Auktionspr. Side 189].

1723 strandede et med Figner og Rosiner ladet Skib ved *Kjettrup* [Auktionspr. Side 207].

1772 strandede syd for *Blokhús* et Skib ladet med Kridt. Vraget af dette saas endnu 1848.

1774 strandede ved *Blokhús* et svensk (?) Skib.

1778 i Efteraaret strandede ved *Rødhus* et dansk Skib ladet med Korn og Fedevarer.

1785 strandede syd for *Blokhús* Galeasen „*St. Johannes*“ af Stettin paa Rejse fra Amsterdam med Stykgods, Olie, Tran, Sirup, Svovl, Rosiner, Farvetræ, Saxe, Knive o. s. v.

1787 strandede ved *Blokhús* et med Sild ladet *svensk Skib*, og samme Aar strandede ligeledes ved *Blokhús* et *hollandsk Skib* ladet med Vin og Brændevin.

1807 $\frac{4}{1}$ strandede ved *Blokhús* en Galliot af Kniphausen paa Rejse fra Riga til Rotterdam med Byg og Hørfrø. Da Skibet strandede saas 3 Mand derpaa, men paa Grund af Søgang var det ikke muligt at redde dem, saa de omkom og drev døde i Land.

1807 $\frac{9}{10}$ strandede ved *Blokhús* det portugisiske Skib „*Paquet*“ paa Rejse fra Sct. Petersborg til Lissabon. Er vist det samme som det portugisiske Skib „*Mariane*“, der ladet med Potaske strandede ved *Blokhús*, og hvoraf Vraget endnu af og til ses ved *Blokhús Bæk*.

1807 $\frac{6}{12}$ forliste „*William*“ af London [se Side 189].

1809 strandede ved *Grønhøj* det amerikanske Skib „*Rising Sun*“ ladet med Stykgods fra Liverpool til Gøteborg. Ved Priseretsdom af 1809 $\frac{19}{12}$ blev Ladningen kondemneret.

1811 inddrev ved *Blokhús* et dødt Skib ladet med Planker og Tjære. Skibet sønderlages strax.

1818 indstrandede ved *Rødhus* tysk Galease

„*Clementine*“ kommende fra Bergen med 800 Tdr. Sild, 40 Td. Tran og 2000 Bøffelhuder.

1819 landsattes ved *Blokhus* Galeasen „*Karen Hedevig*“ af Dragør, der var sprungen Læk. Ladningen bestod af Tjære.

1820 strandede en svensk, jærnlastet Galease „*Frederikke Kirstine*“ paa *Rødhus* Strand.

1824, Novbr., inddrev en forladt, engelsk Brig „*Thorpe Arnold*“ paa *Rødhus* Strand. Ladningen bestod af Planker og Skibsnagler.

1831, Novbr., inddrev paa *Blokhus* Strand en kærtret *hollandsk Smakke* ladet med Fyrrestokke og samtidig inddrev Agterdelen af en *svensk Brig*, og nogle Dage efter strandede en forladt *hollandsk Kuf* ladet med Tømmer.

1833 strandede tysk, ballastet Skonnert „*Hoffnung*“.

1835 $\frac{9}{8}$ strandede ved *Hvidklit* den finske Fregat „*Preciosa*“ ladet med Salt. Besætningen — 19 Mand — drev i Land paa et Stykke af Dækket.

1838, April, strandede i Storm ved *Blokhus* engelsk, saltlastet Skib „*Susanne & Ann*“. Besætningen, 5 Mand, blev med megen Møje bragt i Land.

1838, 11 Oktober, strandede ved *Blokhus* den trælastede, hollandske Kuf „*Eendragt*“. Besætning, 4 Mand, reddedes.

1839 strandede om Sommeren nord for *Rødhus* fransk Skib „*la Felicité*“ ladet med Vin, Olie og Korkpropper. Samme Aar strandede ved *Blokhus* Galeasen „*Therese*“ ladet med Kaffe, Huder, Jærn m. m., og endelig Jagten „*Mathilde*“.

1840, April, strandede ved *Grønhøj* Briggen „*Conradine Ulrikka*“ af Stettin ladet med Salt. Efter mange forgjæves Forsøg lykkedes det at bjærge Kaptejnen, hans Hustru og 8 Mand.

1842 $\frac{5}{4}$ indstrandede en 40 Fod lang og 11 Fod bred Færge eller Lægter uden Folks Medfølge.

1842, Juni, blev Tjalken „*Marie Elisabeth*“ funden

drivende paa sin Trælast og derefter landsat ved *Blokhus*.

1843, Septbr., strandede ved *Blokhus* saltlastet Bark „*Hertugen af Cambury*“.

1845 ¹⁶/₁₂ strandede ved *Blokhus* hollandsk Kuf „*Hendrikke Catharina*“ ladet med Byg. Under Førsøg paa at redde Besætningen omkom 7 af Bjærgerne. Det lykkedes senere at redde Skibets Besætning.

1848 ²⁴/₈ strandede ved *Grønhøj* svensk Skonnertbrig „*Najaden*“ ladet med Tjære.

1850 ¹¹/₁₀ strandede ved *Blokhus* Galeasen „*Wihlfart*“ af Rostock. Skibet stødte om Natten og skiltes ad, inden det blev bemærket; Besætningen, 8 Mand, omkom.

1854 ¹³/₁₂ strandede ved *Grønhøj* fransk Skonnert „*Klazina*“ ladet med Rosiner. Skibet blev udsat.

1859 ²/₄ strandede ved *Rødhus* Kuffen „*Anna Elisabeth*“; Kaptejnen havde sin Hustru og 2 Børn med. Samme Aar ³⁰/₁₂ strandede ved *Blokhus* svensk Skonnert „*Carl*“.

1861 ¹¹/₂ strandede ved *Rødhus* Sluppen „*Haabet*“ af Løkken, som atter kom af Grund.

1863 ¹²/₉ strandede ved *Blokhus* engelsk Bark „*Neptun*“.

1864 ¹²/₉ strandede ved *Pirupshvarre* skotsk Skonnert „*Marjury*“, som senere blev udsat.

1868 ⁴/₁₁ strandede ved *Rødhus* hollandsk Kuf „*de Hoop*“.

1870 ⁷/₇ strandede ved *Blokhus* tysk Tjalk „*Fantje*“.

1871 ⁵/₅ strandede ved *Grønhøj* tysk Bark „*Prins Adelbert*“, som atter kom af Grund.

1872 ⁷/₁₁ strandede ved *Grønhøj* tysk Skonnert „*Orsirus*“.

1873 ²⁰/₉ sank ud for *Blokhus* engelsk Skonnert „*Cathrine*“.

1873 ¹²/₁₀ strandede ved *Grønhøj* norsk Brig „*Nancy*“.

1873 $12/12$ fandt Blokhusboerne norsk, trælaset Bark „*Jacob Kjelland*“ drivende forladt af Mandskabet og indbragte den til *Blokhus*.

1877 $23/1$ strandede ved *Grønhøj* Skonnert „*Anna Cecilie*“ af Sønderho.

1877 $11/10$ strandede ved *Pirupshvarre*“ svensk, sukkerlastet Bark „*Veritas*“.

1878 $2/12$ strandede ved *Blokhus* svensk, harpixlastet Skonnert „*Patriot*“, som atter kom flot.

1879 $22/10$ inddrev ved *Blokhus* forladt, tysk, trælastet Brig „*Ariadne*“.

1880 $25/4$ inddrev syd for *Blokhus* Vraget af Skonnert „*Cora*“ af Svendborg.

1880 $5/8$ strandede syd for *Blokhus* norsk, ballastet Bark „*Viktoría*“, som atter kom flot.

1881 $12/8$ inddrev paa *Rødhus Strand* et ubekjendt, trælaset, kærtret *Skib*.

1881 $5/11$ strandede ved *Grønhøj* en russisk 3-m. Skonnert, som atter kom flot.

1882 $7/1$ strandede ved *Pirupshvarre* norsk, trælastet Bark „*Tre Venner*“, fra hvilken det efter store Anstrængelser lykkedes at bjærge Besætningen. Bjærgningsmandskabet fik tildelt Belønning for udvist Mod.

1885 $22/3$ strandede ved *Blokhus* norsk 3-mastet Skonnert „*Livlig*“ ladet med Props.

1887 $21/6$ strandede ved *Blokhus* norsk, kullastet Skonnert „*Sangvig*“.

1887 $23/12$ strandede syd for *Blokhus* norsk, ballastet Bark „*Candace*“.

1892 $27/4$ strandede ved *Blokhus* fransk Bark „*Paul Marie*“ ladet med Flintesten og Porcellænsjord. Skibet kom senere af Grunden.

1895 $1/11$ inddrev ved *Pirupshvarre* kærtret, norsk Jagt „*Viktoría*“, trælastet.

1900 $14/3$ inddrev ved *Grønhøj* forladt, norsk Bark „*Goldenhorn*“ ladet med Kul.

Foruden de her nævnte Strandinger har der i Tiden 1850—1870 været 3 Strandinger ved *Grønhøj*,

1 med Skifersten, 1 med Tobak og 1 tysk ballastet Hjuldamper. Fra Tiden før 1850 savnes Oplysninger om Tidspunktet for 1 jærnladet Skib ved *Blokhus*, og 1 Skib med Sukker syd for *Rødhus*.

TILLÆG II.

VIDE- OG VEDTÆGTSBREVE ¹⁾.

1632 ²⁾ stod en Del Mænd i *Saltum* tiltalte, fordi de ikke vilde besegle det nye Grandelovbrev. De erklærede for Retten, at de vilde besegle det, naar det blev skrevet Ord til andet efter det gamle Brevs Indhold.

1634 ^{21/6} tiltalte Niels Friis til Vestrupgaard 4 Mænd, som ulovlig skulde have pantet ham. De berettede, at de paa Sognestævne paa Saltum Kirkegaard bleve tilnævnt at forfare Engdigerne, saavel Saltum som Østrup og Vestrup Diger, og da de kom til Vestrup Lukker, vare de meget brøstfældige. Saa gik Mændene til Vestrup for at pante for den Brøstfældighed, og de vidste ikke, hvis Gods de pantede. (Niels Friis svarede, at det var hans). De henholdt sig til deres Sognebrev, at hvo, der ikke holder deres Lukke vel færdigt, den skulde da pantes.

1636 ^{18/6} tiltaltes 2 Mænd i *Dalene* i Saltum, fordi

¹⁾ Uddrag af Tingbøgerne. Skulde nogen være i Besiddelse af slige Grandebreve her fra Egnen, vilde det være mig kjært at erholde Underretning derom.

²⁾ Datoen er foreglet noteret.

de imod Grandelovbrevet havde gravet Tørv paa ulovlige Steder. Synsmændene havde erklæret, at de havde set Nørre Saltum Fællig fra *Fordbroen* og sønder til *Agdal*, og der var gravet en ganske Hob brede Tørv i den bedste Græsning, som er til Nørre Saltum, og sønden under *Tørvebakken* var gravet en hel Hob Knubtørv, hvilket var Byen til stor Skade og Fortrængsel. Den ene af de tiltalte indrømmede, at han havde gravet brede Tørv paa de nævnte Steder, men ikke Knubtørv i de sidste 2 Aar, og han havde ikke heller gravet mere end hans Naboer. Endvidere undskyldte han sig med, at han ikke kjendte Grandelovbrevet.

1638 $\frac{3}{5}$ blev *Saltum* Sogns Grandelovbrev af 1636 tinglæst, efter at det tilforn var tiltraadt af Sognemændene. Brevets Aktikler ere dog ikke indførte i Tingbogen.

1663 $\frac{11}{4}$ findes en Sag angaaende en Mand i N. Saltum, som havde slaæet Græs i *Drustrup*, *Torpet* og *Saltum* Fællig, og herfor havde Granderne i Modstrid med Grandebrevet pantet ham for $\frac{1}{2}$ Vogn, som han ikke havde kunnet faa igjen af Grandefogden, skjønt han havde givet Granderne 10 Kander Øl.

1636 $\frac{26}{11}$ blev en Mand i *Vedsted* stævnet, fordi han imod Granderetten havde huset løsgtige Folk.

1634 $\frac{13}{9}$ tiltaltes Mads Skræder i *Kjettrup*, fordi han ikke vilde forsegle et Grandebrev.

1641 $\frac{17}{7}$ indstævnedes 10 Beboere i *Hjermeslev*, fordi de ikke vilde besegle et Grandebrev, »som er skrevet til Byens Nytte og Gavn efter menige Granders Samtykke«. Da Brevet var forseglet af de »fleste og bedste« i Byen, formentes det, at de indstævnte ogsaa burde vedgaa og forsegle det.

1662 $\frac{15}{3}$ tiltaltes 4 Mænd i *Hjermeslev* for Overtrædelse af Grandelovens § 13. Den ene af Mændene var ved Dom af 1660 $\frac{15}{12}$ dømt til at nedlægge det, som han ulovlig havde indhæftet i Fang og Fællig, men Dommen haves ikke, da de sidste

Blade mangle i Tingbogen for 1660. Sagen forekommer atter 1662 $2\frac{1}{3}$ og $19\frac{1}{4}$. Sidstnævnte Dato er der indført et Forlig i Sagen.

1696 $18\frac{1}{9}$ stod Lundergaards Ejer indstævnet for Overtrædelse af *Hjermeslev* Grandebrev, dateret Voldborgdag 1694 og stadfæstet af Stiftsbefalingsmanden.

Overtrædelser angik §§ 42 og 49, der lød saaledes:

§ 42. »Inden *Harkjærs* Dige og Lukke maa hverken Fæ, Bæster eller Svin indkomme, meget mindre tøjres, uden i de Skifter ved *Langbrovad*, hvor nu hver skal tøjre paa sit eget og holde sine Grander uden Skade, og det alt under 2 Lod Sølv's Straf og Skadens Betaling.«

§ 49. »Ingen maa slaa Hø i *Harkjærs* Enge eller age Hø af *Harkjærs* Enge, førend Granderne har berammet en vis Dag.«

1637 $15\frac{1}{7}$ toges Tingsvidne angaaende *Jetsmark* Grandebrev, som var blevet opbevaret hos Præsten Hr. Niels, men som nu var bortkommet.

1647 $20\frac{1}{2}$ forekommer en Strid angaaende Engene i Mosen norden og vesten for *Farshave*, om de hørte til *Jetsmark* Sogns Fællig eller til *Farshave*. Under Sagen blev fremlagt en Afskrift af den Artikel af *Jetsmark* Sogne- og Grandelovbrev, der lød saaledes: »Skal ingen Mand vogte sin Hjord eller slaa sit Kvæg hyrdeløst, men lade det komme for Hjorden, dog Enstedgaarde vogter, som de af Arilds Tid gjort have.«

1673 $16\frac{1}{8}$ fremlagdes i Retten en Erklæring fra 24 Mænd i *Jetsmark*, hvilken tiltraadtes af Størstedelen af Sognemændene, og hvori udtaltes, at de fremdeles vilde holde og efterkomme deres Sognebrev, som deres Forfædre før dem havde haft. Af Brevets Artikler er i Tingbogen indført:

§ 6. »De syv Mænd, som tager udi Syn til Engelukker og Marklukker, skal pante hver for en Tønde Øl, hvis Lukker, som ikke ustraffelig er; og kan de ikke fange samme Øl, naar de det æsker, da skal

de intet dermed have forbrudt; og dersom nogen understaar at sætte sig op imod dennem, naar de panter, da haver de gjort Gaardfred imod dem — ligesom det var i deres egne Gaarde —, og fanger han Skade af Synsmændene, da haver sig det for Hjemgjæld, hvilken god Mands Tjener han kan være, og desforuden en Tønde Øl til Synsmændene.«

§ 22. »Skal ingen efter denne Dag grave eller lade grave fra den Sten ved Chr. Madsen i *Lille Pandrup* og øster til *Risager Dam*, og siden til *Kalsensgaards Stenbro* vesten *Landkjærs Bakke*, ej heller udi Tyktuerne enten udi Nør- eller Sønder- side, som forstaas til den Vej, som gaar ned med Sønderside af fornævnte Tyktuerne eller udi Flasket ¹⁾ fra *Skræppebakken* og til den *Skiver* ²⁾, som løber ned til *Hallerøgels Eng*; og skal de gamle Huller med det første til Skjel opkastes og siden vedligeholdes med Opkastelse.«

§ 23. «Maa ingen grave eller grave lade sønden og vesten den *røde Sten* eller inden den gamle *Skiver* fra *Kaas Li* og vester til *Mosen* og norden med *Druusz Hede*, ej heller udi *Vide-* og *Hulkjær* vesten *Kaas*; hvo der paa forskrevne og forbudte Steder sligt fordrister at gjøre, den skal være forholden for 1 Td. Øl hver Gang det sker, saalangt som deres Hjord afrækker og desforuden Tørven at have forbrudt.«

§ 44. »Naar nogen er forholden for deres Forseelse, og Grandefogden med Granderne vil pante dennem for deres Forseelse efter Vedtægt, tager han da til Værn eller i nogen Maade vil formene dem, gjør han Skade, da betaler han den, faar han Skade, da haver sig det for Hjemgjæld og desforuden haver forbrudt 1 Td. Øl.«

Alstrup Grandebrev var dateret Philippi & Jacobi

1) Flasched = en Vandpyt eller Sig.

2) Skiver = Bæk.

Dag (1. Maj) 1655, men var ikke underskrevet af Præsten eller nogen af dem, der ejede Godset her, og det var ogsaa udfærdiget paa ustemplet Papir. Det indeholdt bl. a. den Bestemmelse, at *Alstrup* og *Bolskifte* Bymænd og Grander skulde være fælles om at underholde Byhyrden i Forhold til de hjordfærdigede Kreaturer, de havde ¹⁾).

TILLÆG III.

TINGSVIDNER ANGAAENDE KRIGEN 1643—1645.

1646 ³¹/₁ vidnede 3 Mænd, at der ikke blev taget Øxne fra Niels Friis, den Gang han var jaget fra sit Hus ud paa Kjæret, men alle de Stude, han mistede, udlagde og mistede han, da han havde Indkvartering af Ryttere.

1646 ⁷/₂ vidnes, at en Rytter skrev 2 Øxne i *Drustrup* og tog 8 med Vold og Magt. Ligeledes vidnes, at da Dragonerne drog fra *Saltum* og *Ingstrup* Sogne laa Niels Friis i Skjul i Hune Klit, og ved Sct. Hansdagstid, da Fjenden kom igjen, var han atter fra sit Hus.

1646 ²⁰/₆ vidnede en Mand, at 1644 i Svenskens Tid om Vaaren var han i *Saltum* Præstegaard og hørte der, at Præsten sagde til Niels Friis, at de 3 Øxne, som han havde udlagt for de 11 Plove af

¹⁾ Tgb. 1679 ¹³/₁₂ og 1680 ¹⁰/₁.

dette Sogn efter Registrets Indhold, skulde betales ham igjen, hvis der ikke blev taget flere Øxne af Sognet; siden var der bleven taget 86 Øxne, Kvier og Køer af Sognet, og af disse havde Niels Friis ogsaa udlagt sin Andel. De omstridte Øxne havde Niels Friis udlagt for følgende 11 Plove: Faarup 2, N. Saltum 5, Jonstrup 1, Torpet 2 og Vestrupgaard 1, medens han kun skulde betale af den ene Plov (Vestrupgaards).

1646 ²⁶/₇ vidnede en Mand, at han 1644 blev drevet fra sit Hus af Fjenden, og at han opholdt sig i Norge indtil 14 Dage før (?) Helmis, saa han fik ingen Avl og Bjerring.

1646 ²⁶/₇ vidnes angaaende Byg, som Fjenden havde taget.

1646 ¹⁵/₈ vidnes, at Fjenden havde taget Stude, Korn og andet Gods fra Poul Nielsen i *Mumgaard*.

1646 ¹⁶/₅ tog en Mand i *Sønderby* Vidne, at efter at Rytterne vare blevne ham ugunstige, aftærskede de alt hans Korn og førte det andet Steds hen, og endvidere tog de en færdig Stud, som de lod sælge i Aalborg. Dette Vidne bekræftes ved et andet af ²³/₅ s. A., hvori siges, at Fjenderne slog ham to Gange, saa han ikke kunde være sig selv mægtig, men maatte gaa ved en Stav.

1646 ²⁹/₈ toges Tingsvidne angaaende en Hest, som en svensk Rytter havde taget, og som han ved sin Bortrejse bortbyttede mod et Lagen til en Kone i *Sønderby*. En Mand i *Sønderby* oplyser ved denne Lejlighed, at ogsaa han blev trakteret med Hug og Slag.

1646 ²²/₈ vidnes angaaende en vistnok dansk Mand, der tjente hos en i Sulsted indkvarteret Dragon. Han havde bl. a. i Ajstrup stjaalet en Kiste med Klæder og aftvunget en Kone i Stk. svært Lærred og 1 Rdl. Konen vidnede yderligere, at en Jens Kjeldsen, født i Sulsted, kom noget tilforn og havde den Jung (?) med sig, som siden satte Ild paa Gaarden, og Jens Kjeldsen aftvang

hende en svær Lagen med 3 Bredder i. Endelig vidnede hun, at en Niels Kjeldsen kom ogsaa i hendes Hus; han havde Frederikius Søn med sig, og de talte tysk med hinanden, og strax gik Niels Kjeldsen hen og hentede Ild og Langhalm og truede hende til at give sig 21 Sølvknapper.

TINGSVIDNER OG PRÆSTEINDBERETNINGER ANGAAENDE KRIGEN 1657—1660.

1659 ²⁸/₅ lod Herredsfoged Knud Christensen tinglæse følgende Skrivelse fra Chr. Skeel Jørgensen til Estrup, kgl. Majestæts velforordnede Kommissarius: »Eftersom nu ofte baade skriftligt saavel som mundtligt Herredsfogden i Hvetbo Herred er befalet de paabudte *Soldater* efter Hans Majestæts Befaling at fremskaffe, som er Hans Majestæt og Riget højst anliggende, og det uagtet saa kommer der endda ingen frem. Iligemaade Skatterne, som og en Tid efter anden forhales, uanset daglig remonstreres hvor uforsvarligt det er og vil blive, om Hans Majestæts Flaade over Mangel af Proviant og saadant Ophold forhindres . . . Befales derfor Herredsfogden atter igjen paa Hans Majestæts Vegne, at (han) uden noget Ophold eller Time eller Minutters Forbigaaelse fornævnte begge Poster befordrer, som han agter at forsvare. Og hvis det ikke ved andre Midler kan søges, da straxen Exekution at bruge, forsikrendes hannem herpaa, at hvis hannem videre skal paamindes om det, som nu saa ofte er befalet, og Hans Majestæts Tjeneste angaar, da skal han som tilbørligen derfor vorde straffet . . . At Præsterne befales af Prædikestolen at tilsige Bønderne, at hvem, der huser eller hæler disse ud-

skrevne Soldater og dem ikke fremskikker, da skal de paa det højeste derfor straffes. Og de, som saadant gjør og kan antræffes, skal strax blive anholdt og Hans kgl. Majestæt tilskikket. Og eftersom findes nu en Andel unge Karle sig udi Skov og Morads med Bøsser og andet Gevær sig at have retireret, formenendes derved Hans Majestæts Tjeneste, saa og den Pligt, de ere Hans Majestæt og Riget skyldige at gjøre, at undgaa og være forbi, da skal samme advares, sig strax til deres Husbond at forføje; og de, som til Soldat ere udskrevne, befales sig at indstille under Hans Majestæts Naade og Unaade. Hvis ikke sker, skal jeg det hele Herred saavel som Rytteriet lade forsamle, og saadanne, som ingen Ordre eller Befaling agter, lade tage og angribe og som andre oprørske lade straffe, saa de skal komme i Hu, at de sig imod deres høje Øvrigheds Befaling sætter eller vægrer. At I dette baade af Prædikestolen saavel (som) Tinget lade forkynde og tage Tingsvidne efter, paa det enhver kan vide sig derom at være paamindet og selv sin egen Ulykke at have draget over Hovedet« Aalborg, den 20. Maj 1659.

1659 ¹⁸/₆ tog Jens Sørensen ved *Brobæk i Hune Vidne*, at Synsmænd havde set, at hans Græs og Eng, hvorpaa han i forrige Aaringer kunde avle og bjærge omtrent 12 Læs Hø, var af Heste opredet og nedtraadt, hvilket skete den Dag *Mønstringen holdtes ved Stranden*. Ligeledes saa de, at hans Vinterrug for en stor Del var opredet og nedtraadt, ham til stor Skade.

1659 ²⁵/₆ begjærede Delefogden til Aalborghus Dom over Lægds mændene i *Jetsmark Sogn* paa menige Sognemænds Vegne for 10 Rdl., der skulde erlægges i Betaling for en monteret Hest, som Ridefogden til Aalborghus havde leveret paa Herredets Vegne, samt endvidere for 2 Rdl., som udgjorde deres Anpart af det Jærntøj, som Svenskerne havde paabudt.

1659 $\frac{8}{10}$ bleve 2 Mænd i *Kjettrup* stævnedes for Anpart i Stude, der vare leverede Svenskerne.

1660 $\frac{21}{1}$ stævnedes 7 Mænd i *Saitum* for Part i en Hest, som var leveret Svenskerne.

1660 $\frac{23}{1}$ fremlagdes et Vurderingsvidne af 1659 $\frac{26}{9}$ angaaende 2 Heste, som vare leverede til en Løjtnant, da Rytteriet ved Sct. Olufsdagstid afmarscherede fra Egnen, og samtidig gaves Tingsvidne om to Vogne, som Løjtnanten fik i *Alstrup*.

1660 $\frac{7}{4}$ toges Tingsvidne angaaende en Vogn, som en Løjtnant havde faaet leveret i *Alstrup*, da han rejste bort.

1660 $\frac{28}{4}$ forekommer en Sag mellem nogle Beboere i *Hjermeslev* angaaende Forplejning m. m. til Korporal Michel Brodt Schrader og 2 Heste, som de havde haft i Kvarter fra 18. Februar 1659 og i 23 Uger derefter.

1660 $\frac{1}{10}$ fik en Mand i *Hjermeslev* Tingsvidne, at den første Vinter, da Svenskerne kom herind, tog de svenske Krigsfolk af *Raunsdorffs* Regiment en Hest og en Slæde fra ham tilligemed adskilligt andet, som de plyndrede i Husene, og ved dette Røveri var han bleven forarmet, og hans Heste og Kreaturer vare døde eller fordærvede af Skab.

1660 $\frac{15}{9}$ forespurgte Herredsfogden, om Herredsmændene vilde give hver Rytter 8 Rdl. maanedlig, imod at Rytteren afkortedes, for hvad han fik i Naturalier til sig og sin Hest. Herredsmændene svarede, at de vilde betale Penge eller Varer efter kongelig Forordning, der i Følge Skrivelse fra Amtmanden (læst ved Tinget 1660 $\frac{17}{11}$) lød, at der fra November af kun skulde gives 7 Rdl. maanedlig til hver af de indkvarterede Ryttere.

1660 $\frac{1}{10}$ udstedte Herredsfoged Knud Christensen et Tingsvidne, hvoraf ses, at Delefogden til Aalborghus, Søren Nielsen i Vestrup, [efter kongelig Befaling (læst $\frac{15}{9}$) til Kaj Lykke til Rantzausholm, Befalingsmand paa Aalborghus, om at lade Kronens Gods besigte] havde foretaget en saadan Besigtelse d. 24. og

25. Septbr. 1660, og at Status fandtes saaledes i Hvetbo Herred ¹⁾:

Saltum Sogn, *Faarup* By: 11 Gaarde, hvoraf 2 havde avlet det halve mod sædvanlige Aar, 5 havde avlet $\frac{1}{3}$ og 4 kun $\frac{1}{4}$. Husene vare ved Magt, men $\frac{1}{4}$ af Agerjorden nord for Byen var ødelagt af Sandflugt. 2 Gadehuse vare ved Magt og 2 forarmede. *Fonstrup*: 1 Gaard avlet $\frac{1}{2}$ og 2 avl. $\frac{1}{3}$; Husene ved Magt. *Ejersted*: 2 Gaarde avl. $\frac{1}{3}$ og 1 avl. $\frac{1}{4}$. *Drustrup* avl. $\frac{2}{3}$, Husene ved Magt. *Torpet*: 1 Gaard til Hospitalet i Aalborg og 1 Bol havde avlet $\frac{1}{4}$ og ligeledes 1 Bol til Aastrup; Husene ved Magt. *Sønder Saltum*: 3 Gd. avl. $\frac{1}{2}$, 4 — $\frac{1}{3}$, 3 — $\frac{1}{4}$, 3 Bol — $\frac{1}{4}$, 1 Gd. udlagt fra Sejlstrup til Jørgen Seefeld — $\frac{1}{2}$, 1 Bol udlagt fra Sejlstrup til Karen Bille — $\frac{1}{4}$, 1 Gd. til Hospitalet — $\frac{1}{2}$, 1 Selvejergaard — $\frac{1}{4}$. *N. Saltum*: Bundgaard avl. $\frac{1}{4}$; 1 Gd. — $\frac{1}{4}$, giver sin Skyld til Kirken; 1 Gd. og 1 Bol i Dalen — $\frac{1}{4}$, 1 Gd. til Hospitalet i Aalborg — $\frac{1}{4}$; 1 Gd. — $\frac{1}{4}$ og 1 Bol udlagt fra Sejlstrup til Samuel Mejer i Kbhvn.; 1 Bol — $\frac{1}{4}$, giver Skyld til Ingstrup Kirke; 1 Gd. $\frac{1}{4}$, udlagt fra Sejlstrup til de Holster; 1 Gd. forarmet og næsten øde. *Østrup*: 1 Selvejergaard — $\frac{1}{3}$; 1 Gd. udlagt fra Sejlstrup til Samuel Mejer i København — $\frac{1}{4}$.

Saaledes fortsætter Tingsvidnet ogsaa for Ingstrup, Hjermelev, Alstrup, Hune og Jetsmark Sogne; overalt var Høsten kun mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{2}$ mod den sædvanlige.

1662 $\frac{15}{2}$ forekommer en Sag mellem et Par Mænd i *Hune* og Hune Sognemænd angaaende en Rejse, som de førstnævnte havde gjort med de svenske Ryttere.

1662 $\frac{12}{7}$ stævnes en Del af *Hune* Sognemænd for noget Korn (10 Tdr.), som Kirken paa Sognets Vegne havde udlagt i Kontribution til de *Brandenburgske* i Aaret 1658.

¹⁾ Tingsvidnet er her forkortet.

1662 $\frac{12}{7}$ forekommer en Sag angaaende leveret Fortæring til Ryttere, som vare ude for at inddrive resterende Maanedsskat i *Saltum*.

1663 $\frac{16}{5}$ fremlægges en Seddel udstedt af Herredsfogden 1659 $\frac{11}{3}$ og lydende, at af det Korn, som *Fetsmark* Sogn skulde levere til den sidst paabudte Skat, skulde der i Sognet brygges 10 Tdr. Øl og bages 20 Tdr. Rugkavringer. Endvidere skulde leveres 3 Øltønder og 10 Salttønder, og af hver 8 Gaarde 1 godt Slagtenød. Ydelserne skulde erlægges paa Aalborghus.

1663 $\frac{3}{10}$ gaves Tingsvidne, at 3 Mænd i *Saltum* Sogn vare ganske fornede og forarmede formedelst Fjendens Indfald og store Kontributioner til de brandenborgske, de kejserlige og de polske samt vore egne Tropper m. m.

PRÆSTEINDBERETNING AF 1660 FRA INGSTRUP SOGN ¹⁾.

Fortegnelse paa hvis Besværing med adskillige Skatter og Udgifter (saavidt jeg underskrevne kunde erindre), som jeg udi disse Krigstider udgivet haver: Anno 1657 udmunderet en Rytter med Hest og fuldkomment Gevær, som kom under Oberstløjtnant velb. Niels Lykkes Kommando, og gav hannem til Løn 18 Slettedaler. — Anno 1657 udlagde jeg de tvende første Kvartaler af den paabudne Skat, som skete udi den Odense Møde. — Anno 1657 udmunderede jeg fornævnte Rytter til Harboøre, efterat han var hjemkommen fra Stift Bremen med blotte Hænder, dog han udi Slaget for Harboøre blev salveret, er samme Hest med sin ganske Mundering nogen Tid derefter fratagen af Oberstløjtnant

¹⁾ Bisparkivet; Capsa B., Loc. 11. Indberetningerne fra hele Aalborg Stift udgives for Tiden i Kirkehist. Saml. 5 R., III. Bd.; men fra en Del Sognekald mangle de dog, saaledes fra Saltum og Aaby.

Bromner; Oberst Putkammers Løjtnant. — Anno 1657 ved Sct. Mikkelsdagstider, da det fjendtlige Indfald skete af de svenske i Vendsyssel, som kontinueredes i Landet mestendels Aar 1658, imidlertid var jeg meget besværet af de svenske Over- og Underofficerer, Kommissarier og andre, med Diskretioner og Udgifter af Penge. Heste. Hopper, Linklæder med andet mere Fattighed, man kunde have udi sin Eje og Formue. Og som alle og enhver er bevidst, at alle Exekver-Ryttere, som Svenskerne i Hobetal og stærke Partier udsendte at indfordre deres Skatter, de da med deres strænge Ordre søgte alle til Præsterne og logerede i vores Huse, indtil Skatten kunde samles, os fattige Præster til største Skade, Trængsel og Besværing. — Anno 1659 paa adskillige Tider leveret paa Aalborghus efter Hr. Kommissarius, velb. Chr. Skeels Ordre: Rug og Byg 18 Tdr., saltet Kjød 1 Td., Gryn 1 Td., Brød 40 L \mathring{a} , Øl 5 Tdr., Flæsk 2½ L \mathring{a} . — Anno 1659 udmunderede jeg tredje Gang en Hest med al tilbehørig Ryttergevær og til Rytterens Underholdning 5 Rigsdlr. De 5 Rigsdlr., dem hjalp min Nabo Hr. Jacob i Saltum. — Anno 1660 efter Hrr. Overkrigskommissærer, velb. Otto Povisk og velb. Jørgen Kruuses Ordre leveret paa Aalborghus Rug og Byg 6 Tdr. og Penge 4 Rigsdlr. in specie. — Her foruden paa det underdanigste og ydmygste begjæres, at mine Indkomsters store Forringelse maatte anses, eftersom en stor Del af Sognekfolkene formedelst stor Indkvartering og Skatteringer i denne Fejdes Tid ere meget forarmede, saa at de deres Tiende og andet ej udgive kan. Haver desforuden, siden vi blev Fjenden kvit, haft stor Molest og Besværing af Officerer og deres Folk, som udi langsommelig Tid haver ligget i mit fattige Hus, som alle og enhver [er] vitterligt. Til Vitterlighed haver jeg min Haand her underskrevet.

Actum Ingstrup Præstegaard, den 24. Augustii Anno 1660. Ludvig Joenssøn.

PRÆSTEINDBERETNING AF 1660 FRA
JETSMARK SOGN.

Anno 1657, den 6. Oktober, overfaldt mig under-skrevne 8 Ryttere af de Svenske, som kom fra Harbøre, og foruden 6 Rigsdlr. in specie, jeg den-nem gav, indfaldt de i Huset, sønderbrød og bræk-kede alle Laase og Kister og Skaber og Kammerer, og med sig tog, hvis de lystede; Heste; slog og huggede mig og min Hustru og Børn og gjorde os Fattigfolk stor Skade og Nederlag. Siden, eftersom de Regimenter og Krigsfolk, som kom til og fra, altid og gemenlig søgte til Jetsmark Sogn, maatte jeg tage imod dennem, tit og ofte 40 Mand og 60 Heste; desforuden næppelig en Dag fri for Partier, som drog og rejsede frem og tilbage. Jeg gav og mange Foræringer ud, om jeg vilde nyde nogen-lunde Husfred. — Exekver-Ryttere, som her i Sog-net kom, søgte Præstegaarden, mig ikke uden stor Bekostning, Uro og Skade. — Til Hans kgl. Maje-stæts . . . Tjeneste udmunderede jeg en Hest med sin behørende Sadel, Pistol og Hylstre. — Efter den Odense-Paabud er og Skatten af mig leveret. — Den 26. Marts 1659 er paa Aalborg Slot efter Befaling leveret 4 Tdr. Øl og 32 Læ Brød. — Nok tilforn den 4. Marts leveret 8 Tdr. Rug; nok den 10. Septbr. 1659 saltet Kjød og Korn paa Aalborg Slot leveret. — Nok leverede jeg til Oberstløjtnant Brockenhuus en Hest med behørende Sadel, Tømme, Bidsel, Hylster, en god Degen med godt Gehæng og 6 Rigsdlr., dertil 1 Par Pistoler.

Hans Lucasøn Paludanus.

NB. Den Tiende, som Sognefolkene skulde give, er formedelst Sognefolkenes Trængsel og Armod og forhindret.

TILLÆG IV.

 UDDRAG AF KIRKE- OG TINGBØGERNE
 VEDRØRENDE MILITÆRE PERSONER.

Allerede Chr. 4. gjorde Forsøg paa at oprette et nationalt Værn ¹⁾, idet han 1614 udlagde 4000 Gaarde, hvoraf 2000 i Jylland, til Soldaterhold, saaledes at Gaardenes Brugere skulde være skattefri, men skulde være rede til Krigstjeneste eller skaffe en kraftig Karl i Stedet. Officersposterne ved dette Værn besattes med de ved Kalmarkrigens Ophør aftakkede Kaptejner og Løjtnanter, hvorimod Fændriker og Underofficerer toges blandt de velstillede Bønder. Til Underhold fik en Kaptejn 4 Bøndergaarde, en Løjtnant 2, og en Fændrik, Underofficer eller Menig 1. Kompagnierne deltes Herredsvis i Korporalskaber paa 50 Mand, der holdt Øvelse om Søndagen efter Kirketid. Man blev dog hurtig kjed af denne Ordning, og 1620 blev den forandret saaledes, at alle Bøndergaarde ²⁾ lagdes i Lægd med 9 Gaarde i hvert, og et saadant skulde stille 1 Mand, der tjente i 3 Aar. Under Krigen 1627—29 var Militsen paa Krigsfod, men viste sig ubrugelig overfor den krigsvante Fjende, og 1646 forandredes Ordningen atter, idet Lægderne bleve formindskede fra 9 til 5 Gaarde, og 1652 maatte Adelen ogsaa gaa ind paa at levere Mandskab af deres Gods; men »det nationale Fodfolk«, som Militsen kaldtes til Adskillelse fra de hvervede Tropper, blev fremdeles kraftesløst, idet

¹⁾ Jahn: Chr. IV.s Krigshist. II, 11 ff.

²⁾ Undtagen var dog Adelens Arvegods og Befalingsmændenes Gaarde.

Øvelserne forsømtes, og under Krigen 1657—1660 viste den sig næsten ubrugelig¹⁾. Tjenesten til Hest paahvilede Adelen, oprindelig som en personlig Byrde, senere som Ejendomsbyrde. Da denne Forpligtelse imidlertid var ret trykkende, satte Adelen 1651 igjennem, at Rostjeningen indskrænktes til Halvdelen, men samtidig vedtoges det at udskrive Sogneryttere, saaledes at et stort og et lille Sogn i Forening skulde holde 2 rustede Rytterheste og afgive 2 Karle til Ryttere, hvilke bleve fritagne for Skat og desuden lønnede med — 1 Slettedaler aarlig af Sognet. Øvelserne foretoges i 5 Gange 3 Dage aarlig. Efter Krigen og Regeringsforandringen 1660 gjenoprettede Frederik III 1663 Militsen, der yderligere forbedredes under Christian V, som tillige oprettede et nationalt Rytteri paa Krongodset. Disse Regimenter gjorde god Fyldest under den skaanske Krig (1675—79), men de daværende ulykkelige Landboforhold bevirkede, at Landbruget ikke kunde taale at afgive saa meget Mandskab, og efter Krigen standsede al Udskrivning. I Stedet for, at tidligere den Bonde, som havde haft en Gaard paa 8 Tdr. Hk. i Fæste af Kronen, enten selv tjente som Rytter eller maatte lade en Karl tjene i sit Sted, blev dette saakaldte Ryttergods herefter henlagt til Underhold for hvervede Ryttere, hvoraf de fleste vare Udlændinge. Først ved Forordn. af 1701 ²²/₂ gjenoprettedes Landmilitsen, der nu kom til at bestaa af omtrent 15,000 Mand fordelte paa 7 Regimenter, hvoraf 4 jyske. Hvert

¹⁾ Se E. Holm: Fr. IV.s Landmilits og Bondestanden [Hist. Tidsskr. 5, IV, 533 ff.].

Regiment havde sit bestemte Udskrivningsdistrikt, og det samme gjaldt om de enkelte Batailloner og Kompagnier. Udskrivningen foretoges paa Grundlag af det paa Ager og Eng hvilende Hartkorn, kun var Ryttergods, Hoved- og Sædegaardstaxterne samt Præsternes paaboede Gaarde og nogle mindre vigtige Ejendomme undtagne. 20 Tdr. Hk. kom til at danne et Lægd og skulde stille 1 Soldat, der saavel paa Kongens som paa Adelens Gods udtoges af Officerer, og som skulde tjene 6 Aar¹⁾. Hvor forhadt Tjenesten som Landsoldat var, er for almindelig bekjendt til, at vi her behøve nærmere at omtale det. For Ryttergodsets Vedkommende blev der ligeledes indført Udskrivning af Dragoner paa samme Grundlag, som for Fodfolket, 20 Tdr. Hk. skulde stille 1 Dragon, og saavel Officerer som Underofficerer, der for en stor Del bestod af Ty-skere, fik Bolig omkring i Regimentsdistrikterne, men her i Egnen blev Ryttergodset dog bortsolgt i Aarene omkring 1715.

Landmilitisen ophævedes af Christian VI ved hans Tronbestigelse 1730, men gjenindførtes paany ved Forordn. af 1733 ¹/₂ om end kun med halvt saa stort Mandskab som i Frederik IV.s sidste Tid. Desuagtet blev Byrden mere trykkende for Almuen, fordi Herremændene nu fik Lov til selv at bestemme, hvem af Godsets Mandskab de vilde have udskrevet til Soldat.

¹⁾ Det maa her erindres, at Soldaterne ikke blev revne ud af de daglige Forhold, men kun skulde møde til 1 à 2 Timers Øvelse hver eller hveranden Søndag samt 2 Dages Kompagniovelse, 4 Dages Bataillonsøvelse og 6 Dages Regimentsøvelse aarlig.

1631 nævnes Kaptejn *Zakarias Roggen* i Bisgaard.

1636 og 1638 nævnes Kaptejn *Ludvig* i Bisgaard.

1659 boede Ritmesterløjtnant *Ove Hurlwigsen* i Kalsensgaard; gift med Margrete Eriksdatter Urne [Se D. A. A. 14 og 18].

1660 blev i Saltum døbt Feltskjærerens Barn Helena. 1661 blev i Saltum døbt Kvartermesterens Barn Jacob. 1659 begravedes i Ingstrup en Rytter af Parsbjergs Folk. 1659 vare Faddere i Ingstrup: Rytter Henrik Feldballe, Poul Kvartermester, Rytter Knud Skytt og Rytter Peder Andersen.

1685 til 1707¹⁾? boede Major, senere Oberstløjtnant *Hans Christoffer Claude* i Jonstrup som Chef for et Rytterkompagni. Han blev gift 1684^{13:11} med *Marie Clausdatter Høg* fra Aalborg, født 1660 (se A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd, S. 139). Med hende havde han følgende Børn, fødte i Saltum Sogn: 1685 Martha Sabina²⁾; 1687 Ide Sophie; 1688 Hans Christoffer, død 1688, hensat i Saltum Kirke; 1689 Marie; 1690 Christian, død 1690; 1692 Gunnel Marie, død 1693; 1693 Hans Christoffer; 1694 Claus Frederik; 1697 Gunnel Marie; 1699 Christian, død 1699; 1700 Charlotte Amalie; 1703 Louise og 1705 Enevold Christian.

Paa samme Tid boede Regimentskvartermester. Løjtnant til Hest, *Søren Klog* i Ingstrup By, hvor han døde 1694. Han var 1. Gang gift med *Elline Clemidsdatter* og 2. Gang med *Kirstine Johansdatter Tomesis*. Ved Skiftet efter Søren Klog³⁾ var paa Enkens Vegne nærværende Herredsfoged Thyge Thomsen (Hornum-Fleskum Herreder), og paa Børnenes Vegne mødte den afdødes Brødre Simon Klog i Sjørring og Rasmus Klog i Sielløe. Søren Klog havde 7 Børn.

1) Blev 1701^{25:1} Kommandant for Hals og Fladstrand Skanser [Vaupell: Den dansk-norske Hærs Hist. II, 733].

2) Vist gift med Oberstløjtn. v. Kahlen († 1726) til Todbol i Thy.

3) A. S. Nr. 5.

1686 blev i Saltum begravet Rytter Hans Jürgen Adams, 33 Aar, som i Brønderslev var bleven dødeligt saaret af en Bonde. 1686 udlægges i Hjermelev Adjutant Tune af Oberst Styrckes Regiment, der laa i Vrensted. 1686 var Fadder i Ingstrup Kvartermester Casper Kukuk. 1686 absolveredes en Pige i Saltum, der udlagde Pejter Stejnhart »Fahnsmed« under Major Claudi. 1689 udlægges i Jetsmark en Rytter af Ritmester Leppels Kompagni. 1691 begravedes Helmer Kuch af Jonstrup. 1692 udlagt i Jetsmark Zakarias Kolleraus, Rytter. 1699 døbttes Rytter Simon Rabuchers Barn af Faarup. 1699 nævnes i Saltum Kirkebog Corporal Caspar Platt. 1699—1711 nævnes Rytter Mathias Biller i N. Saltum. 1700 døbttes i Ingstrup Kornettens Barn Frants Carl. 1700 døbttes i Jetsmark en Datter af Rytter Josef Berger i Farshave. Bl. Fadderne nævnes Rytteren Straale af polsk Adel og Trompeteren Ignatius Cho'zonschy. 1701 blev Oberstløjtnant Claudes Skolemester Adam udlagt som Barnefader. 1728 nævnes blandt udlagte i Hjermelev Sogn en Soldat ved Kaptejn Statlænders Kompagni. 1744 nævnes blandt udlagte i Hjermelev Kaptejn Hans Jacob Scheel. 1723 udlagt i Jetsmark Løjtnant Otte Obenhansen i Kaas. I Begyndelsen af det 18. Aarhundrede boede Sergent *Johan Wilhelm Fernstorp* i N. Saltum, hvor han døde 1737, 80 Aar gl. Han var gift med *Abel Skeel*, med hvem han havde 4 Børn døbtte i Saltum. 1726 døbttes i Saltum Sergent *Mikkel Thiis'* Datter og 1728 hans Søn. 1763 boede Sergent *Daniel Conce* i Saltum. Han var gift med *Anne Dorthæa Landt*, med hvem han havde 2 Børn døbtte i Saltum. 1777 boede Sergent *Rudolph Schultze* i Ejersted. Var gift med *Sara Hammer*.

Tidligere er udkommen:

C. KLITGAARD:
BLADE AF VENDSYSSELS
HISTORIE.

Pris 3,00.

(Vendsyssel Tidendes Forlag, Hjøring.)

Af Pressens Udtalelser hidsættes følgende:

AALBORG AMTSTIDENDE ²/₆ 1901: . . . Ofte har saadanne Skildringer betydelig Interesse ogsaa udover den Egn, hvis Billede de tegner. Dette gælder f. Exp. den Bog om Vendsyssel, hvis Titel vi ovenfor har nævnt. Det er en Samling af Artikler, der oprindeligt stod i Vendsyssel Tidende og som nu danner en anseelig Afhandling

AALBORG STIFTSTIDENDE ²²/₇ 1900: . . . De 150 store Sider giver vægligt Underholdningsstof til mangen lang Vinteraften.

BRØNDERSLEV AVIS ²⁷/₉ 1900: . . . Vi gentager, at det er en udmærket Bog, og vi ønsker, den maa blive skattet i rigtig mange Hjem; den fortjener det.

KØBENHAVN ⁵/₁₁ 1900: Hr. Klitgaard har af en Mængde trykte Kilder samlet det bedste af, hvad der er skrevet til Oplysning om Vendelboernes Færd . . . og af dette har han formet en lige saa indgaaende som interessant Fremstilling . . .

JYLLANDSPOSTEN ⁶/₁₀ 1900: . . . det er bleven en god underholdende Bog

